

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Р.О. КОЦА

ФОРМУВАННЯ
ПРЕФІКСАЛЬНОЇ
ТА КОНФІКСАЛЬНОЇ
СИСТЕМ
ПРИКМЕТНИКА
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
(XI—XX ст.)

*ПРОЕКТ «НАУКОВА КНИГА»
(МОЛОДІ ВЧЕНІ)*

КИЇВ • НАУКОВА ДУМКА • 2017

У монографії досліджено процес становлення та розвитку префіксальних та конфіксальних прикметників в українській мові від праслов'янської доби до сучасності.

Для мовознавців, учителів, студентів філологічних факультетів.

Науковий редактор
член-кореспондент НАН України, доктор філол. наук,
професор *В.В. Німчук*

Рецензенти:
доктор філол. наук, професор *К.Г. Городенська*,
доктор філол. наук, професор *П.І. Білоусенко*

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту української мови НАН України
(протокол № 8 від 29 червня 2016 р.)*

***Видання здійснено за кошти Цільової комплексної програми
«Створення та розвиток науково-видавничого комплексу
НАН України»***

Науково-видавничий відділ філології, художньої
та словникової літератури
Редактор *Т.Г. Міхальова*

ISBN 978-966-00-1594-4

© Інститут української мови НАН України, 2017
© Р.О. Коца, 2017
© НВП «Видавництво “Наукова думка” НАН
України», дизайн, 2017

ВСТУП

Словотвір, або дериватологія, — це розділ мовознавства, який вивчає слова за способами і засобами їх творення та словотвірною структурою. Оскільки словотвірна структура похідних слів історично здатна змінюватися, у межах словотвору традиційно виділяють синхронний та діахронний підходи, або, за визначенням Л. Щерби, статичний та динамічний аспекти [Щерба, 1962, с. 99]. Синхронний словотвір вивчає словотвірну структуру слів на будь-якому конкретному етапі розвитку мови, встановлює живі відношення між спорідненими словами в конкретний момент функціонування мови; історичний — вивчає, як з'явилося слово у мові, коли і внаслідок яких процесів воно утворилося; як розвивалася та змінювалася його словотвірна структура. Важливе значення діахронного словотвору підкреслювали у своїх працях В. Виноградов, М. Шанський. О. Трубачов взагалі абсолютизував цей підхід, вважаючи, що словотвір — це діахронна, історична галузь, а синхронний підхід можливий тільки в аспекті функціонування словотвірних моделей [Трубачов, 1976]. Однак ще М. Шанський вказував також і на те, що будь-яке явище у сфері словотвору «через діахронічність процесу виникнення нових слів і динамічність словотвірної системи, можна глибоко і всебічно пізнати тільки за допомогою комплексного — синхронно-діахронного — дослідження, розглядаючи слова як результат деривації у великому контексті мовної сучасності та історії» [Шанський, 1977, с. 16]. Отже, синхронний і діахронний аспекти нерозривно пов'язані один з одним, бо, як слушно зауважує П. Білоусенко, «абсолютизація одного із аспектів дослідження призводить до нав'язування мовній дійсності того, чого в ній не було» [Білоусенко, 1993, с. 15].

Основоположне значення для вивчення історичного словотвору прикметника мають ідеї Ф. Міклошича, В. Вондрака, Є. Бенвеніста, С. Бернштейна, Ж. Варбот, А. Мейє та ін. Не оминули проблеми дериватології й вітчизняні мовознавці XIX ст.: спостереження з історичного словотвору містяться у наукових розвідках М. Максимовича, П. Лавровського, словотвірні проблеми через призму історико-етимологічного аналізу розглядав О. Потебня, послідовний виклад українського словотвору з історичними коментарями маємо у працях О. Огоновського.

Традиції порівняльно-історичного дослідження мови, закладені у XIX ст., отримали своє продовження і бурхливий розвиток у 60-х роках XX ст., часі становлення словотвору як самостійної лінгвістичної дисципліни. Однією з перших праць, що містила історико-дериватологічний аналіз прикметникового словотвору в колі широкого дослідження різноманітних мовних явищ, стала «Історична граматика української мови» (1957), детальний опис прикметникової деривації на основі дослідження мови актів XIV—XV ст. міститься у праці Л. Гумецької «Нарис словотворчої системи української актової мови XIV—XV ст.» (1958), словотвір прикметника в діяхронному аспекті представлений у праці С. Бевзенка «Історична морфологія української мови. Нариси із словозміни і словотвору» (1960), опис деривації прикметників праслов'янської доби, а також їхній розвиток в усіх слов'янських мовах і, зокрема, українській, подано у «Вступі до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов» (1966) (автор розділу про прикметник — Т. Лукінова). Важливе значення для дослідження історії прикметникового словотвору має монографія А. Грищенка «Прикметник в українській мові» (1978), яка стала першою ґрунтовною працею в українському мовознавстві про походження, словозміну і словотвір прикметників.

Водночас вивчення словотвірної системи в її розвитку не можливе без попереднього дослідження історії й особливостей розвитку окремих афіксів. У такому ракурсі написані у 50—60-х роках XX ст. дисертаційні роботи Л. Коцюби та І. Кунця (суфіксація відносних прикметників), наукові розвідки М. Чемерисова (префіксально-суфіксальні деривати XVI—XVII ст.). У кінці XX — на початку XXI ст. спостерігається поживання у дослідженні історичного словотвору прикметника. Дослідники вивчають прикметникові форманти не тільки на окремих синхронних зрізах (як-от В. Ожоган суфі-

ксацію відносних прикметників XVI—XVII ст.), але й у широкій хронологічній перспективі: Л. Костиш (суфіксація якісних прикметників), В. Васильченко (мотиваційні відношення в системі відносних прикметників), І. Вербовська (дериваційна синонімія та варіативність прикметників), А. Дем'янюк (староукраїнські композити), Н. Русаченко (іменний словотвір XVI—XVIII ст.) та ін.

Однак варто наголосити на тому, що основну увагу українські дослідники все-таки приділили вивченню історії формування суфіксальної системи українського прикметника; вивчення ж префіксальної системи, а особливо конфіксальної, має фрагментарний характер. Значна частина прикметникових префіксів і конфіксів, які брали участь у словотворі прикметників, їхній функціональний обсяг, сполучуваність із різними типами основ, ступінь активності використання для вираження певної словотвірної семантики, їхня дистрибуція на різних етапах розвитку української мови залишилися поза увагою мовознавців. У вітчизняній лінгвістиці ще й досі немає дослідження узагальнювального характеру про історію формування, становлення та функціонування префіксальних і конфіксальних похідних прикметників на всіх етапах розвитку української мови. Водночас дослідження префіксації та конфіксації як одних із найпродуктивніших способів словотвору українського прикметника є важливим для характеристики процесу становлення й функціонування дериваційної підсистеми цієї частини мови, а також для виявлення закономірностей формування історичного словотвору української мови в цілому. Тому дослідження та опис префіксальної та конфіксальної систем українського прикметника протягом усього писемно засвідченого часу існування української мови є на сьогодні надзвичайно актуальним.

Надійним фактологічним підґрунтям такої наукової студії з історії мови стала сформована потужна джерельна база, що відображає широкий часовий спектр від праслов'янської доби до сучасності: етимологічні словники слов'янських мов («Етимологічний словник української мови» М. Фасмера, Ф. Копечного, за редакцією О. Трубачова та ін.), писемні пам'ятки різних жанрів та стилів, рукописи та стародруки, підготовлені й опубліковані лексикографічні та лінгвістичні праці українських мовознавців XIV—XVIII ст. (лексикони, граматики), матеріали історичних словників, що відбивають лексику окресленого періоду функціонування української

мови, тлумачні й перекладні словники, діалектні матеріали тощо. Адже, як слушно зауважив Л. Булаховський, лише багатий фактаж дасть змогу зробити в лінгвістиці глибокі узагальнення, подолати ваду початкових етапів її розвитку, які створюють враження радше зруйнованих і обтесаних наукових споруд, аніж справжніх міцних і красивих будівель науки [Булаховський, 1951, с. 19].

Монографія є спробою вперше в українській лінгвістиці на широкому фактичному матеріалі подати цілісний і системний аналіз префіксальної та конфіксальної підсистем українського прикметника протягом всього історичного розвитку української мови.

Аналіз префіксальних та конфіксальних ад'єктивів української мови, виявлених у пам'ятках протягом усієї засвідченої історії формування мови, а також у сучасній українській мові на всій території її поширення, здійснено на основі порівняльно-історичного методу з елементами зіставного та структурно-типологічного, що дало змогу показати реєстр семантичних функцій кожного префікса і конфікса. У роботі застосовано також описовий метод, причому вихідною одиницею опису обрано лексико-словотвірний тип, який зумовлює і вибір саме класифікаційного підходу до описуваного мовного матеріалу як базового прийому дослідження. На основі семантичного критерію, обґрунтованого вченими Південноукраїнського історико-дериватологічного центру при Запорізькому національному університеті, словотвірні типи конкретизовано до рівня лексико-словотвірних за рахунок конкретизації словотвірного значення на лексико-словотвірному рівні з урахуванням тематичної класифікації лексики [Білоусенко, 1993, с. 10]. Адже, як зазначає В. Никитевич, класифікація твірних основ за семантичним критерієм має високу інформативність [Никитевич, с. 26]. Сукупність лексико-словотвірних значень під знаком одного словотворчого форманта дає уявлення про семантичний зміст даного форманта і словотвірного типу [Янценецька, с. 269], а отже — дає змогу використовувати їх для порівняльного аналізу.

Дослідження окремого лексико-словотвірного типу передбачає, насамперед, визначення його семантико-функціональної спрямованості у різні часові періоди, з'ясування типології словотвірних зв'язків формантів із твірними основами, встановлення критеріїв залучення твірних основ та афіксальних засобів до словотворчих

процесів, опис основних словотвірних моделей похідних префіксальних і конфіксальних прикметників у межах кожного типу, а також визначення часу його формування, продуктивності/непродуктивності в різні хронологічні періоди, простеження подальшої долі досліджуваних лексико-словотвірних типів похідних префіксальних і конфіксальних прикметників у сучасній українській літературній мові, частково — в територіальних діалектах та інших слов'янських мовах. Такий комплексний підхід дослідження дериваційних процесів у діяchronії дає змогу розкрити шляхи формування словотвірної системи окремої частини мови зокрема і мови загалом.

У роботі не розглядаються запозичені форманти, на зразок **архі-, анти-, супер-, гіпер-, ультра-** тощо, а також питання функціонування в українській мові кінця XX — початку XXI ст. прикметників-неологізмів, їхні структурно-семантичні особливості та основні моделі творення. Це не тільки окрема проблема, а ще й багатий фактичний матеріал, детальним вивченням якого займається чимало дослідників, зокрема, О. Безпояско, Н. Клименко, А. Кондратенко, Т. Копетько, Г. Чернецька, Г. Віняр, Ж. Колоїз, А. Нелюба, О. Тараненко та ін.

ПРЕФІКСАЦІЯ ТА КОНФІКСАЦІЯ ПРИКМЕТНИКІВ ЯК ОБ'ЄКТИ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕФІКСАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПРИКМЕТНИКІВ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Поняття про префікс до XX століття

У староукраїнському мовознавстві префікси традиційно розглядалися в межах прийменників і фактично ототожнювалися з ними. Це засвідчено і найдавнішою суто граматичною слов'янською працею — трактатом про вісім частин мови, який у сербському списку XV ст. озаглавлений «*Осьмь честин слова, кинко глаголемь и пишеть*».

Це саме стосується і «*Грамматики доброглаголиваго еллино-словенскаго языка*» (1591). У ній прийменник визначається як «*часть слова нескланяема. пре(д)лагаема всѣмъ слова частми, во сложенїи и сочиненїи*» [Німчук, 1985, с. 66]. Отже, як зауважує В. Німчук, до прийменників віднесено і префікси, і власне прийменники [Там само]. Всього виділяється 18 прийменників — *въ, во, ѡ(т), съ, к, пре(д), до, по, ради, съ, при, во, мѣсто, на, ѡ, окръсть, по(д), чрезъ* [Там само]. *Безъ* і *кромѣ*, за граматикою, належать до «*раздѣлителныхъ*» прислівників [Там само, с. 67], а *для* і *ради* — до сполучників [Там само].

Новим етапом в історії українського мовознавства став вихід «*Грамматики словенской*» Лаврентія Зизанія, надрукованої у Вільні 1596 р. Автор, як і його попередники, розглядає префікси у межах прийменників. Так, у розділі «*О предлозѣ*» («*часть слова скланяема, пре(д) иными слова част(ъ)ми полагаема*» [Там само, с. 86]) Л. Зизаній налічує 17 прийменників, а саме: *въ, къ, съ, на, при, у, ѡ(т), изъ, чрезъ* тощо. При їх виділенні Л. Зизаній пішов за граматикою 1591 р. Важливою є думка автора, що «*суть же и иныя нѣкіа части*», які можуть називатися прийменниками, але вони вживаються тільки «*въ сложенїи*». Тобто, як зазначає В. Німчук, мова йде про префікси: «*во(з), во(з)вышаю, про, прореченїе, пре, презиранїе, или, превелїе, разъ, ра(з)грабленоє*» [Там само].

1619 року у м. Єв'ї біля Вільна вийшла друком славнозвісна праця Мелетія Смотрицького **«Грамматіки Славенския правилное Бунтама»**, яка тривалий час впливала на розвиток лінгвістичної думки слов'янських народів і відіграла видатну роль у теоретичній підготовці граматик східнослов'янських мов та лінгвістичної славістики [Німчук, 1985, с. 100]. М. Смотрицький, як і автори інших європейських граматик XVI—XVII ст., вважає префікси прийменниками: прийменники **«Бочинителнѣ и Бложнѣ пре(д)лагают(ъ)са»**, тобто сполучуються з формами іменних частин мови чи постають префіксами [Там само, с. 127]. Всього у граматичі налічується 20 прийменників. Прийменник *бе(з)*, як і в «Граматиці» 1591 р. та в граматичі Л. Зизанія, потрапив до прислівників.

Система української мови XVII ст. викладена у праці **«Грамматика словенская»** (1643, 1645) І. Ужевича. Автор, як і його попередники, розглядає префікси у системі прийменників, проте, на відміну від них, серед прийменників правильно називає слова *безъ* та *черезъ*, що традиційно в українському мовознавстві XVI—XVII ст. трактувалися як прислівники [Німчук, 1985, с. 195].

Граматисти XVIII—XIX ст. так само розглядають префікси у межах прийменників. Проте у працях XIX ст. уже йде чіткий розподіл прийменників на дві групи: 1) ті, що пишуться зі словами окремо; 2) ті, що пишуться зі словами разом. Так, М. Лозинський прийменники ділить на **«розлучні»**, що **«лучать ся з поодинокими відмінками»** [Лозинський, с. 131], і **«нерозлучні»**, які **«самі без інших слів не можуть стояти»** [Там само]. У праці «Грамматика руского языка» (1864) М. Осадца у розділі «О предлогахъ» виділяються прийменники **«отдѣльни»** і **«неотдѣльни»** [Осадца, с. 133]. До останніх автор відносить такі, які **«лише зъ иными словами соединені, значенье ихъ ближе означаютъ»**, наприклад, *«пере, роз, воз, вз, вы, на, пра»* та ін. [Там само]. Відомий мовознавець XIX ст. О. Потебня у праці «Из записок по русской грамматике» називає 25 прийменників і, як його попередники, розглядає два випадки їх застосування: 1) **«разделительное употребление»**; 2) **«слитное употребление»** [Потебня, с. 190—234].

Проаналізувавши визначення прийменників і приклади, наведені авторами граматик, можна зробити висновок, що саме друга група прийменників і є власне префіксами.

Друга половина — кінець XIX ст. характеризується появою у працях з граматики назв на позначення прийменників, що пишуться зі словами разом, а саме:

- *частка* — «Оупражненія граматичніи» у книжці «Руска языкоучебна читанка» (Відень, 1863);

- *приставка* — «Методична грамматика языка малоруского» П. Дячана (Львів, 1965); «Грамматика руского языка для шкѣль середнихъ» О. Огоновського (Львів, 1889); «Руска грамматика» С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера (Львів, 1893); «Руска грамматика для шкіл народнихъ» О. Поповича (1897, ч. 2); «Методична грамматика рускої мови» В. Коцовського та І. Огоновського (Львів, 1904); «Руска правопись зі словарцем» (Львів, 1904); «Коротка грамматика української мови» П. Залозного (Полтава, 1906);

- *нарост* — «Няські граматки» («Основа», 1862, кн. 1);

- *припона* — «Малоруско-німецкий словарь» Є. Желехівського та С. Недільського (Львів, 1886, т. 2);

- *препона* — «Грамматика руского языка для шкѣль середнихъ» О. Огоновського (Львів, 1889);

- *приросток* — «Про наголос в українсько-російській мові» В. Охрімовича (ЗНТШ, 1900, кн. 1); «Грамматика церковно-словенського языка» (1900);

- *приставка* — «Русско-малороссійскій словарь» Є. Тимченка (Київ, 1897—1899, т. 2);

- *передросток* — «Знадоби для пізнання угорсько-руских говорів» І. Верхратського (ЗНТШ, 1899, кн. 1); «Про говор галицьких лемків» І. Верхратського (Львів, 1902);

- *prefix* — «Грамматика руского языка для шкѣль середнихъ» О. Огоновського (Львів, 1889).

Набагато далі у своїх дослідженнях пішов І. Верхратський. Мовознавець дотримується традиції своїх попередників і не відокремлює префікси від прийменників, називаючи їх «*приіменниками*» чи «*приіменниковими частицями*» [Верхратський, 1902, с. 19, 102, 107]. Важливими є спостереження І. Верхратського над способами творення нових слів. Зокрема, у праці «Говір Батюків» (1912) автор називає два способи творення прикметників. Одним з них є «зсувка», у межах якої учений виділяє такі підвиди:

- 1) *частинця заніжуюча з іменем*. Наприклад: *непоцтивий, нечистий*;
- 2) *приіменникова частиця і імя*. Наприклад: *пасинє, пригнилий, призеленоватий, призеленкуватий* [Верхратський, 1912, с. 38].

Крім того, прикметники, на його думку, можуть утворюватися за допомогою «зложення приіменника і імени» (Composition von Praeposition und Nomen), наприклад: *без рога — безрогий* [Там само, с. 39]. Як видно, перший із зазначених способів творення нових прикметників відповідає сучасному змісту терміна «префіксація», а другий — «конфіксація».

Загалом слід зазначити, що в граматичних описах до початку XX ст. словотвірний матеріал або не подавався взагалі, або ж був представлений у неповному вигляді в розділах із морфології.

У першій половині XX ст. зростає інтерес мовознавців до вчення про будову слова. У граматиках цього періоду з'являються не тільки визначення морфем, а й подається їхня характеристика, сполучуваність зі словами тощо.

Так, Є. Тимченко в «Українській граматиці» поділяє слово на морфеми, чи «морфологічні одиниці» [Тимченко, 1917, с. 14], до яких відносить «корінь», «суфікс» і «префікс» [Там само]. Сполучаючись із коренем, префікси, на думку Є. Тимченка, «надають йому певних відтінків значіння і творять таким чином нові слова, споріднені з собою спільним коренем» [Там само, с. 36]. Водночас дослідник наголошує на такій особливості: префікси тільки тоді виокремлюються у нашій свідомості, коли «стріваються в різних сполученнях з більш-менш визначеним відтінком значіння, що вони надають кореневому комплексі» [Там само, с. 37]. Є. Тимченко вважає, що здебільшого префіксами бувають прийменники, і виділяє 25 таких, серед яких з прикметниками вживаються 15 (**без-/безо-, до-, за-, на-, над-, най-, перед-/пред-/передо-, під-, по-, пра-, пре-, при-, про-**), причому подає їхні значення і сполучуваність із різними частинами мови. Наприклад: **без-/безо-** «сполучає ся тільки з іменнями» [Там само, с. 73] і «показує на небуття або брак того, що виражено йменням (= не) — *без-костий, без-бокий, без-окий, без-зубий*» [Там само, с. 74]. Новою і прогресивною для того часу була думка автора, що префіксами можуть бути й інші слова, які не є прийменниками. Серед них мовознавець називає **не-, пів-, полу-, напів-, межі-, проти-, серед-** [Там само, с. 82—83].

У «Граматичі української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці» В. Сімович називає частину слова, що стоїть перед коренем, «приростком» [Сімович, 1919, с. 107]. На думку вченого, приєднання префікса до слова «цілком змінить значіння слова» [Там само, с. 112]. За походженням префікси здебільшого є прийменниками, причому «значіння приростка звичайно таке ж, як і приіменика» [Сімович, 1919, с. 325]. Всього В. Сімович виділяє 13 префіксів прийменникового походження: **в-** (**у-**, **ув-**, **уві-**), **від-** (**од-**, **віді-**, **оді-**), **до-** (**ді-**), **з-** (**зі-**, **із-**, **су-**, **с-**), **за-**, **на-**, **над-** (**наді-**), **об-**, **перед-** (**пред-**, **переді-**), **під-** (**піді-**), **по-** (**пі-**), **при-**, **про-** [Там само, с. 326—327]. До неприйменникових префіксів дослідник відносить **ви-**, **най-**, **пере-**, **пра-**, **пре-**, **роз-** [Там само, с. 113]. Як і в Є. Тимченка, у граматичі В. Сімовича наводяться значення кожного префікса. Наприклад, **над-**: *надморський* (над чимось), *надлюдський* (через край); **при-**: *придуркуватий* (трохи) [Там само, с. 327] та ін.

У праці «Граматика руського языка для шкіл середних и горожанських» І. Панькевича (1936) частини слова, що стоять перед коренем, називаються «приставками або приростками» [Панькевич, 1936, с. 34]. На думку автора граматики, префікси змінюють значення слова, оскільки «они обмежують и звужують значеня слов та их спеціалізують» [Там само, с. 48]. Префіксами, як зазначає І. Панькевич, найчастіше бувають «приіменники, в значеню присловников та злучники» [Там само, с. 34], а також «частиця не» [Там само, с. 48].

Видатний український мовознавець О. Синявський у своїй праці «Норми української літературної мови» для позначення префікса використовує термін «приросток» [Синявський, 1941, с. 112]. Аналізуючи префікси, він зазначає, що «хоч приростків у нашій мові й далеко менше, як наростків, та зате вони дуже різноманітні щодо значіння і обсягу вживання. Приростки конкретизують, спеціалізують, часто обмежують і звужують основне значіння слів» [Там само, с. 138]. При аналізі префіксів О. Синявський скрупульозно подає всі їхні можливі фонетичні варіанти, демонструючи цим, що «засоби звукового сполучення слів, себто засоби на те, щоб усувати небажане звукосполучення і утворювати бажане, в українській мові надзвичайно різноманітні» [Там само, с. 23]. До таких формантів належать: **до-/ді-**, **між-/межи-**, **над-/наді-**, **від-/од-/віді-/оді-**,

з-/зо-/із-/ізі-/с-/іс-, о-/об-/обі-/обо-, під-/піді-/підо-, роз-/розі- [Там само].

У «Нормах...» засвідчено і кілька похідних від лексеми *приросток*. Зокрема, префіксальний спосіб творення називається *приросткування*: «Способами наросткування й приросткування, а часом обома разом, з'являється велика маса нових слів, і ці способи найприродніші для розвитку лексики мови» [Синявський, 1941, с. 112]. Слова, утворені за допомогою префіксів, О. Синявський називає *сприросткованими*. Правда, як зауважує Л. Пена, у нього ще немає послідовності у вживанні терміна на позначення слів, у яких відсутні префікси [Пена, 2009, с. 533]. Такі похідні іменуються то *несприросткованими*, то *безприростковими*. Зазначимо, що використання кількох слів для позначення одного й того ж поняття характерне для періоду становлення термінологічних систем.

Отже, як видно зі сказаного вище, у першій половині ХХ ст. починає розвиватися вчення про будову слова, з'являються назви на позначення морфем. І хоча тоді не існувало якогось одного усталеного терміна на позначення префікса, вже робилися спроби описати його походження, значення, властивості, здатність сполучатися з різними твірними основами. Граматичні праці початку — першої половини ХХ ст. не були досконалими з точки зору опису морфеміки і словотвору, але послужили важливим підґрунтям для формування понять «префікс», «префіксація», «префіксальний спосіб творення» у другій половині ХХ ст., коли відбувалося становлення словотвору як окремої мовознавчої дисципліни.

Поняття про префікс і префіксальний спосіб творення прикметників у сучасному мовознавстві

Префіксом називають службову морфему, що розташована перед коренем або іншим префіксом, приєднується до всього слова, виконує словотворчу і (або) граматичну функцію [Клименко, 1998, с. 17]. У порівнянні з суфіксами префікси більш автономні, не залежать від впливу флексій і не несуть інформації про граматичне оформлення слова. Як зазначає О. Земська, приєднання префікса до слова зазвичай не змінює значення слова докорінно, а тільки додає йому деякий відтінок значення [Земская, 2013, с. 35].

Префікси (маємо на увазі чисту префіксацію), на відміну від суфіксів, приєднуються до цілого твірного слова, а не до основи [Клименко, 1998, с. 17]. Саме тому вони не здатні змінити його граматичну словозмінну характеристику: префікси не змінюють не тільки належність похідного слова до певної частини мови, але й тип його відмінювання чи дієвідмінювання. Наприклад: *мова* — *прамова*, *багато* — *забагато*, *читати* — *почитати*, *високий* — *надвисокий*. Характеризуючи названу особливість префіксів, В. Лопатін зазначає: «Суфікс приєднується до основи і при цьому здійснює граматичне оформлення слова, яке утворюється за його допомогою, префікс же приєднується до слова в цілому, не чіпаючи його граматичного оформлення. У першому випадку твірна база дорівнює основі. У другому — слову. Відповідно система флексій мотивованого слова відноситься при суфіксації до форманта, а при чистій префіксації — до твірної бази» [Лопатин, 1977, с. 10].

Проте не всі мовознавці дотримуються такої думки. Зокрема, В. Горпинич вважає хибним твердження про те, що у процесі словотвору префікс приєднується не до основи, а до граматично оформленого слова. Він наголошує, що «при префіксації, так само як і при суфіксації, твірне слово трансформується в основу: 1) відбувається семантичне усічення; 2) зміна наголосу» [Горпинич, 1999, с. 121]. Нерідко твірна основа при префіксації може формально збігатися зі словом, наприклад: *підгрупа*, *підвид* тощо. Саме це, на думку В. Горпинича, дало підставу І. Ковалику твердити, що префікс поєднується з основою (коренем) або зі словом.

Нездатність префіксів змінювати у процесі словотворення частиномовної належності похідного слова В. Горпинич пояснює відсутністю у префікса тих граматичних ознак, які формують категоріальне значення слова. Їхня відсутність у префіксів зумовлена історично: частини мови, їхні граматичні ознаки і суфікси сформувалися набагато раніше (індоєвропейська прामова вже знала частини мови і частиномовні суфікси, а префікси виникли лише на початковому етапі праслов'янщини) [Там само, с. 121]. Префікси з'явилися вже після того, як процес формування частиномовних категорій в основному завершився.

За функцією префікси поділяються на формотворчі і словотворчі. Префікси, як носії граматичного значення, виконують формотворчі функції, коли з їхньою допомогою утворюють дієслівні ви-

дові пари або найвищий ступінь порівняння прикметників (*сильний — найсильніший*) та прислівників (*сильно — найсильніше*) [Клименко, 1998, с. 19]. Проте найчастіше префікси виражають словотвірні значення, тому їх і називають словотворчими, наприклад, префікс **без-** означає 'відсутність, заперечення чогось': *безбодий*.

Семантика префіксів характеризується більшою відокремленістю, окресленістю та стандартністю, ніж значення суфіксів. В іменників, прикметників, прислівників префікси виражають додаткові значення, що характеризують предмет за ознакою в просторі і часі: *присадибний, передобідній, довсінний, пообідній*; за інтенсивністю вияву: *супероригінальний*. Прикметникові префікси, як зазначає Н. Клименко, можуть передавати часові (**пра-**, **перед-**, **до-**) та просторові (**над-**, **за-**, **при-**) відношення, а також характеризувати ступінь вияву ознаки (**над-**, **понад-**) [Там само, с. 83].

Д. Баранник об'єднує прикметникові префікси у дві функціональні групи:

1. *Префікси-модифікатори*, що вживаються для творення форм лексико-граматичних категорій міри порівнюваної якості і міри безвідносної якості. Сюди належить префікс **най-**, показник другого ступеня порівняння, а також префікси **пре-**, **над-**, **все-**, **за-**, **пра-**, **архі-**, **ультра-**, **екстра-**, що вживаються для творення форм надмірного ступеня інтенсивності ознаки.

2. *Префікси-кваліфікатори*, за допомогою яких утворюються прикметники з новим лексичним значенням. Сюди належать: **не-**, **а-**, **про-**, **без-** [СУЛМ, 1969, с. 208—209].

О. Земська поділяє префікси прикметників у російській мові за значенням на дві групи: 1) ті, які виражають інтенсивність, повноту вияву ознаки (**най-**, **пре-**, **раз-**, **распро-**, **пере-**, **архи-**, **сверх-**, **супер-**, **екстра-**, **ультра-**) — це найчисленніша категорія; 2) ті, які виражають заперечення (**не-**, **анти-**, **противо-**, **ир-/им-/ин-**, **а-** та ін.) [Земская, 2013, с. 283—284].

Характеризуючи групу префіксів, які виражають надмірний вияв ознаки (**за-**, **пре-**, **над-**, **все-**, **гіпер-**, **архі-**, **супер-**, **екстра-**, **ультра-**), І. Вихованець зазначає, що «прикметникові префікси, спеціалізовані на вираженні високого вияву інтенсивності ознаки, виявляють градаційне розмежування в межах інтенсивності» [Вихованець, 1988, с. 213]. Тобто префікс **за-** розпочинає градаційний ряд, ука-

зуючи на незначний ступінь інтенсивності ознаки, на якість, що трохи перевищила потрібну міру; **пре-** — високий ступінь інтенсивності ознаки; **над-, все-, гіпер-, архі-, супер-, екстра-, ультра-** — найвищий ступінь вияву ознаки.

Варто наголосити, що на кореляцію семантики префіксів впливає їхній генетичний зв'язок із прийменниками, існування якого, на думку В. Русанівського, не викликає сумнівів [Словотвір, 1979, с. 229]. При цьому треба зазначити, що прийменник, стаючи префіксом, зберігає свою семантику, лише згодом видозмінюючи або й зовсім втрачаючи її під впливом кореневої морфеми. Чим «молодше» префіксальне слово, тим виразніший значеннєвий зв'язок з прийменником того словосполучення, на базі якого це слово утворилося [Там само]. Відповідно до цього В. Русанівський поділяє префікси на:

1. Неспіввідносні з прийменниками — належать до найдавніших. Це спільні з іменниковими префіксами **пра-, су-**, специфічно прикметниковий префікс **пре-**, а також **пред-**.

2. Співвідносні з прийменниками — розвинулися на базі сполучень іменника з прийменником: *безокий* — *без ока*. Колишні прийменники у складі новоутворених прикметникових основ стали префіксами. Згодом колишні прийменники, усвідомлені вже як прикметникові префікси, набули в прикметниковому словотворі самостійного значення [Там само, с. 244]. До них відносять: **без-, небез-, до-, за-, над-, перед-, при-**.

Таким чином, префіксальна словотвірна система, у тому числі й прикметникова, була об'єктом багатьох лінгвістичних досліджень. У низці праць, починаючи від найбільш загальних описів словотвору різних частин мови до широких докладних розвідок, поетапно розв'язано цілий комплекс важливих теоретичних питань.

Вивчення діяхронної префіксації

Питання історичного словотвору так чи інакше висвітлюються в науковій літературі вже більше ста років, проте у вітчизняній лінгвістиці ще й досі немає повного і всебічного з'ясування походження прикметникових префіксів, їхнього значення, функціонування у системі української мови протягом її історичного розвитку.

У сучасних монографічних дослідженнях походження префіксів описується, як правило, тільки принагідно. Зокрема, в академіч-

ному «Словотворі сучасної української літературної мови» згадано найдавніші прикметникові префікси **су-**, **пра-**, **пре-**, **пред-**, які В. Русанівський відносить до префіксів неспіввідносних з прийменниками [Словотвір, 1979, с. 243], а також префікс **без-**, який виник на базі сполучень іменника з прийменником (*безокий* — *без ока*) і набув великого поширення у давній руськоукраїнський період XI—XIV ст. [Там само, с. 244].

Про походження префіксів йдеться і в монографії В. Горпинича «Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія» (1999). Мовознавець стверджує, що префікси виникли ще у праслов'янський період і сформувалися на основі прийменників і часток [Горпинич, 1999, с. 44]. Автор зосереджує свою увагу на описі найдавніших іменних префіксів (**ка-**, **па-**, **пра-**, **су-**, **у-**), подає їхні основні значення і спільні функціональні особливості, визначає форми існування цих префіксів на сучасному етапі розвитку української мови.

Префіксація в системі прикметників праслов'янського періоду описана в колективній монографії «Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов» (1966) за редакцією О. Мельничука. У названій праці найдавніші праслов'янські прикметникові префікси Т. Лукінова поділяє на спільні з іменниковими (**q-*, **sq-*, **pa-*, **pra-*) та власне прикметникові (**paј-*, **per-*), описує їхні значення та частоту використання [Вступ, с. 178—195]. Водночас доба староукраїнської мови залишилася поза увагою дослідників, так само як і префікси, що функціонували в цей період.

Великий внесок у вивчення префіксальних прикметників XI—XIV ст. зробила В. Виноградова [Виноградова, 1966; 1967; 1975]. У своїх дослідженнях вона докладно описує значення, яких набувають префікси **без-** і **не-** у сполученні з прикметниками залежно від їхньої словотвірної структури, розглядає способи творення похідних прикметників, окремо зупиняючись на встановленні структури та семантики твірної основи, досліджує функціонування відповідних прикметників у різних стилях літератури давнього руськоукраїнського періоду. Проте слід зазначити, що дослідниця бере до уваги в основному пам'ятки російської літературної мови зазначеного періоду і що найголовніше — займається вивченням тільки заперечних префіксів **без-** і **не-**. Тобто, з одного боку, ми маємо досить докладний опис префіксальної системи прикметників XI—XIV ст., а з

іншого — він носить фрагментарний характер, оскільки описуються лише окремі префікси.

Діахронному вивченню прикметників української мови присвячена праця А. Грищенка «Прикметник в українській мові» (1978). Автор в основному зупиняється на описі прикметникових суфіксів, їхньому походженні, значенні та функціонуванні. Про префіксальний словотвір сказано небагато. А. Грищенко підкреслює, що «власне префіксальне творення похідних у системі прикметникового словотвору обмежується тільки випадками дериваційного відношення “вихідна прикметникова одиниця — похідна прикметникова одиниця” і пов’язане насамперед з модифікацією значення вихідної одиниці у плані вираження» та виділяє три види такої модифікації:

1. Висока міра ознаки (**пре-, пра-**) — *предивного, прече(с)т-ни(й), прадивныхъ*.

2. Неповна міра ознаки (**при-, пол-**) — *призелений, полмокри(й)*.

3. Заперечення ознаки (**не-**) — *недужого, неумѣлого* [Грищенко, 1978, с. 178].

Префіксальні прикметники староукраїнської мови (маємо на увазі чисту префіксацію), на думку вченого, утворювалися за допомогою префіксів **пре-, пра-, при-, пол-, не-**. Зібраний же нами матеріал показав, що таких префіксів було значно більше, а їхні функції не обмежувалися значеннями, які виділив А. Грищенко.

2. КОНФІКС І КОНФІКСАЛЬНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

Статус конфікса у сучасному мовознавстві

Традиційно в українській лінгвістиці терміном **конфікс** називають «афікс, що має єдине неподільне значення, але складається з двох частин, які розташовані перед коренем і після нього» [Клименко, Карпіловська, с. 24]. У такій дефініції конфікс входить до класифікаційної системи морфем (афіксів) за диференційною ознакою «локалізація у морфемній структурі словоформи» поряд із суфіксом, префіксом, флексією, постфіксом та інтерфіксом. Від інших морфем він відрізняється перерваною формою.

Спосіб творення слів, у процесі якого бере участь конфікс, називається **конфіксальним**. Варто наголосити на тому, як зазначає

Н. Клименко, що «конфікс як єдність компонентів, тобто тільки як комплекс, бере участь в одному акті префіксально-суфіксального словотворення» [Клименко, 1998, с. 20]. Таким чином, конфіксація — це «окремий, досить своєрідний спосіб словотворення, і його специфіка полягає в тому, що словотворчі засоби в процесі деривації приєднуються до твірного слова не окремо, а комплексно» [Білоусенко, 2010, с. 17].

Н. Юшманов у 1928 р., вивчаючи арабську мову, уперше увів у лінгвістику термін «конфікс» для позначення афіксів, що оточують твірну основу (слово) [Мельчук, 1963, с. 34]. У 1947 р. О. Реформатський заговорив про конфікс як комбінацію двох афіксів: префікса і постфікса, які, «хоча і представляють собою дві морфеми, але діють спільно» [Реформатський, 1996, с. 143]. У такому широкому значенні поняття «конфікс» тлумачить нині і В. Горпинич. На його думку, «твірні морфи (префікси, суфікси, префікси і постфікси, префікси і словотвірні флексії) при суфіксально-префіксальному, постфіксально-префіксальному, флективно-префіксальному словотворенні утворюють морфосполуки: **без-...-ність, по-...-ник**» [Горпинич, 1999, с. 124]. Зв'язані ж комбінації з префіксів і суфіксів (або інших постфіксів), що в процесі словотворення функціонують спільно, він називає конфіксами (від лат. *con-* — префікс із значенням 'спільний' і *fixus* — 'незмінний') [Там само, с. 125]. За В. Горпиничем, конфікси можуть утворюватися: 1) із префікса і суфікса; 2) префікса і нульового суфікса (*безмір*); 3) префікса і флексії (*беззубий*); 4) префікса і постфікса (*у-...-ся*). До власне прикметникових конфіксів вчений відносить: **небез-...-ний; су-...-ний** [Там само].

У 1968 р. В. Марков вперше заговорив про конфікс як двокомпонентну, але єдину морфему: «конфікс... вид дериваційних морфем, які складаються з двох частин (префіксальної і постфіксальної) і діють у словотворчому акті комплексно, як щось єдине» [Марков, 1968, с. 10]. Визначення конфікса як будь-якого дистантного афікса (дериватора) запропонували також Н. Янко-Триніцька [Янко-Триницкая, 1972, с. 17], П. Шуба [Шуба, 1975], М. Шанський [Шанский, 1987] та ін.

Для позначення перерваних афіксів у мовознавстві існує ще термін **циркумфікс** (від лат. *circumfixus* — 'закріплений (укріплений) кругом'), запропонований у 1963 р. І. Мельчуком: «Циркумфікси оточують корінь (або рідше — інший афікс) з обох боків — як спе-

реду, так і ззаду, “ділячись” при цьому на частини, але не “розриваючи” корінь» [Мельчук, 1963, с. 34]. Цим терміном послуговується і Т. Єфремова. У виданні «Толковый словарь словообразовательных единиц» (1996) дослідниця наводить перелік циркумфіксів, показує їхню високу продуктивність у різних частин мови і, що особливо важливо, вказує їхнє словотвірне значення. В. Головін розмежовує ці два терміни, зазначаючи, що «терміни “циркумфікс” і “конфікс” можна диференціювати: першим позначати афікси, що оточують тільки корінь, іншим будь-які дистантні афікси» [Головін, 1990, с. 125].

Проте не всі лінгвісти визнають конфікси окремим видом афіксів або вважають виокремлення їх доцільним. Зокрема, у книзі «Современный русский язык» за редакцією В. Белошапкової (автор розділу про словотвір — О. Земська) заперечується доцільність визначення конфікса як окремого типу афікса: постфіксальні і префіксальні частини конфіксів, на думку дослідниці, як правило, збігаються за значенням із відповідними префіксами й суфіксами, тобто **со-**, що входить до конфікса **со-...-ник** (наприклад, *со-трапез-ник*, *со-палат-ник*), тотожне за значенням префіксу **со-** (пор. *со-автор*); **-ник**, що входить до цього самого конфікса, тотожний за значенням суфіксу **-ник** (пор. *школь-ник*). Вивчаючи, як функціонують афікси у творенні подібних слів, необхідно зазначити, що в подібних випадках, як зауважує О. Земська, «суфікс і префікс беруть участь як дві морфеми в одному акті словотворення, приєднуючись до твірної основи одночасно, а не послідовно, тобто використовуються як єдиний словотворчий засіб. Такий спосіб словотворення називають префіксально-суфіксальним. Називання такого способу словотворення конфіксацією, а відповідних морфем конфіксом не поглиблює нашого розуміння цього явища, а лише замінює один термін іншим» [СРЯз, 1981, с. 144].

Такої думки дотримувалися також І. Ковалик [Ковалик, 1958, с. 41] та В. Лопатін [Лопатин, 1977], які наголошували, що для визначення конфікса як окремого типу афікса немає ні структурних, ні функціональних підстав.

На думку К. Городенської, при префіксально-суфіксальному способі словотвору в дію вступають одразу кілька словотворчих одиниць, що становлять собою ніби дистантні єдині морфеми — рамочні конструкції, в які вкладається одна або кілька основ (**без-**

...-ний) [Словотвір, 1979, с. 231]. Таким чином, виходить, що словотворчий формант префіксально-суфіксального способу має несамотійний характер. Він утворений із словотворчих засобів, властивих префіксальному і суфіксальному способам творення. Однак це зовсім не означає, що частини словотворчої пари тотожні самотійним префіксам і суфіксам. Цей двокомпонентний переривчастий формант, як зазначає далі К. Городенська, виявляє ряд функціонально-сміслових особливостей:

1. Префіксально-суфіксальна словотворча пара не становить єдиної матеріальної морфеми, якогось особливого дистантного афікса, тому що її компоненти, з одного боку, чітко розділені формально, а з іншого — відіграють неоднакову роль у формуванні лексико-граматичного та словотвірного значень.

Суфіксальна частина виступає насамперед показником належності утворюваного слова до певного граматичного розряду слів.

Префіксальний компонент нейтральний до парадигматичного оформлення слова. Він лише модифікує спільні значення твірної основи і суфікса: *надбрів'я — міжбрів'я*.

Отже, префіксально-суфіксальна словотворча пара — це функціональна, а не матеріальна єдність.

2. Комбінуються в словотворчі пари далеко не всі самотійні префікси і суфікси.

3. Функціональні значення самотійних префіксів і суфіксів значно ширші й різноманітніші, ніж значення відповідних префіксальних і суфіксальних частин словотворчих пар. Специфіка словотвірного значення префіксально-суфіксальних утворень виявляється в тому, що воно створюється обома компонентами пари, є наслідком інтеграції їх значень.

Отже, між префіксами й суфіксами як словотворчими формантами відповідних способів творення і префіксальними та суфіксальними компонентами словотворчих пар повної тотожності немає. Це споріднені, генетично пов'язані, але до певної міри самотійні системи словотворчих засобів [Словотвір, 1979, с. 286—287].

Таким чином, у традиційному мовознавстві усталилася думка про те, що конфікс складається з префікса і суфікса, які беруть участь у процесі словотворення одночасно, а не послідовно. Однак вже на початку XXI ст. вченими Південноукраїнського історико-дериватологічного центру при Запорізькому національному універ-

ситеті було переконливо доведено, що конфікс — «це не двохафіксна морфема, не дві морфеми, які виражають одне словотвірне значення, а одна морфема, елементи котрої лише формально можуть збігатися з префіксом і суфіксом» [Білоусенко, 2010, с. 15]. Дослідники вказують на те, що елементи конфіксів тільки генетично походять із префіксів (прийменників), суфіксів або постфіксів, але з того моменту, коли вони починають виражати одне словотвірне значення й невіддільні у словотворчому акті одне від одного, вони збігаються з названими формантами лише формально [Білоусенко, 2010, с. 18]. Тому доцільнішим видаються терміни не «префіксальний та суфіксальний компоненти конфікса» [Горпинич, 1998, с. 120], а «пре- та постопозитивний елемент (частина) конфікса» [Білоусенко, 2010, с. 17].

Проблема виділення конфіксів у морфемній структурі слова є також дискусійним питанням сучасної лінгвістики.

Розуміння конфікса як одиниці морфеміки передбачає ототожнення одиниць рівня мовного аналізу (словотворчих формантів) з одиницями мовної організації (морфемами), які, на думку О. Зубань, повинні розглядатися як абсолютно різні категорії [Зубань, 2000, с. 19].

Неоднозначне визначення статусу конфікса у лінгвістиці зумовлюється насамперед різноманітним трактуванням терміна «морфема» та методики і процедури визначення морфемної структури словоформи. Морфемна структура словоформи встановлюється на базі не тільки морфемного аналізу, а й з урахуванням даних словотвірного аналізу. Як підкреслює О. Зубань, «встановлення словотворчої мотивації між однокореновими словами використовується при встановленні морфемної структури словоформи як допоміжний, а інколи й основний критерій морфемного членування, хоча ці два типи лінгвістичного аналізу відрізняються різними завданнями (визначення морфемної структури словоформи/визначення способу словотвору похідного слова), методикою (морфемний аналіз/словотворчий аналіз) і структурними одиницями (морфи і морфемні структури слів/твірна база і словотворчий формант)» [Зубань, 2000, с. 119]. Визначення межі словотворчого форманта у більшості випадків збігається з межею морфеми, тому в термінах морфем характеризують не тільки морфемну структуру, а й словотвірну структуру слова, що призводить до змішування одиниць різних рівнів

мовного аналізу і визначення словотворчого форманта, що складається з двох різнопозиційних афіксів, як особливого типу морфеми — конфікса.

Словотвір — системний механізм мови для утворення нових слів на базі вже існуючих, водночас — це не рівень мовної організації, оскільки він не має своєї базової одиниці. Словотвірний аналіз спрямований на словниковий рівень мовної системи, оскільки похідні слова є об'єктом його вивчення, а також на морфемний рівень, оскільки у процесі творення нових слів морфи використовуються як мінімальні знакові одиниці, що виражають словотвірні значення. Операційною одиницею словотвірного аналізу є словотворчий формант, якому в мовній онтології відповідає афікс або декілька афіксів. Тому конфікс — це лише одиниця словотвірного аналізу, словотворчий формант, репрезентований декількома морфемами, і ні в якому разі не може визначатися як морфема — одиниця морфемного рівня мовної онтології [Зубань, 2000, с. 120].

На думку О. Кубрякової, поняття конфікса не відповідає і самому змісту терміна «морфема». Визнаним у сучасному мовознавстві є теоретичне положення, що «морфемою (морфом) може вважатися фонологічна послідовність, яка повторюється з певним змістом і локалізована у визначеному місці морфологічних структур, чітко вичленовується, існуючи у вигляді безперервної матеріальної сегментної форми, і асоціюється з дискретним, хоч і складним “квантом” значення» [Кубрякова, 1991, с. 171]. Розуміння конфікса як морфеми з переривчастою формою вираження суперечить субстанціальній природі мовного знака — морфеми [Зубань, 2000, с. 116].

Найвагомішими аргументами на користь визначення конфікса як окремої знакової одиниці морфемного рівня мови виступає його здатність виражати нове, не властиве окремим компонентам конфікса, категоріально-розрядне значення та позиційну зв'язаність з коренем конфіксальних афіксів. Зокрема, Є. Карпіловська зазначає: «Аналіз нашого матеріалу дозволяє накреслити такі ознаки функціонування суфіксів, що вказують на їхнє закріплення в конфіксах: 1) відсутність спільнокореневого слова, створеного суфіксом самостійно та 2) формування у суфікса в складі конфікса нового, не властивого окремому суфіксу у спільнокореновому слові категоріально-розрядного значення» [Карпіловська, 1999, с. 37].

Водночас слід підкреслити, що семантична цілісність конфіксальних компонентів, як зауважує О. Зубань, руйнується «на рівні синтагматичної реалізації морфем, адже у морфемній системі мови ці афікси функціонують як окремі системно-структурні елементи» [Зубань, 2000, с. 120]. Навіть ті лінгвісти (П. Шуба, О. Меркулова, Є. Карпіловська), які визнають конфікс дистантною морфемою, вказують на різне функціональне навантаження його компонентів: «постпозитивна частина передає загальне відношення предмета до поняття, позначуваного мотивувальним словом (виконує класифікаційну функцію показника найменування предмета, особи чи абстрактного поняття), а перший компонент конкретизує це загальне відношення, виражаючи різні значеннєві модифікації (лексичне співзначення)» [Меркулова, 2005, с. 6]. Тобто, за визначенням Є. Карпіловської, префікси виконують розрізнявальну, або модифікаційну, функцію, а суфікси — узагальнювальну, або класифікаційну, функцію чи суміщають класифікаційну з модифікаційною [Карпіловська, 1999, с. 39]. Пов'язано це з тим, що на синтагматичному рівні у складі словоформи, яка має лексичне значення, на значущість кожного морфа накладаються різні конкретні семантичні відтінки, пов'язані зі словом у цілому. Це у свою чергу зумовлено тим, що значення морфеми має категоріально-асоціативний характер, оскільки морфема існує тільки у складі слова і тому тісно пов'язана зі словом не тільки структурно, але і семантично. Отже, значення, яке передає морф як одиниця мовлення у складі словоформи, залежить і від інших компонентів, що формують семантику слова. Тому афікси, які беруть участь у процесі словотворення, набувають нових значень, і ці значення зумовлюються всією морфемною структурою словоформи.

Сьогодні в лінгвістиці існують не тільки суперечливі погляди щодо визнання конфікса і конфіксального способу творення, а й взагалі щодо визначення способу творення слів на базі прийменниково-іменникових сполук. Розглянемо три основні:

І. Префіксально-суфіксальний. В українському мовознавстві така назва є традиційною. Спосіб полягає в тому, що до твірної основи слова одночасно додаються відповідні префікс і суфікс, наприклад: *ног-а* → *об-ніж-ок*; *сніг* → *за-сніж-и-ти*. Отже, формантом у цьому випадку, як зазначає В. Русанівський, виступає суфікс із префіксом, причому кожна зі складових частин виконує характерну для

неї словотвірну функцію. На його думку, вся вага словотворчого функціонування здебільшого припадає на префіксальну частину. Суфіксальна частина виконує передусім структурну роль творення [Словотвір 1979, с. 29]. Протилежними є погляди С. Панцьо. Вона вважає, що «суфіксально-префіксальний спосіб більшою мірою наближений до суфіксації, ніж до префіксації, оскільки префікси залишаються нейтральними до парадигматичного оформлення слова, в той час як суфікси тісно пов'язані з твірною основою і флексією, зумовлюють граматичне оформлення похідного слова» [Вакарюк, Панцьо, с. 98]. Так, у словах *одвірок*, *оновити* маємо префікс **о-**, але перше з них належить до іменників, а друге — до дієслів. Граматичне оформлення слова відбувається саме завдяки суфіксу: **-ок** іменниковий, а **-и (-ти)** — дієслівний.

О. Земська у межах префіксально-суфіксального способу творення виділяє два підвиди:

1. Вихідною одиницею є сполучення іменника з прийменником. Прийменник у складі похідного перетворюється на префікс. Разом з префіксом до складу похідного входить суфікс.

2. У якості твірної використовується основа якої-небудь частини мови, до якої одночасно приєднуються префікс і суфікс. Похідне не співвідноситься зі сполученням з прийменником [Земська, 1973, с. 175].

Таким чином, прихильники традиційної школи вважають, що конфікс — це сполучення префікса і суфікса, які у процесі творення нових слів приєднуються до твірної основи одночасно і передають одне словотвірне значення.

II. Конфіксальний. Про необхідність виділення конфіксації як окремого типу словотворення вперше заговорили вчені так званої казанської лінгвістичної школи (В. Марков, Г. Ніколаєв, С. Чекменьова, Е. Балаликіна, А. Амінова та ін.). На думку Л. Бубекової, виникнення і розвиток конфіксації пов'язані з різними причинами як загальномовного, так і часткового характеру. Однією з найважливіших дослідниця вважає прагнення мови до виразності [Бубекова, 2003, с. 80]. Про це писав і В. Богородицький: «Морфеми завдяки фонетичним змінам розгалужуються на дві і більше при одному й тому самому значенні. Якщо, з одного боку, протягом певного часу у мові народжуються нові різновиди морфем, то, з іншого — виникають і нові відтінки значень... Разом із тим мові властиве

прагнення до виразності, тобто щоб окремі відтінки значення мали за можливістю окреме значення, завдяки чому може статися, що один різновид морфеми закріпиться за одним відтінком значення, другий — за другим і т. д., і таким чином відбудеться “диференціація” морфем» [Богородицький, 1939, с. 182, 191].

На початку ХХІ ст. вчені Південноукраїнського історико-дери-
ватологічного центру при Запорізькому національному університе-
ті переконливо довели у своїх працях необхідність виділення кон-
фіксації як окремого типу словотворення:

1. Конфікс не є сполученням префікса і суфікса. Елементи кон-
фікса тільки формально співвідносяться з відповідними формантами.
У мові є похідні, конфіксальні елементи яких не мають відповідни-
ків серед конкретних префіксів та суфіксів. Наприклад, **по-** тільки у
прислівниковому конфіксі **по-...-и**, **по-...-ому** має порівняльне
значення.

2. Словотвірне значення конфікса не є сумою словотвірних зна-
чень відповідних префікса і суфікса: а) кожний афікс передає одне
конкретне словотвірне значення, а «називаючи конфіксальні дерива-
ти префіксально-суфіксальними, ми руйнуємо цей принцип,
оскільки в такому випадку слід розуміти, що одне словотвірне зна-
чення передається двома афіксальними морфемами» [Білоусенко,
2010, с. 15]; б) цьому суперечить мовний матеріал; в) префікс і су-
фікс утворюють у слові своєрідну опозицію: «вони протилежні не
тільки за позицією в похідному слові, але й за своїми внутрішніми
якостями, що виступають диференційовальними ознаками, на яких
ґрунтується сам факт існування згаданих двох морфем» [Там само].

3. Конфікс — це складна, але одна морфема, яка має одне сло-
вотвірне значення, є дистантною, складається з двох компонен-
тів — пре- та постпозитивного елемента.

4. Конфіксація — це самостійний спосіб творення.

III. Суфіксальний. Нині у мовознавстві існує зовсім протилеж-
на, порівняно з традиційною, точка зору щодо визначення способу
творення слів, і прикметників зокрема, на основі прийменниково-
відмінкової сполуки. На думку Р. Куцовой, похідні слова у цьому
випадку слід розглядати як суфіксальні утворення, через те що во-
ни виникли «на ґрунті єдиної прийменниково-флексійної морфеми,
де перший елемент — прийменник — уже входить до складу твір-
ної бази, функціонально ототожнюючись із префіксом, у похідних

словах з'являється один словотворчий елемент — суфікс, а прийменник з аналітичної морфеми перетворюється на синтетичну, позиційно повністю дублюючи функцію префікса» [Куцова, 2002]. Г. Циганенко, аналізуючи слова *на столі — настільна (лампа)*, *під землею — підземна (робота)*, відносить їх, як незаперечний факт, до суфіксальних утворень [Циганенко, 1999, с. 194].

Подібні твердження були сформовані, виходячи з концепції морфемної природи прийменника, яку вперше теоретично обґрунтував Є. Курилович [Курилович, 1962, с. 51—70, 175—203], поглибив і розширив на матеріалі прийменникової системи української мови І. Вихованець [Вихованець, 1980, с. 18—24, 51—59; 1987, с. 182—211; 1988, с. 23—30].

Визнання морфемного статусу прийменника дозволило прихильникам цієї концепції зробити такі висновки стосовно деривації:

1. Спосіб творення похідних слів на базі прийменниково-відмінкових форм не можна вважати префіксально-суфіксальним, оскільки прийменник уже входить до складу мотивувальної бази. У похідному слові відбувається повна його морфологізація, тобто перетворення прийменника із аналітичної синтаксичної морфеми у синтетичну морфологічну, що закріплюється позицією і правописними нормами (написання слова з префіксом разом).

2. Спосіб творення таких похідних визначається як суфіксальний, виходячи з того, що формантом виступає суфікс (*за озер-н-ий*), рідко — як флективний, коли словотвірною базою служить переважно сполучення іменника на позначення частини тіла або частини предмета з прийменником **без** (*безвус-ий, безок-ий, безверх-ий*).

Словотвірне значення похідних слів, які творяться з прийменниково-відмінкових сполук, абстрактніше в порівнянні з похідними, словотвірною базою для яких виступає іменник [Куцова, 2002].

У монографії прикметники, утворені на базі прийменниково-відмінкової форми іменників та поєднання дієслівної основи з часткою **не**, кваліфікуються як конфіксальні, а відповідний спосіб словотворення — конфіксація.

Вивчення діахронної конфіксації

Конфікси використовують для творення похідних у всіх основних частинах мови: іменниках, прикметниках, дієсловах та прислівниках. Кожна з них має свій, властивий лише їй набір конфіксів.

На думку Г. Ніколаєва, конфіксальний спосіб творення не був споконвічно властивий слов'янським мовам [Ніколаєв, 1987, с. 42]. Він виділяє такі етапи розвитку конфіксації:

1) формування конфіксації на базі суфіксації прийменниково-відмінкових форм чи вторинної суфіксації слів, співвідносних з прийменниково-відмінковими формами;

2) калькування з давньогрецької мови, яке рано злилося з першим способом;

3) формування конфіксації на базі префіксації;

4) формування на базі взаємодії семантичного і морфологічного способів словотворення в російській мові [Там само].

Конфіксальний спосіб творення прикметників описаний і у «Вступі до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов» (автор розділу — Т. Лукінова). Як зауважує дослідниця, прикметники, утворені префіксально-суфіксальним способом, зустрічаються вже в праслов'янській мові [Вступ, с. 179]. Виникали вони на основі сполучень іменника з прийменником: **bezzъbъ* (**bezzъbъ* < **beзь* + **zъba*) і под. [Там само]. Найчастіше, на думку Т. Лукінової, використовувалися прийменники **beзь*, **poдь*, **naдь*, **medji*, **na*, **po*, **rĭ*, **za* та ін., найпродуктивнішим серед яких був **beзь*. Утворення такого типу, як правило, супроводжувалися суфіксацією, хоча зустрічалися прикметники, не ускладнені прикметниковими суфіксами, наприклад: **bezъrkъ*, **bezrogъ* [Там само].

У староукраїнський період конфіксація стає одним із найпоширеніших способів творення прикметників. Як зауважує Т. Лукінова, за допомогою префіксів прикметники утворювалися від прикметників та іменників, рідше від інших частин мови. При творенні прикметників від неприкметникових основ префіксація, як правило, супроводжувалася суфіксацією [Там само, с. 193—195]. Т. Лукінова вказує на цю особливість, але не наводить основних словотвірних моделей (найпоширеніших конфіксів, які брали участь у творенні нових прикметників), характерних для зазначеного періоду.

Основні типи конфіксальних похідних староукраїнського періоду окреслено у монографії А. Грищенка «Прикметник в українській мові» [Грищенко, 1978, с. 179]. До них він відносить:

1) **без** + ім. Р.в. + суфікс **-н-** — *бе(з)вѣстны(й)*, *безправны(й)*;

2) **до** + ім. Р.в. + суфікс **-н-** — *доживотнымъ приятелемъ*, *загибел доконечна*;

3) **за** + ім. О.в. + суфікс **-н-** або **-ск-** — *запредѣльны(й), замо(р)ская*;

4) **на** + ім. М.в. + суфікс **-н-** — *нагорныхъ, нагороднии*;

5) **под** + ім. О.в. + суфікс **-н-** або **-ск-** — *подзе(м)ная, по(д)алпѣнски(й)*;

6) **пред / перед** + ім. О.в. + суфікс **-н-**, **-ов-/ев-** — *пре(д)вечерняя снѣдь, передлун(н)и(й)*;

7) **при** + ім. М.в. + суфікс **-н-** або **-ськ-** — *припутны(й), приморская* [Грищенко, 1978, с. 179].

Наші дослідження показали, що таких моделей було більше, а їхнє поширення в різні періоди було неоднакове. Це детальніше буде описано в наступних розділах.

Зазначимо, що історія творення прикметників конфіксальним способом в українській мові ще до сьогодні не отримала всебічного висвітлення у вітчизняній лінгвістиці.

ПРЕФІКСАЛЬНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

1. Прикметникові префікси давньої руськоукраїнської мови XI—XIII ст.

У праслов'янській мові для творення як іменників, так і прикметників ще довгий час використовувалися давні індоєвропейські словотвірні типи, причому, як зазначає Т. Лукінова, суфіксація і словоскладання продовжували залишатися в імен основними способами словотворення [Вступ, с. 175].

Давні іменні префікси

На думку Н. Романової, «префіксація виникла в глибокій праслов'янській давнині, а може й раніше, оскільки давні префікси є спільними для слов'янських і балтійських мов» [Там само, с. 178]. Найдавніші префікси, що вживалися для творення прикметників, були характерними і для іменників. До них відносять *q-, *sq-, *pa-, *pra-. В. Горпинич до цієї групи включає також префікс *ka-, який згодом повністю втратив своє значення і злився з коренем (укр. *кадіб*, *каліка*, рос. *калека*, пол. *kaleka*) [Горпинич, 1999, с. 45]. На думку дослідника, найдавніші іменні префікси мали такі особливості:

- 1) виникли в праслов'янській (ранній) період; усі інші виникли пізніше — у конкретних слов'янських мовах;
- 2) мали деяку продуктивність;
- 3) були наголошені;
- 4) впродовж своєї історії втрачали продуктивність, витіснялися уживанішими (**із-**, **под-**, **от-**, **при-**) [Там само].

Названі префікси у прикметників мали такі самі значення, як і в іменників.

Праслов'янський префікс *pa- походив з іє. *pō- і вживався переважно в іменних утвореннях. При цьому він передавав такі значення:

- 1) схожий на предмет, названий твірним словом, 'подібний до предмета, названого мотивуючим словом, але і неідентичний

з ним; несправжній предмет, названий мотивуючим словом', наприклад: *пасинок, пагорок* [Скляренко, *па-*, с. 2];

2) вторинний стосовно предмета, названого твірним словом: *паріг, панога* [Горпинич, 1999, с. 45]. Ця функція, на думку Вал. Скляренка, впливає зі значення прийменника **ро-* 'після' [Скляренко, *па-*, с. 2].

Крім цього, як зазначає Ф. Копечний, **ра-* виступав показником ступеня вияву ознаки, а саме передавав 'малу міру' [Корецьку, 1973, с. 160].

Префікс **о-/*у-/*оу-* мав значення 'крайня частина предмета чи простору, названого твірним словом' [Горпинич, 1999, с. 45].

Кількість прикметників із цими префіксами була невелика. Одиначними є утворення **отль, *ubogъ*; з префіксом **ра-* прикметники, спільні для кількох слов'янських мов, не збереглися [Вступ, с. 178].

Давні іменні префікси **р-*, **ра-* втратили продуктивність у всіх слов'янських мовах і в українській зокрема. В XI—XIII ст. трапляються тільки поодинокі випадки вживання прикметників із цими префіксами, наприклад: *павечерьнии* 'який відноситься до вечірнього богослужіння' — *по павечерьнии молитвѣ* (XII СДРЯ VI, с. 334), *на удолнѣмъ мѣстѣ* (1106—1108 / 1495 ХД, с. 38) — 'на низькому місці'.

Варто підкреслити, що питомі прикметники з префіксом *па-* в українській мові за незначним винятком не збереглися (пор. діалектне *пáхмурний* 'похмурний'). На думку Вал. Скляренка, прикметники з префіксом *па-* утворюються в українській мові майже виключно від відповідних префіксальних іменників: *пáсока* — *пáсоковий*, *пáгуба* — *пáгубний*, *пáсинок* — *пáсинковий* [Скляренко, 1993, с. 47].

Численнішими були імена, у тому числі й прикметники, з префіксами **рга-*, **sq-*: **prastarъ*, **pradavъnъ*, **sčъltъ* і под. [Корецьку, 1973, с. 170].

Префікс **рга-* передавав:

- 1) ступінь давньої спорідненості;
- 2) давність, споконвічність;
- 3) значення 'первісний, першозапочаткований, первинний' [Корецьку, 1973, с. 170].

При цьому він, як зазначає Т. Лукінова, завжди поширював прикметник. Не змінилися названі функції і в пізніший час: *прародительнии* (Срезн. II, с. 1765).

Префікс **so-/*son-* мав такі значення:

1) неповний вияв змісту поняття, названого коренем або, за визначенням Ф. Копечного, демінутивне значення, наприклад: *sqběľnъ* — лат. *subalbus*; укр. *білуватий*; *suglüh* — чеськ. *nahluchlý* [Корецьку, 1973, с. 240];

2) зближення, близькість [Горпинич, 1999, с. 45].

Н. Романова серед давніх утворень на **sq-* виділяє дві групи: відад'єктивні типу **sqběľъ*, **sqgostъ*, **sqzelenъ* та ін., які, очевидно, мали значення 'білуватий', 'густуватий' і 'зеленуватий', і відіменникові, зокрема типу **sqporsa* (укр. *супороса*, серб., хорв. *супрасна*, н.-луж. *suprosna*), **sqagna* (укр. *суягна*, серб., хорв. *сујагна*) [Вступ, с. 178]. У багатьох словах на **so-/*son-* у процесі розвитку мови сталося спрощення, а названий префікс сьогодні виділяється у них лише на етимологічному рівні, наприклад, *сумнів*, *сусід* тощо.

Давній праслов'янський іменний префікс **sq-* із східнослов'янських мов виявився найбільш живим в українській [Там само, с. 194], закономірно розвинувшись у *су-*. В опрацьованих пам'ятках XI—XIII ст. зустрічається одне таке похідне: *и мнѣ помози Г(сѣ)и на супротивнаго врага* (під 988 / 1425 ПВЛ, с. 44 зв.), *и заступають ѿ супротивнаго врага* (під 1015 / 1425 ПВЛ, с. 51).

Більшість давніх прикметників із префіксами **q-*, **sq-*, **pra-* було утворено саме як префіксальні, без ускладнення суфіксами [Вступ, с. 178].

Префікс *пре-*

Префікс **пре-** є продовженням праслов'янського **per-* [Корецьку, 1973, с. 164]. Найбільшого поширення, на думку Т. Лукінової, він набув у південнослов'янських мовах. Свідченням цього є, зокрема, те, що утворення з ним широко представлені у старослов'янській мові (*прѣвлагъ*, *прѣвогатъ*, *прѣвеликъ*) [Вступ, с. 194]. Цей префікс був засвоєний давньою руськоукраїнською мовою саме зі старослов'янської та в цій формі (на східнослов'янському ґрунті йому повинен був би відповідати префікс **пере-**) вживається в українській, білоруській і російській мовах [Там само].

Префікс **пре-**, поєднуючись із прикметниками, вживався для творення форм надмірного ступеня інтенсивності ознаки [СУЛМ, 1969, с. 208], передачі високої міри ознаки, тобто виступав «посилювачем» [Корецьку, 1973, с. 167].

Зібраний матеріал показує, що прикметники з префіксом **пре-** дуже часто вживалися як епітети при назвах Бога, Богородиці та пов'язаних з ними реалій. Це, з одного боку, служило для возвеличення і прославлення божественних істот, а з іншого — показувало їх вищість, надприродність: *нъ христовы прч(с)тыя крове* (1037—1050 / XV Іл., с. 175 б), *Бъ милостивъ и премл(с)твъ* (1117 / 1377 ПМ, с. 79), *пречистыя владычица нашеа богородица* (1106—1108 / 1495 ХД, с. 46), *причистѣи нозѣ господа нашего* (106), *своима рукама пречистыма* (100), *прѣблѣгыи Бъ* (під 980 / 1425 ПВЛ, с. 31 зв.), *митрополитъ прѣблажєнный святыи* (XIII / XVI ГВЛ, с. 90), *пречистыя владычица нашеа богородица* (XII / XV КС, с. 284), *пречистому тѣлу Христову* (XII К.Тур. Сл., с. 322), *пречистая ти ребра копием прободоша* (310), *пречистыя твоеа матере* (XIII / 1554 КПП, с. 414), *пречистых устъ Святого образа* (416), *пречистому тѣлу и святѣи крови* (430).

Використання прикметника з префіксом **пре-** при назвах істот, як правило, служило для підкреслення якихось надзвичайних рис, вираження похвали чи навпаки — засудження. Наприклад: *премудрааго Соломона* (XII—XIII Ск. БГ, с. 39), *и выступиша Печенѣзѣ муж свои и бѣ превеликъ зѣло* (під 993 / 1425 ПВЛ, с. 46 зв.), *премудрыи князь Іѣрославъ* (під 1037 / 1425 ПВЛ, с. 56 зв.), *якоже пишетъ премудрыи Епифании* (під 1110 / 1425 ПВЛ, с. 98), *Филиа прѣгордый* (XIII / XV ГВЛ, с. 84), *яко же премудрыи гронографъ писал* (119), *князь славєнь и прѣдобрь* (110), *премудр есть наю господин* (XII К.Тур. Пр., с. 296), *преславный и досточюдный Иосифе* (XII К.Тур. Сл., с. 320). У таких випадках ад'єктиви могли субстантивуватися: *при старых(ъ) молчати. прѣмдрыхъ слушати* (1117 / 1377 ПМ, с. 79), *даи бо премудрому вину, премудрее будетъ* (XII ДЗ, с. 417), *премудрый Соломонъ* (XIII / 1554 КПП, с. 440), *пречестный архимандрите всея Руси* (514).

Епітет-прикметник із префіксом **пре-** при іменниках, які були назвами неістот, служив для підкреслення незвичайних, особливих рис предметів, явищ тощо. Наприклад: *нашеа преславныа вѣры* (під 912 / 1425 ПВЛ, с. 16), *свѣтелника прѣдобраа* (під 1015 / 1425 ПВЛ, с. 52), *сзда церковъ прѣкрасну* (XIII / XV ГВЛ, с. 102), *сзда же церковъ прѣвелику, прѣлѣну* (122), *храми прѣкраснии* (122), *и украси ю прѣчюдными иконами* (122), *тобою преславно къ мнѣ писание* (XII / XV КС, с. 282), *яко пресвѣтлаа свѣтила въ Русской земле*

сиаху (XIII / 1554 КПП, с. 468), слышахъ вещь **предивну** (484), чюдеса **преславнаа** (516).

Префікс **пре-** міг виражати не тільки ступінь вияву самої ознаки, а й міру вияву цієї ознаки, її кількість. Це відбувалося у тих випадках, коли префікс приєднувався до якісних прикметників, що передавали кількісні величини: *спаде **привеликъ** змѣи с небесѣ* (під 1091 / 1425 ПВЛ, с. 79), *видѣхъ змиа зѣло **прѣвелика*** (XI—XII Син. П., с. 91), *и глоубиноу **прѣм'ногоу** копавъши* (149), *сльзы въиноу **прѣм'ногы** изливаѣщи* (92), *видѣ церковъ **превелику*** (XIII / 1554 КПП, с. 412).

Виявлені в опрацьованих пам'ятках утворення свідчать про те, що префікс **пре-**, по-перше, зберіг і розвинув свої праслов'янські функції, а по-друге — набув високої продуктивності у словотворенні прикметників давньої руськоукраїнської мови.

Префікс **на-**

Праслов'янський префікс ***на-**, крім конфіксального, брав участь також у власне префіксальному творенні прикметників. Проте кількість таких похідних була невелика: **naporzdynъjъ* (ЕССЯ Вип. 22, с. 225) 'даремний'; **naprēs(k)nъjъ* / **naprěskъjъ* (230) 'швидкий, раптовий', серб., хорв. *напрѣсно*; **naprobosъnъ* (232) 'який одягається на босу ногу', рос. діал. *напробосни*.

У мові давніх слов'ян префікс ***на-** міг вказувати на ступінь вияву ознаки. Як правило, він виражав послаблений ступінь якості [ЕССЯ Вип. 21, с. 203] або, як зазначає Ф. Копечний, виражав демініутивне значення [Корецьку, 1973, с. 121]. Така словотвірна модель і сьогодні залишається продуктивною у сербській, хорватській та чеській мовах: **nagorъkъ(jъ)* (ЕССЯ Вип. 22, с. 54) 'гіркуватий', серб., хорв. *nagorak*, ст.ч. *naĥoŕkŭ*; **naslěpъ(jъ)* (ЕССЯ Вип. 23, с. 56) 'сліпуватий', серб., хорв. *naslijep*, ч. *naslepŭ*; **nazelenъ(jъ)* (ЕССЯ Вип. 24, с. 64) 'зеленуватий', серб., хорв. *nazelen*, ч. *nazelenŭ*; **nažьltъ(jъ)* (91) 'жовтуватий', серб., хорв. *nažut*, ч. *nažlutŭ*. Рідше префікс ***на-** виступав посилювачем ступеня вияву ознаки: **nagrožьnъjъ* (ЕССЯ Вип. 22, с. 56) 'дуже грізний', **nasytъ* (ЕССЯ Вип. 23, с. 121) 'дуже ситий', **natogъjъ* (165) 'дуже тугий', рос. діал. *натугий*. На думку Ф. Копечного, «посилювач» ***на-** виник з ***на-і** (сучасне **най-**) і є його скороченою формою [Корецьку, 1973, с. 121].

Серед префіксальних прикметників давньої руськоукраїнської мови в опрацьованих пам'ятках XI—XIII ст. виявлені всього два похідні — *намѣстными* (Срезн. II, 303) і *назельный* (Срезн. II, с. 285).

Про префіксальне творення прикметника *намѣстными* (СДРЯ V, с. 161) свідчить наявність безпрефіксного відповідника *мѣстными* (Срезн. II, с. 303) ‘находящіся по обѣимъ сторонамъ царскихъ вратъ’: *дасть на(м) сию иконоу. та намѣстная* (XII СДРЯ V, с. 161), *икону намѣстную* (XIII / 1554 КПП, с. 426).

Прикметник *назельный* (Срезн. II, с. 285) ‘зеленуватий’ — праслов’янського походження **nazelenъ(jь)* (ЭССЯ Вип. 24, с. 64) (див. вище). Одиначний випадок фіксації такого похідного свідчить про те, що праслов’янська лексика була складовою частиною давньої руськоукраїнської лексики, але не є доказом того, що в XI—XIII ст. префікс *на-* міг служити для творення нових прикметників зі значенням слабого ступеня вияву ознаки.

Префікс *надъ-*

Префікс **nad-* — це похідне утворення від **na-*, яке зазнало поширення елементом **-dъ* ще в праслов’янській мові [Самійленко, 1964, с. 36]. Про секундарність і пізніше походження префікса **nad-*, порівняно з **na-*, на думку Ф. Копечного, свідчить те, що не існують старі іменні типи з довгим голосним *á*; порівняймо **na-* і **ná-* [Корецьку, 1973, с. 127]. Посилення **na-* елементом **-dъ* відбувалося, скоріш за все, під впливом **rodъ* [ЕСУМ IV, с. 23]. Елемент **-dъ* в обох випадках походив від іє. **dhē-* ‘ставити, дівати’ [ЕСУМ IV, с. 23; Корецьку, 1973, с. 127]. Зіставлення цього елемента з *-d-* в латинських *sed-*, *grōd-*, *red-*, на думку М. Фасмера, викликає сумнів [Фасмер III, с. 37]. Ф. Копечний це припущення також вважає малоправдоподібним. На його думку, проти цього свідчить, зокрема, те, що **nadъ*, **podъ*, **prědъ* / **predъ* мають постійне кінцеве *-ъ*, а латинські мають там *-d* [Корецьку, 1973, с. 128].

У праслов’янській мові цей префікс, як правило, брав участь у префіксально-суфіксальному творенні прикметників разом із суфіксом *-ьпъ-* [Вступ, с. 179]. У пам'ятках давньої руськоукраїнської мови ми виявили випадки вживання *надъ-* і як самостійного слово-творчого елемента. Поєднуючись із безпрефіксними прикметника-

ми, **надъ-** надавав їм значення ‘такий, що перевищує ознаку, названу твірним словом’ і у цих випадках був синонімічним до префікса **не-**. Наприклад: *надътварьныи* (Срезн. II, с. 283) ‘нетваринний’.

Якщо твірним словом виступав якісний прикметник, зокрема на позначення кольору, то префікс **надъ-** виступав як показник надмірного ступеня вияву ознаки: *надъръманыи* (Срезн. II, с. 283), *надъръсыи* (283). Значення таких похідних можна передати через сполучення прикметника з прислівником *дуже*: ‘дуже рум’яний’, ‘дуже русий’.

Хоча кількість префіксальних прикметників із **надъ-** була невеликою, однак можна говорити про формування вже в XI—XIII ст. двох лексико-словотвірних типів з відповідним формантом. Це похідні зі значенням:

- 1) ‘такий, що перевищує ознаку, названу твірним словом’;
- 2) ‘такий, що передає надмірний вияв ознаки, названої твірним словом’.

Префікс **не-**

Кількість похідних прикметників у праслов’янській мові, як вже зазначалося вище, зростала також за рахунок утворень, що виникали зі сполучень прикметника з препозитивною часткою **не-*: **nečestъnъjъ* (ЭССЯ Вип. 24, с. 105) ‘нещасний’, **nečistъjъ* (204) ‘нечистий’, **nečъstъnъjъ* (113) ‘нечесний’, **nedavъnъjъ* (115) ‘недавній’, **nedobrъjъ* (118) ‘недобрий’, **nemalъjъ* (152) ‘немалий’, **nemilostivъjъ* (154) ‘немиловистий’, **nepravъjъ* (208) ‘неправий’, **nevěčъnъjъ* (ЭССЯ Вип. 25, с. 65) ‘невічний’, **nezъlъjъ* (92) ‘незлий’ та ін.

Цей тип словотворення повністю успадкувала і розвинула давня руськоукраїнська мова.

Переважна більшість прикметників із префіксом **не-** мали відповідники без цього префікса і були антонімами до них. Отже, основна функція префікса **не-** — це заперечення ознаки, вираженої твірною основою.

Префікс **не-** утворював антоніми від непохідних якісних прикметників і прикметників, суфікси яких у той час вже або не виділялися зовсім, або були малопродуктивними: *немоудрыи* (СДРЯ V, с. 303), *нечистыи* (393), *неправыи* (332), *нехытрыи* (391), *нечистыя члвкы* (під 1096 / 1425 ПВЛ, с. 86), *к жєна(м) нелѣпымъ* не

бесѣдовати (1117 / 1377 ПМ, с. 79), *бывишо же веселью немалу* (XIII / XV ГВЛ, с. 123), *невеселаа година въстала* (XII Сл. ПІ, ҃а), *крамола бы(с) в ни(х) немала* (під 1136 / 1377 ЛЛ, с. 101), *недобра дань* (6), *и створи пирь немаль* (під 1199 / 1425 ЛІ, с. 243 зв.), *бѣ же немилосердыи тѣ послалъ съ лестию къ блженому* (XII—XIII Ск. БГ, с. 16), *нелѣныя одежа* (XII К.Тур. Пр., с. 296), *нелѣн образ* (298), *и скверна уста имѣя и нечистъ языкъ* (XIII / 1554 КПП, с. 468), *бѣ скупъ и немилосердъ* (510). Прикметники, в яких ще виділявся суфікс **-к-** (**-ѣк-**): *некрѣпкыи* (СДРЯ V, с. 292), *некротѣкыи* (292), *несладѣкъ* (360).

Префікс **не-** міг також приєднуватися до якісних прикметників, які вже містили у своєму складі різні продуктивні суфікси. Найпоширенішим серед них був **-ѣн-**. Прикметники з цим формантом, як зазначає В. Виноградова, утворювалися від абстрактних іменників зі значенням якості, стану тощо [Виноградова, 1966, с. 208] і також виражали протилежне значення до безпрефіксних прикметників: *да съхранѣна буду ѿ сети неприѣзнѣны* (під 955 / 1425 ПВЛ, с. 24 зв.), *аки агна непорочно принесѣ на жертву Бѣи* (під 1015 / 1425 ПВЛ, с. 51 зв.), *нескверньни тѣлеси* (1117 / 1377 ПМ, с. 79), *злomu чelовѣку неврѣну* (1106—1108 / 1495 ХД, с. 112), *недостойный игумень Данил* (26), *очима своима грѣшныма и недостойныма* (54), *боярь неврѣныхъ* (XIII / XV ГВЛ, с. 90), *теченьѣ еѣ неплѣгоразумна* (під 980 / 1377 ЛЛ, с. 25 зв.), *любовь имѣлаше истѣнноую неллицемерноую* (під 1180 / 1425 ЛІ, с. 192), *си бо еѣта неѣстоина ни Вотѣнина держати* (266 зв.), *одѣнья нетрудну съготова* (XII К.Тур. Пр., с. 292), *неложнаѣ своѣ уста* (XIII / 1554 КПП, с. 412), *любовь велику и неллицемѣрну* (512), *неконечнии* (СДРЯ V, с. 291), *невечерньни* (232), *неболѣзньнѣ* (229), *невѣзможьныи* (237).

Префікс **не-** міг приєднуватися і до прикметників, у складі яких виділяються й інші суфікси, зокрема:

1) **-ѣв-**: *незлюбивии дѣржатсѣ по прав(д)у* (955 / 1425 ПВЛ, с. 25), *бѣ же Изаславъ незлюбивѣ нравомѣ* (під 1078 / 1425 ПВЛ, с. 75), *неѣмилостивый Тройдѣни* (XIII / XV ГВЛ, с. 130), *князь краковьскый Болѣславъ неѣзлюбивый, братолубивый* (134), *Всеславъ немл(с)твѣ еѣсть* (під 1044 / 1377 ЛЛ, с. 52 зв.), *нечѣстивыхъ грѣхолобецѣ* (XII К.Тур. Пр., с. 296), *да не погубиши праведнаго с нечѣстивыми* (1106—1108 / 1495 ХД, с. 72), *аггелу сѣму неѣмилостивому* (XIII / 1554 КПП, с. 430), *от языка неѣмилостивѣ* (466);

2) **-ѣвѣн-**: *неѣмилостивѣныи* (СДРЯ V, с. 300).

Префікс **не-** міг також приєднуватися до відносних прикметників із суфіксом **-ьск-**. Як правило, це відбувалося у випадках переходу відносних прикметників до розряду якісних. Але такі випадки у пам'ятках давньої руськоукраїнської мови зустрічаються досить рідко. Наприклад: *нечадьскъ* (СДРЯ V, с. 391) 'не такий, як заведено у людей', *нечловѣчьскыи* (Срезн. II, с. 441) / *нечеловѣчьскъ* (СДРЯ V, с. 392) 'нелюдський; жорстокий'.

У значенні якісного прикметника з префіксом **не-** міг використовуватися присвійно-відносний прикметник *нечловѣчии* (Срезн. II, с. 440) 'нелюдський; той, який перевищує властиве людині'.

Вище була описана найбільша група похідних прикметників на **не-**, що утворювалися від прикметникових основ за допомогою чистої префіксації. Проте ще в праслов'янській мові існувала група конфіксальних прикметників, які утворювалися від основи дієслів за допомогою частки **не* та різних суфіксів чи без них. Наприклад: **neberžьnjь* (ЭССЯ Вип. 24, с. 100) — утворений від основи дієслова **bergt'i* за допомогою конфікса **не-...-ьпъ-*, **nedorěkjь* (122) 'недорікий' — утворений за допомогою конфікса **nedo-...-o-* від кореня дієслова **rěkti*; оформлений як давній тип прикметників, **nedostatъnjь* (123) 'недостатній' — утворений від основи дієслова **dostati* за допомогою конфікса **не-...-(t)ьпъ-*, **neščedъnjь* (ЭССЯ Вип. 25, с. 36) 'нещадний' — утворений від основи дієслова *ščediti* за допомогою конфікса **не-...-ьпъ-* та ін.

У пам'ятках давньої руськоукраїнської мови також виявлено подібні похідні. Утворені від дієслівних основ прикметники з конфіксом **не-...-ьн-** передавали значення неможливості дії. Наприклад: *незабытьныи* (СДРЯ V, с. 272) 'незабутній', *неотърочьныи* (317) 'неминучий, невідворотній', *непроходьныи* (345) / *непреходьныи* (339) 'непрохідний', *непостоупънъ* (330) 'нерухомий, непорушний', *неизмѣренныи* (СДРЯ V, с. 280) 'якого неможливо виміряти', *непреложьныи* (336) 'якого неможливо змінити', *невъзбраненыи* / *невъзбраньныи* (236) 'безперешкодний', *недостижьныи* (258) 'якого неможливо досягнути, подолати', *неизбытьныи* (276) 'неминучий', *неизмѣсьныи* (281) 'якого важко або неможливо з'єднати', *неотъречень* (317) 'неминучий, невідкладний', *непокорьныи* (324) 'непокірний', *непреклоньныи* (335) 'непохитний, незламний', *несъвратънъ* (365) 'незмінний, непохитний', *несътърпѣньныи* (373) 'нестерпний', *несъчтаньныи* (374) 'несумісний', *неоудържаньныи* (384) 'нестриманий' та ін.

Окрім **-ьн-**, пам'ятки давньої руськоукраїнської мови засвідчили також слова з постпозитивними компонентами **-ив-** та похідним від нього **-лив-: нелюбивъ** (СДРЯ V, с. 297) 'нелюблячий', **непокоривыи** (324) 'непокірний', **нерадивыи** (347) 'недбайливий', **невъздържливъ** (237) 'нестриманий', **неподатьливъ** (320) 'який не подає милостиню', **нетърпѣливъ** (379) 'нетерпеливий'. Такі прикметники мали значення 'не схильний до чогось'.

Отже, префікс **не-** в основному брав участь у префіксальному способі творення якісних прикметників від прикметникових і дієслівних основ. Такі прикметники, як видно з їхньої структури, могли містити у своєму складі різні суфікси якісних прикметників, від яких вони утворені. Але, як зазначає В. Виноградова, вони «не є безпосередніми словотворчими елементами, вони беруть участь в акті словотворення на попередніх стадіях» [Виноградова, 1966, с. 216].

Крім того, в досліджуваний період, починають формуватися і конфікси з першою частиною **не-** (**не-...-ьн-**, **не-...-ив-**, **не-...-лив-**, **не-...-ист-**). Проте вони відзначалися обмеженими можливостями, слабкою валентністю, оскільки могли приєднуватися тільки до дієслівних основ.

Префікс **о-/об-**

Префікс **о-, об-** походить із псл. **o, *ob, *obъ*. Первіснішою є форма **ob-*, яка перед голосними спростилася в **o-*. Загалом **об-** — це результат злиття двох (або й трьох) давніших прийменників: іє. **obhi* [ЕСУМ IV, с. 124].

Похідні з цим префіксом вказували на зменшений ступінь вияву ознаки. У давній руськоукраїнській мові такий тип творення не набув поширення, а в пам'ятках виявлені тільки поодинокі деривати. Наприклад: *и мл(с)тню твора не ѡскудну* (1117 / 1377 ПМ, с. 78).

Префікс **по-**

У праслов'янській мові префікс **po-* міг приєднуватися до якісних прикметників (тобто брати участь у власне префіксації), вказуючи при цьому на більшу чи меншу міру ознаки: **romalъ* і под. [Вступ, с. 179]. Причому, як зазначає Ф. Копечний, уже у давніші часи більше виявлялася функція зменшеності [Кореєну, 1973, с. 187], тобто словотвірне значення таких похідних дорівнювало

сполученню прикметника з прислівником *трохи*. Наприклад: **romalъ* ‘трохи малий, малуватий’. Однак у давній руськоукраїнський період цей словотвірний тип не набув поширення, а в обстежених пам’ятках XI—XIII ст. виявлено невелику кількість таких похідних: *поветъшаныи* (Срезн. II, с. 996) ‘похилий, старий’, *погрѣбленыи* (1022) ‘грубий’, *попѣстреныи* (1024) ‘строкатий’, *побольшии* (СРЯ 15, с. 131) ‘трохи більшого розміру’.

Префікс *поль-*

У давньоукраїнській мові не набули поширення прикметники з префіксом *поль-* (походить з псл. **rolъ* (< **rolū*) ‘половина’ [ЕСУМ IV, с. 382]). Частина *поль-* вказувала на неповний, послаблений вияв ознаки: *польсѣхыи* (Срезн. II, с. 1148) ‘напівсухий’, ‘не зовсім сухий’.

Префікс *при-*

Префікс *при-* є продовженням праслов’янського **pri-* < **prei*, що походить з іє. **par(ei)* > **prei*, де походження кінцевого елемента не цілком ясне [ЕСУМ IV, с. 568]. У поєднанні з якісними прикметниками префікс *при-* виражав ступінь вияву ознаки — ‘виразник неповноти вияву ознаки’ [СУЛМ 1969, с. 249], ‘трохи зменшеної ознаки’ [Русанівський, 2002, с. 29], ‘неповної міри ознаки’ [Грищенко, 1978, с. 178]. Похідні цього типу Ф. Копечний називає демінутивними [Корецьку, 1973, с. 214] і вважає, що значення демінутивності префікс *при-* починає передавати вже на архаїчних стадіях розвитку слов’янських мов, наприклад словен. *pribel*, *pričrn*, *prisladek*, серб., хорв. *prilūd*, польськ. *przydlugi*, слов. *prihrubý* [Корецьку, 1973, с. 214]. Однак Ф. Міклошич, аналізуючи пам’ятки церковнослов’янської мови, зазначає, що у старих текстах функція демінутивності ніде чітко не проявляється, а слова типу **prialčъnъ*, **pristrašъnъ* мовознавець пояснює як ‘той, що є при голоді’; ‘той, при якому є страх; з якого йде страх’ [Корецьку, 1973, с. 214]. Наприклад: *и бы(с)ѣко приоужастенъ и въ сумнени и в радости и въ дерзновѣньи къ Бѹ* (Срезн. II, с. 1486); *прибѣдъныи* — ‘приносящий бѣду’ (1381).

З часом у деяких слов’янських мовах (зокрема, словацькій, польській) префікс *при-* починає виконувати, за визначенням Ф. Копечного [Корецьку, 1973, с. 214], не демінутивну, а аугментативну функцію. На шлях розвитку аугментативності у префікса

при- вказує польський тип *przydlugi* ‘trochu priliś dlouhý’ (‘трохи занадто довгий’). Причому в польській мові це значення виступає спорадично, наприклад, *przydalej* означає і ‘трохи далеко’, і ‘занадто далеко’, а у словацькій мові має регулярний характер. Так, *prihrubý, prihlupý* означає ‘priliś hrubý, hloupý’ [Корецьку, 1973, с. 214] — ‘занадто грубий, занадто глупий’.

В обстежених пам’ятках XI—XIII ст. ми виявили такі похідні цього типу: **пригноусьнь** (СДРЯ VIII, с. 394) ‘неприємний’, **пригроубь** (399) ‘нудний, надоїдливий’, **приискрьнь** (435) ‘істинний, достовірний’, **прикроутъ** (462) / **прикрѣтыи** (Срезн. II, с. 1417) ‘суворий’, **примрачьныи** (СДРЯ VIII, с. 501; Срезн. II, с. 1432) ‘темний, похмурий’, **припървьнии** (СДРЯ VIII, с. 552) ‘основний, головний’, **прискърбьныи** (560; Срезн. II, с. 1455) ‘скорботний’. Як видно, яскраво вираженого значення префікс **при-** не мав, але наведені приклади дозволяють припустити, що аналізований формант вказував на збільшений вияв ознаки: *бреги же иматъ об онъ полъ прикрутъ* (1106—1108 / 1495 ХД, с. 52), *коупно съ иконои крь(с) ѿмѣтитисѧ*. **приискрьня** *того творѣще и хранимаго закона въслѣдоуѣща* (ЖФСт., с. 111), *скравень разумъ. прикрутъ помысль* (МПр. XIV, с. 2 — СДРЯ VIII, с. 462), *быша глси и молниѧ и громи и облакъ примрачьныи на горѣ* (ГА XIV, с. 61 б — СДРЯ VIII, с. 462), *и прискърбьна бы(с) стала бѣа* (СбТр. XII / XIII, с. 30 — СДРЯ VIII, с. 462).

Доказом цього може послужити прикметник **пристраишьнь** (СДРЯ VIII, с. 583), котрий вживався у значенні ‘жахливий, страхітливий’: **пристраишьнь** *гнѣвъ имѣаше злодѣи* (СДРЯ VIII, с. 583), *єдино и страшно конечное судище и праведно. паче нежелі пристраино. паче же сего радистраишьнѣ тако праведно* (ГБ XIV, с. 112 б—в).

Отже, префікс **при-** став виступати показником ступеня вияву ознаки ще в праслов’янський період, проте у давній руськоукраїнській мові не набув особливого розвитку, а відповідний лексико-словотвірний тип не став продуктивним.

* * *

Отже, в XI—XIII ст. відбувається формування і становлення префіксальної системи давнього руськоукраїнського прикметника. Багато словотвірних типів було успадковано з праслов’янської мови, які на східнослов’янському ґрунті отримали подальший розвиток,

збагатилися новими формантами, набули нових значень тощо. Велика частина лексико-словотвірних типів праслов'янської мови поступово вийшла з ужитку, витіснюючись новими.

У мові давніх східних слов'ян було відносно небагато префіксів високої продуктивності для творення прикметників (**пре-**, **не-**), де-що більше середньої (**на-**, **над-**, **при-**). Поступово зменшується продуктивність давніх іменних префіксів (**па-**, **пра-**, **су-**, **у-**), а пам'ятки давньої руськоукраїнської мови фіксують тільки поодинокі випадки їх використання для творення прикметників. Праслов'янський префікс **по-**, який служив для утворення прикметників на позначення слабого ступеня вияву ознаки, у період XI—XIII ст. взагалі не набув поширення. Також слід зазначити, що саме у добу Київської Русі збільшуються словотвірні можливості префікса **без-** і виникають передумови для подальшого розвитку власне префіксального способу творення прикметників саме з цим формантом.

2. РОЗВИТОК ПРЕФІКСАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПРИКМЕТНИКА СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XIV—XVIII ст.

Префікс **без-**

Ще в давній руськоукраїнській мові сформувався лексико-словотвірний тип конфіксальних прикметників, утворених від основи абстрактних іменників за допомогою конфікса **без-...-н-**. Більшість із таких ад'єктивів мала безпрефіксальні відповідники, які виступали антонімами до них. Крім того, ще однією особливістю цієї групи було те, що майже всі вони мали синоніми з префіксом **не-**. Наявність прикметників, що не мають префікса **без-** і лексичні значення яких можна виводити як через іменник, так і через заперечення антоніма без префікса, дала підстави В. Виноградовій говорити про можливість префіксального творення таких ад'єктивів ще в давній руськоукраїнській мові [Виноградова, 1966, с. 205]. Це саме стосується і староукраїнської мови, що яскраво підтверджує й зібраний фактичний матеріал XIV—XVIII ст. «Якщо раніше основним типом творення прикметників з **без-** було утворення їх на основі поєднання прийменника і родового відмінка іменника, — пише С. Обнорський, — то тепер, із посиленням словотворчої функції

префікса, стало можливим творення похідних шляхом поєднання **без-** із прикметником» [Обнорский, 1960, с. 201]. Таким чином виникає нове морфологічне явище у творенні даного типу похідних. Однією з передумов і причин його появи І. Вербовська вважає виникнення паралельних утворень із префіксом **не-** за аналогією до первинних форм прикметників із **без-** [Вербовська, 1999, с. 259]. На думку ж С. Обнорського, історично у похідних з **без-** треба розрізняти два види:

1) старіший їхній різновид — похідні утворюються на базі поєднання прийменника і родового відмінка іменника;

2) пізніший тип — похідні утворюються поєднанням префікса **без-**, що тотожний **не-**, із прикметником. Цей тип прикметників, на думку дослідника, зумовлений давнім болгарським і старогрецьким впливом [Обнорский, 1960, с. 201].

Ці думки підтверджує і функціонування у староукраїнській мові таких прикметників, значення яких взагалі не можна пояснити через сполучення іменника з прийменником. Наприклад: прикметник **бездружни(й)** (1642 Сл. Лекс., с. 157) означав ‘грубий, непривітний’. Як бачимо, його лексичне значення зовсім не співвідноситься з іменником *друг*, а отже, і словотвірне значення цього прикметника не можна виводити через сполучення іменника з прийменником — *без друга*. Подібне стосується й інших слів, зокрема: *не згаднете тоє безхитрое загадки* (1599—1600 Виш. Кн., с. 153) — загадка не ‘без хитрощів’, а ‘нехитра’, **бе(з)прави(л)ны(й)** (1642 Сл. Лекс., с. 23 зв.) — ‘неправильний, невірний’ та ін.

Отже, можемо говорити про те, що у староукраїнській мові префікс **без-** набуває певної словотвірної самостійності, яка дала йому можливість брати участь у префіксальному творенні похідних прикметників безпосередньо від прикметникових основ.

Префікс **на-**

У пам’ятках староукраїнської мови фіксується невелика кількість префіксальних прикметників на **на-**. Серед таких похідних можна назвати прикметники *надаремний*, *надавній*, *намісний*, у структурі яких чітко виділявся префікс **на-** і які мали безпрефіксні відповідники. Прикметник **надаремний** — *надаремная ваша молитва* (XVII Рад., с. 64) — означав ‘марний, безуспішний, такий, що не дає наслідків’. У цьому випадку префікс **на-** підсилював зна-

чення прикметника *даремний*, у чому, скоріше за все, виявилася його давня праслов'янська здатність виступати показником ступеня вияву ознаки. Це саме стосується і слова *надавній* — *вспомяните на давніи дни, а розумайте лѣта рода родовъ* (1621 Пал., с. 1102). Оскільки сам прикметник означав 'вічний' (Т. Мат. I, с. 453), тобто «дуже давній», то можна говорити, що приєднання префікса **на-** до твірного слова тільки підсилювало значення останнього.

Прикметник *намісний* — *образъ Успенія свого... былъ въ церквѣ на мѣснѣй* (1660 Гал. II, с. 142) — не є новотвором XVII ст. Це ще давнє руськоукраїнське похідне слово.

Зібраний матеріал свідчить про те, що хоча префікс **на-** ще брав участь у власне префіксальному творенні прикметників, проте мав дуже обмежені можливості і не відзначався навіть середньою продуктивністю.

Префікс *над-*

У староукраїнській мові продовжує активно розвиватися давній руськоукраїнський словотвірний тип прикметників із префіксом **над-**, що мотивувалися безпрефіксними прикметниками і передавали ознаку, яка набагато перевищує звичайну або встановлену міру [Ішук, 1989, с. 42]: *жили, предивнымъ и надестественнымъ подвигомъ подвизаючись* (1621 Пал., с. 774), *на(д)истотный* (1627 Бер. Лекс., с. 24), *не вѣдали спѣсѣемъ прирѣжѣнымъ, хѣба на(д)-прирѣжѣномъ(ь)* (1659 Гал., с. 7), *надприрѣжѣный спѣсѣѣ* (139), *до питя надмѣрного примушаєть* (XVII Рад., с. 68 — Т. Мат. I, с. 454). Такі ад'єктиви, як зазначає М. Ішук, синонімічні за значенням до похідних із префіксом **не-** [Ішук, 1989, с. 43], наприклад: *надприродний* = *неприродний* тощо.

У попередньому розділі ми говорили про те, що префікс **над-**, приєднуючись до якісних прикметників, міг виступати у ролі показника ступеня вияву ознаки. Однак в опрацьованих пам'ятках староукраїнської мови таких випадків ми не виявили.

Префікс *не-*

Як і в попередні періоди, у староукраїнській мові префікс **не-** відзначався надзвичайно високою словотвірною активністю. Не змінюється і його основна функція — заперечення ознаки, вираженої твірним прикметником.

У XIV—XVIII ст. найчисленнішу групу прикметників на **не-** становили похідні, утворені префіксальним способом від якісних і відносних прикметників на позначення певних властивостей, рис характеру тощо. Наприклад:

немилосердний ‘безжалісний, безсердечний’ — *ω немилосерд-ный богачу* (1659 Гал., с. 39 зв.), **немилосердный** (сер. XVII Син., с. 132), *мл(с)рднаа мѣтка и бѣгу угóдна: а нѣмл(с)рднаа не вѣмъ кому́ гóдна* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 270), *яко нѣмилосѣ(р)д-ни(ѣ) тиранъ* (XVIII ДДГ, с. 55);

немилостивий — **немилостивый** (XVII Слав.-Кор., с. 475), *его величество нѣмилостивъ ко мнѣ* (1758 ПЛ, с. 131)/**немилостив-ный, немилостный** (сер. XVI НП, с. 211);

нещасливий — *вашю тую оплаканную и нещастливую згodu* (1598 КО, с. 24), *моя нещасливая година* (XVII Интерм., с. 67), *людей нещасливыми называетъ* (1659 Гал., с. 487), *з нѣ(с)ча(с)ливого припа(д)ку* (1609 ДМВН, с. 42 зв.), *тво(и) дѣ(н) ε(ст) нѣща(с)ли-вы(и)* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 181), *нещасливъ я видѣтъ брата* (1771 ПЛ, с. 136), *нелзя нам быть нещастливыми* (70-ті роки XVIII Г. Ск. Р5, с. 325), *нещастливая душа* (XVIII Г. Ск. К, с. 368);

нещасний — **нѣщасный** (сер. XVII Син., с. 134), *сих нещаст-ных дѣтей* (70-ті роки XVIII Г. Ск. Р5, с. 325), *в нещастный мрак суетвѣрія влюбившихся* (XVIII Г. Ск. К, с. 359);

несмілий — **несмѣлый** (1596 Зиз. Лекс., с. 31; 1627 Бер. Лекс., с. 6), **несмѣлый** (сер. XVII Син., с. 133), *кто несмѣлый, тот стра-дает* (XVIII Г. Ск. УЖ, с. 122);

несмертельний — *вѣчну а несмертелную память* (кін. XVI — поч. XVII АП, с. 1068), **несмертельної слави достойний** (п. XVII Сак., с. 334), **несмертелный** (1627 Бер. Лекс., с. 7), *душа несмер-телная* (1659 Гал., с. 2), **несме/р/телный** (сер. XVII Син., с. 133), **несмертельной слави** (XVIII Вел. IV, с. 204);

невинний — *брата своего вызволяю, иж есть невиненъ* (1495 АЮЗР, 8/IV, с. 18), *в чомъ насъ нѣви(н)ныхъ оукорають* (1587 См. Кл., с. 29), *не мало людей невинъныхъ побито* (1598—1599 Відп. ПО, с. 1063), *в чомъ я, будучи чл(о)вкѣ нѣви(н)ны(и)* (АЖ 1611, с. 15), *по ро(з)ливанью крѣви нѣвинъно(и) подѣданныхъ моихъ* (35), *котрыи проливаютъ невинную кровъ* (сер. XVI НП, с. 206), *людей добрых, невинних імати кажет* (бл. 1605 Пер., с. 42), **не-вѣнны** (1627 Бер. Лекс., с. 6), *воле(н)ъ ω(т) того, яко неви(н)ны(и)*

чловеѣ (1654 ЛРК, с. 4 зв.), *невинный* (сер. XVII Син., с. 131), *мене невинну не подавай бити* (XVII Інтерм., с. 84);

недобрий — *межи ап(с)тловъ нашолъся* *недобрый* (1587 См. Кл., с. 13), *недобрый* (XVII Слав.-Кор., с. 474), *болѣзнь недобра* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 52), *недо(б)римъ поведеныемъ* (1766 ДНМ, с. 184 зв.), *живетъ внутри насъ недобрый духъ* (XVIII Г. Ск. БХ, с. 119);

несправедливый — *усякий несправедливый клеветникъ* (сер. XVI НП, с. 213), *несправедливый* (1627 Бер. Лекс., с. 5), *быль бы бѣгъ несправедливый* (1659 Гал., с. 499 зв.), *несправедливый* (сер. XVII Син., с. 133), *несправѣ(д)ливы(и)* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 4 зв.), *о несправѣдливомъ иски того монастыра* (1767 ДДГ, с. 143);

неправый — *неправый* (сер. XVI НП, с. 213), *и положе(н)я его неправо(з)[о]* (1584 АЖ, с. 36), *то есть дово(д) непра(в)ны(и)* (1595 ККПС, с. 11), *таковую неправную протестацію* (1643 ДМВН, с. 18);

неправедный — *люде лихыи и неправедныи* (сер. XVI НП, с. 212), *неправедный* (XVII Слав.-Кор., с. 475), *кон(ъ)цел(ъ)ту несправѣ(д)ного* (1723 ПЛ, с. 38), *несправѣ(д)ное челоби(т)іе* (1729 ДНМ, с. 121);

неправдивый — *нови(н) ачѣ непра(в)дивыхъ але шкодливыхъ* (1587 См. Кл., с. 7), *неправдивый але подметный есть той тамъ придатокъ* (1621 Пал., с. 324), *Ω свидѣтелехъ неправдивы(х)* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 69 зв.), *по ло(ж)номъ непра(в)диво(м) доношенію* (1714 ДДГ, с. 225), *грамоти непра(в)дивіе, купле(н)ніе* (1716 ДНМ, с. 65);

неправильный — *непра́ви(л)наго оуравненіа имена* (1619 См. Гр., с. 45);

небагатый — *небогаты(и) панъ* (УГр. XV, с. 68), *не хоче(т)са умыра́т(ъ) люда(мъ) небога́ты(мъ)* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 286);

нечестивый — *нечестивыми царями* (бл. 1605 Пер., с. 61), *нечесті́вый* (XVII Слав.-Кор., с. 477), *съ нечестивыми не саду* (1659 Гал., с. 104 зв.), *о нечестивы(х) поганца(х)* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 42 зв.);

недавний — *недавнему захованію* (1462 ВД II, с. 284), *недавнего часу* (1605 ДМВН, с. 20), *неда́вный* (XVII Слав.-Кор., с. 474);

непорочний — *невѣсты непоро(ч)нои* (1587 См. Кл., с. 9), *чыста и непорочна* (13), *о правосла(в)но(й) вѣре непорочное* цркви (10), *непорочный* (XVII Слав.-Кор., с. 475);

нецнотливий — *нецнотли́вый* (1627 Бер. Лекс., с. 77, 75), *зли(й) не(ц)нотливы(и)* учинокъ (1656 ЛРК, с. 23 зв.), *о(н) нецно(т)ливы(и)* сынъ и прѣокаянны(й) (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 39);

нещирий — *нещѣрый* (1627 Бер. Лекс., с. 73), *нещирий* (сер. XVII Син., с. 134);

недосвідчений — *недосвѣдо́ный* (1627 Бер. Лекс., с. 73), *недосвѣдо́ный* (сер. XVII Син., с. 132);

непорядний — *непорядный* (XVII Слав.-Кор., с. 475), *ω(т) де-крету неприя(д)но(з)[о]* (1643 ДМВН, с. 3 зв.), *в тако(и) справѣ и(х) непорядно(и)* (1655 ЛРК, с. 19);

невстидливий — *невстыдливъ* звыкъ бывати (кін. XVI АП, с. 1182), *о нестудливий* язиче (бл. 1605 Пер., с. 46), *невстыдли́вый* (1627 Бер. Лекс., с. 30, 67, 123), *невстидливый* (сер. XVII Син., с. 131), *невстыдливая* пащека (XVII—XVIII Рук. хр., с. 4 — Т. Мат. I, с. 479);

неграмотний — *неграмо(т)ный* (1718—1724 I. Макс., с. 1027), *во мѣсто Ефросініи неграмо(т)ной* ѡховникъ ей писалъ (XVIII ДДГ, с. 204), *вми(с)то его, неграмотнаго...* подписа(л)ся (1742 ПЛ, с. 96), *яко неграмо(т)ний, саморучно пишу кре(ст)* (1752 ДНМ, с. 15 зв.), *неграмотный* Марко добрался до рая (70-ті роки XVIII Г. Ск. Р5, с. 346);

необичайний / незвичайний — *необыча́йный* (XVII Слав.-Кор., с. 477), *неѡобычайный* (сер. XVII Син., с. 132), *незвича(й)ни(й)* и *зли(й)* поступокъ (1655 ЛРК, с. 17);

нерівний — *не́равный* (XVII Слав.-Кор., с. 476), *[люде] в грѣхѣхъ не́равны* зостава́ють (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 273);

нерозумний — *они суть люде нерозумнѣ* (сер. XVI НП, с. 213), *не́разумный* (1627 Бер. Лекс., с. 72), *не́разумный* (сер. XVII Син., с. 133);

нерозсудний — *ω(нѣ) не́ра(з)судны(и)* Хр(с)ту Спсу спротиви́лся (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 272 зв.), *нерозсудная* и збыт-ная смѣлость (XVIII Вел. I, с. 375);

невеликий — *суво(и) невелики(и)* (1583 АЖ, 19 зв.), *а Вишневецький, хоч невеличкий* (сер. XVII АВВ, с. 15), *огникъ невеликій* (XVIII ДДГ, с. 197), *стулъ невеликій* (1747 ДНМ, с. 7 зв.), *казанъ*

небо(л)ший мѣдній (1747 ДНМ, с. 5), *казанковъ* *невеликихъ* *три* (1756 ДНМ, с. 49 зв.), *горѣлки ча(р)ку* *неболишу* (XVIII Пр. Л., с. 5);

невѣрний ‘який визнає іншу релігію; який порушує вірність; зрадливий’ — *невѣрный* (сер. XVI НП, с. 207), *не былъ бы невѣренъ, но вѣренъ* (1587 См. Кл., с. 32), *от пянства невѣрного встѣгал* (1545 Т. Мат. I, с. 480), *невѣрній* *погане* (бл. 1605 Пер., с. 46), *до людей невѣрныхъ и грѣшныхъ* (1659 Гал., с. 3), *потопі з(с)ди языковъ невѣрныхъ* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 15), *облаки, проч, вы невѣрны* (XVIII Г. Ск. СБП, с. 83);

нечистий ‘гріховний, аморальний; за релігійними уявленнями — зв’язаний зі злим духом’ — *духи нечистыи* (ВПК XVI, с. 236 зв.), *нечістый* (1596 Зиз. Лекс., с. 79), *дух нечистый* (бл. 1605 Пер., с. 31), *нечістый* (1627 Бер. Лекс., с. 114), *дхъ нечыстый* (1659 Гал., с. 11), *нечистый* (XVII Слав.-Кор., с. 477), *нечистый* (сер. XVII Син., с. 134), *о(т) нечисты(х) грѣховны(х) пороковъ* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 79), *сердцем нечист не может бога узрѣтъ* (XVIII Г. Ск. СБП, с. 61), *мысль нечистая, буря лютая* (XVIII Г. Ск. Алф., с. 431) та багато-багато інших.

Заперечні ад’єктиви могли розвивати багатозначність, що насамперед залежало від їхніх безпрефіксних відповідників — чим більше значень мало твірне слово, тим більше значень було у мотивованого. Доведемо це на прикладі прикметника *немалый*. Найчастіше у пам’ятках названий прикметник зустрічається у сполученні з іменником *час* і означає ‘довготривалий’: *ω(т) немало[з](о) часу* (1570 ВГ, с. 89), *черезъ часъ немалы(и)* (1584 АЖ, с. 25 зв.), *Конашевич час немалый живши* (п. XVII Сак., с. 330), *час немалый* (бл. 1605 Пер., с. 27), *і трвало тоє до немалого часу* (29), *ча(с) немалы(и)* (1605 ДМВН, с. 6 зв.), *чере(з) немалы(и) ча(с)* (1609 ДМВН, с. 3), *жиючи час немалы(и)* (1650 ДМВН, с. 30 зв.) та ін. Крім того, прикметник *немалый* міг означати:

1) ‘великий за розміром, кількістю’: *в речах немалых пан Дубравский ест мнѣ винен* (1560—1561 ЛЗК, с. 3 зв.), *часъ немалый* (1598—1599 Відп. ПО, с. 1117), *зобра(в)ши собе людѣ(и) туму(л)тъ немалы(и)* (1605 ДМВН, с. 7), *зобра(л) немалую суму пнзе(и)* (с. 36 зв.—37);

2) ‘значний, суттєвий’ — *шкоду немалую маю* (1583 АЖ, с. 14 зв.), *которыѣ были в немалыхъ сумахъ* (1569 ВГ, с. 50), *кри(в)ду немалую те(р)пѣтъ* (1600 ККПС, с. 76), *кривди немалій*

діються в церкві божей (бл. 1605 Пер., с. 32), шкода **немалая** мене стала (1605 ДМВН, с. 44 зв.), шкоды **немалые** се стали (АЖ 1611, с. 38), ексцеса **немалые** починилъ (1655 ЛРК, с. 27);

3) ‘досить значний силою, глибиною вияву (про почуття, переживання)’ — *зависть нимала спѣетъ* (1619 См. Гр., с. 22), *мів встид немалий* (сер. XVII АБВ, с. 12), *з(ъ) немали(мъ) крико(мъ)* (1717 ДДГ, с. 166), *немалую надѣжду покладаємъ* (1722 ПЛ, с. 29), *объявляючи з немалимъ жалемъ* (1728 ДНМ, с. 11), *таковій слухъ привелъ мене в(ъ) немалое удивленіе* (1747 ПЛ, с. 116).

У багатьох випадках використання прикметника **немалий** замість його синоніма **великий** мало стилістичний характер: через заперечення ознаки передавався її надмірний вияв.

Префікс **не-** утворював антоніми і від запозичених українською мовою, зокрема з польської, прикметників. Це вказує не тільки на його високу словотвірну активність, а й на велику валентність. Наприклад:

недосконалий ‘який має недоліки, не є довершеним’, запозичено з пол. *doskonaly* ‘довершений’ (ЕСУМ II, с. 114) — *частии недосконалою* (1587 См. Кл., с. 34), *повага недосконала* (кін. XVI — поч. XVII АП, с. 1410 — Т. Мат. I, с. 483), *безъ ногъ тѣло шпетно и недосконало* (1621 Пал., с. 491), *недосконалое право* (XVI ККПС, с. 97 зв.);

неслушний ‘1) який не годиться, не відповідає певним бажанням, вимогам і т. ін.; 2) позбавлений достатніх підстав; який не заслуговує на увагу’, запозичено з польськ. *slyszny* ‘найбільш прийнятний, придатний; правильний’ (ЕСУМ V, с. 311) — *не(с)лушъ-ны(и) ѡ(т)по(р)* (XVI АЖ, с. 8), *неслу(ш)ное усыпа(н)е грани(и) ко(н)цо(в)* (1595 ККПС, с. 9), *дово(д) не(с)лушны(и)* (11), *не(с)лушное бра(н)е мыта* (1605 ДМВН, с. 32), *въ справи неслухной* (1621 Пал., с. 523), *неслушъны[и]* и *не(з)божъны(и) по(с)тупокъ* (1650 ДМВН, с. 20 зв.), *неслушъніе рѣчи* (1654 ЛРК, с. 9), *неслушное пограбле(н)не* (XVIII ДДГ, с. 50);

непочтивий ‘неввічливий’, запозичено з польськ. і слов. *rozcziwuy* (ЕСУМ IV, с. 72) — *слова непочтивые мовилъ* (1538 АЮЗР I, с. 104), *слова невцтивыми соромотил* (1560—1561 ЛЗК, с. 33), *повѣдил ку неи слова невчтивые* (85), *словами неу(ч)стивыми* (1605 ДМВН, с. 13 зв.), *сло(в) сила неу(ч)тивы(х)* (20), *словами непоцтивыми* (1635 АЖГУ, с. 310), *непоцтивими словами* (1715 ДНМ, с. 3 зв.).

Префікс **не-** міг поєднуватися з похідними прикметниками, які містили у своєму складі не тільки суфікси, але й інші префікси: *не(з)божних со престоловъ зметываеѣтъ* (1587 См. Кл., с. 28), *рѣчь небе(з)потребнѣю* (5), *от непобожнои едности бѣгайте* (ВПК XVI, с. 227 зв.), *въ томъ своемъ незбожномъ предсявзятю* (1621 Пал., с. 473), *непобожный и грѣшный* (827), *непобѣжный* (1627 Бер. Лекс., с. 75), *непобожный* (сер. XVII, Син., с. 133), *незбожный* (132), *не(з)божъны(и) по(с)тупокъ* (1650 ДМВН, с. 20 зв.), *едны побожные другіе незбожные* (XVII Рад., с. 32 — Т. Мат. I, с. 485), *незбожній Дорошенко гетманъ* (XVII ЛС, с. 115). Часто в ролі мотивувального виступали і складні прикметники, наприклад: *на страшномъ нелицемѣрномъ судищи* (1560—1561 ЛЗК, с. 263), *с тыми всими помо(ч)никами своими не(з)ме(р)ные* (1590 АЖГУ, с. 3 зв.), *неблагоразумный* (XVII Слав.-Кор., с. 473), *тѣмъ вѣра намъ неблагоприятна* (1705 Прок. Вл., с. 165), *неостроумный* (1718—1724 І. Макс., с. 670), *непомѣрнымъ голосомъ закричали* (XVIII Вел. IV, с. 25) та ін.

Деякі прикметники з префіксом **не-** за своїм значенням наближались до дієслів. До них можна віднести такі:

непотрібний ‘у якому немає потреби’ — *непотребный* (кін. XVI Амф. Лекс., с. 188), *не ро(з)рываючи права реч(ч)ми не(п)тре(б)ными* (1599 ККПС, с. 66), *речми непотребными справу мою затлумаеѣтъ* (106), *непотребный* (1627 Бер. Лекс., с. 6, 59), *непотребный* (сер. XVII Син., с. 133), *пѣчь бо имнуе(т)са печа(л) непотребна* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 56), *брани(л) мене всякими не(п)трѣбными словами* (1778 ДНМ, с. 40). Подібні до них: *непозитечный* (сер. XVII Син., с. 133), *если что невозможное, то, конечно, и бесполезное* (70-ті роки XVIII Г. Ск. Р5, с. 343);

несвідомий — *несвѣдоміи* *язіка нашого* (1680 Т. Мат. I, с. 500) — ‘який не знає’, *малороссійскихъ рѣчей певне несвѣдоміи* (XVIII Вел. I, с. 25) — ‘незнаючий’, *иже суть никому несвѣдомій* (Гр., с. 105 — Т. Мат. I, с. 500) — ‘невідомий’;

неплодний — 1) ‘нездатний давати потомство (про людей)’: *жены многи е(ст) непло(д)ны* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 76), *жена непло(д)на* (XVIII Пр. КЛ, с. 233); 2) ‘неродючий; який не плодоносить або дає поганий урожай’: *неплодное древо* (бл. 1605 Пер., с. 47);

неситий — *въ пропасть несытнаго чрева вливаете* (АЮЗР II, с. 230) — ‘ненаситний’, *своимъ неситимъ желаніямъ* (XVIII Вел. I, с. 32) — ‘жадібний’;

невдячний ‘1) який не відчуває і не виявляє вдячності; 2) який не виправдовує затрачених на нього зусиль, покладених надій то-що’ — *невдячний* (сер. XVII Син., с. 131), *невдячная новина* (XVIII Вел. I, с. 343).

У пам’ятках давньої руськоукраїнської мови, як зазначалося вище, були зафіксовані випадки приєднання префікса **не-** до відносних прикметників із суфіксом **-ск-**, але, на думку В. Виноградової, траплялися вони досить рідко [Виноградова, 1966, с. 215]. У староукраїнській мові така тенденція змінюється — кількість подібних утворень зростає. Найуживанішими серед них були прикметники *неприятельский, недѣтский, нелюдскій*. Наприклад: *обычаемъ поганъскимъ и неприятельскимъ* (1609 ДМВН, с. 40 зв.), *на кѣркахъ неприятелискихъ* (1659 Гал., с. 3), *неприятельского во(й)ска* (XVIII ДДГ, с. 220); *недѣтский разум* (XVIII Г. Ск. К, с. 373); *нелюдскій мужъ* (1621 Пал., с. 1090), *нелюдзкій* (сер. XVII Син., с. 132), *не для причины зло(и) або те(ж) нелю(д)скои* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 122 зв.), а також *блаженнымъ апостолъ неплотскимъ умомъ* (1581 ПОБ, с. 7). Як видно з наведених прикладів, згадані прикметники в цих випадках уже перейшли з розряду відносних до якісних і означали відповідно ‘ворожий’, ‘дорослий’, ‘1) не властивий людині, не характерний для людини, не такий, як у людей; 2) дуже жорстокий, немилосердний, деспотичний’. Це стосується й прикметника *неапостолскіи сіи ученики* (ВПК XVI, с. 241).

Отже, і в період розвитку староукраїнської мови префікс **не-** не втратив своїх словотвірних можливостей і залишився одним із найпродуктивніших у творенні прикметників.

Префікс **по-**

У староукраїнську добу префікс **по-** використовувався як основний словотвірний формант при префіксальному творенні прикметників на позначення ступеня вияву ознаки, в чому виявилася його праслов’янська здатність указувати на більшу чи меншу міру ознаки. Однак, незважаючи на давність цієї функції, в українській мові похідні такого типу фіксуються досить пізно. В обстежених давніх руськоукраїнських пам’ятках таких дериватів виявлено небагато. Перші фіксації у староукраїнській мові відносять до кінця XVII ст.

У цей час починається і перерозподіл семантичного навантаження префікса: якщо раніше названий формант міг рівнозначно вказувати як на збільшення, так і на зменшення ознаки, то з XVII ст. спостерігається ріст кількості похідних прикметників на **по-** із семантикою неповної міри вияву ознаки. Тобто поступово основним значенням префікса **по-** стає вираження зменшеності. Наприклад: *ихъ рукодѣліе **потяжко** и по части клопѣтно* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 216) — ‘тяжкувато’, *жыта отъ збытнихъ дожчевъ **послабы** были* (Т. Мат. II, с. 181) — ‘слабувати’, *ночь мнѣ противъ понеделка легшая была... однакожъ **полегка** она началась зъ полночи* (Т. Мат. II, с. 158) — ‘легкувата, досить легка’. Як бачимо, у сучасній українській літературній мові староукраїнським прикметникам такого типу відповідають деривати з суфіксом **-уват-**.

Хоча префікс **по-** у староукраїнській мові поступово втрачає здатність виражати більшу міру вияву ознаки, водночас у пам’ятках того періоду ще зустрічаються подібні деривати: *речи **позвириховныи*** (1597—1599 АП, с. 1636 — Т. Мат. II, с. 149), ***позверховная** мудрость* (1621 Т. Мат. II, с. 149), *людей зводила и мовою и покорою **позвѣрхнею*** (XVII—XVIII Рук. хр., с. 305 — Т. Мат. II, с. 149); ***поближній** обыватель* (1633 Пам. I, с. 61 — Т. Мат. II, с. 114), ***поблизкій** сусѣдъ* (XVII Рад., с. 66 — Т. Мат. II, с. 115), *войска воеводствъ **поближишихъ*** (XVIII Вел. I, с. 248). Отже, сполучаючись з якісними прикметниками, префікс **по-** міг також підсилювати їхнє значення. Як правило, це відбувалося у випадках, коли прикметники мали негативне значення чи позначали відстань тощо.

Таким чином, тільки у XVII—XVIII ст. спостерігається активізація праслов’янських функцій префікса **по-**, але з одночасним перерозподілом семантичного навантаження й адаптацією до україномовної основи.

Префікс **под-**

Як відомо, основною словотвірною функцією префікса **под-**, починаючи з праслов’янської доби, була участь разом із суфіксом у конфіксальному творенні похідних прикметників на основі прийменниково-відмінкових сполук. Така його властивість залишається основною й у період розвитку староукраїнської мови. Водночас у пам’ятках XVIII ст. трапляються поодинокі випадки вживання

префікса **под-** як самостійного словотворчого форманта для власне префіксального творення прикметників. Прикладом цього може бути слово *подстарший* ‘за віком найближчий до старшого; наступний за старшим’ (СУМ VI, с. 507): *моего по(д)старшего брата* (1753 ДНМ, с. 32). Беручи до уваги семантику похідного ад’єктива, можна твердити про певну тотожність значення префікса **под-** для префіксально-суфіксального і префіксального способів творення, тобто, названий префікс означав ‘розташування під чимось’. У цьому випадку — ієрархію рідних за віком: спочатку йшов *старший* брат, потім — *подстарший*, але найближчий до нього за роками *молодший*. Так поступово у префікса **под-** розвивається здатність виступати показником ступеня вияву ознаки.

Використання префікса **под-** як самостійного форманта, а не як компонента конфікса, свідчить про розширення його словотвірної здатності. Проте одиничні випадки такого використання не дають ще достатніх підстав, щоб стверджувати про розвиток префіксального способу творення прикметників за допомогою названого форманта.

Префікс *пол(у)-*

В українській мові є чимало складних за походженням прикметників, у яких перший корінь частково втратив зв’язок з однокореним словом, абстрагувався і функціонально зблизився з префіксом. Такі функціонально близькі до префіксів кореневі за походженням морфеми, які активно використовуються для творення прикметників, називають префіксоїдами [Словотвір 1979, с. 232]. Префіксоїди і суфіксоїди — це морфеми перехідного типу [Шанський, 1970, с. 27]. До префіксоїдів належить і **пів-**.

У староукраїнській мові функціонували два варіанти цього префіксоїда — **пол-** та **полу-**. Форма **пол-** походить з псл. **rolъ* (< **rolŭ*) [ЕСУМ IV, с. 382], а **полу-** — це відповідно родовий відмінок від **rolъ* ‘половина’ — **rolu-* [ЕСУМ IV, с. 503].

Словотворчий формант **пол(у)-** використовувався для творення дериватів, які означали неповний, послаблений вияв ознаки [Ішук, 2004, с. 98]. Значення таких похідних дорівнює значенню сполучень відповідних безпрефіксоїдних прикметників із прислівниками *трохи, не зовсім, не дуже, частково*, наприклад: *по(л)кружний(й)* (1642 Сл. Лекс., с. 272 зв.) ‘не зовсім, трохи круглий’, *по(л)тяж-*

ки(й) (272 зв.) ‘не дуже, трохи важкий’. У пам’ятках староукраїнської мови, крім названих, виявлені ще й такі ад’єктиви: *по(л)диви(й)* (1642 Сл. Лекс., с. 272 зв.), *по(л)сове(р)шенъ* (272 зв.), *по(л)ме(р)тви(й)* (272; 272 зв.), *по(л)живий* (273), *по(л)ва(р)варни(й)* (272), *по(л)сурови(й)* (272 зв.), *по(л)мо(р)ски(й)* (272 зв.), *по(л)морскій* (1718—1724 І. Макс., с. 1174), *по(л)свободенъ* (1642 Сл. Лекс., с. 272 зв.), *по(л)мокри(й)* (272 зв.), *по(л)нагъ* (272 зв.), *по(л)по(л)ни(й)* (272 зв.), *по(л)образни(й)* (272 зв.) — ‘напівсформований’, *по(л)гласни(й)* (273) — ‘німий’, *полугреческій* (1718—1724 І. Макс., с. 1174), *по(л)члвѣчный* (1174), *по(л)смертний* (1174), *полунагъ* (1174), *полварварный* (1173), *по(л)плешиный* (1173), *по(л)сѣровый* (1173), *по(л)дивый* (1173), *по(л)крѣпный* (1173), *полупяный* (1173), *по(л)родный* (1174), *по(л)сро(д)ственный* (1174), *привезла его у футоръ полусме(р)тнаго* (1758 ДНМ, с. 33).

Префіксоїд **пол(у)-** в прикметниках названої групи виконує роль префікса, а похідні такого типу А. Грищенко відносить до власне префіксальних [Грищенко, 1978, с. 178], більшість з яких мотивується тільки прикметниками.

Як бачимо, аналізований формант найчастіше приєднувався до якісних прикметників (переважно похідних і з суфіксом **-н-**), а сполучаючись із відносними, переводив їх у розряд якісних.

Розвинувшись як формант у староукраїнській мові, префікс **пол(у)-** одразу набув активності й досить високої продуктивності.

Префікс *пра-*

Префікс **пра-** — давній іменний праслов’янський префікс. У XI—XIII ст. він відзначався невеликою словотвірною активністю, проте в період розвитку староукраїнської мови ця ситуація змінюється на протилежну: протягом XIV—XVIII ст. активність префікса **пра-** значно збільшується, на що вказує і зібраний фактичний матеріал.

Аналіз зафіксованих у пам’ятках похідних прикметників показує, що праслов’янські функції префікса **пра-** в староукраїнській мові в основному збереглися й набули дальшого розвитку. Водночас найактивніше формант проявив себе у творенні прикметників зі значенням ‘прямої спорідненості’ [ЕСУМ IV, с. 549]: *стратили есте прадѣдній жребій* (1598 КО, с. 406), *прабабни(й) братъ* (1642 Сл. Лекс., с. 240 зв.), *прадѣдни(й) братъ* (243 зв.), *братъ*

прадѣдныи (1718—1724 І. Макс., с. 1035), *прадѣдныи* (1021), *прабабныи брат* (1021).

Характерною рисою цієї лексико-словотвірної групи було те, що у процесі словотворення префікс **пра-** міг подвоюватися — і цим самим вказувати на ще давніший ступінь спорідненості [Горпинич, 1999, с. 45]. Наприклад: *прапрао(т)цєва сєстра* (1642 Сл. Лекс., с. 61), *прапрадѣдны(й) о(т)цѣ* (34), *прапра(в)нуко(в) ѿнѣ* (34 зв.), *дѣти праправнукова* (34 зв.), *прапрадѣдовѣ дѣдѣ* (303).

На початок XVIII ст. припадає формування нового лексико-словотвірного типу прикметників із префіксом **пра-**: сполучаючись із якісними прикметниками, **пра-** отримує здатність передавати значення ‘високої міри ознаки’ [Грищенко, 1978, с. 178]. Наприклад, *гранатовѣ прадивныхѣ* (XVIII Вел., с. 431) — ‘дивовижних, надзвичайних’. У досліджених пам’ятках виявлено тільки поодинокі такі деривати. Тому можна говорити тільки про початок формування наприкінці староукраїнського періоду у префікса **пра-** здатності виражати ступінь вияву ознаки.

Отже, протягом XIV—XVIII ст. відбувається збільшення словотвірної активності префікса **пра-** порівняно з його активністю в давню руськоукраїнську добу, розширення його словотвірних можливостей. З’являється новий лексико-словотвірний тип, який у староукраїнський період перебував тільки на стадії зародження.

Префікс *пре-*

У староукраїнській мові префікс **пре-** набуває надзвичайно високої словотвірної активності. Як і в попередні періоди, він залишався словотворчою одиницею, що утворювала прикметники зі значенням ознаки, яка характеризується вищим ступенем вияву якості, названої твірним словом. Наприклад: *пресла́вныи* (1627 Бер. Лекс., с. 95), *према́лыи* (сер. XVII Син., с. 492), *преизя́цныи* (492), *прече(ст)ныи* (1642 Сл. Лекс., с. 74), *риба пресла(д)кая* (145), *пре(с)вѣтли(й)* (152 зв.), *преизоби(л)ны(й)* (125), *пре(с)лавни(й)* (182), *прене(м)ноги(й)* (224), *предивни(й)* (223 зв.), *преху́дѣ* (221 зв.), *према́ль* (221 зв.), *преблѣ́ги(й)* (220 зв.), *прехи(т)ри(й)* (220—220 зв.), *препро(с)тъ* (276 зв.), *преси(л)ни(й)* (226), *предо(л)ги(й)* (237), *претя́жки(й)* (236 зв.), *превисоки(й)* (235 зв.), *пребога́тъ* (236), *пре́то(н)ки(й)* (239), *прему́дрѣ* (225), *преѣдобныи* (1718—1724 І. Макс., с. 996), *прехла(д)ныи* (997), *пре́скорый* (990),

пресвѣтлый (1000), *прѣмѣжкій* (1001), *прѣмогуцны* / *прѣмогучень* (1003), *прѣтучный* (1003), *прѣаростный* (1004), *прѣпростый* (1196) та ін.

Префікс **пре-** брав участь у префіксальному творенні ад'єктивів, поєднуючись як із похідними, так і з непохідними прикметниками. Такі утворення, як правило, служили для вираження похвали, прославлення, возвеличення певних осіб. Наприклад, *прѣможнымъ стѣцкомъ* (1433 Р., с. 123), *прѣмудрый*, мовлю, *Соломонъ* (1598 КО, с. 388), *надъ прѣлютымъ Антиохомъ* (391), *прегордымъ людемъ гордость не поможетъ* (ВПК XVI, с. 226 зв.), *в той презацней фамилии княжатъ Корецкихъ* (XVII Тр.-Ст., с. 2), *прѣмудрого Соломона* (п. XVII Сак., с. 337), *грекове прѣважны* (XVII—XVIII Рук. хр., с. 74 — Т. Мат. II, с. 209), *плодомъ ли прѣчистыя матере ожисте?* (1691 I. Вел. I, с. 19), *прѣм(д)рыи Галинь* (XVIII Пр. КЛ, с. 214), *со прѣзацимъ родомъ вашимъ па(н)скимъ* (1714 ПЛ, с. 21), *прѣче(ст)ній ѡ(т)ць намѣстникъ* (1731 ДДГ, с. 53), *прѣмилос(т)ивѣйшая добродѣлю* (1741 ПЛ, с. 92), *жену с прѣкраснымъ ея сыномъ* (1791 Г. Ск. ДЗ, с. 145), *прѣсилный и прѣхитрый непріятель* (70-ті роки XVIII Г. Ск. Р5, с. 347), *прѣбогатаго господина* (396).

Розвиток офіційно-ділового стилю сприяв становленню ділового етикету. Обов'язковим елементом будь-якого звернення, прохання, листа (приватного чи службового) тощо були звертання. Вони мали усталену форму і в їхній структурі часто був присутній прикметник із префіксом **пре-**. Так, у зверненні до монархів переважало означення *пресвѣтлий*, наприклад: *пресвѣтлы вытолтъ великій кнзъ литовски* (УГр. XV, с. 26) — звертання до литовського князя, *его цркого прѣ(с)вѣтлого величе(ст)ва* (XVIII ДДГ, с. 49, 215), *его ца(р)ского прѣ(с)вѣтлого величества* (1704 ДНМ, с. 10 зв.), *его црско(з)[о] прѣ(с)тло(з)[о] влч(с)тва* (1717 ПЛ, с. 24) — звертання до царя. Подібним возвеличенням відзначалося і звертання до гетьмана та козацької старшини: *прѣмилос(т)ивѣйший пне* (1710 ДНМ, с. 2, 50), *мнѣ вє(л)це прѣмилос(т)иви(й) добродѣлю* (1717 ПЛ, с. 22), *прѣмлєсрдий мой з(с)дрѣ* (1737 ПЛ, с. 82), *мой прѣмилос(т)ивѣ(й)ший блгодѣтелю* (XVIII ПЛ, с. 17), *прѣвеликі(й) добродѣлю* (XVIII ДДГ, с. 85) та ін.

Прикметники з префіксом **пре-** часто вживалися як означення також з іменниками — назвами неістот. У цьому випадку вони переважно служили для підкреслення якихось незвичайних рис предме-

тів, для виділення їх особливостей тощо, у поєднанні з абстрактними іменниками — акцентували увагу на надмірному вияві ознаки чи властивості: *це(р)кви святоє **пречистое*** (1584 АЖ, с. 51), *затмили есте их **пресвѣтлюю** славу* (1598 КО, с. 406), *бог **предивним** чудом устроїв* (пр. 1605 Пер., с. 27), ***преслѣвноє**, на(д) всѣ(х) мнѣніє* (1627 Бер. Лекс., с. 74), ***прєблѣи(и)** слове* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 7 зв.), *в(ѣ) **прєстарѣлыхъ** лѣте(х)* (76 зв.), *на престолѣ сидя **превисоком*** (1705 Прок. Вл., с. 153), *чрево его бяше **превеликой** кладѣ подобное* (161), *лукавши же возьмут чести **превисокия*** (183—184), *за **премудра** словеса* (187), *крикѣ **превелики(и)*** (1732 ДНМ, с. 8), *на глисти оцетѣ **предивный*** (XVIII Пр. Л, с. 30), *в сію-то **пресвѣтлюю** страну* (1772 Г. Ск. Д., с. 316), ***премилосердная** мать наша природа* (70-ті роки XVIII Г. Ск. Р5, с. 325), ***преострый** взор* (1791 Г. Ск. ДЗ, с. 147), ***премудрая** твоя пѣсенка* (XVIII Г. Ск. Алф., с. 452), ***предревняя** старинныхъ вѣков пословица* (422), ***прехитрый** змій* (429), *в **прекрасныхъ** роцяхъ* (424), *камень **преогромный*** (XVIII Г. Ск. БХ, с. 92), ***пребогатый** гроздь* (XVIII Г. Ск. К., с. 408), *даждь **пренужный** дар нам сей* (XVIII Г. Ск. СБП, с. 87).

Часто похідні цього типу зустрічалися в постпозиції: *че(ст)-ныхъ(ѣ) же и **прч(ст)ны(х)*** [пнóвъ] (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 9 зв.), *сла(в)ны(х) и **преславны(х)*** [пнóвъ] (9 зв.), *дывнаа ле(ч) и **прєды(в)наа*** (314 зв.), *і блѣженъ и **прєблѣже(и)** то(и)* (72).

Прикметники з префіксом **пре-** могли використовуватися і як стилістичний засіб, наприклад, для засудження, іронії і под. У такому випадку вони ще дужче підкреслювали негативні риси осіб, предметів, явищ, властивостей тощо: *о **преславное** позорище!* (1772 Г. Ск. Д., с. 308), *баволна и лен и волна; сим нищета **предовольна** в наготѣ своей* (XVIII Г. Ск. УЖ, с. 132), *се-то есть **преславнѣйшая** сѣчь содомо-гоморская* (70-ті роки XVIII Г. Ск. Р5, с. 349), *квасом **прескверным*** (70-ті роки XVIII Г. Ск. Р5, с. 331), *знаю, что **преглубная** тварь в свѣтѣ челоуѣк* (XVIII Г. Ск. СБП, с. 81).

Префіксальні утворення описуваного типу деколи передавали і кількісні значення. Відбувалося це у тих випадках, коли префікс **пре-** поєднувався з прикметником, який характеризував ознаку з погляду величини, розміру, тобто мав кількісні характеристики. Наприклад: *жде(т) ско(р)бѣ **премно́га*** (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 18 зв.), *турки приходили у **превеликой** силѣ* (1717—1734

Дн. Марк. I, с. 3 — Т. Мат. II, с. 209), *превеликое* множество (1748 ДДГ, с. 78), *превеликое* разореніє (XVIII ПЛ, с. 17), на такую *превеликую* мою нужду (17), с *превеликим* трудом (70-ті роки XVIII Г. Ск. Р5, с. 326), города *премногочудны* (XVIII Г. Ск. СБП, с. 72).

Досить численну групу й надалі становили прикметники релігійної сфери. Традиція використовувати епітети-прикметники з префіксом **пре-** біля назв божественних істот сформувалася давно, а в староукраїнській мові продовжила розвиватися. Наприклад: *пресвѣтломоу* преображенію (Гр. XIV, с. 9), *престѣ* бѣци (14), *бѣгѣ* и *пречи(с)тѣ* его матери (13), *прѣч(с)тыя* бѣгѣмѣ (УГр. XV, с. 66), держите со Христом *пресвятую* згоду (ВПК XVI, с. 228—228 зв.), сего чистая и *пречистая* уста (1581 ПОБ, с. 2), *превѣчнѣю* бж(с)твеннѣю власть (1587 См. Кл., с. 11), господского великого и *пресветлого* праздника (38), ноги его *пречесные* целовати не брыдимся (1598—1599 Відп. ПО, с. 1075), *премудрому* богу (бл. 1605 Пер., с. 52), Христосъ есть *премудрый* мужъ (1621 Пал., с. 343), *прѣбзакѣнный* грѣх (1627 Бер. Лекс., с. 80), *прѣблгословеннои* бѣви Маріи (1659 Гал., с. 15), отче наш, небесный *пресвятѣйшій* (XVII Тр.-Ст., с. 13), *превѣчнаго* МІРА (1691 I. Вел. I, с. 28 зв.), з(с)дѣ *прѣмл(с)ти(в)* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 71 зв.), о божѣ *преславный* (1705 Прок. Вл., с. 199), *прѣ(с)таѣ* бѣца (XVIII Пр. КЛ, с. 221), *прѣч(с)то[ю]* пан(ѣ)ною дѣвою Мѣрією (222), *премудраго* бога (1791 Г. Ск. ДЗ, с. 137), *премилосерднѣйшій* отец наш (70-ті роки XVIII Г. Ск. Р5, с. 333), с *пресладким* сим и блаженным духом (XVIII Г. Ск. Алф., с. 421).

Отже, XIV—XVIII ст. — це період активного розвитку та широкого застосування прикметників із префіксом **пре-**.

Префікс *пред-*

У пам'ятках староукраїнської мови зафіксовані прикметники з префіксом **пред-** на позначення часових відношень: *предбывшихъ* грѣховъ отрыеши рукописаніє (1621 Пал., с. 334), писалъ ѿ *пре(д)вѣчномъ* бж(с)твѣ Хвѣомъ (1659 Гал., с. 448 зв.), Хс есть бѣгъ правдивый, *пре(д)вѣчный* (23 зв.), *пре(д)вѣчны(и)* з(с)дѣ днѣс то народи(л)сѣ (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 295 зв.), и *пре(д)вѣчны(и)* нб(с)ны(и) древны(и) чудотво(р)че (73 зв.), буде(т) того судити *пре(д)вѣчнаѣ* правда (79 зв.), гспда Бга цра *предвѣчнаго* (1739 ГГ, с. 32 зв.).

Префікс *при-*

Починаючи з XVII ст. спостерігається активне використання прикметників із префіксом **при-** на позначення неповної міри вияву ознаки. Це були префіксальні ад'єктиви, утворені додаванням згаданого форманта до основи якісних як похідних, так і непохідних прикметників.

Особливо багатий матеріал для вивчення словотвору прикметників за допомогою префікса **при-** (у значенні 'неповна міра вияву ознаки') у період розвитку староукраїнської мови дає «Лексикон латинський» Є. Славинецького — визначна пам'ятка українського мовознавства, що дійшла до нас у рукопису в багатьох списках (найдавніший датований 1642 р.). Латинські відповідники є безсумнівною цінністю як у структурному, так і в семантичному плані, оскільки допомагають з'ясувати словотвірну семантику слов'янських лексем. Якщо розглянути українські слова та їхні латинські відповідники, то можна помітити таку структурну відповідність — латинські слова у своєму складі мають чи то суфікси *-ŭl-*, *-ŏl-*, *-cŭl-*, *-ēll-*, які означають зменшеність, пестливість, чи то префікс *sub-*, який у поєднанні з прикметниками передає слабкий ступінь вияву ознаки [Маслюк, 1992, с. 74].

Залежно від значення твірної основи такі прикметники поділяємо на кілька семантичних груп, які вказують на:

1) колір — *прижо(л)ти(й)* (1642 Сл. Лекс., с. 181), *прижо(л)-тави(й)* (289), *пририжъ* (264), *присини(й)* (285), *призелени(й)* (287), *прибѣлъ* (285), *прибѣдъ* (286), *прибѣди(й)* (213 зв.), *приче(р)ни(й)* (136), *приче(р)ны(й)* (113), *причермни(й)* (287), *прите(м)ни(й)* (286 зв.), *примра(ч)ни(й)* (286 зв.), *прибѣлый* (1718—1724 І. Макс., с. 1249), *причермны* (1250), *притемненъ* (1254), *притемный* (1255), *примрачный* (1255);

2) відчуття — *приглухъ* (1642 Сл. Лекс., с. 291 зв.), *приква(с)-ни(й)* (285), *пригорекъ* (285), *пригнили(й)* (286 зв.), *присмрадни(й)* (284 зв.), *примокри(й)* (286 зв.), *призи(м)ни(й)* (134), *прихла(д)-ни(й)* (285 зв.), *прихла(д)ный* (1718—1724 І. Макс., с. 1250), *примокры* (1256), *приглухъ* (1259), *пригнилый* (1256), *приквасны* (1248);

3) розмір — *притучний* (1642 Сл. Лекс., с. 286 зв.), *привеликъ* (285), *прито(н)ки(й)* (288), *притучный* (1718—1724 І. Макс., с. 1255);

4) зовнішній вигляд — *прикудєряви(й)* (1642 Сл. Лекс., с. 285), *прику(д)рявъ* (1718—1724 І. Макс., с. 1249);

5) фізичні властивості — *притяжжокъ* (1642 Сл. Лекс., с. 285 зв.), *пригруби(й)* (286), *притвє(р)дъ* (104), *притрудни(й)* (285—286 зв.), *притру́дный* (сер. XVII Слав.-Кор., с. 496), *присуровъ* (1718—1724 І. Макс., с. 1249), *пригрѣбый* (1249), *притру(д)ны* (1249), *прислабый* (1249), *пригрѣбый* (1252), *присвѣтацій* (1254), *прихрипливый* (1256);

6) психологічні властивості, риси характеру — *присоромажливы* (1627 Бер. Лекс., с. 90), *присквє(р)ни(й)* (286 зв.), *пристрашни(й)* (285 зв.), *прибє(з)студни(й)* [К І: *прибєзвстидны(й)*] (286), *призлонравни(й)* (286 зв.), *при(с)кор(б)ни(й)* (302 зв.), *прилѣнивъ* (294), *прискорбный* (сер. XVII Слав.-Кор., с. 495), *при́йскрный* (494), *прискорбенъ* (1718—1724 І. Макс., с. 1260), *прискорбный* (1254), *прибєзсту(д)ный* (1252), *призлонравный* (1254).

Отже, сформований у праслов'янський період, цей лексико-словотвірний тип у староукраїнській мові набуває надзвичайного поширення, а префікс **при-** (у такій функції) — високої продуктивності.

Пам'ятки згаданого періоду засвідчують також появу нового лексико-словотвірного типу — прикметники з префіксом **при-**, які передавали часові відношення: *Привременный*. *Temporane(us)*. *Temporalis* (сер. XVII Слав.-Кор., с. 493) — сучасне значення: 'вчасний, своєчасний'. У цьому випадку радше маємо префіксальний спосіб творення від прикметника *временный* за допомогою префікса **при-**.

Невелика кількість прикметників нового типу (з часовим значенням), зафіксована в пам'ятках староукраїнської мови, напевне, свідчить про те, що в досліджуваний період цей лексико-словотвірний тип тільки починав формуватися.

Префікс *про-*

Уже в праслов'янській мові при прикметниках міг виступати префікс *рго-, який вказував на більшу чи меншу міру ознаки, наприклад **prosědъ* — 'сідуватий' [Вступ, с. 179]. Однак у давній руськоукраїнський період цей словотвірний тип не набув поширення, а в обстежених пам'ятках XI—XIII ст. таких похідних не виявлено. Поодинокі випадки використання цього префікса трапляються у староукраїнських текстах. Наприклад: *проде(р)зивъ* (1642 Сл. Лекс., с. 245) 'зухвалий, нахабний, свавільний, безстыдний', і

проде(р)зкими образивъ мене слова(ми) (1719 ДНМ, с. 139 зв.). Словотвірне значення названого прикметника можна вивести через сполучення безпрефіксного відповідника з прислівником *дуже* — ‘дуже зухвалий’. Тому логічно припустити, що у староукраїнській мові префікс **про-** служив показником більшої міри вияву ознаки і був малопродуктивним.

Префікс *су-*

У досліджених староукраїнських текстах давніх праслов’янських дериватів відад’єктивного типу з префіксом **су-** на позначення зменшеності (**soběľь* ‘білуватий’, **sogostь* ‘густуватий’, **sqzelenь* ‘зеленуватий’) не виявлено. У творенні прикметників такого типу з XVI ст. починає активно брати участь префікс **при-**, а основною функцією префікса **су-** стає передача близькості, зближення [Горпинич, 1999, с. 45]. На думку Д. Ушакова, цей формант «служив для творення іменників і прикметників, які означали спільність, взаємний зв’язок, об’єднання, участь у чомусь разом з кимось» [Ільїн, 1953, с. 16]. Це могла бути близькість:

1) за місцем розташування: *земли ихъ сумесныи на Сушинѣ и въ Семигорей* (1523 АЮЗР I, с. 63), *водами водными и особливыми суместными* (1570 Т. Мат. II, с. 377), *сопредѣльныи* (1642 Сл. Лекс., с. 72 зв.), *сопредѣльныи* (76);

2) за спільністю ознаки: *за суполною моцю* (1560—1561 ЛЗК, с. 218 зв.), *и въживати до супо(л)ное заплаты має(т)* (1570 ВГ, с. 72), *Христа единосущна и съпрестолна* (1581 ПОБ, с. 3), *сопрестолень ѿ(т)цѣ и сѣнѣ* (1587 См. Кл., с. 34), *сообра(з)нии* (1642 Сл. Лекс., с. 72 зв.), *сово(с)пита(н)ныи* (65), *со(с)ме(р)те(л)ныи* (67 зв.), *соиме(н)ная* (292 зв.), *свѣрме(н)* (292 зв.), *сѣлѣтнии* (292 зв.), *Хс єсть бѣгъ правдивый... и сопр(с)носуицый ѿцу* (1659 Гал., с. 23 зв.), *Хс єсть бѣгъ собез(ъ)началный* (23 зв.), *бѣгу соравненъ* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 7).

Утворення таких ад’єктивів відбувалося завдяки приєднанню префікса **су-/со-/сѣ-** до похідних і непохідних прикметників і не супроводжувалося суфіксацією.

Отже, протягом XIV—XVIII ст. відбувається остаточне звуження семантичного навантаження префікса **су-** і формування тих функцій, які залишаються для нього основними і в сучасній українській літературній мові.

* * *

Період розвитку староукраїнської мови відзначається збільшенням словотвірної самостійності префіксів. Це в свою чергу приводить до розширення кола формантів, які брали участь у власне префіксальному творенні прикметників. Сюди можна віднести префікси **без-**, **под-**. Активізує свої праслов'янські функції префікс **по-**.

Як і раніше, найпродуктивнішими залишаються префікси **не-** і **пре-**. Значно зростає, порівняно з частотою його використання в давній руськоукраїнській мові, словотвірна активність префікса **при-**; його разом з **не-** і **пре-** можна віднести до формантів високої частотності. Префікси **на-**, **над-**, **пред-**, **пра-** і **су-**, успадковані з попередніх періодів розвитку української мови, не характеризуються великим поширенням і належать до формантів середньої продуктивності. До цієї групи можна віднести і новий лексико-словотвірний тип прикметників із префіксом **пол(у)-**. До формантів низької продуктивності належить префікс **про-**.

Загалом можна виділити такі особливості префіксальної системи староукраїнського прикметника:

- 1) збільшення кількості формантів, виникнення нових;
- 2) підвищення продуктивності префіксів (**пра-**, **при-**);
- 3) звуження семантичних функцій префіксів (**су-**, **над-**);
- 4) як правило, однозначність префіксів (тобто кожен префікс брав участь у творенні одного лексико-словотвірного типу прикметників).

3. ПРЕФІКСИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У другій половині XVIII—першій половині XIX ст. на хвилі піднесення національно-визвольного руху, який охопив Україну, відбувається становлення української національної мови. Стара українська літературна мова поступово занепадає, натомість формується нова, яка ґрунтується на народній основі — двох її основних джерелах — розмовно-побутовій мові та мові фольклорно-пісенній. Визначальну роль у цьому процесі відіграла творчість І. Котляревського, який не тільки продовжив і розвинув початий ще у XVII—XVIII ст. процес «входження» народної мови в літературу, а й закріпив у ній народну мову як основу літературної. Значний вплив на фор-

мування нової української літературної мови мала також творчість романтиків початку XIX ст. Вони стали на шлях семантичного переосмислення старого лексичного запасу та творення нових слів, збагативши цим самим українську мову численними новими словами культурного та абстрактного вжитку. Однак у царині граматичного нормування романтики зробили дуже мало, оскільки у своїй творчості виходили з хибної думки про рівноцінність мовних елементів різного типу в процесі творення нових слів, вводили в мову різнодіалектні явища. Їхня мова не становила синтезу народних мовних багатств, що було зумовлене значною залежністю письменника від свого діалекту.

Першим піднісся до синтетичності й соборності літературної мови як в історичному, так і географічному розрізі Т. Шевченко. Він виходив з ідеї, що письменник повинен добирати із словникової скарбниці живої української мови такі її елементи, які були б зрозумілі всім слов'янам.

Однак, уже у другій половині XIX ст. українська мова та культура зазнають значних утисків. Великим ударом для України стало видане у 1863 р. міністром Валуєвим розпорядження, за яким вживання української мови дозволялося тільки у вузькій галузі красного письменства. В Емсі 1876 р. був виданий указ, за яким заборонялося друкувати і ввозити з-за кордону книжки українською мовою. У додатку до Емського указу 1881 р. з-під заборони вилучалися словники і драматичні твори. Проте це полегшення тривало недовго. У 1894 р. заборонні укази були ще посилені та доповнені, у 1895 р. додатково були заборонені українські книжки для дітей.

Утім, незважаючи на складні умови, українська культура не тільки не занепадає, а навпаки пожвавлюється. Українська література завдяки творчості таких письменників, як Марко Вовчок, І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, А. Свидницький, Леся Українка та ін., змогла нарешті подолати жанрово-стильову обмеженість. Важливою була також поява численних альманахів, журналів («Основа», «Киевская старина»), котрі друкували твори як російською, так і українською мовою.

Вагомим чинником у нормалізації та визнанні живої української мови як літературної була поява граматик (М. Осадці, П. Дячана та ін.) та словників української мови (П. Білецького-Носенка, М. Уманця та А. Спілки та ін.), у зв'язку з чим постало питання вироблення правопису.

У Західній Україні ще на початку XIX ст. використовували староукраїнську мову, функціонування якої підтримувалося духовенством. У граматиках (І. Могилянського, М. Лучкая та ін.), виданих у цей час, поряд з церковнослов'янськими наводяться і розглядаються також українські живомовні говіркові явища, хоч нормативною літературною мовою вважається і визначається тільки слов'яноруська. Жива народна західноукраїнська літературна мова з труднощами завойовувала позиції. Вона утвердилася з появою альманаха «Русалка Дністровая», виданого в Будапешті 1837 р. «Руською трійцею». У творах її членів (М. Шашкевича, І. Вагилевича і Я. Головацького) дуже виразно проявляються риси південно-західних говорів.

Після «Русалки Дністрової» нова українська літературна мова на народній основі використовувалася до певної міри в белетристиці й публіцистиці, проте в усіх інших жанрах, у школі, в науці переважала стара книжна мова та «язичіє», яке становило суміш церковнослов'янської, староросійської і книжної галицької мови. Адміністративним розпорядженням 1859 р. «язичіє» визнавалося офіційною мовою Галичини.

Староукраїнська літературна мова на початку XIX ст. використовувалася і на Закарпатті, правда, з виразними елементами, з одного боку, російської мови, з другого боку, — місцевих говірок. О. Духнович свої твори теж почав писати слов'яноруською, хоча згодом в мові його творів почали займати важливе місце місцеві діалектні елементи. Своєю творчістю, зокрема драмою «Добродітель перевищає багатство» (Перемишль, 1850), О. Духнович місцеву народно-розмовну мову підніс до рівня літературної, хоч у теоретичних своїх працях заперечував її. У 50-х роках XIX ст. помітною була творчість О. Павловича, який писав свої твори мовою, близькою до рідного йому лемківського говору.

Оскільки у великих містах Галичини мовою повсякденного вжитку була польська, на Буковині — німецька або румунська, на Закарпатті — угорська, в західноукраїнському варіанті літературної мови значне місце займають лексичні запозичення з польської, німецької, румунської та угорської мов.

Отже, XIX ст. виявилось нелегким для українців та їхньої мови зокрема. Але, незважаючи на складні, несприятливі соціальні й політичні обставини, українську мову вони не змогли задушити. Бо, як зазначає В. Русанівський, «її життєздатний організм подолав усі

зовнішні і внутрішні перешкоди і передав у ХХ ст. майже сформовану систему спілкування на всіх суспільних рівнях самостійного слов'янського народу» [Русанівський, 2002, с. 260].

Період ХІХ—ХХ ст. став важливим етапом для розвитку української мови на всіх структурних рівнях. Не став винятком і словотвір. Нова українська мова успадковує старі словотвірні моделі, активно розвиває нові, поповнюючи свій лексичний склад все новими і новими словами.

Префікс *без-*

У попередніх розділах ми говорили про розширення словотвірної здатності префікса **без-** і можливість префіксального творення похідних прикметників за допомогою цього форманта, починаючи ще з давнього руськоукраїнського періоду. Основною причиною чи власне підставою для висунення тверджень про префіксальний спосіб творення прикметників за допомогою **без-** стало існування у мові синонімічних словотвірних пар прикметників із префіксами **без-** та **не-**, а також можливість їхньої подвійної мотивації, тобто виведення словотвірного значення похідного як через форму родового відмінка іменника, так і через заперечення прикметника-антоніма без відповідного префікса, наприклад: **безчесний** ← *без честі* чи **безчесний** ← *чесний*; **безперспективний** ← *без перспективи* чи **безперспективний** ← *перспективний* тощо, на що вказував і фактичний матеріал, зафіксований у пам'ятках. Про можливість префіксального творення прикметників за допомогою префікса **без-** говорили В. Винogradova, С. Обнорський та ін.

Проте у сучасному мовознавстві немає єдиного погляду на функціонування префіксального способу творення прикметників із **без-**. Так, в академічному курсі «Сучасна українська мова. Морфологія» Д. Баранник пише: «Префікс **без-** разом із рядом суфіксів служить для творення від іменників (у тому числі префіксальних) якісних і відносних прикметників із значенням 'такий, що не має чогось', 'позбавлений чогось'» [СУЛМ 1969, с. 210]. Як бачимо, тут передбачений тільки префіксально-суфіксальний спосіб творення прикметників за допомогою префікса **без-** та суфіксів **-н-**, **-ов-** (**-ев-**), **-овн-**, **-лив-**, наприклад, **безаварійний**, **безособовий**, **беззмістовний**, **безкорисливий**. Такої ж думки щодо ролі префікса **без-** дотримувався А. Грищенко: «Окремий структурний різновид у складі

прикметникових похідних української мови становлять лексичні одиниці, сформовані на основі прийменниково-іменникових конструкцій. До обов'язкових умов формування згаданих похідних належить перетворення прийменника у префіксальну морфему відповідно до позиції у структурі похідної одиниці і використання в переважній більшості випадків суфікса, зокрема **-н-**» [Грищенко, 1978, с. 179]. Справді, до основної більшості прикметників із **без-** нової української мови абсолютно підходить ця теорія: наприклад, **безбілетний** (1907—1909 Гр. I, с. 37; СУМ I, с. 119) 'без білету', **безмірний** (1907—1909 Гр. I, с. 42; СУМ I, с. 134) 'без міри' та ін.

Проте, аналізуючи похідні з **без-**, не завжди можна однозначно, як слушно зауважує І. Вербовська, відповісти, «чи словотвірні прикметникові синоніми обов'язково утворені від різних частин мови і різними способами у межах однієї синонімічної пари (**без-** + основа форми родового відмінка іменника + суфікс / **не-** + прикметник), чи можливе подвійне трактування творення прикметників із **без-**, що утворюють дериваційні пари із прикметниками з префіксом **не-**» [Вербовська, 2001, с. 256]. Розглянемо на прикладі словотвірної синонімічної пари **безкорисливий** — **некорисливий**. Обидва прикметники мають лексичне значення 'який не дбає про користь для себе, не шукає вигоди, некорисливий, який не прагне до наживи, власної вигоди; властивий таким людям' (СУМ I, с. 131; V, с. 328), тобто є синонімами. Ідучи вслід за Д. Баранником, спосіб творення прикметника **безкорисливий** визначаємо як префіксально-суфіксальний, твірним словом для якого є прийменниково-відмінкова форма **без користі**, а спосіб творення прикметника **некорисливий** — префіксальний, з мотивувальним прикметником **корисливий**. Виникає питання: чи є логічним говорити про два різні способи творення ідентичних за значенням слів, тим більше, що в мові наявний їхній безпрефіксний відповідник.

Існує й інша, ще категоричніша мовознавча думка, якою підтверджують неможливість деад'єктивного творення прикметників із префіксом **без-**. Це узагальнення про те, що префікси **без-** та **не-** синонімами не бувають, оскільки, за словами В. Ільїна, префікс **без-**, «спільний для іменників і прикметників, виступає для утворення слів із значенням позбавлення або відсутності того, що означається коренем слова: безмірний, безмежний» [Ільїн, 1953, с. 15], а префікс **не-**, «походженням з заперечної частки, дуже продуктивний як

в іменниковому, так і в прикметниковому словотворенні, але обмежений у виявленні семантичних відтінків: він служить лише для оформлення поняття, протилежного поняттю, протилежного визначуваному початковою формою: *нещастя, некрасивий...*» [Ільїн, 1953, с. 14]. Як бачимо, В. Ільїн для прикладів підібрав ті прикметники з **без-**, які без нього не вживаються і творення яких є, безсумнівно, відіменниковим. Проте є слова, які існують без префікса **без-** і лексичні значення яких можна виводити і через іменник, і через заперечення антоніма без префікса. Наприклад: *безстатевий, безпартійний, безнаціональний, безтактовний, безмилосердний, безчесний* тощо.

Подібно визначаються функції цих префіксів у статті Н. Тишківської: префікс **без-** — позбавлення певної ознаки, а префікс **не-** — тільки її заперечення [Тишківська, 1995, с. 136].

Прийmemo за факт те, що прикметники з **без-** творяться тільки префіксально-суфіксальним способом від основи родового відмінка іменників. Тоді як бути з прикметником *безгосподарний* із лексичним значенням ‘який не вміє вести господарство, недбало ставиться до господарювання; нераціональний, неекономний’ (СУМ І, с. 124). Адже у цьому випадку лексичне значення прикметника *безгосподарний* не мотивується лексичним значенням іменника *господар*, ми його не визначаємо ‘який без господаря’, як у формально однотипних ад’єктивів *без’язикий* — ‘який без язика’ чи *безталанний* — ‘який без талану’. Цей випадок є яскравим прикладом того, де не «спрацьовує» формула «**без-** + основа форми родового відмінка іменника + суфікс», і, на нашу думку, тут доцільно говорити про префіксальний спосіб творення ад’єктива, який мотивується прикметником-антонімом без префікса. В іншому контексті, коли лексичне значення наведеного багатозначного прикметника є мотивованим лексичним значенням іменника *господар* (‘який не має господаря, власника’), погоджуємося із формулою «**без-** + основа родового відмінка іменника + **-н-**».

І. Вербовська, аналізуючи прикметники з префіксом **без-** у сучасній українській мові, зауважує, що «не можна однозначно і категорично визначати спосіб словотворення тих ад’єктивів з префіксом **без-** (синонімні з прикметниками із **не-**), значення яких розкриваються через родовий відмінок іменника» [Вербовська, 1999, с. 259]. У деяких прикметникових парах вона надає перевагу префіксально-

суфіксальному способі творення прикметників із префіксом **без-** від іменників і префіксальному з префіксом **не-** від прикметників. Наприклад: *безвигідний* — *невигідний*: ‘який не дає вигоди, прибутку, користі’ (СУМ I, с. 120; V, с. 256), у деяких говорить про подвійну мотивацію: *безкорисливий* — *некорисливий*: ‘який не дбає про користь для себе, не шукає вигоди, некорисливий, який не прагне до наживи, власної вигоди; властивий таким людям’ (СУМ I, с. 131; V, с. 328).

Отже, навіть у тих дослідників, які визнають можливість префіксального творення прикметників на **без-**, немає чітких критеріїв розмежування префіксального і конфіксального способів творення похідних за допомогою цього форманта. Альтернативним виходом стало визнання можливості подвійної мотивації, що є своєрідним кроком уперед у розвитку сучасного мовознавства, порівняно з традиційними поглядами, наведеними вище. На нашу думку, треба зважати на те, що мова — це система, яка постійно розвивається, а отже, змінюються і розширюються її словотвірні можливості. Враховуючи історичні дані, лексичний склад сучасної української мови, вважаємо, що префіксальний спосіб творення прикметників за допомогою **без-** має право на існування і визнання.

Префікс *за-*

Період розвитку нової української літературної мови характеризується появою і надзвичайно активним розвитком лексико-словотвірного типу прикметників із префіксом **за-** на позначення надмірного ступеня вияву ознаки. Зазначимо, що сьогодні не до кінця з'ясованим залишається питання про походження префікса **за-** (мова йде про його здатність виражати надмірний вияв ознаки). В «Етимологічному словнику української мови» висувається припущення про можливість його запозичення з польської мови: польськ. *za* ‘занадто’, яке розвинулося на основі прийменникового значення ‘поза’ через проміжне значення ‘понад’ [ЕСУМ II, с. 213]. Приводом для цього, очевидно, стало існування в польській мові частки **za**, яка в сполученні з прикметниками чи прислівниками означає надмірність — ‘занадто, надто’. Наприклад: *buty są za duże (za male)* — *черевики завеликі (замалі)* (Hessen, с. 1227). Це твердження видається сумнівним ще й тому, що найбільш поширеною

територією вживання прикметників на **за-** у діалектах, там, де у літературній мові їм відповідає суфіксальне похідне, є Буковина. Наприклад: **зазелений**, **зазилений** (СБГ, с. 130) ‘зеленкуватий, недостиглий’, **заплоский** (СБГ, с. 130) ‘надто плоский’.

У літературній мові префікс **за-** вказує на ознаку, виявлену у похідному прикметнику у надто високій мірі порівняно з твірним [Словотвір 1979, с. 246]. Наприклад: *[парубок] висовує **забілу** для робітника руку* (Стельмах, Живі огні, с. 7), *у картини **завеликий** розмір* (Довж. III, с. 104), *[хата] для того **завелика**, для другого **зависока*** (ЛУ V, с. 221), *то **завузьке** на мене, трохи розпустить* (Мак., Вибр., с. 204), ***загострі** говорить слова* (Рильський I, с. 318), *папір, на мою думку, **загрубий*** (ЛУ V, с. 280), *стіл для неї виявився **замалий*** (Руд., с. 283), *я **зам’яка** супроти його хворобливо консеквентної вдачі* (Коб. I, с. 249), *хата на його зріст **занизька*** (Март., Тв. 1954, с. 341), *дуже **запишна**, гордовита стає панна* (Вас. II 1959, с. 59), *рятунок був уже **запізній*** (Фр. II 1950, с. 316), *трохи **заранне** материнство надломило молодість* (Ле, Наливайко 1957, с. 246), *з виду на свій вік **застара*** (Март., с. 313), *для походів **шкіра затонка*** (Воронько, с. 59), *піднімає **затяжку** для його шиї голову* (Стельмах II, с. 52), *декому здалася **зашвидкою** та резолюція* (Міцк., П. Тадеуш, 1949, с. 218) та ін.

Особливістю цієї групи є те, що зі значенням безвідносної міри якості префікс **за-**, як наголошує В. Русанівський, виступає тільки в якісних прикметників, що в свою чергу мотивуються лише якісними прикметниками [Словотвір 1979, с. 246] і, як правило, вказують на об’ємні величини.

Такий лексико-словотвірний тип в українській мові засвідчений досить пізно — у XIX ст. У «Малорусько-німецькому словнику» Є. Желехівського та С. Недільського зафіксовано всього два прикметники — **завласний** (1885—1886 Жел. I, с. 236) та **зарівний** (267), трохи більше у Б. Грінченка — **заласний** (1907—1909 Гр. II, с. 57) ‘ласий, привабливий’, **залесливий** (58) ‘улесливий’, **залюттий** (61) ‘лютий’, **захилий** (113) ‘кволий, виснажений’. Проте, як бачимо, лексикографи тлумачать значення таких префіксальних прикметників як синонімічні їхнім безпрефіксним відповідникам.

У сучасній українській мові аналізований нами лексико-словотвірний тип є поширеним, особливо в народно-розмовній мові та в мові художньої літератури. Так, у СУМі зафіксовано 33 префік-

сальні ад'єктиви з префіксом **за-** у значенні показника надмірного вияву ознаки, серед яких 22 подаються з ремаркою «розмовне»: **забілий** (СУМ III, с. 23) 'занадто білий, біліший, ніж звичайно', **заважкий** (35) 'надмірно важкий', **завеликий** (41) 'більший, ніж звичайно або потрібно; надто великий', **зависокий** (48), **завузький** (62), **заглибокий** розм. (79) 'який має значну, більшу від звичайної або потрібної глибину', **загострий** розм. (88), **загрубий** розм. (95), **загустий** розм. (100), **задешевий** розм. (106), **задовгий** (113), **заделікатний** розм. (104) '1. Який виявляє надмірну делікатність, не в міру делікатний. 2. Непристосований до фізичної праці; тендітний', **зздоровий** розм. (125) 'занадто великий', **ззелений** розм. (126), **закороткий** розм. (160), **залегкий** розм. (181), **замалий** розм. (183), **замолодий** розм. (219), **замудрий** розм., ірон. (223) 'який вважає себе розумнішим, ніж є насправді', **зам'який** розм. (226) 'надто м'який, м'якший, ніж звичайно або потрібно', **занемічний** (228) 'дуже, надто немічний', **занизький** розм. (230), **запишний** розм. (58) 'надто гордий; пихатий', **запізній** (259) 'надто пізній; пізніший, ніж треба', **заранній** (288) 'дуже ранній, передчасний', **заслабий** розм. (313) 'занадто слабкий', **застарий** (328) 'старіший, ніж звичайно, або дуже старий', **затісний** розм. (352) 'надто тісний', **затонкий** розм. (355), **затяжкий** розм. (370), **заумний** (373) 'хитромудрий; нісенітний, безглуздий', **зашвидкий** розм. (412) 'занадто швидкий; // передчасний', **заширокий** розм. (414) 'ширший, ніж потрібно, ніж звичайно'.

Прикметники з префіксом **за-** в незначній мірі модифікують семантику вихідного якісного прикметника і не містять суб'єктивну оцінку мовця. Наприклад: *Вперше чув такі докори грізні, а знав, що не дарма... і що жалі запізні* (Міцк. П. Тадеуш, с. 115), *всі кари світу будуть замалі* (1979 Кост. МЧ, с. 42), *а балка заглибока* (128).

Крім поширення, цей лексико-словотвірний тип характеризується достатньо високою продуктивністю, про що, зокрема, свідчить його вживання в запозичених словах (*заделікатний, заінфантильний* і под.) [Словотвір 1979, с. 246].

Префікс на-

У мові давніх слов'ян префікс **на-** міг брати участь у власне префіксальному способі творення прикметників, виступаючи при цьому показником ступеня вияву ознаки. Проте, як свідчить зібра-

ний матеріал, в українській мові ця функція не набула поширення. Якщо ще протягом XI—XVIII ст. у пам'ятках наявні поодинокі випадки використання **на-** як самостійного форманта з певним семантичним навантаженням, то у XIX—XX ст. спостерігається зовсім інша картина. Зокрема, у словниках за ред. Є. Желехівського та С. Недільського, а також Б. Грінченка зафіксовано ряд прикметників, у структурі яких чітко виділяється префікс **на-**, але він уже не передає ніякого значення. Такий висновок можна зробити, виходячи з тлумачення слів, поданих авторами словників. Наприклад: *на-спільний* (1885—1886 Жел. I, с. 494) ‘= спільний’, *надаремний* (1885—1886 Жел. I, с. 472) ‘даремний’, *навічний* (1908—1909 Гр. II, с. 471; СУМ V, с. 35) ‘вічний’, *налишний* (1908—1909 Гр. II, с. 499) ‘= лишній’, *нахмурний* (531), *і проясни чоло нахмурне* (Котл. Ен. VI, с. 58). Як видно, прикметники з префіксом виступають синонімами до своїх безпрефіксних відповідників. Отже, вже на початку XX ст. префікс **на-** не впливав на значення.

У СУМі зафіксовано тільки один прикметник аналогічної структури — *надаремний* (СУМ V, с. 61) ‘який не дає наслідків; непотрібний’. З таким самим значенням він вживається у гуцульських говорах — *надаремний* (Гуц., с. 109) ‘марний, даремний; зайвий; безкоштовний’.

Отже, якщо у кінці XIX — на початку XX ст. префікс **на-** хоча і не передавав ніякого значення, але все ж таки брав участь у творенні прикметників, то в сучасній українській мові він втрачає таку здатність. Лексико-словотвірний тип префіксальних прикметників на **на-** повністю виходить з ужитку.

Префікс *над-*

Такий тип розвинувся досить пізно. Про це свідчить відсутність подібних похідних у «Лексиконі» П. Беринди (XVII ст.), у рукописному словнику української мови П. Білецького-Носенка (XIX ст.). Поодинокі випадки, зафіксовані у пам'ятках староукраїнської мови, вказують на активізацію словотвірних функцій префікса **над-**, що стало передумовою для формування нового лексико-словотвірного типу у пізніший період. У сучасній українській мові він є продуктивним.

Префіксальні прикметники з префіксом **над-** передають ‘дуже високий, крайній ступінь ознаки’ [Колоїз, 2015, с. 21], ‘найвищий

ступінь якості, вираженої твірним словом' [Чернецька]. Наприклад: *цій школі вже пророкують статус **наделітної*** (Breckle), *до тієї науки і до тих **надскладних** систем* (2002 Кон., с. 30), ***надтерміновий*** (СУМ V, с. 80) 'дуже терміновий', ***наддовгий*** (65) 'довший від звичайного', ***надчутливий*** (84) 'чутливий більш, ніж звичайно', *отой **надчутливий** детектор* (2002 Кон., с. 125), ***надсильний*** (1885—1886 Жел. I, с. 476; СУМ V, с. 79) 'який перевищує сили, можливості чого-небудь, кого-небудь', ***надмірна** фантазія* (2008 Шкляр, с. 37), *вона не докучала мені **надмірною** цікавістю* (175). Такі прикметники є мовним засобом передачі ознаки предметів, яку вони мають в занадто великій, надмірній кількості. Семантично префікс **над-** співвідносний з прислівником *надмірно*: **надвеликий** = *надмірно великий*. Отже, префікс **над-** виступає показником надто великої міри вияву ознаки [Словотвір 1979, с. 247] і є синонімічним до запозичених префіксів **ультра-**, **супер-**.

Префікс **над-**, як правило, сполучається з якісними і якісно-відносними прикметниками, що означають фізичні властивості: ***надвлучний*** (СУМ V, с. 64) 'який значно перевищує звичайний ступінь попадання', ***надгустий*** (65) 'який значно перевищує звичайну густину', ***наддалекобійний*** (65) 'який має далекобійність, що значно перевищує звичайну', ***надміцний*** (73) 'який має дуже велику міцність', ***надтвердий*** (80) 'який має дуже велику твердість', ***надчуттєвий*** (84) 'неприступний для чуттєвого сприйняття', ***надударний*** (81) 'який перевищує ударні норми виконання чого-небудь', ***надчистий*** (84) 'який значно перевищує чистоту, позбавлений будь-яких домішок', ***надточний*** (80) 'який має дуже велику точність', ***надзвуковий*** (66) 'який перевищує швидкість поширення звуку' тощо.

Як видно з наведених прикладів, більшість із прикметників має специфічну семантику і стилістичне забарвлення, тобто вживаються переважно як терміни зі значенням 'перевищення якої-небудь межі, норми, позначуваної твірним словом' [Чернецька; Колоїз, 2015, с. 21]. Такі похідні найчастіше вживаються в науковому і науково-популярному стилях. Наприклад: *поведінка живого організму в умовах **надвисотного** польоту* (1958 Наука 1, с. 4) — 'який відбувається на висоті, що перевищує звичайну', ***проводиться надглибоке** буріння* (1964 Наука 9, с. 11) — 'який значно перевищує звичайну глибину', ***явище наддалекого** поширення радіохвиль* (1962

Наука 10, с. 7) — ‘який значно перевищує звичайний радіус дії чого-небудь’, будинки з **надлегких** матеріалів (1964 Наука 11, с. 29) — ‘легший від звичайного’, **надпотужні** пучки світлової енергії (1963 Наука 9, с. 16), спеціальні **надпровідні** сплави (1964 Наука 7, с. 16) — ‘якому властиве зникнення електричного опору’, ноги тряслися від довгого і **надсильного** ходу (Фр. V, с. 306), для обробки **надтвердих** сплавів (1956 Наука 10, с. 14), в **надточному** вимірюванні часу (1963 Наука 6, с. 25). Водночас, як зауважує Г. Віняр, «зазначені терміни і терміноелементи мають чітку внутрішню форму, що уможлиблює їх проникнення через засоби масової інформації до широкого кола мовців» [Віняр, 2006, с. 8].

Префікс **над-** може вживатися і для творення відносних прикметників. До них належать: **надприродний** (СУМ V, с. 76) (варіанти: **над’єстотвенний** (1885—1886 Жел. I, с. 473), **надприродній** (1908—1909 Гр. II, с. 495)) 1) ‘який не можна пояснити природним шляхом’; 2) ‘який перевищує звичайну норму’, а також **надлюдський** (СУМ V, с. 73) (варіанти: **надлюдский** (1885—1886 Жел. I, с. 474), **надлюдський** (1908—1909 Гр. II, с. 484)) ‘який перевищує звичайні людські якості’: у мамі **надлюдська** сила, **надлюдський** розум (Фр. VII, с. 182). Прикметники цього типу синонімічні до прикметників на **не-**: **надприродний** — **неприродний**, **надлюдський** — **нелюдський**.

Таким чином, у період розвитку нової української мови префікс **над-** набуває досить значної словотвірної самостійності, що дало йому змогу активно брати участь у процесі творення нових похідних як якісних, так і відносних прикметників.

Префікс **напів-**

Префікс **напів-** — це складне утворення з прийменника **на** і основи **пів-** (‘половина’). Як формант для утворення прикметників засвідчений порівняно пізно. Похідні такого типу відсутні в словниках Є. Желехівського та С. Недільського, а також за ред. Б. Грінченка.

У лінгвістичній літературі **напів-** традиційно розглядається поряд з морфемою **пів-**. Однак ці афікси розрізняються перш за все в семантичному плані. На думку З. Митяй, морфема **пів-** вживається для позначення половини предмета, явища, названого опорним компонентом, морфема **напів-** містить вказівку на ступінь якості, ознаки. Валентність компонента **напів-** значно ширша. Він може

входити до складу не тільки прикметникових утворень, але й іменників, дієслів та прислівників [Митяй, 2012, с. 313].

Поєднуючись з якісними прикметниками, префікс **напів-** вказує на неповний, послаблений вияв ознаки, названої твірним словом, а словотвірне значення таких дериватів, як зазначають М. Іщук та В. Ачилова, дорівнює значенню сполучень твірних прикметників із прислівниками *трохи, не зовсім, не дуже* [Іщук, 2004, с. 99]. Наприклад: **напівтвердий** (СУМ V, с. 149) ‘не дуже твердий’, **напівголий** (145) ‘майже без одєжі; не повністю прикритий одєжею’, **напівкруглий** (147) ‘не зовсім круглий’, **напівбілий** (145) ‘не зовсім білий’, **напівм’який** (147) ‘трохи, не зовсім м’який’, **напівсерйозний** (149) ‘не зовсім серйозний’ тощо.

Префікс **напів-** може поєднуватися також і з відносними прикметниками. У цьому випадку похідні отримують додаткові семантичні відтінки і переходять у розряд якісних. З. Митяй виділяє такі групи за значенням:

1) ‘у поєднанні з чимось’ [Митяй, 2012, с. 313]: **напівшерстяний** (СУМ V, с. 150) ‘шерстяний з домішкою інших волокон’, **напівшкіряний** (150) ‘не повністю шкіряний, не весь із шкіри’;

2) ‘схожий, подібний’ [Митяй, 2012, с. 313]: **напівфеодальний** (СУМ V, с. 150) ‘наполовину феодальний, який має ознаки феодального ладу’, **напівколоніальний** (146) ‘наполовину колоніальний’, **напівкріпосний** / **напівкріпосницький** (147) ‘для якого є характерними ознаки кріпосництва’, **напівкочовий** (147) ‘перехідний між кочовим і осілим’;

3) ‘не зовсім подібний до вихідної одиниці’ [Митяй, 2012, с. 313]: **напівпустельний** (СУМ V, с. 148) ‘наполовину пустельний, який має ознаки пустелі’, *будинок мав напівпідвальний поверх* (2008 Шкляр, с. 156).

Описувана словотвірна модель є досить продуктивною. Це пов’язано насамперед із широкою сполучуваністю префікса з прикметниками різної семантики. Найуживанішими з-поміж них, на думку З. Митяй, є власне прикметники та прикметники дієприкметникового походження, які виражають внутрішні якості кого- або чого-небудь, наприклад: *напівбожесвільний, напівгнилий, напівголодний, напівдостиглий, напівзотлілий, напівтрухлий, напівзаповнений* [Митяй, 2012, с. 313], *напівмертвого поліглофа* (2008 Шкляр,

с. 38). Значна частина аналізованих деад'єктивів утворена від прикметників, які визначають зовнішні ознаки когось чи чогось: *на великі вікна **напівкруглі** угорі* (2002 Кон., с. 74), *до дорогої **напівпорожньої** кав'ярні* (117), ***напівукриті** хто сачком, хто свитою* (1979 Кост. МЧ, с. 107), *у покинутому, **напівзруйнованому** будинку* (1999 Шкляр, с. 82), *лежу **напівзігнутий*** (194); виражають ознаку за соціальним статусом особи: ***напівбезробітний*** (СУМ V, с. 145), ***напіввійськовий*** (145), *від **напівжебрацького** життя* (2015 В'ятрович, с. 59); за відношенням до місця: ***напівпідвальний*** (СУМ V, с. 148), часу: ***напівколоніальний*** (146); до того, з чого вони виготовлені: ***напівшерстяний*** (150).

Більшість прикметників цього лексико-словотвірного типу мотивуються тільки прикметниками, а формант **напів-** виконує роль префікса, тому є префіксоїдом. Наприклад: ***напівхворий*** (150) 'який трохи нездужає; не зовсім здоровий', ***напівжартівливий*** (146) 'не зовсім серйозний, з відтінком жарту' і т. ін. Водночас з-поміж аналізованих ад'єктивів є й такі, котрі мотивуються і прикметниками, і словосполученнями, на базі яких вони виникли, наприклад: ***напівавтоматичний*** (СУМ V, с. 145) 'не зовсім автоматичний і наполовину автоматичний', ***напівпідвальний*** (148) 'трохи і наполовину підвальний' та ін. Більшість з них може співвідноситися також з однокореновими іменниками: ***напівпровідниковий*** — *напівпровідник*, ***напівпролетарський*** — *напівпролетар* та ін. Відповідно до цього М. Іщук та В. Ачилова всі похідні з **напів-** поділяють на два типи [Іщук, 2004, с. 99].

Сфера використання прикметників із компонентом **напів-** досить широка, на що вказує і О. Голушкова [Голушкова, с. 58]. Вони поширені як у розмовній мові, так і в книжній: художньо-публіцистичній, науковій, спеціально-термінологічній літературі. Наприклад: ***напівбосих, погорблених холодом людей*** (Гончар II, с. 425), ***напівдикі степові коні*** (Тулуб, В степу, с. 319), ***напівдитячі інтереси*** (ЛУ III, с. 647), *сказав тоном **напівжартівливим*** (Н.-Л. I, с. 549), *щось промайнуло перед ним, давнє, **напівзабуте*** (Коц. II, 1955, с. 38), *той чоловік був уже **напівмертвий*** (Тют., Вир, с. 537), ***напівпрозорий** блакитнуватий туман* (Фр. VI, с. 151), *чи то **напівп'яний**, чи то **напівтверезий*** (Довж. I, с. 422), *у сутінь **напівтемного** приміщення* (Гончар II, с. 177), ***напівхворий** Погиба*

(Стельмах II, с. 255), *напівзогнилу книжку* (2002 Кон., с. 12), *напівбожевільний дід невдовзі помер* (52), *він лежить у нас у палаті напівдохлий* (105), *та витяг із води напівживу* (1979/2002 Кост. МЧ, с. 11).

Отже, префіксальні прикметники з **напів-** становлять продуктивну групу ад'єктивів у сучасній українській літературній мові.

Префікс не-

У новоукраїнській мові продовжує розвиватися лексико-слово-твірний тип префіксальних прикметників на **не-**. Похідні такого типу виражають заперечення ознаки, вираженої твірним прикметником. Наприклад: *негідний* (поч. XIX Шимк., с. 110) 'злий, дурний', *негречний* (208) 'нечемний', *незвичайний* (209), *несмѣливый* (212), *нетутешний* (212), *неохайный* (1843 Б.-Н., с. 243), *непогожій* (243) 'нехороший', *непотребный* (243) '1) безстыдний, 2) непотрібний' тощо.

Цей тип прикметників дуже продуктивний. Наприклад: *а [ми] помолимося богу і небагатії, невбогі* (1963 Шевч. II, с. 416), *з далеких небагатих сіл* (Н.-Л. II, с. 36), *сей осінній туман небарвистий* (ЛЮ I, с. 139), *неважке збіжжя зложено було у невеличкий чомодан* (1949 Мирний I, с. 389), *невеликі то були гроші* (Фр. IV, с. 9), *де влітку стоїть невелика пасіка* (Стельмах I, с. 232), *хоч невеселії случаи і невеселії ті дні* (1953 Шевч. II, с. 152), *се, знаєш, негарна звичайка* (ЛЮ II, с. 100), *в чисту, неглибоку воду* (Фр. IV, с. 396), *для щирої душі, незлого серця* (ЛЮ III, с. 9), *чи, може, ліра ся тобі незручна* (ЛЮ III, с. 461), *такий вчинок був би нерозсудливим і некорисним для неї* (Вільде, с. 531), *настали нелегкі часи* (Н.-Л. II, с. 40), *чорні очі горять нелюдською тугою* (ЛЮ III, с. 576), *вже мені тепер життя немиле* (ЛЮ I, с. 391), *який то немилосердний був чоловік* (Кроп. II, с. 301), *вхопила вода човен з необережним дідом* (Н.-Л. I, с. 70), *з неповним мішком за плечима* (Тют., Вир, с. 368), *викохали вони врожай непоганий* (1956 Вишня I, с. 365), *буде гірко каятись нерозумна дівчина* (Вовчок I, с. 25), *його думи нехитрі* (60—70-ті роки XX Симон., с. 224), *моїх юнацьких несміливих снів* (237), *у них хода поважна, нешвидка* (1968 Стус, с. 261), *своїм стражденним і незлим обличчям* (262), *прости їй, Боже, нерозумний сміх* (1979 Кост. МЧ, с. 48), *на цій неправедній землі* (81), *невеличкий зал* (2002 Кон., с. 6), *вона була незвичайна жінка* (81).

Префікс *о-/об-*

В українській мові цей префікс не набув поширення і не має виразного значення. Так, І. Верхратський, описуючи говір українських лемків, зазначав, що «приіменники *об* і *при* виражають в зложенню з приложниками применшення» [Верхратський, 1902, с. 102] і як приклади наводить *обрідний* (1902 Верхр. Л., с. 102) — докладний переклад з німецької ‘дещо, трохи рідкий’, сучасний відповідник — *рідкуватий*; *обхудний* (1902 Верхр. Л., с. 102) ‘досить худий’. Таким чином, як видно з наведених прикладів, у лемківському говорі префікс *об-* виступав показником зменшеного ступеня вияву ознаки.

У літературній мові префікс *об-* як самостійний формант не бере участі у процесі словотворення. У лемківських, бойківських говірках трапляється прикметник *обзеленкуватий* (СБГ, с. 347), який має значення ‘недостиглий (переважно про злакові)’, у закарпатських маємо *дскупий* ‘скупуватий’ [Німчук, 1962, с. 9].

Словотвірний тип якісних прикметників демінутивної семантики з префіксом *о-, об-* (*wob-* < *ob-*, *wo-* < *o-*) зберігся тільки в літературній нижньолужицькій, сербській, хорватській та словенській мовах, хоча й там є кількісно обмеженим. Наприклад: н.-луж. *wobmaly*, серб. *ократак*, *онизак*, словен. *otemen*, *osiv* [ИТСЯ, с. 97].

Префікс *перед-*

Питання про те, чи може префікс *перед-* брати участь у префіксальному творенні прикметників в українському мовознавстві залишається нині відкритим. Зокрема, у «Курсі сучасної української мови. Морфології» за ред. І. Білодіда (автор розділу про прикметник — Д. Баранник) говориться тільки про префіксально-суфіксальний спосіб творення похідних прикметників за допомогою названого форманта [СУЛІМ 1969, с. 214]. Натомість у «Словотворі сучасної української літературної мови» (автор розділу «Префіксальний словотвір» — В. Русанівський) вказується на можливість творення власне префіксальних ад’єктивів на *перед-* зі значенням ‘такий, що виступає безпосередньо перед тим, який названий твірним прикметником’ [Словотвір 1979, с. 247]. При цьому наводяться приклади: *передостанній*, *передвихідний*, *передсвятковий*, *передноворічний*, *передзбиральний* та ін. Зазначимо, що

окремі з цих слів, зокрема *передвихідний* і *передзбиральний*, у цій же книзі подано також як зразки префіксально-суфіксального способу творення прикметників з префіксом **перед-** [Словотвір 1979, с. 301].

Аналіз семантики зібраного матеріалу показав, що більшість із прикметників на **перед-** з часовим значенням мотивуються сполученням іменника з прийменником. Наприклад: *передсвятковий* (СУМ VI, с. 177) ‘той, який відбувається, має місце перед святами’, *передзбиральний* (167) ‘який відбувається перед збиранням урожаю’, *передреволюційний* (176) ‘який має місце перед революцією’ тощо. Тому вважаємо, що такі прикметники утворено конфіксальним способом. Проте є такі прикметники, словотвірне значення яких виводиться через прикметник. Наприклад: *передостанній* (СУМ VI, с. 173) ‘який передує останньому’, *передучорашний* (178) ‘який мав місце два дні тому, безпосередньо перед вчорашнім днем’. Їхній спосіб творення визначаємо як префіксацію.

До префіксальних похідних прикметників належать також *передвічний* та *передминулий*, які частково втратили зв’язок із первинною мотивацією, що відбилося на їхній семантиці. Так, *передвічний* (1885—1886 Жел. II, с. 614; СУМ VI, с. 165) означає ‘який існує споконвічно’, наприклад: *змагала в серці острах передвічний* (Рильск., Поеми, с. 288), *дитя передвічне у яслах знайшли* (Щог., с. 329). Прикметник *передминулий* (СУМ VI, с. 170) має значення ‘який давно минув’.

Отже, префікс **перед-** у сучасній українській літературній мові може брати участь у префіксальному творенні прикметників, але цей тип є непродуктивним і не досить активним.

Префікс *пів-*

Період розвитку нової української мови характеризується витісненням форми **полу-** і поступовою заміною її формою **пів-**. Ще в кінці XIX ст., зокрема у словнику Є. Желехівського та С. Недільського, фіксуються прикметники з обома формантами. Наприклад: *півшовковий* (1885—1886 Жел. II, с. 636), *півтемний* (636), і *полуголодний* (693), *полуживий* (693). Проте вже на початку XX ст. у словнику за ред. Б. Грінченка (1907—1909 Гр. III) похідних прикметників з **полу-** немає.

Словотвірне значення похідних цього словотвірного типу дорівнює значенню словосполучень відповідних безпрефіксних при-

кметників із прислівниками *трохи, не зовсім, не дуже, частково*, наприклад: **півкруглий** (СУМ VI, с. 382) ‘не зовсім, трохи круглий’, **півтемний** (388) ‘не дуже, трохи темний’.

Префіксальні прикметники на **пів-** мотивуються тільки прикметниками, в основному якісними: **півшовковий** (1885—1886 Жел. II, с. 636), **півповний** (636), **півтемний** (1885—1886 Жел. II, с. 636; СУМ VI, с. 388), **півголий** (1885—1886 Жел. II, с. 635; 1907—1909 Гр. III, с. 156; СУМ VI, с. 378), **півкруглий** (1885—1886 Жел. II, с. 635; СУМ VI, с. 382), **півмерлий** (1885—1886 Жел. II, с. 635) / **півмертвий** (1907—1909 Гр. III, с. 157; СУМ VI, с. 382), **півдитячий** (СУМ VI, с. 379), **півживий** (СУМ VI, с. 380), **півпрозорий** (386), **півсвідомий** (386), **півсередній** (387), **півсонний** (387) та ін.

Прикметники з **пів-** цього словотвірного типу виступають синонімами до прикметників із префіксом **напів-** першого словотвірного типу, а також до прикметників із суфіксами **-уват-, -ав-, -аст-, -ист-**. Наприклад: **півживий** і **напівживий**; **півпрозорий** і **напівпрозорий**; **півкруглий** і **круглуватий, круглявий, круглястий**; **півтемний** і **темнуватий, темнавий, темнистий** тощо.

Цей лексико-словотвірний тип є поширеним, але не дуже продуктивним: за ним утворено всього 38 % похідних із усіх виявлених (всього близько 70 лексем).

Префікс **під-**

У попередньому розділі ми говорили про розширення словотвірної самостійності префікса **під-**, що дало йому можливість брати участь у власне префіксальному творенні прикметників. У пам’ятках староукраїнської мови засвідчено слово **подстарший**, яке перейшло у новоукраїнську мову **підстарший** (СУМ VI, с. 507) і зберегло своє значення ‘за віком найближчий до старшого’. У XIX—XX ст. зафіксовано і нові похідні: **підбільший** (1885—1886 Жел. II, с. 638) ‘трохи більший’, **підглухий** (1907—1909 Гр. III, с. 163) ‘глухуватий’, **підсліпий** *дяк читає панахиду* (Мирний I, 1954, с. 328). Як видно з наведених вище слів, префікс **під-** виступав у прикметниках показником малого, помірного ступеня вияву ознаки. Вже в кінці XIX ст. ця зменшеність починає підсилюватися суфіксом **-уват-**. Таким чином, у сучасній українській мові панівною стає конфіксальна модель творення прикметників з препозитивним компонентом **під-**: **підсліпуватий** (1885—1886 Жел. II, с. 649), **під-**

сліпуватий (СУМ VI, с. 502)/*підсліпий* (502) рідко — ‘який погано бачить’, *підстаркуватий* (507) — ‘літнього віку; який виявляє ознаки старіння’: *підстаркуватий* чоловік (Фр. IV, 1950, с. 206), зморшки на її *підстаркуватім* обличчі (ЛЮ III, 1952, с. 643), вигнала *підстаркуватого* коня (2002 Кон., с. 90).

Префікс *під-* як показник ступеня вияву ознаки виступає також у прикметниках, які за своєю структурою нагадують дієприкметники. Наприклад: *підсолений* (СУМ, VI, с. 504) ‘злегка, трохи солоний’, *підсолоджений* (504) ‘злегка, трохи солодкий’. Однак названі слова є суфіксальними дериватами, утвореними від дієслів, у цьому випадку *підсолити* та *підсолодити*.

Загалом описаний лексико-словотвірний тип у сучасній українській літературній мові є неактивним і непродуктивним, кількома дериватами він представлений у лемківському говорі: *підбілий*, *піджоутый*, *підсьліпуватий*, *підчервонявий* [Панцьо, с. 78—79].

Префікс *по-*

Префікс *по-* у новій українській мові виступає показником ступеня вияву ознаки, а саме, як зазначає В. Русанівський, підсилює значення помірного її вияву [Словотвір 1979, с. 248]. Наприклад: *старий* → *постарий* ‘підстаркуватий’, *довгуватий* → *подовгуватий* ‘який має видовжену форму; у якого довжина більша за ширину’.

Особливого розвитку префікс *по-* набуває у кінці XIX — на початку XX ст. Про це свідчить кількість похідних, зафіксованих у словниках того періоду. Наприклад: *поблизький* (1885—1886 Жел. II, с. 665; 1908—1909 Гр. III, с. 204), *потяжкий* (1885—1886 Жел. II, с. 725; 1908—1909 Гр. III, с. 384), *поширокий* (1885—1886 Жел. II, с. 730), *пботонкий* (1885—1886 Жел. II, с. 723; 1908—1909 Гр. III, с. 380), *потісний* (1885—1886 Жел. II, с. 722), *потісний* (1908—1909 Гр. III, с. 378), *побкороткий* (1885—1886 Жел. II, с. 686; 1908—1909 Гр. III, с. 275), *пблегкий* (1885—1886 Жел. II, с. 688; 1908—1909 Гр. III, с. 282), *пбжирний* (1885—1886 Жел. II, с. 679), *пбвузкий* (671), *пбвузький* (1908—1909 Гр. III, с. 229), *пбгрубий* (1885—1886 Жел. II, с. 674), *пбвеликий* (1908—1909 Гр. III, с. 209), *пблінивий* (284), *пбмалий* (293), *пбсолодкий* (366), *пбстарий* (369), *пбтемний* (376), *пбтовстий* (379). Зокрема, у словнику за ред. Б. Грінченка із 32 похідних на *по-* 19 мали значення помірного ступеня вияву ознаки.

Зрідка значення помірною ступеня вияву ознаки підсилювалося відповідними суфіксами:

- **-ав-**: *пожоўтявий* (1902 Верхр. Л., с. 452), *пóжовтявий* (1908—1909 Гр. III, с. 251), *почорнявий* (1902 Верхр. Л., с. 455), *пóчорнявий* (1908—1909 Гр. III, с. 393);

- **-уват-**: *пóзеленуватий* (1908—1909 Гр. III, с. 264), *пóкороткуватий* (275);

- **-оват-**: *посироватий* (1885—1886 Жел. II, с. 713).

Характерною ознакою такого типу похідних було те, що префікс завжди був наголошений.

У СУМі фіксується порівняно невелика кількість похідних такого типу, а саме 12: *побі́льший* (СУМ VI, с. 618), *пóблизький* (620) 'розташований близько, недалеко', *погорди́й* (720), *помали́й* (СУМ VII, с. 112), *посоло́дкий* (352), *постари́й* (369), *потовсти́й* (413). Причому всі вони мають ремарку «діалектне» чи «розмовне слово».

Префікс **по-** може приєднуватися до непохідного прикметника (*постарий*, *потовстий*) і до такого, який вже містить у своєму складі суфікс, що виражає послаблений ступінь вияву ознаки, наприклад *погордли́вий*. Є випадки, коли прикметник з одним і тим самим коренем може містити у своєму складі різні суфікси: *подовгасти́й* (СУМ VI, с. 751) — *подовжастий* (751) — *подовгуватий* (751) — *подовжні́й* (751).

Прикметники з префіксом **по-** як показником ступеня вияву ознаки нині активно вживаються в діалектах, особливо південно-західного наріччя. Причому в одній і тій самій говірці префікс може передавати як помірний, так і надмірний вияв ознаки. Наприклад, у бойківських говірках *пóмалий* (Он. СБГ II, с. 110) означає 'малуватий', а *пóниский* (Он. СБГ II, с. 112) 'надто низький'; у гуцульських: *пóдалек'ий* (Гал. Піп. Гуц., с. 145) 'доволі, надто далекий', а *пóсирий* (Гал. Піп. Гуц., с. 151) 'сируватий'. Активно названий префікс функціонує також у лемківських говірках. Твірні основи прикметників, як зазначає С. Панцьо, указують на зовнішні (за кольором, розміром) та часові ознаки (*частіший*): *подовгавий*, *пожовтявий*, *покуртавий* 'короткуватий', *понайвекиший* 'доволі великий', *поясніший* 'трохи ясніший', *почастіший* [Панцьо, с. 78].

У літературній мові таким прикметникам відповідають або ад'єктиви з суфіксом **-уват-**: *пóгиркий* (СБК, с. 436) — *гіркуватий*, *пóкороткий* (Гал. Піп. Гуц., с. 147) — *короткуватий*, *пóкуртий*

(Он. СБГ II, с. 103) — *короткуватий*; або прикметники з префіксом *за-*: *пóмалий* (Гал. Піп. Гуц., с. 149) — *замалий*, *пóвуський* (Он. СБГ II, с. 90) — *завузький*, *пóдовгий* (95) — *задовгий*, *пóдорогий* (95) — *задорогий*. Зазначимо, діалектне **по-** особливо характерне для бойківських говірок.

Підкреслимо також, що як в літературній мові, так і в діалектах префікс **по-** завжди наголошений.

Префіксальне творення описаної вище групи прикметників не викликає сумнівів. Суперечливим питанням залишається спосіб творення прикметників на **по-** з часовим значенням. Так, В. Русанівський зазначає, що префікс **по-** «вказує на те, що ознака виявляється безпосередньо після того, що назване твірним прикметником» [Словотвір 1979, с. 248], і як приклади наводить *понедільний*, *повоєнний*, *пореволюційний*, *пореформений*, *повечірній*. К. Городенська у тій самій книзі прикметники *повоєнний* і *пореволюційний* наводить як приклади префіксально-суфіксального способу творення [Словотвір 1979, с. 303]. Спосіб творення прикметника *повечірній* визначають як префіксальний [Словотвір 1979, с. 248], а *пообідній*, *пополудневий* — як префіксально-суфіксальний [Там само, с. 303]. Як бачимо, серед науковців немає єдиного погляду на визначення способу творення похідних на **по-** з часовим значенням. Безсумнівно, згаданий формант на сучасному етапі розвитку української мови набуває певної словотвірної самостійності та вступає в синонімічні відношення з префіксом **після-**, що дає підстави говорити про префіксацію у цьому випадку. Але якщо проаналізувати семантику похідних, то видно, що їхнє словотвірне значення так чи інакше виводиться через іменник. Наприклад: *повечірній* (СУМ VI, с. 645) 'який буває ввечері', *пожнивний* (777) 'який проводиться після жнив', *пообідній* (170) 'який буває або відбувається після обіду', *пореволюційний* (250) 'який настає після революції' тощо.

Таким чином, доцільніше все-таки говорити про конфіксальний спосіб творення названої групи прикметників.

Отже, ще з праслов'янського періоду префікс **по-** міг виступати показником більшої чи меншої міри вияву ознаки. Протягом історичного розвитку української мови здатність виражати високий ступінь ознаки поступово втрачається і основною функцією стає передача помірної міри вияву ознаки. А особливого розвитку й активності префіксальні похідні на **по-** набувають у кінці XIX — на початку XX ст.

Префікс *поза-*

Основна функція префікса *поза-* (*ро-za) — це участь у конфіксальному творенні похідних прикметників. Проте вже починаючи з кінця XIX — початку XX ст. у словниках фіксуються ад’єктиви, мотивуючими для яких виступають прикметники. Наприклад: *позанічний* (1885—1886 Жел. II, с. 680; 1908—1909 Гр. III, с. 257) / *позазнічний* (1877 Верхр. Зн., с. 65; 1908—1909 Гр. III, с. 254), *позапрошлий* (1885—1886 Жел. II, с. 681), *позавчорашний* (1908—1909 Гр. III, с. 253), *позаторішний* (260) / *позатординий* (поч. XIX Шимк., с. 255). У СУМі зафіксовані тільки два такі утворення — *позавчорашний* (СУМ VI, с. 784) та *позаминулий* (792), а також як розмовне вживається *позадавній* (785).

Як видно, названі ад’єктиви передають часові відношення, а їхнє словотвірне значення можна визначити як ‘той, що відбувається безпосередньо перед тим, що названо твірним прикметником’. Наприклад: *позаминулий* (СУМ VI, с. 792) — ‘який безпосередньо передує минулому’: *позаминулої зими* (1979 Кост. МЧ, с. 98).

Таким чином, префікс *поза-* може брати участь у власне префіксальному творенні прикметників, проте цей тип є непродуктивним, а кількість відповідних похідних — невелика.

Префікс *понад-*

Основною функцією префікса *понад-* у сучасній українській мові є творення конфіксальних прикметників з просторовим і кількісно-обставинним значенням. Проте у СУМі фіксується одиничний випадок власне префіксального творення прикметника за допомогою названого форманта. Це слово *понадзвуковий* (СУМ VII, с. 143) — ‘який перевищує швидкість поширення звуку’. У цьому випадку префікс *понад-* називає ознаку, яка набагато перевищує звичайну або встановлену міру, і є синонімічним до *над-*. Наприклад: *поширюється з понадзвуковою швидкістю* (Курс фізики III, с. 376).

Існування такого випадку свідчить про збільшення словотвірної самостійності префікса *понад-*, яка, можливо, у майбутньому дозволить йому брати активну участь у префіксальному творенні прикметників.

Префікс *пра-*

Давній праслов'янський префікс **пра-** був успадкований і новою українською мовою. У кінці XIX — на початку XX ст. він утворював три основні лексико-словотвірні типи, про що свідчить зібраний матеріал:

1) зі значенням великої давності ознаки [Віняр, 2006, с. 15], споконвічності ознаки [Колоїз, 2015, с. 16]: *правічний* (1885—1886 Жел. II, с. 732) ‘дуже давній’, *пра́давний* (733) ‘дуже давній; давно минулий’: *прадавні пісні* (ЛУ IV, с. 274), *в книгах прадавніх* (Рильськ. I, с. 333), *в прадавні часи* (Стельмах I, с. 407), *звичаєм прадавнім* (Рильськ. III, с. 106), *у ній заговорили прадавні архетипи* (2002 Кон., с. 123). На думку Ж. Колоїз, зрідка відповідний формант, актуалізуючи семи ‘первісний, первинний’, сприяє появі імпліцитної редуплікації [Колоїз, 2015, с. 19]: *пливе, прадавної сили, грози прапервісної човен* [Там само]. У цьому випадку *пра* + *первісний* означає ‘первісний-первісний’;

2) прикметники зі значенням високої міри ознаки [Грищенко, 1978, с. 178], підсилювального значення [Колоїз, 2015, с. 16]: *пра́лютий* (1885—1886 Жел. II, с. 734; 1907—1909 Гр. III, с. 401) ‘надзвичайно злий’, *прасвятий* (1885—1886 Жел. II, с. 734) ‘дуже святий’, *прастара липа* (Фр. VI 1951, с. 98), *шуміло море прастару пісню* (Коб. I 1956, с. 16). Прикметників із підсилювальним значенням префікса **пра-** в українській мові, а також в інших слов'янських мовах, як зазначає Вал. Складенко, небагато, коло їх вживання обмежене. Це дозволяє досліднику припустити, що «вони являють собою нововведення частини слов'янських мов. Не виключено, що подібні іменники і прикметники почали виникати ще в кінці праслов'янської епохи, в період значного диференціювання слов'янських діалектів. Якщо говорити про особливу функцію префікса в розглянутих вище словах, то, очевидно, її слід виводити з первинного значення ‘перед, передній’. У цьому зв'язку можна простежити розвиток лат. *prae*: прислівник зі значенням ‘спереду, попереду’ → прийменник зі значенням ‘перед’ → префікс зі значенням ‘дуже’» [Складенко *пра-*, с. 1—2];

3) із семантикою, що вказує на ступінь давньої спорідненості: *прародительський* *гріх* (1885—1886 Жел. II, с. 734), *пра́бабський* (1907—1909 Гр. III, с. 398), *праді́вський* (401), *праді́дний* (401),

прапращурський (402), *прабатьківський* (СУМ VII, с. 497). Префіксальний спосіб творення окремих прикметників цієї групи викликає сумніви. На нашу думку, тут доцільніше говорити про суфіксальний спосіб творення від відповідних префіксальних іменників: *прадідний* ← *прадід*, *прабабський* ← *прабаба* тощо.

На думку Г. Віняр, сьогодні в українській дериватології відзначається згасання продуктивності словотвірного типу з префіксом **пра-** на позначення ‘віддалених ступенів спорідненості по висхідній і спадній лініях’ і збереження його продуктивності в другому значенні — ‘позначення давності, споконвічності якогось явища, передування його іншому явищу, позначеному твірним словом’ [Віняр, 2006, с. 6]. Як зазначає Вал. Скляренко, «з часом в українській мові все більш відчутною стає тенденція до утворення деномінативних дериватів з префіксом **пра-**, що надає слову значення ‘первісний’» [Скляренко, 1987, с. 6].

У сучасній українській мові прикметниковий префікс **пра-** не є активним і продуктивним. Д. Баранник відносить його до префіксів-модифікаторів, що вживаються для творення форм надмірного ступеня інтенсивності ознаки [СУЛМ 1969, с. 208]. Більш точно характеризує його властивості І. Вихованець: «Префікс **пра-** позначає велику міру ознаки у плані минулого» [Вихованець, 1988, с. 213]. Причому форми з цим префіксом утворюються тільки від кількох прикметників: *прадавній* (СУМ VII, с. 510), *прастарий* (518), *праруський* (518), *праслов’янський* (518).

Новотвори-прикметники з префіксом **пра-** характерні здебільшого для художньої лексики. Розвиток вторинного, похідного значення префікса **пра-**, що вказує на споконвічність явища, названого твірною основою, на думку Г. Віняр, зумовлює його широкі виражальні можливості [Віняр, 2006, с. 6—7]: *мечі прадавніх схрещених доріг* (60—70-ті роки ХХ Симон., с. 240), *прадавній український магічний матриархат* (2002 Кон., с. 27). Індивідуально-авторські неологізми з формантом **пра-** властиві, зокрема, для поезії Л. Костенко (Кост. П., с. 348):

*Коли ридали сосни янтарем
І динозаври ніжились в щиріці,
Коли ще жив у пралісі пралев,
Коли в пранебї глибали праптиці,
Коли льоди зсувалися із гір*

*І ще була не ящірка, а ящір, —
який він був, мій особистий пращур,
неандерталець, вертикальний звір?
А він же був, той дикий, той **праперший**,
котрий жарину виглядів од хвищ,
на стійбища людинячі приперши
Ведмедя із **пралютих** сукровищ.*

Отже, у XX ст. відбувається семантичний перерозподіл префікса **пра-**: лексико-словотвірний тип на позначення давньої спорідненості поступово виходить з ужитку, натомість набуває продуктивності тип прикметників зі значенням 'давності, первісності', про що, зокрема, свідчить активна участь префікса **пра-** у сучасному новотворенні.

Префікс **пре-**

Лексико-словотвірний тип прикметників з префіксом **пре-** в новій українській мові отримав свій подальший розвиток і, як і в попередні періоди, став продуктивним. Висока словотвірна активність **пре-** сприяла тому, що в лексикографічних і діалектологічних працях XIX ст. вже з'являються перші описи функцій цього форманта. Так, П. Білецький-Носенко пише: «Пре- (нарѣчіе) слитно составленное съ прочими частями рѣчи для показанія преимущества качества, для похвалы или, наоборотъ, для униженія» (1843 Б.-Н., с. 297) і дає такі приклади: **прегарный**, **премилый**, **препоганный**, **преледачий**, **престопоганный** та ін. Отже, основною семантичною функцією префікса **пре-** в прикметників мовознавець вважає передачу переваги якості. На думку І. Верхратського, префікс **пре-** служить «для вираження дуже високого степеня» [Верхратський, 1902, с. 107], наприклад: **прельінивый** (1902 Верхр. Л., с. 455), *од-бер тот жаль **превеликий*** (1902 Верхр. Л., с. 385).

Так само характеризує префікс **пре-** і Б. Грінченко: «...въ сочетаніи съ прилагательными и нарѣчіями усиливаетъ качество» (1907—1909 Гр. III, с. 403). Наприклад: **пребагатий** (1907—1909 Гр. III, с. 403), **предобрий** (403), **пребезмірний** (403), **пребідний** (403), **пребісовий** (403).

Префікс **пре-**, за визначенням Д. Баранника, належить до префіксів-модифікаторів, що вживаються для творення надмірного

ступеня інтенсивності ознаки [СУЛМ 1969, с. 208]. Такі прикметникові префікси, як зазначає І. Вихованець, виявляють градаційне розмежування в межах інтенсивності [Вихованець, 1988, с. 213], а власне **пре-** передає високий ступінь інтенсивності ознаки, наприклад: *добрий* — *предобрий* (‘дуже добрий’), *великий* — *превеликий* (‘дуже великий розмірами’).

Як видно з мовознавчих тлумачень і наступних прикладів, давні, первісні функції названого форманта не змінюються й у новий період розвитку української мови: *пречистая* (поч. XIX Шимк., с. 273), *пребезмірний* (1885—1886 Жел. II, с. 735), *пребезумний* (735), *преблагий* (735), *пребогатий* (735), *превдалий* (735), *превеликий* (735), *превисокий* (735), *предавний* (735), *предивний* (735), *предобрий* (736), *предовгий* (736), *предорогий* (736), *предревний* (736), *презлий* (736), *прелегий* (736), *прелютний* (736), *премилий* (737), *премилосердний* (737), *премногоценний* (737), *премудрий* (737), *пренепорочний* (737), *прерадий* (737), *прерозумний* (737), *пресвятий* (737), *прескверний* (737), *прескорбний* (737), *преславний* (737), *претихий* (738), *претонкий* (738), *пречудний* (738), *ой Морозе, Морозойку, преславний козаче* (1912 Верхр. Б., с. 125) та ін.

У сучасній українській мові лексико-словотвірний тип прикметників на **пре-** відзначається високою продуктивністю (у СУМі зафіксовано 62 таких похідних): практично кожен якісний прикметник може поєднуватися з цим префіксом. Наприклад: *чоловік із пребагатим життєвим досвідом* (Рильськ., Веч. розм., с. 56), *мову... пребагату* (Тич. I, с. 194), *бідна та пребідна* (Кв.-Осн. II, с. 211), *такі сиділи всі в шапках, і з превеликими рогами* (Котл. I, с. 136), *превеликий бутель доброї горілки* (Н.-Л. I, с. 123), *гуляння було превеселе* (Вовчок VI, с. 229), *превисокий дерев'яний хрест* (Н.-Л. II, с. 396), *молодиця прегарна* (Янов. I 1954, с. 62), *чути предивні дива* (Фр. XIII, с. 316), *предобрі люди* (Мирний V, с. 293), *князь той премудрий* (Фр. XIII, с. 421), *преніжна безгранична любов* (Коб. II, с. 101), *сьогодні препогана погода* (Коц. III, с. 413), *справді, преславна перемога* (ЛУ II, с. 316), *багатюща претовста банкірша* (Н.-Л. II, с. 394), *прецікавий та превеселий столоначальник* (Н.-Л. IV, с. 341), *ти апостол пречудесний* (Тич. II, с. 169), *пречудний ранок був* (Фр. XIII, с. 220), *прещедру благостиню* (Рильськ. II, с. 294), *вона у мене, як була молодша, була предивна* (1978 Кост. МЧ, с. 41), *преславний рід полтавських Остряниць* (128).

Як правило, префікс **пре-** самостійно передає високий ступінь вияву ознаки. Проте зрідка він може приєднуватися до прикметника, який вже містить у своєму складі емоційно-експресивний суфікс, що вказує на збільшений вияв ознаки, наприклад: *презлющий* (СУМ VII, с. 533), *вся вона, довгошия, рука і препоганюща* (1964 Тют. Вир, с. 473). Названі слова є літературними, їх усього два. Більш поширеною описана вище модель є для розмовної мови (у СУМі такі структури мають ремарку «розмовне»): *предовжелезний* (СУМ VII, с. 528), *предовжєнний* (528), *превисочєнний* (525), *преддородєнний* (532), *престрашенний* (544), *я молоденькою прехорошенька була* (Барв., с. 41).

Невелика група прикметників із префіксом **пре-**, успадкована з попередніх періодів, унаслідок своєї семантики, сфери застосування набула певного відтінку зневажливості або великої урочистості та вживається переважно у художній літературі. Серед них, зокрема, деривати: *превращий* (СУМ VII, с. 525), *прекраснодушний* (535), *премногий* (537) 'наявний у великій кількості', *пренепорочний* (538), *пречудовний* (549). Наприклад: *ой превращі пани-ляхи* (Укр. думи, с. 86), *бийте превращого сина* (Куліш Вибр., с. 146), *пренепорочная Марія* (Шевч. II 1963, с. 361), *ти ідеши, пренепорочная* (Рильськ. II, 249), *зростай же, добрий, пречудовний світе* (Тич. Зростай, с. 22), *Господи, гніву пречистого благаю* (70-ті роки XX Стус, с. 267), *це ти, о прєсвята моя зигзице-мати* (262).

Отже, давній праслов'янський префікс, пройшовши через всі етапи розвитку української мови, не втратив своєї високої продуктивності і словотвірної активності.

Префікс *пред-*

У сучасній українській мові функціонує також запозичений зі старослов'янської мови okazіональний префікс **пред-**. Він виступає як стилістичний варіант українського префікса **перед-** у його часовому значенні і, як правило, поєднується з прикметником *предвічний* (СУМ VII, с. 526), зафіксованому також у словниках кінця XIX — початку XX ст.: *предвічний* (1885—1886 Жел. II, с. 735), *предвовічний* (735). Наприклад: *в гаю — предвічному гаю* (1963 Шевч. II, с. 423), *гармати виважували землю з її предвічної постелі* (Стеф. I, с. 195).

В українській мові зберігся також прикметник *предковічний* (СУМ VII, с. 527) ‘який існує споконвіку’. Він використовується як у літературній мові, надаючи художнім творам певної урочистості, наприклад: *як і оті гори предковічні* (1963 Шевч. I, с. 240), *речі величні тривали від літ предковічних* (ЛЮ IV, с. 277), так і в діалектах — *предковечний* (Лис. СПГ, с. 172).

Префікс *при-*

У XIX — на початку XX ст. продовжують активно вживатися прикметники з префіксом *при-* на позначення помірного ступеня вияву ознаки: *прибілий* (1877 Верхр. Зн., с. 55), *прибілий* (1885—1886 Жел. II, с. 739), *приголубий* (742), *приважский* (740), *прискорбен / прискорбний* (756), *призелений* (1902 Верхр. Л., с. 456), *прибілий* (1907—1909 Гр. III, с. 406), *прижовтий* (415), *призелений* (416), *прималий* (425), *пристарий* (442).

Значимо, що все частіше в процесі творення таких прикметників, крім префікса *при-*, бере участь суфікс *-уват- (-оват-)*: *придурковатий* (1877 Верхр. Зн., с. 55), *призеленкуватий* (1885—1886 Жел. II, с. 745), *присліпуватий* (756), *приугловатий* (762), *призеленкуватий* (1907—1909 Гр. III, с. 416), *присліпуватий* (438), *прицуцуватий* (451), *пристаркуватий* (442), *призеленоватий*, *призеленкуватий* (1912 Верхр. Б., с. 288).

У «Малорусько-німецькому словнику» Є. Желехівського та С. Недільського фіксуються прикметники з префіксом *при-* зі значенням неповної міри вияву ознаки, які є назвами кольорів. Це — *приголубий* (1885—1886 Жел. II, с. 742), *прибілий* (739), *призеленкуватий* (745). Структурною особливістю їхніх німецьких відповідників є наявність суфікса *-lich* (*bläulich*, *weisslich*, *grünlich*), що позначає зменшеність, частковість вияву ознаки. Наприклад, *прибілий* — нім. *weisslich* (1886 Жел. II, с. 739) — сучасний переклад ‘білуватий’.

У праці «Знадобы до словаря южнорусского» (1877) І. Верхратський так пояснює значення прикметника *прибілий*: префікс *при-* відповідає тут латинському *sub-*, старослов’янському *сж-* (*сжбѣль*); це саме стосується і прикметників *прижовтий*, *призелений*, *призеленкуватий* та ін. (1877 Верхр. Зн., с. 55).

Факт активного використання префікса *при-* для творення прикметників зі значенням неповної міри вияву ознаки підтверджують

і сучасні діалектологічні словники. Тож і сьогодні, зокрема в гуцульських і закарпатських говірках, спостерігається широке застосування прикметників з префіксом **при-**, особливо на позначення кольору — *прибілий* (Піп. Гал. Гуц., с. 156), *прижовтий* (156), *призелений* (156), *прихолодний* (156); незначна кількість фіксується у лемківських: *призелений*, *прималий*, *присухий* [Панцьо, с. 78] та бойківських: *призористий* (Он. СБГ II, с. 138) ‘короткозорий’, *прикуртий* ‘коротший, ніж звичайно’ (140).

У сучасній українській літературній мові цей словотвірний тип, на думку В. Русанівського, зберігся «як реліктовий» [Русанівський, 2002, с. 29] і представлений небагатьма дериватами: *приглухий* (СУМ VII, с. 589), *пристарий* (СУМ VIII, с. 38). Як зазначає В. Німчук, частіше прикметники, що вказують на неповну міру вияву ознаки, творяться за допомогою префікса **при-** й суфікса **-(к)ува-тий** [Німчук, 1992, с. 120]: *приглухуватий* (СУМ VII, с. 589), *прислінуватий* (СУМ VIII, с. 24), *пристаркуватий* (39).

Загалом слід зазначити, що саме за цією ознакою «українська, польська, болгарська, македонська і сербохорватська мови, в яких обмежено представлений словотвірний тип якісних прикметників з префіксом **при-** (**przy-**) на позначення слабого ступеня вияву ознаки, протистоять іншим сучасним слов'янським літературним мовам, що не мають цього типу» [ИТСЯ, с. 96]. Порівняймо укр. заст. *приглухий*, *приглухуватий*, *пристарий*, діал. *прималий*, *присухий*, *прижовтий*, ст.сл. *приблѣдъ* [Там само].

Префікс *про-*

Похідні прикметники на **про-** становлять досить цікаву групу насамперед із погляду етимології та структури. Мова йде про те, що можна виділити власне два префікси, різні за походженням і семантикою.

1. Префікс **про-** праслов'янського походження, який передавав значення більшої чи меншої міри ознаки. В XI—XVIII ст. був непродуктивним і не набув поширення. У словнику за ред. Б. Грінченка маємо одиничний випадок приєднання **про-** до непохідного прикметника — *прóсивий* (1908—1909 Гр. III, с. 478) у значенні ‘сѣдоватый’ (‘сивуватий’). Нині це слово використовується тільки в діалектах — діал. *прóсивий* (СУМ VIII, с. 281) ‘сивуватий, із си-

виною', в літературній мові йому відповідає форма *пробсивенький* (СУМ VIII, с. 281).

Як правило, значення зменшеності підкреслювалося за допомогою суфікса *-уват-*. У словнику за ред. Б. Грінченка знаходимо чотири такі лексеми: *пробідуватий* (1907—1909 Гр. III, с. 457), *пробзеленуватий* (466), *прорідкуватий* (477) 'рідкуватий', *пробсолодкуватий* (480), а в СУМі — одну: *продовгуватий* (СУМ VIII, с. 171), і одну з суфіксом *-аст-*: *продовгастий* (СУМ VIII, с. 170) 'який має видовжену форму; у якого довжина більша за ширину'. Наприклад: *з викругленим продовгастим віконечком* (Земляк, с. 11), *продовгуваті, схожі на сливи, очі* (Чаб. Балкан. весна, с. 124).

Отже, можемо говорити про те, що вже на початку XX ст. префікс *про-* як самостійний формант має обмежені можливості у вираженні слабого ступеня вияву ознаки, а у сучасній українській мові взагалі втрачає таку здатність. Похідні прикметники з префіксом *про-* на позначення неповного вияву ознаки представлені кількома утвореннями у лемківських говірках: *продовгастий, прогордий, просівий* [Панцьо, с. 78].

Звернемо увагу на прикметник *прохолодний* (СУМ VIII, с. 341), зафіксований у СУМі. Він має значення 'помірно холодний'. Наприклад: *осінь стояла ясна, прохолодна* (Вас. II, с. 310), *день сьогодні прохолодний* (Тулуб, В степу, с. 132). Але у свідомості сучасних мовців це слово вже не сприймається як похідне префіксальне утворення. Його семантика вказує на те, що колись префікс *про-* виступав показником зменшеного ступеня вияву ознаки.

У деяких прикметниках вказує на початок періоду, названого твірною основою, наприклад, *провесняний*. На думку Н. Клименко, це означення часу становить характерологічну рису української мови [Клименко, 2013, с. 57].

2. Префікс *про-* латинського походження, який вказує на те, що 'ознака орієнтована на дотримання якоїсь лінії в поведінці, системі поглядів' [Словотвір 1979, с. 250], передає 'зорієнтованість на ознаку, номіновану твірним словом' [Колоїз, 2015, с. 24—25]: *профашистський, процарський, прорадянський* тощо. Цей тип досить продуктивний у сучасній українській мові, а відповідні похідні широко використовуються мовцями, особливо в політичній сфері. Наприклад: *я говорю це не як проамериканський, проєвропейський чи проросійський політик* (Ющенко), *українська еліта, роз-*

ділена на *проросійську, пропольську і протурецьку фракції* (Ар. Коен), *промосковський режим* (Ар. Коен), *Севєродонецьк-2 можна вважати проросійськими посиденьками* (Євген Шибалов), поняття «*просєвропейський*», «*проамериканський*» і «*пронатівський*» (Євген Шибалов), учасники *прорадянської комуністичної організації* (2015 В'ятрович, с. 485).

Цікавим з погляду семантики є прикметник *пропам'ятний* (СУМ VIII, с. 250), котрий належить до застарілої лексики і має значення 'який заслуговує на довге зберігання у пам'яті; незабутній'. Наприклад: *шлемо своє пропам'ятне письмо* (Фр. XIII, с. 157), *вірш «Каменярі» починав пропам'ятну «епоху каменярів» у галицькій літературі* (Кравч., с. 423), *заходи включатимуть Пропам'ятний Похід, соборну панахиду* (Пам'яті жертв голодомору), *на могилі мав бути хрест і пропам'ятний напис* (Панахида). Він є своєрідною калькою з латинського рго мемогіа 'на згадку, на пам'ять', де замість власного префікса використано латинський оригінал.

Префікс су-

Префікс **су-** в прикметниках сучасної української мови не має виразного семантичного навантаження: *мирний* — *сумирний* (СУМ IX, с. 835) 'покірний, лагідний', *противний* — *супротивний* (1877 Верхр. Зн., 68; СУМ IX, с. 851) '1) розташований навпроти; 2) зустрічний; 3) який докорінно відрізняється від кого-, чого-небудь'. Наприклад: *ота сама Параскіца — тиха, покірлива, сумирна* (Коц. I, с. 267), *красунь-бугай... але характером плохий, сумирний* (Вишня I, с. 416), *сумирна і чиста душа Чайчихи* (Стельмах I, с. 292), *за сумирну працю, за життя щасливе* (Рильськ. II, с. 150), *шпарко відступає від дверей і подається на супротивний кінець хати* (ЛЮ II, с. 64), *почорнілі від гарячих супротивних вітрів* (Гончар I, с. 4), *то були дві вдачі не тільки не схожі, але навіть супротивні одна одній* (Н.-Л. IV, с. 229).

Етимологічно значення цього префікса спирається на значення спільності ознаки, властивої кільком предметам, об'єднаним якимсь зв'язком [Словотвір 1979, с. 243]. Ж. Колоїз вважає, що у прикметників префікс **су-** вказує на суміжність із тим, що названо твірним словом [Колоїз, 2015, с. 16], наприклад: *сутемна синь* (Л. Костенко). Н. Клименко, досліджуючи прикметники темпоральної семантики, робить висновок, що названий формант вказує на

ознаку «синхронну з появою твірних слів» [Клименко, 2013, с. 57], наприклад **сучасний**.

Із зазначеного вище можемо зробити висновок, що давній префікс **су-** неактивний і непродуктивний.

* * *

Таким чином, у період розвитку нової української мови відбуваються зміни у префіксальній системі прикметника. Насамперед з'являються нові форманти, які можуть брати участь у власне префіксації (**напів-**, **поза-**, **понад-**), активізує свої праслов'янські функції префікс **о-/об-**. Крім того, виникає новий лексико-словотвірний тип із префіксом **за-**, походження якого до сьогодні не цілком ясне.

Водночас відбуваються і протилежні зміни — звуження семантичного навантаження деяких префіксів і поступовий занепад відповідних лексико-словотвірних типів. Так, словотвірна модель на **на-** повністю виходить з ужитку, прикметники на **при-** використовуються лише в діалектах, а в літературній мові замінюються суфіксальними відповідниками. Значно звужується продуктивність **пра-** і **су-**: похідні такого типу хоч і вживаються, але їхні словотвірні моделі є непродуктивними і неактивними.

Високою продуктивністю, як і раніше, відзначаються **без-**, **не-**, **пре-**.

Варто наголосити ще на одній особливості — зміні оформлення префіксів. Зокрема, варіант **полу-** поступається формі **пів-**, **пред-** — **перед-** (стара форма частково використовується зі стилістичним навантаженням).

КОНФІКСАЛЬНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

1. ПРИКМЕТНИКИ КОНФІКСАЛЬНОГО СПОСОБУ ТВОРЕННЯ У ПАМ'ЯТКАХ XI—XIII ст.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом без-

Праслов'янський префікс **bez-* відзначався надзвичайно високою словотвірною активністю. Найбільше прикметників виникло зі сполучень іменників саме з прийменником **bezъ*. На думку В. Тащицького, цей тип словотворення відноситься до ранньої праслов'янської та індоєвропейської епохи [ЭССЯ Вип. 2, с. 12]. На ранніх стадіях розвитку праслов'янської мови ці прикметники, як зазначає Т. Лукінова, не ускладнювалися прикметниковими суфіксами, наприклад: **bezrǫkъ*, **bezrogъ*, **bāzgolъ* [Вступ, с. 179]. Мова йде про конфіксальні похідні з матеріально не вираженим другим компонентом. Утворення «**bez** + іменна основа» ад'єктивні вже у самій своїй суті. Це, як зауважує О. Трубачов, помітно навіть вже на рано субстантивованих прикладах [ЭССЯ Вип. 2, с. 12]. Порівняймо утворення **bezbordъ* — **bezbordъjъ* (ЭССЯ Вип. 2, с. 14), **bezbrъvъ* — **bezbrъvъjъ* (15), **bezgluzdъ* — **bezgluzdъjъ* (27).

Утворення «**bez-** + основа + **-ьнъ**» є більш пізніми. На думку О. Трубачова, це результат тенденції суфіксального оформлення первісних практично безсуфіксних форм [ЭССЯ Вип. 2, с. 13]. Тому походження таких прикметників може мати два пояснення: 1) суфіксація давнішої форми або 2) префіксально-суфіксальний спосіб: **bezbordъnъ(jъ)* (ЭССЯ Вип. 2, с. 14) — похідне з суфіксом **-ьн-** від набагато поширенішої і давнішої форми прикметника **bezbordъ*; **bezčъstъnъ(jъ)* (16) 'безчесний' — утворено від сполучення **bez** і **čъstъ* за допомогою суфікса **-ьн-**; **bezdětъnъ(jъ)* (17) 'бездітний' — похідне з суфіксом **-ьн-** від сполучення **bez** і **dět-* або прикметника архаїчного типу **bezdětъ*; **bezdušъnъ(jъ)* (17) 'бездушний' — похідне з суфіксом **-ьн-** від **bezduxъ* або префіксально-суфіксальне утворення за допомогою **bez-** і суфікса **-ьн-** від основи **dux-* (*duxъ*) та багато інших.

У пам'ятках давньої руськоукраїнської мови зустрічаються декілька варіантів написання префікса **без-** (тут подано орфографічні й графічні варіанти):

1) найпоширеніший — **без-**: *избиша безаконнѣ Половцѣ* (під 1093 / 1425 ПВЛ, с. 82 зв.), *Бонакъ безбожныи шолудивыи* (під 1096 / 1425 ПВЛ, с. 85);

2) **безъ-**: *и безъбожныхъ Руси корабля смате* (під 866 / 1425 ПВЛ, с. 9), *смерти вкуси безъгрѣшныи* (під 988 / 1425 ПВЛ, с. 43), *безъмлствѣ сыи мѣтль* (під 1172 / 1425 ЛП, с. 197 зв.);

3) **бѣз-** (характерний для пам'яток із західноукраїнських земель): *безаконнымъ Бурондаемъ* (XIII / XV ГВЛ, с. 99), *безбожнымъ галичяномъ* (77);

4) **бес-**: *акы скотъ бесловесныи* (під 851 / 1425 ПВЛ, с. 7), *в радости бесконѣчнѣи* (під 1015 / 1425 ПВЛ, с. 52), *беспокровнымъ покровъ* (під 1289 / 1425 ЛП, с. 304—305 зв.), *в бесконечни живот* (XII К.Тур. Пр., с. 306), *царство небесное бесконечно* (XIII / 1554 КПП, с. 498);

5) **бѣс-**: *бѣсчисленныя рати* (XIII / XV ГВЛ, с. 89), *товара бѣсчисленное множество* (139);

6) **бѣз-**: *бѣзмѣрноѣ же бѣшенство* (Ізб. 1076, с. 237);

7) перед шиплячими могла проходити асиміляція, яка відбивалася і на письмі: *в силѣ тажъцѣ бѣщисленое множество* (під 968 / 1425 ПВЛ, с. 26), *людий бѣщисленных* (1106—1108 / 1495 ХД, с. 108), *прия отпущение бѣщисленныхъ грѣх* (90).

Значення і функції префікса **без-** залежно від форми його написання не змінювалися, тому будемо розглядати їх разом.

Давня руськоукраїнська мова зберегла праслов'янські лексико-словотвірні типи прикметників із префіксом **без-**, які в цей час набули подальшого розвитку й продуктивності.

Як засвідчує зібраний матеріал, для прикметників із префіксом **без-** характерним є конфіксальний спосіб творення, де в переважній більшості випадків бере участь складник **-ьн-**, а ранньопраслов'янський тип творення префіксально-безсуфіксальних похідних поступово виходить з ужитку. Такі прикметники могли утворюватися від основи конкретних та абстрактних іменників, що безпосередньо впливало на семантику похідного слова. Так, утворені від назв *конкретних предметів*, прикметники отримували значення 'такий, що не має чогось, що позначено твірною основою', 'позбавлений

чогось' [СУЛМ, 1969, с. 209]. В основі цього словотвірного типу лежить сполучення родового відмінка іменника з прийменником *без*. Залежно від значення твірного слова тут можна виділити кілька семантичних груп:

1) прикметники, утворені від назв осіб: *отъ дѣвицѣ чисты безмѣжны* (1037—1050 / XV Іл., с. 176а) — 'яка не має чоловіка', *и тако бездружънь* (XI—XII Син. П., с. 271) — 'який не має друзів', *бездѣтныи мнихъ бывъ* (XII СДРЯ І, с. 118) — 'який не має дітей', *безматерънь* (126) 'який не має матері', *безчадъныи* (147) 'бездітний';

2) прикметники, утворені від іменників, які є назвами частин тіла людини чи тварини: *безглавъныи* (Срезн. І, с. 62) — 'без голови', *безглавнаго сев'гириана* (XI—XII Син. П., с. 355), *безочивыи* (Срезн. І, с. 62) 'який не має очей'. Останній утворено на базі сполучення *безъ очию* за допомогою не досить продуктивного на той час компонента *-ив-*. Уже у давній руськоукраїнській мові цей прикметник міг мати переносне значення. Зокрема, у словнику І. Срезневського подано два його значення: первинне 'безглазый' (Срезн. І, с. 62) і вторинне 'безстыдный' (62);

3) прикметники, утворені від назв різних конкретних предметів: *бездомъныи* (Срезн. І, с. 55) 'бездомний', *безименьныи* (СДРЯ І, с. 124) 'безіменний', *безлиствии* (Срезн. І, с. 57) 'безлистий', утворений від сполучення *безъ листвѣи* і оформлений як архаїчний тип прикметника (з давнім суфіксом *-ѣ-*), *и бждеть безводнаа въ блата* (1037—1050 / XV Іл., с. 181б), *горы великы, камены, сухи, безводны* (1106—1108 / 1495 ХД, с. 84), *безводно мѣсто то есть* (48), *въ полѣ безводнѣ* (XII Сл. ПІ, лї) — 'безводний'; *но и аки скотъ бесловесныи* (6) — 'безсловесний', *бездѣныи* (СДРЯ І, с. 116) 'бездонний', *безпокровъныи* (134), *странънымъ покоище. беспокровнымъ покровъ* (під 1289 / 1425 ЛП, с. 304—305 зв.), *безпоутьныи* (СДРЯ І, с. 136) 'який не має дороги'.

Дуже часто в літописах трапляються прикметники *беззаконъныи* (СДРЯ І, с. 121) 'беззаконний' і *безбожъныи* (109) 'безбожний'. Використовувалися вони переважно як емоціональні епітети і, на думку В. Виноградової, виражали засудження ворогів Русі, зрадників і взагалі осіб, які здійснюють ганебні вчинки [Виноградова, 1975, с. 193]: *беззаконънаѣ законъ ѿць творять* (під 851 / 1425 ПВЛ, с. 7), *беззаконнымъ тѣмъ Агараномъ* (під 1187 / 1425

ЛІ, с. 65), *беззаконный* *лихий* *Семьюнько* (XIII / XV ГВЛ, с. 92), *беззаконии* *языки* (XII К. Тур. Пр., с. 304), *къ Пилату беззаконному* (XII К. Тур. Сл., с. 312), *ѡ поганыхъ безбожныхъ врагъ* (під 1061 / 1425 ПВЛ, с. 61), *безбожныи* *и треклатыи* *Кончакъ* (під 1184 / 1425 ЛІ, с. 222), *безбожьнымъ* *печенѣгомъ* (XII—XIII Ск. БГ, с. 37), *безбожьнымъ* *галичяномъ* (XIII / XV ГВЛ, с. 77), *противоу безбожьнымъ* *печенѣгомъ* (XI—XII СДРЯ I, с. 109), *безбожнии* *иноплеменници* (під 1210 / 1377 ЛЛ, с. 148), *безбожний* *окаанный* *Святополкъ* (XIII / 1554 КПП, с. 434).

Деякі прикметники за своїм значенням взагалі прямо не співвідносилися із семантикою іменника, використаного для їх творення. Так, слово *безмѣстныи* (Срезн. I, с. 61; СДРЯ I, с. 129) означає ‘безглуздий, недоречний’, наприклад, *ѡлико же свѣстию. печалюете о безмѣстныхъ дѣлѣхъ* (СДРЯ I, с. 129). Значення прикметника *мѣстныи* та іменника *мѣсто* (див. Срезн. I, с. 245—248 і 250; СДРЯ V, с. 111) не дають підстав для розвитку цього значення в прикметника *безмѣстныи*. На думку В. Виноградової, це скоріше за все калька з гр. *ἀτοπος*, тим більше, що воно зустрічається переважно в перекладних текстах [Виноградова, 1966, с. 191].

Таким чином, основним формантом для творення прикметників від конкретних іменників виступав конфікс **без-...-н-**.

Більшість прикметників із препозитивним компонентом **без-** утворені від *абстрактних іменників*. Такі прикметники поряд зі значенням ‘позбавлений чогось’ набувають значення ‘якості, властивості, ознаки, які характеризують людину й різноманітні предмети та явища’ [Виноградова, 1966, с. 192], тобто вони виражають ознаку, яка характеризується протилежністю якості порівняно з тією, що названа твірним словом. Наприклад: *безблагодатныи* (СДРЯ I, с. 108), *безгърдостныи* (115), *беззълостьныи* (123), *безлъжъныи* (125) ‘правдивий, істинний’, *безлъстьнь* (125) ‘безгрішний, безпомилковий’, *безмилостьныи* (126), *безнадежьныи* (130), *безпагоубънь* (132), *безпакостьныи* (132), *безпечальныи* (133), *безпользьныи* (134), *безправильныи* (135), *безправъдныи* (135), *безсквърныи* (137), *безскърбънь* (137), *безславънь* (138), *безсъблазныи* (142), *безсъмысльнь* (143), *безчоувъствънь* (141), *безчьстьныи* (152) та ін.

Такі прикметники активно використовувалися в літературній мові того часу. Наприклад: *бестудное дѣяние* (під 851 / 1425 ПВЛ,

с. 7), *придетъ в бестрашно мѣсто* (під 912 / 1425 ПВЛ, с. 14), *смертию безлѣпнотью осудим его* (ХІІ К. Тур. Сл., с. 314), *не мало зло подѣлаша безвиннии хр(с)тъяни* (під 1185 / 1425 ЛІ, с. 224 зв.), *и ядають пицію бескудну* (під 1037 / 1377 ЛІ, с. 51 зв.), *бѣа. пострадавшаго плотью на кр(с)тѣ бж(с)твомъ же бестр(с)тна пребыви(а)* (ХІІІ СДРЯ І, с. 140), *сию женоу бестоудноюу оубиша* (ХІІІ СДРЯ І, с. 141), *тихое и безмятежное житие* (ХІІІ / 1554 КПП, с. 482).

У текстах давньої руськоукраїнської мови часто трапляється прикметник *безоумьнии* (СДРЯ І, с. 145) 'безумний'. Він, як правило, мав значення 'нерозсудливий' і виконував емоційно-експресивну функцію, тобто вживався для негативної характеристики осіб, поведінку яких засуджував автор: *безумнии в людех сановници* (ХІІ К. Тур. Пр., с. 300), *покрывает же печаль сердце безумному* (ХІІ ДЗ, с. 417), *безоумны(х) своихъ бояръ* (під 1289 / 1425 ЛІ, с. 305), *не покори себе моужю безѣмьноу* (Ізб. 1076, с. 134), *кто ли не посмѣтсѣ моему безумному приходу* (ХІІІ / 1554 КПП, с. 450). Крім цього, прикметник *безоумьнии* міг виступати й у прямому своєму значенні 'дурний, нерозумний', нерідко у таких випадках субстантивуючись: *яко же сълѣплаи съсоудѣ изломленѣ. тако же оучаи безоумнааго* (Ізб. 1076, с. 180), *облѣчаи прмѣдра възлюбить тѣ. а безумнаго обличиши възненавиди(т) тѣ* (під 1186 / 1377 ЛІ, с. 136).

Крім конфікса *без-...-ьн-*, у творенні прикметників такого типу брали участь й інші конфікси:

1) *без-...-ив-*: *беззѣлобивьи* (СДРЯ І, с. 122), *нѣ и беззѣлобивѣ си* (ХІ—ХІІ Син. П., с. 366), *безмилостивѣ* (СДРЯ І, с. 126), *безѣмл(с)твѣ сии мучитель* (під 1169 / 1377 ЛІ, с. 119 зв.), *безчѣстивьи* (СДРЯ І, с. 151);

2) *без-...-ьлив-*: *безгнѣвливыи* (Срезн. І, с. 53);

3) *без-...-ивьн-*: *безмилостивьнѣ* (СДРЯ І, с. 126), *бесчѣстивьныи* (Срезн. І, с. 53) / *безчѣствьнѣ* (СДРЯ І, с. 151);

4) *без-...-ьск-*: *безбожьскыи* (Срезн. І, с. 50).

Досить численною була група прикметників, які мали релігійну семантику: *безгрѣшныи* (СДРЯ І, с. 115), *безсѣмьртныи* (143), *безплѣтныи* (134) та ін. Найчастіше вони зустрічаються у церковно-книжних пам'ятках, а також у вставках церковно-релігійного характеру (релігійно-моралістичні сентенції, «похвали» князям то-

що) у літописах: *же(с) см̃рти вкуси без̃грѣшнии* (під 988 / 1425 ПВЛ, с. 43), *яко без̃грѣшенъ* и *мл(с)тивъ* *яко Бѣ* (1117 / 1377 ПМ, с. 85), *без̃грѣшнааго ксть* дѣло. *кже грѣхомъ соудити чюжымъ* (Ізб. 1076, с. 51), *бесплѣтнь ксть* (XI—XII Син. П., с. 52), *ѣла бес̃м̃ртнии Бѣ* (під 1289/1425 ЛП, с. 303), *бес̃м̃ртный* *Божє* (XIII / XV ГВЛ, с. 148), *бог созда тѣло Адамле без̃душно* (XII К. Тур. Пр., с. 294), *вижду тя ... нага висяща, без̃душна* (XII К. Тур. Сл., с. 310), *лици бесплѣтных* (XIII / 1554 КПП, с. 464), *бесплѣтныа аггельскыа силы* (420), *божественых и животворящих тайнъ бес̃м̃ртных* (504). Деякі прикметники з препозитивною частиною *без-* за своїм значенням наближалися до дієприкметників чи віддієслівних прикметників, інколи, на думку В. Виноградової, отримуючи модальний відтінок неможливості дії [Виноградова, 1966, с. 196]. До таких можна віднести:

без̃м̃здьнии ‘безоплатний, безкорисливий’: *без̃м̃зднии* *врачеве дѣмъ, и тѣломъ боучении цѣлители* (XII СДРЯ I, с. 128), *врачѣство без̃м̃здьноѣ* (XI—XII СДРЯ I, с. 128);

без̃боѣзньнии ‘який нічого не боїться’: *без̃боѣзньнии* *стыла вѣры* (XII СДРЯ I, с. 110);

без̃вѣстьнии (СДРЯ I, с. 113) ‘невідомий’: *без̃вѣстьнаа же и таинаа прѣм̃дрости бж̃їи* (1037—1050 / XV Іл., с. 170 б), *без̃вѣстьнаа блг(д)ть* (171 б);

без̃блѣзньнии (СДРЯ I, с. 108; Срезн. I, с. 50) ‘неспокушений’: *без̃блѣзньный* *животный поуть* (Срезн. I, с. 50);

бещадьнь ‘безпощадний, який не знає пощади’ — *яко оуноша бещадьнь ксть* (XI—XII Син. П., с. 198).

Отже, основною функцією конфікса з першим компонентом *без-* було вираження заперечення. Маючи винятково приіменний характер, *без-* відповідає, на думку О. Трубачова, дієслівно-іменному запереченню з часткою *не* [ЭССЯ Вип. 2, с. 11]. Наприклад, *без̃стидный* — який не має стида, *без̃ногий* — який не має ноги чи ніг і под.

Водночас поряд з основним значенням відсутності чогось, прикметники з *без-* інколи отримували значення високого ступеня вияву ознаки. Це стосується прикметників, утворених від іменників на позначення різних величин вимірювання, наприклад:

1) число — *без̃числьнии* ‘багаточисельний’: *беш̃числьноѣ чловѣколюбїе бж̃їе* (Ізб. 1076, с. 150), *бес(ч)сьльномуу* *чл̃колюбїю*

(1037—1050 / XV Іл., с. 176 а), *и дани и чьсти бещисльны* (XII—XIII Ск. БГ, с. 38), *ѿ бечисльныа жажда* (XI—XII Син. П., с. 295), *бещисленное множество народа* (1106—1108 / 1495 ХД, с. 108), *полонь бещисл(е)нь* (під 971 / 1377 ЛЛ, с. 23), *бещисленыа рати и великыа троуды* (під 1227 / 1425 ЛЛ, с. 255), *товара бесчисленьное множество* (XIII / XV ГВЛ, с. 139);

2) ціна — *безцѣнныи* ‘якому не можна скласти ціни; дуже цінний, дуже дорогий // перен. який має дуже велике значення для когонебудь’: *чьстьюю дрѣво бесцѣнно юсть* (напис 1161 р., СДРЯ І, с. 147), *ѿкрашаа иконами безцѣнныи* (під 1239 / 1377 ЛЛ, с. 164), *жемчюгомъ великымъ безцѣнныимъ* (під 1175 / 1425 ЛЛ, с. 205 зв.), *акы нѣкыи бесцѣнныи даръ* (XIII СДРЯ І, с. 147);

3) міра — *безмѣрныи* ‘якого неможливо або важко виміряти; неосяжний, безмежний’: *бѣзмѣрною же бѣшенство* (Ізб. 1076, с. 237), *безмѣрныа зѣлобы* (XI—XII Син. П., с. 304), *безмѣрнѣм пощени* (XIII / 1554 КПП, с. 500), *безмѣрней любви* (512).

У давній руськоукраїнській мові існувала велика кількість прикметників із препозитивним компонентом *без-*, які формально і семантично співвідносилися як з іменниками, так і з прикметниками з суфіксом *-ьн-* від цих іменників і виступали антонімами до них. До таких прикметників можна віднести: *безблзньныи* (СДРЯ І, с. 108), *безболѣзньныи* (110), *безбоажньныи* (110), *безвиньныи* (111), *безврѣменьныи* (112), *безвѣрньныи* (113), *безвѣстьныи* (113), *безгодьныи* (114), *безгрѣшьныи* (115), *безгърдостьныи* (115), *беззаконьныи* (120) / *беззаконьныи* (121), *беззѣлобьныи* (123), *безконьчньныи* (125), *безльстьныи(-ь)* (125), *безлѣпотьныи* (125), *безмилостьныи* (126), *безпаматьнь* (132), *безплѣтьныи* (134), *безпользньныи* (134), *безпорочьныи* (135), *безсквърньныи/безсквърныи* (137), *безсловесньныи* (138), *безстрастьныи* (140), *безсѣмьртньныи* (143), *безчьстьныи* (152) та ін. Названі прикметники могли або повністю, або тільки частково протиставлятися за значенням своїм безпрефіксним відповідникам. Існування такої групи ад’єктивів дало підстави В. Виноградовій припустити, що «вже в епоху XI—XIV ст. існувала можливість префіксального творення з префіксом *без-*» [Виноградова, 1966, с. 205]. Однак назване співвідношення, поперше, не виключало можливості паралельного самостійного утворення префіксальних і безпрефіксних прикметників від абстрактних іменників, а по-друге, це явище спостерігалось майже виключно у

колі прикметників з суфіксом **-ьн-** [Виноградова, 1966, с. 222]. Тому В. Романовська пропонує говорити про обмежені можливості префіксального способу творення з префіксом **без-** для прикметників, а ще краще — про наявність основи для розвитку цього способу у більш пізні періоди [Романовська, 1953, с. 11].

Отже, в XI—XIII ст. конфікс з препозитивним елементом **без-** відзначався надзвичайно високою продуктивністю у творенні прикметників. Хоча цей тип словотворення не був новим, але у давньоруськоукраїнській мові відбувся ряд змін порівняно з праслов'янським періодом. Зокрема, з'являються нові відтінки лексико-словотвірного значення похідних конфіксальних прикметників (що залежало від особливостей твірного слова), розширюється арсенал постпозитивних компонентів (крім обов'язкового для праслов'янської мови **-ьн-**, у пам'ятках зафіксовані випадки використання **-ив-**, **-ьлив-**, **-ивьн-**, **-ьск-**), тобто відповідно збільшується кількість конфіксів, а також виникають передумови для розвитку префіксального способу творення прикметників із префіксом **без-**.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом **до-**

Давній руськоукраїнський префікс **до-** є продовженням праслов'янського ***do-**, що походить з іє. ***do** (***de**). Індоевропейський формант ***do** був займенникового походження і пов'язаний із займенниковим коренем ***do**, що відбилося також у праслов'янському ***da** і українському сполучнику та частці **да** [ЕСУМ II, с. 96].

У праслов'янській мові існував прикметник ***dorodьpъjъ** (ЭССЯ, Вип. 5, с. 79) 'гарний, показний', утворений конфіксальним способом за допомогою конфікса ***do-...-ьн-**. Міг мати дві мотивації: 1) іменник ***rodъ** або 2) дієслово ***roditi**.

У давній руськоукраїнській мові конфікс **до-...-ьн-** не відзначався продуктивністю. У пам'ятках цього періоду виявлено прикметник **достоиньи** (СДРЯ III, с. 68) — прасл. ***dostojъnъ(jъ)** (ЭССЯ Вип. 5, с. 85), утворений від дієслова ***stojati** [Варбот, 1969, с. 155]: **достоиную хвалу и славу Бѹ** (під 898 / 1425 ПВЛ, с. 11), **дѣло достоино памяти** (під 1281 / 1425 ЛП, с. 294 зв.), **Батыи же почтивъ я. ч(с)тью достоиною. и ѿ(т)пустивъ я** (під 1244 / 1377 ЛЛ, с. 165), **достоинъ бысть молитвами святыа богородица** (XIII / 1554 КПП, с. 422), **и вышняго царства достоинъ бы былъ** (480) та ін.

Отже, у давній руськоукраїнській мові тільки створюються передумови і починає формуватися конфіксальний спосіб творення прикметників із першим компонентом **до-**.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом **за-**

Префікс **за-** (прасл. *za-, очевидно споріднений з лит. [ažù (< *ažúo), až] ‘за’, лтс. [az] ‘за, по той бік’; іє. *g’ho ‘ззаду, потім’ [ЕСУМ II, с. 213; Hessen D., с. 293]) брав участь у конфіксальному творенні відносних прикметників від іменників.

У XI—XIII ст. конфікси з препозитивним компонентом **за-** не виявляли особливої активності.

Основним значенням **за-** була передача просторових відношень — ‘такий, що знаходиться за предметом, названим твірним іменником’ [СУЛМ 1969, с. 212]. Твірною базою в цьому випадку виступало сполучення прийменника **за** з іменником в орудному відмінку. У процесі словотворення брав участь конфікс **за-...-ьск-**: *заморьскыи* (СДРЯ III, с. 325) ‘заморський’, утворений від сполучення *за морем, Телебуга же посла ко заднѣпрьскымъ княземъ* (XIII/XV ГВЛ, с. 139) — *за Днѣпромъ* + **-ьск-**.

У пам’ятках давнього руськоукраїнського періоду виявлено прикметник, утворений за допомогою конфікса **за-...-ьн-**, котрий передавав часове значення — *заоутрьнии* (СДРЯ III, с. 325) ‘який відбувається рано-вранці’: *заоутренюю їдаше Бѣи хвалу* (1117 / 1377 ПМ, с. 81).

Отже, у давній руськоукраїнській мові функціонували два конфікси, першим компонентом яких було **за-**: 1) **за-...-ьск-**, що використовувався для творення прикметників із просторовим значенням; 2) **за-...-ьн-**, прикметники з яким передавали часові поняття.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом **на-**

Давньоукраїнський префікс **на-** є продовженням праслов’янського *na-, спорідненого з прус. na ‘на, згідно, по’, гр. ἄνω ‘вгору, нагору’, лат. ap- ‘вгору’ [ЕСУМ IV, с. 9; Корещу, 1973, с. 120].

Найбільшу групу становили прикметники, утворені на базі прийменниково-іменникових сполук. Як правило, творення таких

похідних супроводжувалося суфіксацією (обов'язковим компонентом був суфікс **-ьпъ-**): **nabedrъnъ(jь)* (ЕССЯ Вип. 21, с. 204) 'набедренний', **naberъnъ(jь)* (204) 'набережний' (від основи іменника **bergъ* 'берег'), **nagrobъnъ(jь)* (ЕССЯ Вип. 22, с. 61) 'нагробний', **nakolъnъnъ(jь)* (134) 'наколінний', **naplektъnъ(jь)* (218) 'наплічний', **nastъnъnъ(jь)* (ЕССЯ Вип. 23, с. 78) 'настінний', **našijъnъ(jь)* (125) 'нашийний', **navodъnъ(jь)* (ЕССЯ Вип. 24, с. 20) 'наводний' та ін. (усього в ЕССЯ наводиться 28 похідних такого типу).

Із сполуки прийменника *на* та іменника утворювалися також нуль-суфіксальні прикметники, які відносять до давнього типу: **nabrъvъjъ* (ЕССЯ Вип. 21, с. 218) 'на бровах', **nazimъjъ* (ЕССЯ Вип. 24, с. 67) 'наземний'.

Конфіксальні ад'єктиви з першою частиною **на-** виражали значення 'розташування на поверхні чогось або поверх того, що названо твірним іменником' [Ефремова, с. 268]. У давній руськоукраїнській мові в ролі твірного слова найчастіше виступав конкретний іменник. Це могла бути географічна назва — **нагорьнии** (Срезн. II, с. 275) 'розташований на горі', а також іменник на позначення частини тіла чи органа людини або тварини — **нажилънии** (Срезн. II, с. 285) 'який знаходиться на жилі (-ах)', **наглавьнии** (СДРЯ V, с. 133) 'який одягається на голову', **напърсьнии** (178) 'нагрудний' або предмет: **нагробънии** (СДРЯ V, с. 134).

У пам'ятках Київської Русі трапляються прикметники і з часовим значенням, утворені від іменника *день* за допомогою суфіксів **-евън-** та **-ьн-** — **надъневънии**, **надъньнии** (СДРЯ V, с. 140) 'щоденний'. Наприклад: **наднѣвънии** хлѣбъ, хлѣбъ нашъ насоуиши. **надньнии** (XII СДРЯ V, с. 140). Але особливого розвитку і поширення вони не набули.

Фактичний матеріал свідчить, що праслов'янські функції **на-** у давній руськоукраїнській мові в основному збереглися і набули подальшого розвитку.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом **надъ-**

Кількість похідних конфіксальних ад'єктивів з препозитивним компонентом ***nadъ-** у праслов'янській мові була невеликою. Т. Лукінова наводить усього один приклад — **nadъvodъnъ* 'надводний' [Вступ, с. 179], а в ЕССЯ такі похідні взагалі відсутні.

В XI—XIII ст. у процесі словотвору прикметників брав участь конфікс **надъ-...-ьн-** або його варіант **над-...-ьн-**, а похідні, утворені за їхньою допомогою означали ‘такий, що знаходиться вище предмета, названого твірним іменником’ [СУЛМ, 1969, с. 213; Єфремова, с. 277]: *надъгробьныи* (СДРЯ V, с. 139), *надънебесьныи* (140), *надъдвьрьныи* (Срезн. II, с. 282), *надгробьныя пѣсни исходу твоему въспою* (XII К. Тур. Сл., с. 316).

У пам’ятках фіксується прикметник з часовим значенням — *надълѣтныи* (СДРЯ V, с. 139) ‘позачасовий’. Утворений за тією самою словотвірною моделлю, але у цьому випадку префікс **надъ-** виступав синонімом до **поза-**, який у той час ще не розвинувся як формант. Наприклад: *писати. надгробн(о)ѣ слово; покладала с тварью нествореную вещь и надлѣтную* (XII СДРЯ V, с. 139).

Таким чином, у давній руськоукраїнський період тільки створюються передумови і починають формуватися лексико-словотвірні типи конфіксальних прикметників з **надъ-**.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом **по-**

Давньосхіднослов’янський префікс **по-** є продовженням праслов’янського ***ро-**, який частково пов’язаний з іє. ***pos-** ‘після, потім, слідом’ [ЕСУМ IV, с. 465]. У праслов’янській мові утворення прикметників з цим префіксом, як правило, супроводжувалося суфіксацією (найчастіше в таких словах виступав суфікс **-ьпъ-**), наприклад: **robärgьnъ* ‘побережний’ [Вступ, с. 179].

Уже в давній період він мав здатність передавати просторові відношення, що отримало продовження й в XI—XIII ст. Наприклад: *погорьнъ* (СДРЯ VI, с. 487) ‘який знаходиться під горою’, *подворьныи* (531) ‘домашній’.

В XI—XIII ст. особливої активності набуло слово *побожень* (XII /1425 ПВЛ, с. 41) ‘побожний’. Це конфіксальний прикметник, утворений від основи іменника *Богъ* за допомогою конфікса **по-...-ьн-**. Вживався такий ад’єктив у значенні ‘віруючий’. У цьому випадку названий формант передавав атрибутивні відношення, а саме вказував на вияв ознаки особи через її стосунок до інших предметів, понять, явищ тощо.

Таким чином, у давній руськоукраїнський період починають формуватися окремі лексико-словотвірні типи конфіксальних прикметників на **по-**, які в наступні періоди отримують поширення і розвиток.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом *подъ-*

На сьогодні загальноприйнятої етимології префікса **подъ-** немає. У науковій літературі висловлюється припущення про його спорідненість з іменником *під* [Фасмер III, с. 296; Черних II, с. 48], проте найчастіше цей префікс пояснюють як слов'янський новотвір з прийменника **ро* і частки **-дъ* [Brückner, с. 424—425], яка за походженням була видозміненою формою прийменника **do* [ЕСУМ IV, с. 388; Кореєну, 1973, с. 197—198]. У праслов'янський період префікс **родъ-* разом з суфіксом **-ьпъ-* брав участь у конфіксальному творенні прикметників від іменників. Наприклад, **podъzemьпъ* 'підземний' [Вступ, с. 179].

Незначний матеріал пам'яток доби Київської Русі вказує на те, що конфікс з препозитивним компонентом **подъ-**, з одного боку, не відзначався великою словотвірною активністю, а з іншого, — вже у той час здатен був передавати різні значення, а саме:

1) власне просторові — 'розташування під чимось, нижче від чогось': *подънебесьнии* 'який знаходиться під небесами': *вса птица подънб(с)ныя* (XIII СДРЯ VI, с. 553); *подъвъздоушьнъ* (546) 'небесний'; *подъземьнии* (548) 'підземний': *ибо водна ово юсть источнюю, другою морською... се же подъземною* (548);

2) об'єктні — 'такий, що знаходиться під впливом чи дією когось чи чогось': *подъяремьнии* (Срезн. II, с. 1073) 'який ходить в упряжі, носить ярмо; перен. який перебуває в неволі; поневолений, уярмлений', *подъвластьнии* (СДРЯ VI, с. 546) 'підпорядкований політичній, керівній та ін. владі', *подъзаконьнии* (334) 'який підкоряється закону': *блговѣщии мѣрь ближнимъ и дални(м). по(д)законны(м) же и вне закона* (XII СДРЯ VI, с. 548).

Утворювалися такі похідні конфіксальним способом від основи іменників за допомогою конфікса **подъ-...-ьн-**.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом *при-*

Прикметники з формантом **при-** (псл. **pri* < **prei*, який походить з іє. **paŋ(ei)* > **prei* [ЕСУМ IV, с. 568]) існували вже в праслов'янській мові. Утворювалися вони в переважній більшості від дієслівних основ. Наприклад, псл. **prikръ* 'неприємний', очевидно утворений за допомогою префікса **pri-* 'при-' від основи дієслова

*kr- ‘різати’, спорідненого з дінд. *krntati* ‘ріже’, лит. *kĩrsti* ‘рубати’ [ЕСУМ IV, с. 571]; псл. **prijътънъ* ‘який викликає задоволення, втіху, радість’, утворений за допомогою префікса *pri- ‘при-’ від основи дієслова *imati [ЕСУМ IV, с. 570]; псл. **pris(b)нъ* < *pri-jъстънъ ‘ни-нішній; той, що живе тепер’, утворений за допомогою префікса *pri- від кореня *es- ‘бути’, наявного, зокрема, в українському ‘є’ [ЕСУМ IV, с. 588]; псл. **pristojънъ* (при- + стояти) ‘який відповідає встановленим правилам, нормам, звичаям’ [Фасмер III, с. 366].

В XI—XIII ст. функції названого форманта дещо змінюються. Якщо раніше **при-** брав участь у конфіксальному творенні прикметників від дієслівних основ, то починаючи з давньоруськоукраїнського періоду, поширенішою стає модель творення прикметників на основі прийменниково-іменникових сполук. Прикметники праслов’янського типу активно використовуються (*сна своего присного Данила* (під 1208 / 1425 Лл, с. 247 зв.); *яко присныи рабъ Хвъ* (1037—1050 / XV Лл, с. 56)), але не сприймаються вже як похідні конфіксальні одиниці, а відповідні форманти сьогодні виділяються тільки на діакронному рівні.

Поєднуючись із твірною іменниковою основою, конфікс з препозитивним компонентом **при-**, як правило, передавав просторові відношення — ‘той, що перебуває в безпосередній близькості від того, що названо твірною основою’ [Словотвір 1979, с. 249]. Однією з обов’язкових умов формування похідних прикметників нового типу, на думку А. Грищенка, є перетворення прийменника **при** у префіксальну морфему і використання в переважній більшості випадків суфікса **-ън-** як обов’язкового структурного елемента [Грищенко, 1978, с. 179]. Зібраний же матеріал показав, що у цій функції паралельно і рівноправно виступали два конфікси — **при-...-ън-** та **при-...-ъск-**: *пригородьскыи* (Срезн. II, с. 1395) ‘приміський’, *приморьныи* (1431) ‘приморський’, *припутъныи* (1448) ‘придорожній’.

Отже, як формант конфікс із першою частиною **при-** сформувався ще в праслов’янський період, але не відзначався словотвірною активністю і продуктивністю. Пов’язано це насамперед з обмеженою сполучуваністю конфікса, тобто як словотворчий афікс він поєднувався переважно тільки з дієслівними основами.

В XI—XIII ст. формуються нові лексико-словотвірні типи конфіксальних прикметників на **при-**, утворені на базі прийменниково-іменникових сполук.

* * *

Отже, в XI—XIII ст. відбувається формування і становлення конфіксальної системи давнього руськоукраїнського прикметника. Багато словотвірних типів було успадковано з праслов'янської мови, які на східнослов'янському ґрунті отримують подальший розвиток, збагачуються новими формантами, розвивають нові значення тощо, велика частина лексико-словотвірних типів праслов'янської мови поступово виходить з ужитку, витісняючись новими (табл. 1).

У цей час активно функціонують такі конфікси: **без-...-ьн-** (**без-...-ив-**, **без-...-ьлив-**, **без-...-ивьн-**, **без-...-ьск-** — менш продуктивні), **за-...-ьн-**, **за-...-ьск-**, **на-...-ьн-**, **по-...-ьн-**, **подь-...-ьн-**, **при-...-ьн-**, **при-...-ьск-**, малопродуктивний **надь-...-ьн-**. Характерною особливістю конфіксального способу творення прикметників у XI—XIII ст. було те, що основна частина похідних творилася від іменникових основ, а другим компонентом конфікса, в переважній більшості чи як правило, виступав **-ьн-**. У ролі твірних могли виступати і дієслова. Проте вони поєднувалися лише з обмеженою групою конфіксів. Це форманти з першим компонентом **не-** (**не-...-ьн-**, **не-...-ив-**, **не-...-лив-**, **не-...-ист-**), а також **до-...-ьн-**.

Таблиця 1

Прикметникові конфікси у давньоруськоукраїнській мові

Препозитивний компонент конфікса	Значення	Конфікс	Приклади
без-	1) 'позбавлений ознаки, вираженої твірним словом'	без- + конкр. ім. + -ьн-	<i>безматерьнь,</i> <i>безглавьный,</i> <i>бездомьный,</i> <i>безпоутьный</i>
		без- + конкр. ім. + -ив-	<i>безочивьы</i>
		без- + конкр. ім. + Ø	<i>безлиствыи</i>
	2) 'позбавлений семи позитивної ознаки, вираженої твірним словом'	без- + абстр. ім. + -ьн-	<i>безгърдостьный,</i> <i>беззълъбьный,</i> <i>безлъжьный,</i> <i>безлъстьнь,</i> <i>безмилостьный,</i> <i>безнадежьный</i>

Продовження табл. 1

Препозитивний компонент конфікса	Значення	Конфікс	Приклади
без-		без- + абстр. ім. + -ив-	беззълѡбивыи, безмилостивъ, безчъстивыи
		без- + абстр. ім. + + -ьлив-	безгнѣвъливыи
		без- + абстр. ім. + + -ивьн-	безмилостивьнъ, бесчъстивьныи
		без- + абстр. ім. + -ьск-	безбожьскыи
до-	ознака вияву вичерпності, повноти якості	до-...-ьн-	достоинныи
за-	1) просторові відношення (місце вияву ознаки)	за-...-ьск-	заморьскыи, заднѣпрьскыи
	2) часові відношення (час вияву ознаки)	за-...-ьн-	заоутьрныи
на-	1) локативні відношення (вияв ознаки за місцем фіксації)	на-...-ьн-	нагорьныи, наглавьныи, напърсьныи, нагрьбьныи
	2) часові відношення (час вияву ознаки)	на-...-ьн-	надъньныи
		на-...-евьн-	надъневьныи
надъ-	1) просторові відношення (вияв ознаки локалізованого об'єкта: 'зверху чогось')	надъ-...-ьн-	надъгрьбьныи, надъдвѣрьныи, надънебесьныи
	2) часове значення (вияв високого ступеня міри часу)	надъ-...-ьн-	надълѣтъныи
по-	1) просторові відношення (вияв об'єктного локатива)	по-...-ьн-	погорьнъ, по- дворьныи

Препозитивний компонент конфікса	Значення	Конфікс	Приклади
по-	2) атрибутивні відношення (вияв ознаки особи через її стосунок до інших предметів, понять, явищ тощо)	по-...-ьн-	<i>побожень</i>
подь-	1) просторові відношення (вияв ознаки місця, названого твірним словом)	подь-...-ьн-	<i>подънебесьный, подвъздоушьнъ, подъземный</i>
	2) об'єктні відношення (вияв ознаки об'єкта, на який спрямована дія інших об'єктів)	подь-...-ьн-	<i>подъяремный, подвластный, подзаконный</i>
при-	просторові відношення (ознака локального об'єкта, названого твірним словом)	при-...-ьн-	<i>приморьный, припутный</i>
		при-...-ьск-	<i>пригородьский</i>

2. КОНФІКСАЛЬНА СИСТЕМА СТАРОУКРАЇНСЬКОГО ПРИКМЕТНИКА XIV—XVIII ст.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом без-

I. Прикметники, утворені від конкретних іменників

Продовжує розвиватися словотвірний тип конфіксальних прикметників з першою частиною **без-**, утворених від назв осіб: *давъ ми оутробу бѣзчаднѹ* (1489 Чет., с. 79), *дѣдичъ бѣзжонны и бѣздетинѣ-*

ный (1524 АЮЗР 8/4, с. 368), по **безъпотомномъ** небожъчику (1584 АЮЗР 8/4, с. 195), **безженный** животъ (1621 Пал., с. 1056), **безже(н)ны(й)** вдовецъ (1642 Сл. Лекс., с. 45 зв.), **бе(з)женный** (XVII Слав.-Кор., с. 424), **безженны(х)** за то караютъ здавна (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 78 зв.), **умираю не безчаден** (XVIII Г. Ск. Р5, с. 356). Як і раніше, в утворенні таких ад'єктивів брав участь суфікс **-н-** як обов'язковий елемент структури названих похідних.

Поряд із основним значенням деякі прикметники могли набувати додаткових смислових відтінків. Так, **безродний** поряд зі значенням 'який не має батьків, родичів' міг означати 'одинокій': **безро(д)ны(и)** и **о(т)нюдъ сырота** (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 316), **судовая безро(д)ная** и **без мужа своего поме(р)ла** (1715 ДНМ, с. 2 зв.). Прикметник **безлюдний** мав значення 'де немає людей' з додатковим відтінком порожнечі, самотності: **гради и замки безлюдніє** (XVIII Вел., с. 3), **безлюднѣ** уединеніє мое (70-ті роки XVIII Г. Ск. Р5, с. 356).

Цікавий ад'єктив зафіксований у «Лексиконі» Є. Славинецького. Це прикметник **безчловеѣчи(й)** (1642 Сл. Лекс., с. 98 зв.). Він утворений префіксально-безсуфіксальним способом. Латинський відповідник цього слова, наведений у пам'ятці, дає підстави стверджувати, що названий ад'єктив мав значення 'жахливий, страшний, жорстокий', тому можна припустити, що твірним для нього був не іменник **человѣкъ** 'людина', а **человѣчность** 'людяність'. Прикметник **безчеловѣчний** (**един безчеловѣчний Христос** (1705 Прок. Вл., с. 169)) — це конфіксальний дериват, утворений від основи іменника **человѣкъ** 'людина', і який, очевидно, означав 'позбавлений людської натури'.

Значно розширюється група прикметників, утворених від іменників, що є назвами частин тіла людини чи тварини. За структурою їх можна поділити на дві основні групи:

1) конфіксальні прикметники з матеріально не вираженим другим компонентом: **безногого** а **схоралого** коня (1570 АЮЗР, 6/І, с. 77), **Ларионъ Безрукий** (1604 АЮЗР, 1/VI, с. 344), **о головѣ хорошой, але безмозгой** (1621 Пал., с. 589), **безухи(й)** (1642 Сл. Лекс., с. 156), **безкості(й)** (121 зв.), **бе(з)власи(й)** (91 зв.), **бе(з)брáдый** (XVII Слав.-Кор., с. 424), **Иванъ бесъноси(и)** (1649 РВЗ, с. 37), **Калинь Бе(з)носъ** (177), **Макси(м) бе(з)губы(и)** (177), **ани безрукій, Ани нѣмый не можетъ крестити** (1722 Т., с. 78), **[басня] о двух**

путниках — *безногом* и *слѣпом* (70-ті роки XVIII Г. Ск. Р5, с. 326), *безхвостые* львы (1791 Г. Ск. ДЗ, с. 149), *много у вас голов, но безмозгіе* (XVIII Г. Ск. БХ, с. 126) та ін.

Прикметники такого типу були успадковані староукраїнською мовою ще з праслов'янської чи давньої руськоукраїнської мови або утворювалися на зразок архаїчного типу ад'єктивів.

2) прикметники, які утворювалися за допомогою конфікса *без-...-н-*: *безязычнаго* и *гугниваго Моисеа* (1598 КО, с. 380), *безглавы(й)* (1642 Сл. Лекс., с. 66), *бе(з)же(л)чны(й)* (66), *бе(з)ко́стный* (XVII Слав.-Кор., с. 424), *безу́стный* (425), *в безкровномъ мозку* (XVII Тр.-Ст., с. 21), *бѣ е(ст) дѣхъ бе(з)телесный* (1659 Гал., с. 25 зв.), *такое безтѣлесна* (1705 Прок. Вл., с. 158).

Паралельне існування цих двох словотвірних моделей, а також однакове їхнє поширення у староукраїнській мові призвело до того, що часто від одного й того самого твірного слова могли утворюватися похідні двох типів: *без-...-о-* або *без-...-н-*. Наприклад: *без зубів* → *бе(з)зубный* (XVII Слав.-Кор., с. 424), *беззубни(и)* (1642 Сл. Лекс., с. 105 зв.) — *старца беззубого* (1670 Т., с. 71), *ты беззубый* (XVIII Г. Ск. Алф., с. 456); *без очей* → *смерть без'ока* (1612 СУМ XVI—XVII, II, с. 49) — *члкъ тѣло(м) акимсь слѣпым и безочным* (1646 Т., с. 74).

Прикметники цієї семантичної групи могли розвивати переносне значення. Наприклад, ад'єктив *безсердечный* отримував значення 'нечулий до інших; безжалісний, жорстокий, нечуйний': *легкомыслно(ст) лю(д)скѣю строфоуетъ слѣпыми глоухими, шалеными бе(з)срьдечными...* (1598 КО, с. 207), прикметник *безголовный* — 'дурний, нерозумний; безглуздий, нісенітний': *безголовная справа* (1545 Пам. IV / II, с. 191), *безголовной справѣ* (1545 Пам. IV / II, с. 191), подібне значення розвивав і прикметник *безмозгий*: *з людьми безмозкими и остатнимъ глупством* (1602 Т., с. 72), *о головѣ хорошей але безмозгой* (1621 Пал., с. 589).

Значно розширюється група прикметників із конфіксом *без-...-н-*, утворених від назв різних конкретних предметів, наприклад:

безводны — *во поустині безводней* (1489 Чет., с. 272 зв.), *переходи(т) через(ъ) безводны(и) мѣста* (1556—1561 ПЄ, с. 59), *облацы безводны* (1659 Гал., с. 22 зв.), *безводный* (1718—1724 І. Макс., с. 1191);

бесплодный — смоковницю **бѣзпло(д)ноюу** оусоушили (1556—1561 ПЄ, с. 170), **бѣ(з)пло(д)ны(й)** (1642 Сл. Лекс., с. 88), **древеса есенна бѣзплодна** (1659 Гал., с. 22 зв.);

безыменный — съ маишкаръниками **безыменъными** (1598—1599 Відп. ПО, с. 1049), до клирика Острозьского **безыменъного** (1043), **бѣ(з)имѣ(н)ное** (1642 Сл. Лекс., с. 23 зв.), **бѣ(з)имѣнный** (XVII Слав.-Кор., с. 424), да и чем назовем невидимое зло и **безыменное** (XVIII Г. Ск. К, с. 364);

безъобронный — **безъобронного** чоловѣка збили (1598 АЮЗР 3/1, с. 143), на месчанъ **безбронныхъ** ударили (1617 АЮЗР 6/1, с. 384), край **безоборонный** (XVIII Вел. I, с. 116);

безсловесный ‘німий’ — **бѣ(з)словеснымъ** скотомъ (1489 Чет., с. 68 зв.), **бѣ(з)словесный** (XVII Слав.-Кор., с. 425), **безсловесной** дии (1670 Т., с. 79), и бы(д)ла и овецъ **бѣ(з)словесны(х)** (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 131 зв.), **безсловесными** их писмо называет (ВПК XVI, с. 225), **тварь безсловесна** (1791 Г. Ск. ДЗ, с. 146), **скот безсловесный** (XVIII Г. Ск. СПб, с. 63);

безгласный ‘беззвучний, безшумний, тихий, німий; неблагозвучний’ — по(д)арѣмни(и) **бѣ(з)гласѣ(н)** (1598 КО, с. 202), **бѣ(з)гла(с)ны(й)** (1642 Сл. Лекс., с. 63), **бѣ(з)гла(с)ни(й)** (240), **бѣ(з)гласный** (XVII Слав.-Кор., с. 424), о(т) **бѣ(з)гласно(и)** нѣмоты (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 108);

безобразный ‘1) позбавлений образу, безформенний; 2) жахливий’ — **горнее же мѣсто само по естеству безобразно** (XVII Тр.-Ст., с. 11), **безобра(з)ни(й)** (1642 Сл. Лекс., с. 236).

Крім названих похідних, у пам’ятках зафіксовані: **бѣ(з)кров(ъ)ный** (XVII Слав.-Кор., с. 424), **бѣздѣмонъ** (1627 Бер. Лекс., с. 6), **бѣ(з)оружный** (XVII Слав.-Кор., с. 425), **природа без них безоружна** (XVIII Г. Ск. Алф, с. 446), **бѣ(з)вещественный** (XVII Слав.-Кор., с. 424), **безухое** начинье (XVII Бер., с. 226), **убогій пир мой в день безпраздничный** (XVIII Г. Ск. УЖ, с. 127), **безпрепятственное** движеніе (70-ті роки XVIII Г. Ск. Р5, с. 350), **бѣ(з)лични(й)** (1642 Сл. Лекс., с. 154), **бѣ(з)ды(м)ны(й)** (64), **бѣ(з)зе(р)ный** овощъ (28), **бѣзъсонны(й)** (121), в **бездорожной** пустыни (кін. XVII Т., с. 69), **бѣзпчолными** (1598 АЮЗР VI/1, с. 168), **опрѣснок безсолень** (поч. XVII СУМ XVI—XVII, II, с. 61), **просты(м) бѣ(з)кни(ж)ны(м) слѣхачо(м)** (1599—1600 Виш. Кн., с. 201 зв.), **бѣзбра(ч)на(а)** дѣва (1627 Бер. Лекс., с. 174).

Твірною основою таких прикметників могли виступати й іменники, що позначали різні явища природи, природні об'єкти тощо. Наприклад, *во поустыні безъправнѣи* (1489 Чет., с. 270 зв.), *безснѣжна зима* (XVIII Вел. III, с. 369), *безлунная полночь* (XVIII Г. Ск. БХ, с. 123), *облак бездождный* (XVIII Г. Ск. Алф., с. 445). Для творення цієї підгрупи міг використовуватися також суфікс **-ов-**, наприклад, *мужииковъ безгрунтовыхъ* (1717—1734 Дн. Марк. III, с. 229).

Розвиток офіційно-ділового стилю сприяв тому, що починаючи з XVI ст. у вжиток активно входять конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом **без-**, твірними для яких виступали слова юридичного, правового характеру, зокрема, *мито*, *право*, *закон*, *паспорт* тощо. Наприклад, *безмытное торгованье* (1526 АЮЗР I, с. 69), *листы безмытныи* (1529 АЮЗР I, с. 75), *повѣсти заочные и безправные* (1540 АЮЗР I, с. 108), *грабежи бѣ(з)правныѣ* (1584 АЖ, с. 11 зв.; 35 зв.; 46 зв.), *бѣ(з)правное ѡ(т)ня(т)ѣ* (1600 ККПС, с. 104), *того квалту бѣ(з)пра(в)ного* (1605 ДМВН, с. 13 зв.), *бѣ(з)пра(в)ное по(з)рабѣ(н)ѣ* (1609 ДМВН, с. 27 зв.), *безпашпо(р)тний козакъ* (1745 ДНМ, с. 6) та ін.

Суттєвіше, порівняно з попереднім періодом, змінюється семантичне навантаження прикметника *беззаконний*. Так, якщо в давній руськоукраїнській мові це слово використовувалося переважно як емоціональний епітет для вираження засудження ворогів Русі, зрадників і взагалі осіб, які здійснювали ганебні вчинки, то у староукраїнській мові воно, крім цього (*о княже беззаконий* (1705 Прок. Вл., с. 196)), безпосередньо розвиває своє пряме значення — 'який не підчинений закону або не підчиняється закону; який не визнає законів; розгнущданий': *соудо(м) бѣзако(н)ны(м) во(з)неслѣса* (до 1596 Виш. Кн., с. 261), *тяжкие грѣхи члкѣ беззаконный поповняѣт* (1670 Т., с. 71), *бѣ(з)зако(н)ны(ѣ) себѣ бракъ учинилѣ* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 102 зв.), *до того без(ѣ)зако(н)ного учинку* (1729 ДНМ, с. 176), *в беззаконном владѣніи* (XVIII Г. Ск. БХ, с. 123).

Ще у давній українській мові існували прикметники, що за своїм значенням взагалі прямо не співвідносилися зі значенням іменника, який був використаний для їхнього творення. Мова йде про слово *бѣзмѣстныи* 'безглуздий, недоречний', яке трапляється і в пам'ятках староукраїнської мови: *бѣ(з)мѣстны(и)* (1627 Бер. Лекс., с. 74), *бѣ(з)мѣстны(ѣ)* (1642 Сл. Лекс., с. 64), *бѣ(з)мѣстный*

(XVII Слав.-Кор., с. 424). Проте у XVIII ст. фіксується випадок використання цього ад'єктива і в зовсім іншому значенні — 'бездомний': *она сирота безмѣстная, иностранная* (1763 ПЛ, с. 135).

Зібраний матеріал XIV—XVIII ст. свідчить про значне поповнення структури такого типу новими дериватами, про збільшення словотвірної активності компонента **без-** у творенні конфіксальних прикметників від основи конкретних іменників, а також про розширення кола слів, які могли виступати у ролі твірних основ.

II. Прикметники, утворені від абстрактних іменників

Як і в давній руськоукраїнській мові, ця група прикметників була досить численною, тому можна говорити про високу словотвірну активність препозитивного компонента **без-** у творенні конфіксальних прикметників від основи абстрактних іменників. Залежно від значення твірної основи виділяється декілька семантичних підгруп:

1. Прикметники, утворені від абстрактних іменників, які є назвами певних ознак, властивостей тощо. Це найчисленніша група:

ваша лица безѣстоу(д)на есть (1489 Чет., с. 143), *божество есть его бестрастно* (131), *безлѣпны(х) словъ не говорѣмъ* (339 зв.), *вѣ(с) безъпечалныхъ оучинимо* (1556—1561 ПС, с. 123), *самомъ бѣ(з)сты(д)ныѣ очи колоти бѣдѣтъ* (1587 См. Кл., с. 11), *як от бѣ(з)славного до славного прибѣгли есте* (1598 Виш. Кн., с. 294), *бѣ(з)си(л)ными вымысли* (212), *бѣ(з)пристрастный* (XVII Слав.-Кор., с. 425), *бѣ(з)страшный* (425), *бѣ(з)срамный* (425), *безуспѣшный* (425), *бѣ(з)скръ(б)ны(и)* (1627 Бер. Лекс., с. 174), *безвстыдный* (сер. XVII Син., с. 99), *безнадеженъ* (1642 Сл. Лекс., с. 122), *бѣ(з)славни(й)* (151 зв.; с. 224), *о(т) тѣхъ то ігрѣ безче(ст)ны(х)* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 318 зв.), *плотска сласть безчестна* (XVIII Г. Ск. СБП, с. 90), *безпечальный препростый путь* (66), *безстудный буеслов* (1791 Г. Ск. ДЗ, с. 149), *не будь нагл и безсовѣстен* (XVIII Г. Ск. К, с. 372), *богатый бывъ невѣренъ и безъм(с)тенъ* (XVIII НС, с. 149), *бездолная отчизна наша* (XVIII Вел. II, с. 98), *бѣ(з)побла(ж)ное наказаніе* (1731 ДДГ, с. 54), *беззавистное сіе добро* (1772 Г. Ск. Д, с. 317).

Найпродуктивнішим конфіксом і надалі залишався **без-...-н-**. Серед інших можна назвати:

а) **без-...-ив-**: *безлюбивыи оумъ* (1489 Чет., с. 314 зв.), *беззлюбивыхъ рыболовов* (1598 Виш. Кн., с. 104), *бѣ(з)злюбивый* (XVII Слав.-Кор., с. 424);

б) **без-...-лив-**: *спи(т) и бє(з)фрасунливѣю жизнь живе(т)* (поч. 1596 Виш. Кн., с. 252 зв.—253) — ‘безтурботний’, яко **безрозумливую** рибу (1603 Т., с. 78);

в) **без-...-овн-**: *столь безтолковые желаніи* (70-ті роки XVIII Г. Ск. Р5, с. 325);

г) **без-...-Ø** (часто такі прикметники існували як паралельний варіант до своїх відповідників з матеріально вираженим другим компонентом): *[ты] такъ смелый и безстужий* (1598—1599 Відп. ПО, с. 1045), *безстужій* (1625 Т., с. 79). Порівняймо: паралельно існував і був набагато поширенішим варіант *бє(з)студный* чи *безвстыдний*.

У текстах давньоруськоукраїнської мови часто траплявся прикметник **безумный**, котрий виконував, як правило, емоційно-експресивну функцію, тобто виступав у ролі негативного означення до осіб, поведінку котрих засуджував автор, і мав значення ‘нерозсудливий’. Ця традиція збереглася й у староукраїнській мові, але коло прикметників з подібним значенням поповнилося новими словами — *бєсмислє(н)ны(й)*, *без(ъ)розумный*, *безразсудный*. Наприклад: *со иными безоумными молодыми людьми ходити* (1489 Чет., с. 44 зв.), *лудь безумень* (кін. XVI Амф. Лекс., с. 185), *бєзѣмень* (1627 Бер. Лекс., с. 59), *что тако безумен стал еси, Жериволе* (1705 Прок. Вл., с. 155), *безумный книжник* (1791 Г. Ск. ДЗ, с. 167), *твоего бесмысленна разума хула* (1608—1609 Виш. Зач., с. 223), *бєсмислє(н)ны(й)* (1642 Сл. Лекс., с. 89 зв), *къ звѣратомъ бє(з)разѣны(м)* (1588 СУМ XVI—XVII, II, с. 58), *бєзрозѣны* (1627 Бер. Лекс., с. 72), *бєзърозѣній* (76), *безразсудный мире, прельщающий и прельщаемый* (XVIII Г. Ск. К, с. 374), *безразсудныя птички льются в нѣмую стѣну* (XVIII Г. Ск. Алф., с. 444).

Проте є випадки, коли препозитивний компонент **без-** у названих словах означав заперечення тієї ознаки, що виражена твірним словом, і був синонімічним до **не-**. Наприклад: *разумный человек знает, что охуждать, а безумный болтает без разбору* (XVIII Г. Ск. БХ, с. 109) — ‘нерозумний’, значення прикметника впливає із контексту, а саме із антонімічної конструкції (розумний — безумний); *онъ пній и безрозумній* (XVIII Вел. I, с. 34) — ‘нерозумний, дурний’. Інколи значення похідного прикметника можна було пояснити тільки через сполучення прийменника з іменником: *о́ рѣзуме твой без(ъ)розумный* (1659 Гал., с. 61 зв.) — ‘який позбавлений розуму; без розуму’.

Не завжди значення похідного прикметника відповідало значенню твірного. Так, прикметник *безпечний* — це давнє праслов'янське слово **bezrešъpъ(jь)*, утворене з прийменника **bez-* і основи іменника **reša* 'турбота, клопоти', пов'язаного з дієсловом **rekti* (пор. укр. *опіка, піклуватися*). Проте зафіксований у пам'ятках староукраїнської мови такий прикметник мав зовсім інше, не співвідносне з первинною семантикою значення. У словнику П. Беринди *бє(з)пєчны(и)* (1627 Бер. Лекс., с. 30) перекладається як 'зухвалий, жорстокий', а зафіксований у «Архівах ЮЗР» (*мальжонку безпечную, шляхтянку уцтивую* (1523 АЮЗР I/ VI, с. 533)), він означав 'безтурботний, спокійний'.

2. Прикметники із часовим значенням. До них можна віднести такі:

безконечный, безконечень, безъконечный, бесконечный (СУМ XVI—XVII, II, с. 44) 'який не має ні початку, ні кінця; який не має видимих меж; безмежний, постійний, безперервний, нескінченний': *мл(с)рдия бєзконє(ч)ного* (1489 Чет., с. 164 зв.), *противъ без'конєчнымъ вѣкомъ* (1607 Лік., с. 38), *родословием их безконечным* (1608—1609 Виш. Зач., с. 212), *бєзконєчный* (1627 Бер. Лекс., с. 74), *бє(з)конєчный* (XVII Слав.-Кор., с. 424), *до бє(з)конєчны(х) мукъ* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 16 зв.; 47 зв.), *в безконечную нераздѣльность* (1791 Г. Ск. ДЗ, с. 153), *ты начало и всякія кончины конецъ безконечный* (XVIII Г. Ск. К., с. 388);

безначальный 'який не має ні початку, ні кінця' — *оу ба оца є(г) бєзначального сѣна* (1489 Чет., с. 43), *бє(з)началє(и)* (1642 Сл. Лекс., с. 21 зв.), *возносится к вышней господственной натурѣ, к безначальному началу* (70-ті роки XVIII Г. Ск. Р5, с. 350), *бог и премудрость безначальны* (XVIII Г. Ск. К., с. 377), *истина безначальна* (XVIII Г. Ск. Алф., с. 413).

Ці два прикметники були досить поширеними ще в період розвитку давньої української мови. У староукраїнських текстах виявлено й інші прикметники з часовим значенням, утворені від іменників *літа* 'роки' і *перерва*. Так, прикметник *безлитный* мав значення 'вічний, дочасний, передчасний' і утворений конфіксальним способом за допомогою конфікса *без-...-н-*: *матерє безлѣтнаго под лѣты творца* (1690 І. Вел. І, с. 3 зв.), *о безлѣтном своїм перебуваніи* (XVIII Г. Ск. К., с. 398). У творенні прикметника *безперервний* 'який не переривається; суцільний; який відбувається весь час,

не припиняючись; постійний, безупинний' могли брати участь два конфікси: **без-...-н-** (*паницини и роботизни безпереривнія* (1740 Т. Мат. I, с. 49)) або **без-...-очн-** (*громъ безпереривочный* (60-ті роки XVIII Т., с. 75)).

3. Прикметники з релігійною семантикою. Значній активності прикметників цієї семантичної групи сприяє поширення реформатського руху в Україні і, зокрема, розвиток полемічної літератури. Згадані слова не були новотворами староукраїнської мови, а були успадковані ще з попереднього періоду: *бесмртный* $\bar{x}(c)$ ъ $\bar{b}$ ъ (1489 Чет., с. 208), *беспло(т)ный архистратигъ* (36 зв.), *пришествие безпорочныя невѣсты* (78), *бесмертенъ* (кін. XVI Амф. Лекс., с. 177), *бе(з)сме(р)тнои зе(м)лѣ не ма(ш)* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 202), *правда безсмертна есть* (XVIII Г. Ск. К, с. 363), *бе(з)-плотный* (XVII Слав.-Кор., с. 425), *яко душа наша ест безсмертна* (1705 Прок. Вл., с. 183). Деякі прикметники могли зазнавати структурних змін. Так, у творенні слова *безгрішний*, крім раніше поширеного посткомпонента **-н-** (*безгрѣшный Христос* (1605—1606 Пер., с. 49; 53), *бѣъ са(м) только безгрѣшенъ* (1587 См. Кл., с. 12)), брав участь також **-овн-**: *безгрѣховнои забавы* (1699 р.-Ст., с. 17), *дарѣи на(м) бе(з)грѣховнои забавы* (1646 Перло, с. 17). Зафіксований також випадок, коли препозитивний елемент **без-** додавався до прикметника, у структурі якого вже був інший префікс — *бе(з)погрѣшный* (XVII Слав.-Кор., с. 425).

Як і раніше, прикметник *безбожний* використовувався переважно як емоціональний епітет, що виражав засудження ворогів, зрадників і взагалі осіб, котрі здійснюють ганебні вчинки [Виноградова, 1975, с. 193]: *безбо(ж)нии срацини* (1489 Чет., с. 96), *если кто має(т) дѣшу безбожноую* (1607 Лік., с. 10), *безбожны(м) невѣрны(м) люде(м)* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 120 зв.), *но враг мой, безбожний* (1705 Прок. Вл., с. 152), *безбожную здѣлавши своеволю* (XVIII Вел. I, с. 365), *лучше один день свят от безбожнаго года* (XVIII Г. Ск. СПб, с. 81).

У цей період спостерігається активний розвиток багатозначності у прикметника *бездушний*. Крім первісної семантики 'позбавлений душі' (*Бѣга бе(з)дѣиного* (1646 Перло, с. 9 зв.—10)), він міг означати:

а) 'який нічого не почуває, не відчуває' — *не терпѣлъ на(с) видѣти бездѣины(м) коумиromъ* (1489 Чет., с. 30 зв.), *бездушный истукан* (1772 Г. Ск. Д, с. 321);

б) ‘позбавлений життя; неживий, мертвий’ — *ко(ли) отрѣѣ(л) и бє(з)дѣи(н) стал* (1599 Виш. Кн., с. 217), *мертвый и бездушный чоловѣкъ* (XVIII Вел. IV, с. 139), *древа и зелѣа ѡху в себѣ не мають: а бєздушныє якъ живыє возрастѣють* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 188 зв.), *лежит и бездушен трепещет* (1705 Прок. Вл., с. 183);

в) ‘позбавлений гуманних почуттів; безсердечний, жорстокий’ — *бездушная тварь свѣдчити будет* (1608—1609 Виш. Зач., с. 213), *шаленого и бездушого Чаплинского* (XVIII Вел., с. 20).

4. Прикметники, які мали кількісне значення.

Особливістю цієї семантичної групи, як уже зазначалося раніше, було те, що вони поряд з основною семантикою — ‘відсутність чогось’ — отримували значення високого ступеня вияву ознаки. Твірними для них були іменники *ціна, міра, число*, а в староукраїнській мові ще й іменник *предел* ‘межа’. З точки зору структури — це були деривати з конфіксом *без-...-н-*: *безцѣн(н)и(й)* (1642 Сл. Лекс., с. 155 зв.), *громада безцѣннаго сокровища* (XVIII Г. Ск. К., с. 398), *но безцѣнный ест бысер* (1705 Прок. Вл., с. 187), *написалъ господь богъ тайность безмѣрную* (1489 Чет., 40 б), *бє(з)мѣ(р)ное блекотанье* (1596 Зиз. Лекс., с. 37), *рату(и) о(т) ско(р)бє(и) безмѣрныхъ* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 294 зв.), *лютую брань и силу безмѣрну* (1705 Прок. Вл., с. 169), *се аз умножаю всуе плач безмѣрный* (193), *при безмѣрныхъ роскошахъ* (XVIII Вел. IV, с. 5), *в страну велику и безмѣрну* (1791 Г. Ск. ДЗ, с. 167), *бєзъпредѣльной широкости* (1646 Перло, с. 16).

Виняток становить прикметник *безчисленный*, у творенні якого брав участь *-енн-*: *безчисленая же воинства* (1489 Чет., с. 74 зв.), *бє(з)численный* (XVII Слав.-Кор., с. 425), *кров людей безчисленных проливают* (1705 Прок. Вл., с. 169), *полк безчисленный огненных слуг предстанет* (186), *безчисленное сердце множество* (XVIII Г. Ск. К., с. 360), *в библии бог именуется безчисленными именами* (XVIII Г. Ск. Р5, с. 329).

Деякі конфіксальні прикметники з першою частиною *без-* за своєю семантикою наближалися до дієприкметників чи віддієслівних прикметників, інколи отримуючи модальний відтінок неможливості дії: *бєзбоя(з)нє(н)* (1642 Сл. Лекс., с. 227) ‘який нічого не боїться’, *бєзвред(д)ни(й)* (233) ‘який не зазнає збитків’, *бє(з)защитный* (1718—1724 І. Макс., с. 1006) ‘який не може сам себе захистити’, *бєзответенъ* убо *былъ быхъ* (1581 ПОБ, с. 14), ‘який не має виправ-

даннѣ, *бѣ(з)пожито(ч)ный то(т) язы(к)* (1596 Виш. Кн., с. 245—245 зв.) — ‘який не використовується’, *бѣ(з)болѣзненъ* (XVII Слав.-Кор., с. 424) ‘який не відчуває болю’, *всякая безвредная неприличность смѣшит* (XVIII Г. Ск. Алф., с. 428) — ‘який не причиняє шкоди’, *бѣзвѣстная и таинная премоудрости твоѣа* (1489 Чет., с. 286 зв.), *получилъ вѣдомост о бѣзвѣстном* Хмелницкого отездѣ (XVIII Вел., с. 17), *грѣхъ не тяжкий, тилко не безбѣдний* (1670 Т., с. 66) ‘який не приносить біду’, *тоѣ безвинное битя* (1671 АПГУ, с. 210) (у ролі постпозитивного компонента міг вживатися також **-овн-**: *бог есть безвиновное начало* (XVIII Г. Ск. К, с. 365)), *выходит безмятежная толпа миром дышущих жителей* (70-ті роки XVIII Г. Ск. Р5, с. 327) — ‘який не відчуває тривоги, хвилювання; незворушно спокійний’, *бѣз(ъ)мятежное житіе* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 304 зв.) — ‘який проходить, без хвилювань і неприємностей’, *безмятежный неславный путь* (XVIII Г. Ск. Алф., с. 411) — перен. ‘якого ніщо не порушує, ніщо не засмучує’, *смерть сердечная зависит от безпутных мыслей* (XVIII Г. Ск. К, с. 363) — ‘легковажний, непутящий’.

Отже, XIV—XVIII ст. — це період активного розвитку всіх лексико-словотвірних типів конфіксальних прикметників з першим компонентом **без-**.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом **до-**

Наявність у праслов'янській мові поодиноких прикметників з препозитивним компонентом конфікса **до-**, фактична відсутність їх у пам'ятках давньої руськоукраїнської мови свідчать про те, що до XIV ст. названий формант не брав активної участі у творенні прикметників. Основні структурні й лексико-словотвірні типи похідних конфіксальних ад'єктивів з першою частиною **до-** починають формуватися саме в староукраїнській мові, а найбільшою активністю відзначаються у кінці XVI — на початку XVII ст.

За походженням це були конфіксальні деривати, утворені за допомогою конфікса **до-...-н-**. Причому наявність саме **-н-** як другого компонента конфікса була обов'язковою структурною особливістю. Найбільшою була група прикметників, які передавали часові відношення. Тому можна говорити, що в зазначений період це була основна функція згаданого конфікса. Похідні ад'єктиви могли означати:

1) 'той, що передую певній події, явищу або періоду, названого твірним іменником' [СУЛМ 1969, с. 214]: *до́ча(с)но(з)[о]* *ро(з)-де(л)ку ме(жи) на(и)* (1570 ВГ, с. 91), *смерт до́часнаѧ* *каждомѧ певна* (1587 См. Кл., с. 35), *до́ча(с)ный* (1596 Зиз. Лекс., с. 39), *тамѧ до́часные страхи не звитяжают* (1598 КО, с. 379), *до́часное и смертельное житіє* (1598 АЮЗР I, с. 380), *иных апостоловъ владза была до́часная* (1598—1599 Відп. ПО, с. 1087), *до́часную па́губу* (ВПК XVI, с. 234 зв.), *посесоро(м) до́часны(м)* (1600 ККПС, с. 76), *для до́часних пожитков* (бл. 1605 Пер., с. 25), *на ти(м) мизе(р)-нымѧ и до́ча(с)ны(м) свете* (1650 ДМВН, с. 35), *ласку з(с)дню и до́часную* (1659 Гал., с. 12 зв.), *до́часный* (сер. XVII Син., с. 112), *до́частный* (XVII Слав.-Кор., с. 444), *и до́часно(и) ка(р)ности б́жо(и) зде прію* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 38), *для трактованя до́часного покою* (XVIII Вел. II, с. 102).

Ця підгрупа була досить значна кількісно, але представлена небагатьма лексемами, серед яких найчастіше у пам'ятках староукраїнської мови фіксується прикметник *до́часний*. Уже в той час він міг використовуватися у двох значеннях: 'який настає раніше належного строку, передчасний' та 'який триває деякий час, тимчасовий'. Утворений він конфіксальним способом за допомогою форманта *до-...-н-* від основи іменника *час*;

2) 'той, що виражає часові межі': *оддаючи до скарбу нашого повинностъ до́рочную* (1389 РЕА I, с. 27 — ССУМ II, с. 320) — 'щорічний', *и на неѧъ лу(н)ного бѣѧъ до́ро(ч)ного* (1587 См. Кл., с. 41), *до́рочный* (XVII Слав.-Кор., с. 444), *до́рочного жолду* (XVIII Вел. IV, с. 283), *право свое до́животное иному подаѧ* (1571 АЮЗР I, с. 185) — 'який триває до кінця життя', *пнѧю до́живо(т)ною* (1638 ККПС, с. 115), *запи(с) до(л)говы(и) и до́живо(т)ни(и)* (1650 ДМВН, с. 29 зв.), *і́збранъ на до́животное войтовство* (XVIII Вел. III, с. 544), *игѧме(н) а(л)бо че(р)нець до́ско(н)ного послѧше(н)ства црѧкве* (СУМ XVI—XVII, VIII, с. 157) — 'який триває до кінця життя, до скону', *до́вѣчно(и) муки* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 10).

У такому значенні паралельно з конфіксом *до-...-н-* міг уживатися формант *до-...-альн-*. Наприклад: *до́конѣчальная грамота* (ССУМ II, с. 314) — 'остаточний, кінцевий', *до́кончалная вѣчная запись* (1634 АЮЗР I, с. 95) — *згѧбе(л) до́конечна* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 38 зв.; 61). У цьому випадку значення і функції обох конфіксів повністю синонімічні.

Крім часових відношень, конфіксальні прикметники з першим компонентом **до-** передавали ознаку щодо напрямку: *лишити додол-ни* (XVII—XVIII Т., с. 755), *поклон доземний* (757).

Аналіз зібраного матеріалу свідчить про те, що у XIV—XVIII ст. конфікс **до-...-н-** виявляв помітну словотвірну активність, незважаючи на обмеженість у вираженні семантичних відношень.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом **з-**

У період розвитку староукраїнської мови формант **з-** не відзначався словотвірною активністю. У пам'ятках цього періоду виявлено одиничний випадок застосування **з-** як словотворчого форманта для творення прикметника: *гото(в) границы звєчистые оказа(т)* (1584 ККПС, с. 6 зв.). Використаний тут ад'єктив *звєчистый* означав 'споконвічний' і був утворений за допомогою конфікса **з-...-ист-**.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом **за-**

У староукраїнську добу збільшується продуктивність форманта **за-** у творенні прикметників, розширюються не тільки словотвірні типи, а й словотвірні значення похідних прикметників. В основному такі ад'єктиви утворювалися від іменникових основ за допомогою двох конфіксів, які функціонували в цей час.

Значного поширення у староукраїнській мові набуває конфікс **за-...-н-**. Найчисленнішою серед похідних з цим формантом була група прикметників, які передавали просторові відношення. Твірний іменник, як правило, позначав якесь географічне поняття. Наприклад: *будуть брати рибу у хотар загорнѣи* (1456 DIR "А", с. 511), *загорніи части земли Угорской* (1621 Пал., с. 986), *загорни(й)* (1642 Сл. Лекс., с. 301), *загорный* (XVII Слав.-Кор., с. 449), *а чоловѣку заграничному* (1560—1561 ЛЗК, с. 3 зв.), *або грабежа от панов заграничныхъ* (1565 АЮЗР 8/VI, с. 157), *нивоу заровную свою* (кін. XVI—поч. XVII СУМ XVI—XVII, X, с. 184) — від іменника *рів*, *запредѣлень* (1642 Сл. Лекс., с. 124), *загородный дворъ* (1718—1724 І. Макс., с. 1261), *зарѣбєжніє и инніє ѿкраинци* (1740 ЛК, с. 46).

Конфіксальні прикметники цього словотвірного типу могли також означати 'розташування за чимось, під чимось': *закожняя пухли-*

на (1642 Сл. Лекс., с. 253), *кровъ пускалъ зашкурную* (I пол. XVIII Дн. Марк. V, с. 130 — Т. Мат. I, с. 298), *закожный* (1718—1724 I. Макс., с. 1259), *закожны* (1249). У наведених лексемах препозитивний компонент *за-* за значенням є синонімічним до *під-*, а в ролі твірних виступають іменники на позначення частин тіла.

Староукраїнська мова зберегла також давній руськоукраїнський тип прикметників на *за-...-н-* із часовим значенням ‘який збігається в часі з тим, що названо твірним словом’, але суттєво не збагатила його новими словами. У пам’ятках цього періоду виявлені такі ад’єктиви: *зау(т)рни(й)* (1642 Сл. Лекс., с. 24), *заутрны(й)* (79 зв.), *снѣд(ъ) заутрняя* (151 зв.), *заѣтрняѧ* (1718—1724 I. Макс., с. 1194) та ін.

Пам’ятки XVI ст. засвідчують формування нового лексико-словотвірного типу прикметників із конфіксом *за-...-н-* — дериватів, утворених переважно від основ абстрактних іменників, які передавали об’єктні відношення з відтінком мети: *мас(т) бы(ти) двѣ лито(р)гии ... заздоровъная и памятная* (1586 СУМ XVI—XVII, X, с. 37), *заздоровная* литургія (1623 Пам. I, с. 34 — Т. Мат. I, с. 269), *задушная* литургія (1623 Пам. I, с. 33 — Т. Мат. I, с. 268), *тогоу задѣиноу* набоженства оувѣда(в)ши (1625 СУМ XVI—XVII, X, с. 27), *за(з)доровнаѧ* (1718—1724 I. Макс., с. 1020).

Окрім проаналізованого форманта, у староукраїнській мові функціонує конфікс *за-...-ьск-*. Найактивніше він виявив себе у творенні прикметників із просторовим значенням ‘такий, що знаходиться за предметом, названим твірним іменником’: *татарскый товаръ или заморскый оу Сочавѣ* (1460 ВД II, с. 273), *замо(р)-ски(й)* (1642 Сл. Лекс., с. 300 зв.—301), *елень заморскый* (1718—1724 I. Макс., с. 1081), *мужи заманастирскіи* (1508 АЮЗР I/VI, с. 13), *в замѣс(ъ)ко(м) покѡи* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 53), *заездилемъ до шинковъ замѣскихъ* (1717—1734 Дн. Марк. I, с. 127 — Т. Мат. I, с. 277), *луць замѣскій* (1718—1724 I. Макс., с. 1159), *пограбил людеи заграницких* (1560—1561 ЛЗК, с. 131). У ролі твірного слова могла виступати також власна назва, наприклад: *о полкахъ за-Днѣпрскихъ* (XVIII Вел., с. 249), *родимецъ заднѣпрскій* (1723 ДДГ, с. 175).

Інші лексико-словотвірні значення цього форманта в староукраїнській мові не виявлено.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом *межи-*

У староукраїнській мові існувало декілька фонетичних варіантів форманта **між-: межи-, междо-, между-**. Форма **межи-** розвинулася з праслов'янської *medjī, що за походженням була формою місцевого відмінка однини іменника *medja 'межа' [ЕСУМ III, с. 472]. **Между-/междо-** — запозичення зі старослов'янської мови: ст.сл. **междоу** — це форма місцевого відмінка двоїни іменника *medja 'межа' [ЕСУМ III, с. 472].

Цей компонент брав участь у конфіксальному творенні відносних прикметників від основи орудного відмінка іменників за допомогою конфіксів **межи-/междо-/между-...-н-** або **межи-/междо-/между-...-ск-**. У староукраїнський період їхні семантичні функції були досить обмежені. У пам'ятках цього періоду виявлена група ад'єктивів двох типів:

1) похідні, які вказували на місце вияву ознаки — 'такий, що існує між предметами тощо' [СУЛМ, 1969, с. 212]: **междос(т)ѣн(н)и(й)** (1642 Сл. Лекс., с. 166) — твірним виступає іменник *стіна*, **ме(ж)-дumo(р)ски(й)** (41) — *море*, **межиземское море** (XVII—XVIII Рук. хр., с. 400) — *земля*;

2) похідні зі значенням 'те, що відбувається між предметами, організаціями, установами, угрупованнями, подіями, названими твірною іменниковою основою' (об'єктний локатив): **междуособная война** (поч. XVII Сак., с. 331) — *особа*.

Отже, можна говорити про існування двох конфіксів із першим компонентом **между-/междо-**. Словотвірні можливості **между-/междо-...-н-** та **между-/междо-...-ск-**, у староукраїнській мові були досить обмеженими.

Близьким за значенням до форманта **межи-/междо(у)-** був конфікс із препозитивним компонентом **средо(и)-**: *mediterrane(us)*. **средозе(м)ни(й)** (1642 Сл. Лекс., с. 186) 'середземний'. За походженням названий прикметник є скоріш за все калькою з латинської мови: лат. *medius* 'середній' і *terra* 'земля'.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом *на-*

Староукраїнська мова зберегла основну словотвірну модель конфіксального творення прикметників з препозитивним компонентом **на-**, збагативши її новими похідними утвореннями й розши-

ривши можливості в передачі семантичних відтінків. Як і раніше, прикметники цього типу творилися за допомогою конфікса **на-...-н-** і виражали просторові відношення:

1) 'позначення географічних понять, на яких розташована особа, предмет тощо': *надо(л)ни(й)* (1642 Сл. Лекс., с. 155 зв.), *надолныхъ людей не могли перемочи* (XVII—XVIII Т. Мат. I, с. 154), *обернулъ до надолной земли* (Боб., с. 297 — Т. Мат. I, с. 454) — 'такий, що знаходиться у долині', *он живет в нагорном замкѣ* (70-ті роки XVIII Г. Ск. Р5, с. 327) — 'розташований на горі', *наземный* (1718—1724 І. Макс., с. 1258) — 'знаходиться на землі';

2) 'такий, що перебуває на предметі, названому твірним іменником' [СУЛМ, 1969, с. 213] або біля нього: *нагрѣбны нап(с)* (1627 Бер. Лекс., с. 36), *нагрѣбноє нѣніє* (XVII Слав.-Кор., с. 470), *замѣкъ надверный* (XVII Ак. Бор., с. 66).

Фіксуються випадки, коли той самий прикметник передавав різні значення. Наприклад, слово *надворный* могло мати такі значення:

1) 'розміщений у межах двору, садиби (*двір* у значенні 'присадибне господарство') — *свинней надворни(х) трое* (1747 ДНМ, с. 7);

2) 'який службою, перебуванням пов'язаний з двором (у монархічних країнах *двір* — монарх і його оточення), має відношення до нього': *по(д)ска(р)бѣму нѣмму надво(р)ному Великого кнзиства Лито(в)ского* (1609 ДМВН, с. 4 зв.), *по(д)ска(р)бѣго на(д)во(р)ного Велико(го) Кня(з)ства Лито(а)ского* (АЖ 1611, с. 72), *господину надворному совѣтнику* (1787 ДДГ, с. 136);

3) 'який міститься із зовнішнього боку, виходить назовні; зовнішній' — *надворный* (кін. XVI Амф. Лекс., с. 180), *внѣшний* — *надвѣрній* (1627 Бер. Лекс., с. 16).

Такі випадки підкреслюють здатність конфікса змінювати свої функції залежно від значення твірного іменника. Так, у перших двох випадках **на-** вказує на приналежність до чогось (об'єктні відношення), у третьому — на місце розташування, напрямок (просторові відношення).

Досить поширеним у цей час був прикметник *набожный*, запозичений староукраїнською мовою з польської: пол. *nabożny* утворилося за допомогою конфікса **на-...-н-** від іменника *bog* 'бог': *набужный* (сер. XVI НП, с. 192), *серце мділо з набожного жалю* (поч. XVII Сак., с. 332), *православный хр(с)тіане, прошу жебы сте были набожныи* (1659 Гал., с. 518 зв.).

Отже, у староукраїнській мові конфікс **на-...-н-** виконував дві функції. Перша і основна — передача просторових відношень. Такі прикметники об'єднувалися у лексико-словотвірний тип зі значенням 'такий, що розташований на тому, що названо твірним словом'. Друга функція — це передача об'єктно-атрибутивних відношень. Прикметники цього лексико-словотвірного типу вказували на вияв ознаки особи через її стосунок до інших предметів, понять тощо.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом *над-*

Конфікс **над-...-н-** брав участь у творенні відносних прикметників від іменників. Похідні такого типу означали 'такий, що знаходиться вище предмета, названого твірним іменником' [СУЛМ, 1969, с. 213] або біля нього. В обстежених пам'ятках виявлено тільки два похідні: *наддвєрняа* (XVII Слав.-Кор., с. 470), *на(д)-гробное* (1817—1824 І. Макс., с. 1182), *плачь на(д)гробный* (997).

Нечисленний фактичний матеріал свідчить про те, що в XVI—XVIII ст. названий формант ще не виявляв особливої словотвірної активності.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом *не-*

Основною функцією префікса **не-** було творення похідних префіксальних прикметників із заперечним значенням. Проте слід зазначити, що згаданий формант міг також брати участь у конфіксальному творенні ад'єктивів і в цьому випадку найчастіше виступав із постпозитивним компонентом **-енн-**, рідше — **-н-**. Таким чином утворювалися якісні прикметники від дієслівних основ, які мали значення протилежне змістові кореня слова і одночасно вказували на дуже велику міру ознаки в предметі. Наприклад:

неоціненний 'якому не можна скласти ціни; дуже цінний. Надзвичайно важливий своїм значенням; дуже великий' (СУМ V, с. 351) — *дар неоціненний* (1705 Прок. Вл., с. 191);

нескінченний 'який дуже довго триває; який не має видимих меж, дуже довгий. Який не кінчається, постійний. Необмежений, дуже великий (про кількість)' (СУМ V, с. 383) — *wieczność nieskon-*

сзепни (УГр. XV, с. 27), *тажкїи нескон(ъ)чоньи грѣхи* (1659 Гал., с. 62), *повстанеть вѣчное и неконечное царство* (XVII—XVIII Рук. хр., с. 183 — Т. Мат. I, с. 488);

незмїрний ‘якого не можна зміряти, виміряти і т. ін.; дуже великий щодо сили вияву’ (СУМ V, с. 320) — *незмѣрный сердечный боль* (1621 Пам. I, с. 131 — Т. Мат. I, с. 486), *винъ есть немѣрный пѣяница* (II пол. XVII Т. Мат. I, с. 489), *показалъ свою нейзмѣрную силу* (XVII Т. Мат. I, с. 487), *стацію немѣрную брали* (II пол. XVII ЛС, с. 77), *немѣрний тяжарь* (XVIII Вел. III, с. 433).

Наявність похідних такого лексико-словотвірною типу свідчить про збільшення словотвірних можливостей форманта **не-** та розширення його семантичних функцій. Водночас наголосимо ще раз, що за допомогою конфікса з першим компонентом **не-** утворювалися прикметники тільки від дієслівних основ.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом **по-**

Порівняно з тими небагатьма дериватами на **по-**, які були зафіксовані в пам’ятках XI—XIII ст., численний матеріал пізніших часів переконливо свідчить про те, що цей формант, напевно, набув продуктивності після XIII ст. У цей час сформувалися й основні його функції.

Конфікси з препозитивним елементом **по-** переважно брали участь у творенні прикметників від іменникових основ. При цьому вони могли передавати різні семантичні відношення:

1. Просторові — ‘такий, уздовж якого відбувається дія, розташований хто-, що-небудь’: *поморскыи землѣ* (Гр. XIV, с. 36), *поморскій* (XVII Слав.-Кор., с. 487), *поморская земля* (1718—1724 I. Макс., с. 978), *поморскій* (978), *Рязанское мыто и побережское* (Гр. XIV, с. 33), *вои побрежнии* (1642 Сл. Лекс., с. 262 зв.), *побережныхъ дворовъ* (1717—1734 Дн. Марк. I, с. 7 — Т. Мат. II, с. 113), *побережный* (1718—1724 I. Макс., с. 1123), *людѣи поднѣстрынскихъ* (1739 ГГ, с. 22), *полковники же, Зеленскіи, бреславскіи, по-днѣстранскіи* (30 зв.), *малороссійскихъ поднѣпрскихъ полкахъ* (1740 ЛК, с. 60 зв.), *мѣста порубежныи* (Гр. XIV, с. 121), *порубежный городокъ* (XVIII Вел. I, с. 334), *подорожни(й)* (1642 Сл. Лекс., с. 169), *помѣжного о(т)чи(з)ного дворища* (1728 ДНМ, с. 14 зв.).

Твірним словом для прикметників цього словотвірного типу найчастіше виступало якесь географічне поняття (море, дорога, берег тощо) або іменник на позначення одиниць виміру простору (межа, рубіж та ін.). У процесі словотворення брали участь конфікси **по-...-н-** та **по-...-ск-**.

2. Часові — ‘такий, що відбувається після певної події, факту тощо’ [СУЛМ, 1969, с. 214]. У творенні цих ад’єктивів, крім досить активного постпозитивного компонента **-н-**, використовувався також **-ов-**: *дождь поранковый* (1621 Т. Мат. II, с. 173), *пора(н)ний* (1642 Сл. Лекс., с. 286), *пищы повеече(р)нії* (112 зв.).

Зібраний фактичний матеріал свідчить про те, що у XIV—XVIII ст. деривати цього словотвірного типу не відзначалися особливою активністю. Тому можна говорити лише про формування часового значення у конфіксальних прикметників на **по-** у період розвитку староукраїнської мови.

3. Об’єктно-атрибутивні:

а) ‘вказує на характеристику особи, предмета через їхній стосунок до Бога’: *тыє слова хр(с)тіанина побо(ж)ного* (1587 См. Кл., с. 9), *побожныхъ царей* (1598—1599 Відп. ПО, с. 1059), *неякого побожного мужа вилотия* (1115), *побожнимъ священником* (бл. 1605 Пер., с. 49), *побожны* (1627 Бер. Лекс., с. 7), *о(т) людєи побожны(х)* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 18 зв.).

Цей словотвірний підтип був успадкований староукраїнською мовою ще з давнього руськоукраїнського періоду. Особливе поширення таких прикметників припадає на кінець XVI — початок XVII ст., що було пов’язано з розвитком полемічної літератури на українських землях.

Варто зазначити, що в цей час прикметник *побожний* поряд зі своїм основним значенням ‘віруючий’ розвиває і переносне — ‘помірний, невисокий’. Це явище фіксується вже в 1560 р.: *цену побожную за бочку овса уставили* (1560 АЮЗР I, с. 152);

б) ‘вказує на характеристику особи, предмета через їхній стосунок до інших предметів, явищ, понять тощо’. Твірним словом виступав абстрактний іменник, а основним словотворчим формантом — конфікс **по-...-н-**: *полюбовныйъ судья* (1524 АЮЗР I, с. 64), *приятельи ѿими любовными* (1560—1561 ЛЗК, с. 18 зв.) — любов; *сыновъ мужскихъ посвѣдомыхъ* (1542 АЮЗР I, с. 116) — префіксально-безсуфіксальний прикметник від основи іменника *свідомий*.

мість, оформлений за давнім архаїчним типом; *бо тоє убозство єсть поневолює* (1659 Гал., с. 54), *не хотя по нихъ ничего поневоленного* (XVII—XVIII Т. Мат. II, с. 167) — неволя; *постыдный* (XVII Слав.-Кор., с. 488) — стид; *потаємный* (XVII Слав.-Кор., с. 488), *и противко него потаємныи чиняють рады* (XVII Т. Мат. II, с. 190), *быль такожде и самъ унѣятомъ потаємнимъ* (XVIII Вел. III, с. 297), *затворился въ мѣстцу потаємномъ* (XVII—XVIII Рук. хр., с. 159 — Т. Мат. II, с. 190), *посварок потаємный* (бл. 1605 Пер., с. 32) — таємниця; *возра(ст) се(и) помѣ(р)ны(и)* (кін. XVII—поч. XVIII КЗ, с. 298) — міра, *съ дѣтей нашихъ, ани з покре(в)-ны(х), близки(х)* (1718 ПЛ, с. 25) — кров, *усѣхъ покровныхъ его [Выговского] збогатиць* (II пол. XVII—поч. XVIII ЛС, с. 52), *жесь ми покровный* (XVII—XVIII Т. Мат. II, с. 155).

Майже всі названі деривати мають безпрефіксні відповідники (*потаємный* — *таємный*, *полюбовный* — *любовный* і под.). Звідси логічно виникає питання про спосіб творення таких похідних — конфіксальний чи префіксальний? Ми схилиємося до першого варіанта, оскільки словотвірне значення прикметників з першою частиною **по-** на позначення означальних відношень доцільніше і правильніше з лексичної точки зору пояснювати через сполучення іменника з прийменником, а не через прикметник: *полюбовный* — ‘той, що проходить, відбувається *по любові*’, *помірний* — ‘визначається *по мірі*’, *потаємный* — ‘тримається *в таємниці*’ тощо.

Отже, період розвитку староукраїнської мови — це час активного творення, функціонування і поповнення лексичного складу української мови конфіксальними похідними прикметниками з першим компонентом **по-**.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом *под-*

Староукраїнська мова не тільки зберегла давні руськоукраїнські лексико-словотвірні типи конфіксальних прикметників з першою частиною **подь-**, але й суттєво поповнила структури цього типу новими похідними одиницями. Найбільш численну групу становили прикметники зі значенням ‘такий, що перебуває нижче від предмета, названого твірним іменником’ [СУЛМ, 1969, с. 213]: *по(д)нб(с)ны(и) свѣтъ* (1587 См. Кл., с. 8), *правачи всю по(д)нб(с)нѣю* (19), *по(д)небесный* (1718—1724 І. Макс., с. 1249), *духов злобы поднебесных*

(70-ті роки XVIII Г. Ск. Р5, с. 351), в *поднебесный* край (XVIII Г. Ск. СБП, с. 69), в *подземный* одхожу край тілом почитати (поч. XVII Сак., с. 334), *подзе(м)ни(й)* (1642 Сл. Лекс., с. 288), *яма по(д)зе(м)ная* (304), *по(д)зе(м)ная мѣста* (150), *подземни* людіє (XVII Слав.-Кор., с. 484), *в(ъ) по(д)земную темницу пекелную* (1659 Гал., с. 484), *з бездн подземных* (1705 Прок. Вл., с. 152), *се ти небо в пропастьх подземних* (204), *по(д)земный* (1718—1724 І. Макс., с. 1258, 1260), *бѣжи себѣ в болота, в подземный ворота!* (XVIII Г. Ск. СБП, с. 62), *подводни(й)* (1642 Сл. Лекс., с. 285), *по(д)водны* (1718—1724 І. Макс., с. 1248), *по(д)солнечный* (1258), *подаружное одѣяніє* (1642 Сл. Лекс., с. 285), *подкровни(й)* (1642 Сл. Лекс., с. 288), *по(д)кровный* (1718—1724 І. Макс., с. 1259).

Як і раніше, твірними словами виступають іменники, але розширюється коло їхньої семантики. Мова йде про те, що у XVII ст. з'являються конфіксальні прикметники з першим компонентом *под-* на позначення частин тіла людини чи тварини: *подкрилни(й)* (1642 Сл. Лекс., с. 285), *по(д)кожни(й)* (285), *по(д)крылный* (1718—1724 І. Макс., с. 1248), *по(д)кожный* (1249).

Другий лексико-словотвірний тип, успадкований староукраїнською мовою з XI—XIII ст., — це прикметники зі значенням ‘такий, що зазнає дії предмета або явища, названого твірним іменником’ [СУЛМ, 1969, с. 214]. Похідні цієї групи, крім названого значення, отримали додатковий семантичний відтінок — ‘такий, що перебуває під впливом чи владою предмета або явища, названого твірним іменником’: *по(д)столи(и)* *земли Киє(в)ское* (1595 ККПС, с. 28), *пна воеводы подѣ(л)яського* (1598 ККПС, с. 51), *подстражни(й)* (1642 Сл. Лекс., с. 285), *по(д)цремный* (1718—1724 І. Макс., с. 1252), *мой подсушѣдокъ, по(д)судственъ дворцю моему* (1752 ДДГ, с. 54).

У творенні таких прикметників, крім надзвичайно продуктивного конфікса *под-...-н-*, починає брати участь і конфікс *под-...-ск-*.

З XVII ст. у пам'ятках староукраїнської мови фіксується новий тип прикметників із препозитивним компонентом *под-*, які означали ‘такий, що перебуває близько від предмета, названого твірним іменником’ [СУЛМ, 1969, с. 213]: *і краї подгорськії* (поч. XVII Сак., с. 323), *по(д)гласна* (1619 См. Гр., с. 14), *подстѣн(и)и(й)* (289 зв.), *по(д)алпѣнски(й)* (285), *всѣ тыє рѣчи сѣтъ подрѣчны* (1587 См. Кл., с. 1), *по(д)горный* (1718—1724 І. Макс., с. 1254), *отъ подручныхъ собѣ полковниковъ* (II пол. XVII Т. Мат. II, с. 140), *ставокъ по(д)дво(р)ны(и)* *и други(и)* *ставокъ в то(м) же селѣ* (1571 ВГ, с. 132).

Це були конфіксальні ад'єктиви, утворені за такою структурною моделлю: препозитивний компонент **под-** + орудний відмінок іменника + постпозитивний компонент **-н/-ск-**.

Отже, у староукраїнську добу розвиваються старі та з'являються нові лексико-словотвірні типи конфіксальних прикметників з першим компонентом **под-**, розширюються його семантичні функції, збільшується арсенал словотворчих формантів (**-ск-**).

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом *пол(у)-*

У староукраїнській мові у творенні прикметників брав участь конфікс **пол(у)-...-н-**. Це були похідні, які означали неповний, послаблений вияв ознаки, названої словосполученням, на базі якого вони виникли [Ішук, 2004, с. 100]. Значення таких прикметників, на думку М. Ішук та В. Ачилової, дорівнювало сумі значень їхніх складових компонентів. Наприклад: *по(л)стопни(й)* (272 зв.) 'довжиною в половину стопи', *по(л)мѣрни(й)* (273), *по(л)мѣрный* (1718—1724 І. Макс., с. 1176) 'розміром в половину визначеної міри' та ін. Твірними для цих прикметників виступали словосполучення, які склалися з іменника і лексеми **пол-** ('половина').

До описуваної групи належать і прикметники, які мотивувалися або співвідносилися зі складними іменниками, наприклад: *в полночной сторонѣ* (кін. XVI А), *полунощни(й)* (1642 Сл. Лекс., с. 274) — від іменника *полночь* 'північ', *въсходныхъ и полуденныхъ цѣрквей* (кін. XVI См. Кл., с. 39), *полуде(н)ни(й)* (1642 Сл. Лекс., с. 233) — 'південь'.

У сполученні з іменником *горілка* часто вживався прикметник *полугарний* — *гори(л)ки простой полугарной куховъ восѣмь* (1747 ДНМ, с. 7), що означало 'горілка вищого гатунку, звичайна горілка' [ЕСУМ, IV, с. 503]. Це було запозичення з російської мови *полугарная водка* 'горілка міцністю 40 градусів', утворене від *полугар* 'хлібне вино, яке наполовину вигоряє при відпалі' (складається з **пол-** 'пів' і *угар* 'вигар, угар') [ЕСУМ, IV, с. 503].

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом *пред-*

Запозичена із церковнослов'янської мови ще в період Київської Русі частина **пред-** активно використовувалася для творення конфіксальних прикметників і в XIV—XVIII ст. Функціонування саме

такої форми частково підтримувалося і впливом російської мови [ЕСУМ, IV, с. 559]. Проте вже у XVII ст. зустрічаються поодинокі випадки застосування повноголосної форми **перед-**: *оного доста-чаючи въ **пере(д)пѣчное** окно* (1750 ДДГ, с. 310), *жиди во Львовѣ **передмѣскіи** покупили* (XVII Т. Мат. II, с. 93).

Конфікс з препозитивним компонентом **пред-** брав участь у творенні відносних прикметників від іменників. А. Грищенко виділяє таку основну структурну модель: **пред-** + іменник в орудному відмінку + суфікс **-н/-ов-, -ев-** [Грищенко, 1978, с. 179].

Похідні цього типу можна поділити на дві основні лексико-словотвірні групи, залежно від значення утвореного прикметника:

1) прикметники, що виражали часове значення — ‘такий, який відбувається раніше того, що виражає основа твірного іменника’: ***предлу(н)ни(й)*** (1642 Сл. Лекс., с. 244 зв.), ***пре(д)вече(р)ня** снѣ(д)* (24), ***пре(д)полудневы(й)*** (24), ***пре(д)дневый*** (XVII Слав.-Кор., с. 491).

Основним формантом при творенні похідних цього типу виступав конфікс **пред-...-н-**;

2) прикметники з просторовим значенням — ‘розташований попереду чогось, у безпосередній близькості від кого-, чого-небудь’ [СУЛМ, 1969, с. 214]: ***предградски(й)*** (1642 Сл. Лекс., с. 287—287 зв.), ***пре(д)стѣнни(й)*** (124), ***пре(д)градски*** (1718—1724 І. Макс., с. 1261), *въ **пере(д)пѣчное** окно* (1750 ДДГ, с. 310), *поблизу **Стыра**, по дворех **предместских*** (1560—1561 ЛЗК, с. 224), *жиди **передмѣскіи*** (XVII Т. Мат. II, с. 93).

З погляду структури ця підгрупа прикметників на **пред-** цікава тим, що у процесі їхнього словотворення поряд із постпозитивними компонентами **-н-, -ов-, -ев-**, які виділяє А. Грищенко, застосовується також елемент **-ск-** (***пре(д)градски, передмѣскіи***).

Крім форми **пред-/перед-**, у «Лексиконі латинському» І. Максимовича виявлено випадок застосування варіанта **прежде-**: ***Преereptus. преждевременный*** (1718—1724 І. Макс., с. 1004). Формант **прежде-** — це видозмінене запозичення зі старослов’янської мови **прѣжде-**, що за походженням є формою вищого ступеня від прислівника *прѣдъ* ‘перед’ [ЕСУМ, IV, с. 560].

Не цілком ясним залишається походження слова *предковѣчний* ‘стародавній’, яке трапляється у літописі Самійла Величка: *На Украинѣ власной, **предковѣчной** отчизнѣ нашой* (XVIII Вел. І, прил. с. 45). Можливо, у цьому випадку ми маємо результат контамінації прикметників [***предковий***] ‘предківський’ та ***предвѣчний*** [ЕСУМ, IV, с. 560].

Зібраний матеріал свідчить про те, що у староукраїнській мові словотвірний тип прикметників із конфіксами з препозитивним компонентом **пред-** не тільки набуває подальшого розвитку, а й значно поповнюється новими похідними утвореннями.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом *при-*

У староукраїнській мові продовжує активно функціонувати лексико-словотвірний тип конфіксальних прикметників із просторовим значенням ('той, що перебуває в безпосередній близькості від того, що названо твірною основою'): *Прибережная Дакія* (1621 Пал., с. 559 — Т. Мат. II, с. 216), *marin(us)*, *maritime(us)*, *мо(р)ски(й)*, *примо(р)ски(й)* (1642 Сл. Лекс., с. 184 зв.), *приградский* (1718—1724 I. Макс., с. 1261). Розширюються функції форманта **-ск-** у процесі словотвору названих похідних.

* * *

У староукраїнський період конфіксальний спосіб творення прикметників виступає надзвичайно продуктивним засобом поповнення лексичного складу української мови новими похідними одиницями (табл. 2). Як і раніше, найбільшою словотвірною активністю відзначається **без-**, активно продовжують функціонувати конфікси з першими компонентами **за-**, **на-**, **при-**, малопродуктивним виступає конфікс **над-...-н-**.

Успадковані з давньої руськоукраїнської мови конфікси з першими компонентами **до-**, **по-**, **под-** у XIV—XVIII ст. значно збільшують свою активність у творенні прикметників. Крім того, спостерігається виникнення і розвиток нових лексико-словотвірних типів із названими формантами. Збільшується активність **не-** у творенні конфіксальних прикметників від дієслівних основ.

Ще однією характерною особливістю досліджуваного періоду була поява нових словотворчих засобів. До них відносяться конфікси з першим компонентом **полу-** (продуктивний) і малопродуктивні **межи-** та **з-**, активізує свої праслов'янські функції конфікс **пред-...-н-**. Зазначимо також про розширення використання елементів **-ск-**, меншою мірою **-ов-** як другого компонента конфіксів. У ролі твірних в основному виступали іменники, за винятком випадків творення прикметників за допомогою **не-...-енн-/-н-** від дієслівних основ.

Таблиця 2

Прикметникові конфікси староукраїнської мови

Препозитив- ний компо- нент конфікса	Значення	Конфікс	Приклади
<i>без-</i>	1) 'позбавлений ознаки, вираженої твірним словом'	без- + конкр. ім. + -н-	<i>безженный, безродный, безтелесный, бе(з)пло(д)ны(й), безпраздничный, бе(з)ды(м)ны(й), бе(з)зе(р)ный, бе(з)кни(ж)ны(й), безмытныи</i>
		без- + конкр. ім. + Ø	<i>безногий, безрукий, безухи(й), безкості(й), бе(з)власи(й), бе(з)брадый, безъноси(и), бе(з)зубы(и), безхвостый</i>
	2) 'позбавлений семи позитивної ознаки, вираженої твірним словом'	без- + абстр. ім. + -н-	<i>безче(ст)ны(й), безвстыдний, безнадеженъ, бе(з)славни(й), бе(з)скръ(б)ны(и), бездушный</i>
		без- + абстр. ім. + -нв-	<i>безлюбивыи</i>
		без- + абстр. ім. + -лив-	<i>бе(з)фрасунливый</i>
		без- + абстр. ім. + -овн-	<i>безтолковный, безгрѣховный</i>
		без- + абстр. ім. + Ø	<i>безстужий</i>
		без- + абстр. ім. + -очн-	<i>безпереривочный</i>
		без- + абстр. ім. + -енн-	<i>безчисленный</i>
<i>до-</i>	1) часові відношення		
	а) передує часу вияву ознаки	до-...-н-	<i>доча(с)ный</i>
	б) виражає часові межі	до-...-н-	<i>дорочный, доживо(т)ни(и), доско(н)ний, довѣчни(и)</i>
		до-...-альн-	<i>докончальный</i>

Продовження табл. 2

Препози- тивний компонент конфікса	Значення	Конфікс	Приклади
до-	2) ознака вияву напрямку дії	до-...-н-	<i>додолний, доземний</i>
з-	часове значення	з-...-ист-	<i>звечистий</i>
за-	1) просторові відношення (місце вияву ознаки)	за-...-н-	<i>загорни(й), загра- ничный, заровний, запредѣлень, заго- родный; зашкур- ный, закожный</i>
		за-...-ьск-	<i>замо(р)ски(й), заманастирский, замѣс(ъ)ки(й), заднѣпрскій</i>
	2) часові відношення (час вияву ознаки)	за-...-н-	<i>зау(т)рни(й), завчасний</i>
	3) відношення мети	за-...-н-	<i>заздоровний, задушний</i>
межи-, междо-, между-	1) просторові відношення (місце вияву ознаки)	межи- (междо-, между-)...-н-	<i>междос(т)ѣн- (н)и(й)</i>
		межи- (междо-, между-)...-ск-	<i>ме(ж)думо(р) ски(й), межизем- ское море</i>
	2) об'єктний локатив	междуо-...-н-	<i>междуособний</i>
на-	1) локативні відношення (вияв ознаки за місцем фік- сації)	на-...-н-	<i>надо(л)ни(й), на- земный, нагроб- ны, надверный, надворный</i>
	2) об'єктно-атрибутивні від- ношення (вияв ознаки особи через її стосунок до інших предметів, понять тощо)	на-...-н-	<i>набожный</i>
над-	локативні відношення (вияв за місцем розташування, названого твірним словом)	над-...-н-	<i>наддверный, на(д)гробный</i>

Препозитивний компонент конфікса	Значення	Конфікс	Приклади
не-	вияв ознаки дуже високого ступеня якості	не- + дієслівна основа + -енн-	<i>неоцінений, nieskonczony</i>
		не- + дієслівна основа + -н-	<i>незмінні</i>
по-	1) просторові відношення (вияв об'єктного локалізатора)	по-...-н-	<i>побрежний, порубежный, подорожний(ий), пом'яжний</i>
		по-...-ьск-	<i>поморський</i>
	2) часові відношення (вияв ознаки часу, що настав після певної події)	по-...-н-	<i>пора(н)ний, повечер(р)ний</i>
		по-...-ов-	<i>поранковий</i>
	3) атрибутивні відношення (вияв ознаки особи, предмета через їхній стосунок до інших предметів, явищ, понять тощо)	по-...-н-	<i>полюбовный, посвядомый, поневоленный, постыдный, потаємный, пом'я(р)ний(ий), покривный, побожний</i>
под-	1) просторові відношення (вияв ознаки локалізованого об'єкта): а) 'нижче чогось'	под-...-н-	<i>поднебесный, подземный, подводний(ий), по(д)-солнечный, подкровний(ий), подкрилний(ий), по(д)-кожний(ий)</i>
	б) 'близько чогось'	под-...-н-	<i>подст'ян(н)ий(ий), по(д)горный, подручний</i>

Закінчення табл. 2

Препозитивний компонент конфікса	Значення	Конфікс	Приклади
<i>под-</i>	2) об'єктні відношення (вияв ознаки об'єкта, на який спрямована дія)	под-...-ьск-	<i>подгорський, по(д)альнський(й)</i>
		под-...-н-	<i>по(д)столи(й), подстражни(й), по(д)аремный, по(д)судственъ</i>
		под-...-ьск-	<i>подъ(л)яський</i>
<i>пред-</i>	1) часові відношення (час вияву ознаки, що передує семі твірному слова)	пред-...-н-	<i>предъвѣчний, предлу(н)ни(й), пре(д)полудневы(й), пре(д)днєвы</i>
	2) просторові відношення (вияв ознаки локалітета)	пред-...-н-	<i>пре(д)стѣни(й), пре(д)пѣчний</i>
		пред-...-ьск-	<i>предградски(й), передмѣський</i>
<i>при-</i>	просторові відношення (ознака локального об'єкта, названого твірним словом)	при-...-н-	<i>прибережний</i>
		при-...-ьск-	<i>примо(р)ски(й), приградский</i>
<i>пол(у)-</i>	неповний, послаблений вияв ознаки	пол(у)-...-н-	<i>по(л)стоппи(й), по(л)мѣрни(й)</i>

3. РОЗВИТОК КОНФІКСАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПРИКМЕТНИКА В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом без-

Період розвитку нової української мови — це час остаточного формування й закріплення в словотвірній структурі української мови основних лексико-словотвірних типів конфіксальних прикметників із першим компонентом **без-**.

Похідні цього типу утворюються на основі сполучення родового відмінка іменника з прийменником *без*. Історично склалося, що у ролі твірних беруть участь як конкретні, так і абстрактні іменники, що безпосередньо впливає на семантику похідних прикметників.

Розглянемо спочатку конфіксальні прикметники, утворені від основи **конкретних іменників**.

Похідні цього типу мають значення ‘такий, що не має чогось’, ‘позбавлений чогось’ [СУЛМ, 1969, с. 209] або, як зазначає Т. Єфремова, передають ознаку, яка характеризується відсутністю того, що названо твірним іменником [Єфремова, с. 82]. У ролі мотивувального слова для них можуть виступати:

1) іменники, що є назвами осіб, груп людей тощо: *безри́дний* (1843 Б.-Н., с. 53) ‘сирота’, *безже́нний* (1885—1886 Жел. I, с. 18), *безлю́дний* (1885—1886 Жел. I, с. 19; 1907—1909 Гр. I, с. 42), *безна́слідний* (1885—1886 Жел. I, с. 19) ‘який не має потомків, спадкоємців’, *безпле́мінний* (1885—1886 Жел. I, с. 20; 1907—1909 Гр. I, с. 44), *безрі́дний* (1885—1886 Жел. I, с. 21; 1907—1909 Гр. I, с. 45; СУМ I, с. 144) ‘який не має рідні, сім’ї’, *безца́рний* (1885—1886 Жел. I, с. 22), *безді́тний* (1907—1909 Гр. I, с. 39), *безма́терній* (42), *безна́щадний* (42) ‘без нащадків’, *безсі́мейний* (СУМ I, с. 145), *безплі́тний* (139) та ін.

У творенні прикметників цієї групи бере участь конфікс **без-...-н-**, а структурна модель описуваного лексико-словотвірного типу має вигляд:

без- + основа іменника + -н-

Проте варто зазначити, що в пам’ятках кінця XIX — початку XX ст., зокрема у словнику Є. Желехівського та С. Недільського, фіксуються поодинокі випадки утворення прикметників від назв істот за допомогою конфікса **без-...-ск-**, які мали відповідники з конфіксом **без-...-н-** і виражали ідентичні значення. Наприклад: *безді́тний/безді́тський* (1885—1886 Жел. I, с. 17), *безпо́півський* (20) — ‘піп, священик’. Деколи структурні варіанти прикметників, утворені від одного твірного слова, могли відрізнятися певною мірою в значенні. Так, ад’єктив *безбо́жний* (1885—1886 Жел. I, с. 16) означав: 1) ‘безбожний, антирелігійний, грішний’; 2) ‘підлий, жорстокий’, а *безбо́жницький* (1885—1886 Жел. I, с. 16) мав тільки одне значення — ‘грішний’. У словнику за ред. Б. Грінченка прикметник *безбо́жний* (1907—1909 Гр. I, с. 37) подається з тим самим значенням,

що і в Є. Желехівського та С. Недільського, проте змінюється тлумачення прикметника *безбожницький* (1907—1909 Гр. I, с. 37) — ‘який властивий безбожнику’. Отже, розглядати його як конфіксальне утворення вже немає підстав.

У сучасній українській мові з’являється ряд прикметників, твірними для яких виступають назви тварин, наприклад: *безкінний* (СУМ I, с. 130), *безкорівний* (132);

2) іменники, що є назвами частин тіла людини або тварини. Структурна модель таких прикметників протягом усього історичного розвитку української мови була досить нестійкою. Вона варіювалася в межах від використання у творенні прикметників конфікса *без-...-н-* до утворення префіксально-нульсуфіксальних похідних. Яскравим підтвердженням цього факту є староукраїнська доба, коли в мові паралельно з однаковим значенням функціонували конфікси з матеріально вираженим і матеріально невираженим другим компонентом. Починаючи з XIX ст., спостерігається активне звуження використання *-н-* у ролі структурного компонента до майже повного згасання цієї словотвірної моделі в сучасній українській літературній мові.

До прикметників, утворених за допомогою конфікса *без-...-н-* належать: *безбородий* (1885—1886 Жел. I, с. 16; 1907—1909 Гр. I, с. 37; СУМ I, с. 119), *безкостий* (1885—1886 Жел. I, с. 18; 1907—1909 Гр. I, с. 41; СУМ I, с. 132), *безкрилий* (1885—1886 Жел. I, с. 18; 1907—1909 Гр. I, с. 41; СУМ I, с. 132), *безмозкий* (1885—1886 Жел. I, с. 19; СУМ I, с. 134), *безногий* (1885—1886 Жел. I, с. 19; 1907—1909 Гр. I, с. 43; СУМ I, с. 136), *безносий* (1885—1886 Жел. I, с. 19; 1907—1909 Гр. I, с. 43; СУМ I, с. 136), *безокий* (1885—1886 Жел. I, с. 19; 1907—1909 Гр. I, с. 43; СУМ I, с. 136), *безперий* (1885—1886 Жел. I, с. 20; 1907—1909 Гр. I, с. 43; СУМ I, с. 138), *безпятий* (1885—1886 Жел. I, с. 21) ‘який не має п’ят’, *безп’ятий* (1907—1909 Гр. I, с. 44), *безвусий* (1907—1909 Гр. I, с. 38; СУМ I, с. 123), *безухий* (1885—1886 Жел. I, с. 22; 1907—1909 Гр. I, с. 47), *безхвостий* (1885—1886 Жел. I, с. 22; 1907—1909 Гр. I, с. 47), *без’язикий* (1885—1886 Жел. I, с. 23; 1907—1909 Гр. I, с. 48), *безволосий* (1907—1909 Гр. I, с. 37; СУМ I, с. 122), *беззубий* (1907—1909 Гр. I, с. 39), *безкосий* (41), *безпупий* (44), *безклубий* (41) ‘у якого слабо розвинені бедра’, *безротий* (45), *безбровий* (СУМ I, с. 120) та ін.

У словнику за ред. Б. Грінченка збільшується кількість ад'єктивів, що мотивуються іменниками, які є назвами частин тіла тварин. Зокрема фіксуються прикметники *безгзривий* (1907—1909 Гр. I, с. 39), *безгузий* (39) 'безхвостий', *безлапий* (41), *безлуский* (1907—1909 Гр. I, с. 41; СУМ I, с. 133) 'який не має луски', *безрогий* (1907—1909 Гр. I, с. 45).

Зовсім невелику групу становлять конфіксальні похідні з матеріально вираженим посткомпонентом: *безпазёрний* (1885—1886 Жел. I, с. 19) 'без кігтів', *безпозвоночний* (20), *безсіменний* (21) — 'безсімені', *безслізний* (21), *безслізний* (1907—1909 Гр. I, с. 45; СУМ I, с. 146), *безтілесний/безтільний* (1885—1886 Жел. I, с. 22), *безтільний* (1907—1909 Гр. I, с. 46) 'безплотний', *безчеревний* (1907—1909 Гр. I, с. 48).

Як видно з наведеного матеріалу, у сучасній українській мові похідні прикметники, утворені від іменників, які є назвами частин тіла людини чи тварини, творяться переважно префіксально-безсуфіксальним [СУЛМ, 1969, с. 209] чи, як кваліфікує їх В. Горпинич, флективно-префіксальним способом [Горпинич, 1999, с. 150];

3) іменники, які є назвами предметів. Прикметники цього лексико-словотвірного типу становлять найбільш розгалужену як у семантичному, так і в структурному плані групу, яка постійно поповнюється новими утвореннями. Зібраний фактичний матеріал дозволив нам виділити в межах цієї групи декілька підгруп:

без- + іменник + -н-

безбілетний (1885—1886 Жел. I, с. 16), *безбулавний* (1885—1886 Жел. I, с. 16; 1907—1909 Гр. I, с. 37), *безвладний* (1885—1886 Жел. I, с. 16), *бездержавний* (17), *бездомний* (17), *беззаконний* (1885—1886 Жел. I, с. 18; 1907—1909 Гр. I, с. 40), *беззбройний* (1885—1886 Жел. I, с. 18), *без'именний* (18), *безпашипортний* (1885—1886 Жел. I, с. 20; 1907—1909 Гр. I, с. 43), *безправний* (1885—1886 Жел. I, с. 20; 1907—1909 Гр. I, с. 43), *безприютний* (1885—1886 Жел. I, с. 20), *безробітний* (21), *безробітний* (1907—1909 Гр. I, с. 45), *безтинний* (1885—1886 Жел. I, с. 22), *безхатній* (1885—1886 Жел. I, с. 22; 1907—1909 Гр. I, с. 47), *відчув собачу печаль безхатнього чоловіка* (2008 Шкляр, с. 10), *безшабельний* (1885—1886 Жел. I, с. 23; 1907—1909 Гр. I, с. 48), *безсерезний* (21) 'без сережок', *безрукавичний* (21) 'який не носить рукавиці',

безвесельний (1907—1909 Гр. I, с. 37) ‘який не має весел’, *бездзвінний* (39), *безкорвайний* (41), *безпосажна* (43) ‘про дівчину: без посагу, приданого’, *безчережний* (48) ‘який не дотримується черги’, *безиллюбний* (48) тощо.

У сучасній українській мові прикметники цієї підгрупи залишаються найпродуктивнішими. Про це свідчить:

- функціонування в мові великої кількості раніше утворених за цією моделлю прикметників;
- творення нових слів у зв’язку з появою у суспільстві нових понять, наприклад: *безгаражний* (СУМ I, с. 123), *безмоторний* (135), *безплацкартний* (139), *безресорний* (144), *безрульний* (145) та ін.;
- використання конфікса **без-...-н-** при утворенні прикметників від основи запозичених іменників, зокрема: *безатомний* (СУМ I, с. 119), *безафікний* (119), *бездефіцитний* (125) ‘який не має або не дає дефіциту’, *безкомпромісний* (130), *безконфліктний* (131), *безпрефікний* (142) та ін.

без- + іменник + -ов-

Кількість конфіксальних прикметників з другим компонентом **-ов-** у XIX — на початку XX ст. була невеликою, як видно із зібраного нами матеріалу: *безкомірковий* (1885—1886 Жел. I, с. 18), *безпредметовий* (20), *безрахунковий* (21), *безшапковий* (23).

Значно збільшилася кількість таких похідних, починаючи з середини — II половини XX ст., про що свідчить СУМ. Наприклад: *безбілковий* (СУМ I, с. 119) ‘який не містить у собі білка’, *безготівковий* (124), *безгрошевий* / *безгрошовий* (124), *бездротовий* (127) ‘при якому не користуються дротом’, *беззбитковий* (129), *безквитковий* (130), *безквітковий* (130), *безпелюстковий* (138), *безплановий* (139), *безприбутковий* (142), *безрейковий* (143) та ін. Крім того, конфікс **без-...-ов-** використовується також для творення термінів, у тому числі граматичних: *безособовий* (СУМ I, с. 137), *безпідметовий* (139), *безприйменниковий* (142), *безприсудковий* (142) тощо.

Порівнявши деривати, засвідчені до початку XIX ст., зі словами, зафіксованими у СУМі, можна говорити про розширення словотвірних можливостей компонента **-ов-** у конфіксальному творенні прикметників, а також про підвищення продуктивності конфікса **без-...-ов-** загалом.

без- + іменник + -овн-

Кількість таких похідних була невеликою. У словнику Є. Желехівського та С. Недільського зафіксовано всього два відповідні прикметники: *безчинівний* (1885—1886 Жел. I, с. 23) ‘без чину, офіційної посади’, *без’интересовний* (16) ‘який не має жодних інтересів, нічим не цікавиться’. У сучасній українській мові така модель не отримала розвитку.

без- + іменник + Ø

безкожухий (1885—1886 Жел. I, с. 18), *безмобстий* (19), *безобстий* (1885—1886 Жел. I, с. 19; СУМ I, с. 137) ‘ребро, гострий край’, *безпарий* (1885—1886 Жел. I, с. 20; 1907—1909 Гр. I, с. 43; СУМ I, с. 137), *безповерхий* (1885—1886 Жел. I, с. 20), *безрукавий* (1885—1886 Жел. I, с. 21; СУМ I, с. 145) ‘який не має рукавів’, *безбарвий* (1907—1909 Гр. I, с. 37), *безверхий* (37), *безвікий* (1907—1909 Гр. I, с. 38; СУМ I, с. 121) ‘о сосудѣ: безъ кришки’.

Ця словотвірна модель є непродуктивною та малоактивною;

4) назви явищ природи. Ця група прикметників є найбільш розгалуженою у структурному плані. Мова йде про те, що у творенні таких ад’єктивів беруть участь різноманітні конфікси:

- **без-...-н-:** *безлісний* (1885—1886 Жел. I, с. 19), *безбережний* (1885—1886 Жел. I, с. 16; 1907—1909 Гр. I, с. 37; СУМ I, с. 119), *безвідний/безводний* (1885—1886 Жел. I, с. 16; 1907—1909 Гр. I, с. 37), *безземельний* (1885—1886 Жел. I, с. 18; 1907—1909 Гр. I, с. 40), *безоблáчний* (1885—1886 Жел. I, с. 19), *безпольний* (20), *безрибний* (21), *безтра́вний* (1885—1886 Жел. I, с. 22; 1907—1909 Гр. I, с. 46), *безмісячний* (1907—1909 Гр. I, с. 42; СУМ I, с. 135), *безхмарний* (47);

- **без-...-ов-:** *безгрунто́вий* (1885—1886 Жел. I, с. 17);

- **без-...-ан-:** *безлісяний* (1885—1886 Жел. I, с. 19), *безросяний* (СУМ I, с. 145), *беззоряний* (129), *безповітряний* (140);

- **без-...-ачн-:** *безсонячний* (СУМ I, с. 147);

- **без-...-ав-:** *безлистявий* (1907—1909 Гр. I, с. 41);

- **без-...Ø:** *безлісий* (1907—1909 Гр. I, с. 41), *безлистий* (1885—1886 Жел. I, с. 18; 1907—1909 Гр. I, с. 41), *беззóрий* (1885—1886 Жел. I, с. 18) — ‘зірка’, *безберегий* (1907—1909 Гр. I, с. 37), *безгрунтий* (39), *безлистий* (СУМ I, с. 133), *безкорий* (131).

У сучасній українській мові найпродуктивнішими є постпозитивний компонент **-н-** (30 % від усіх зафіксованих похідних) та матеріально невиражений другий елемент конфікса (24 %). Крім того, характерною рисою української мови на сучасному етапі розвитку є можливість творення похідних від одного кореня за допомогою різних конфіксів, наприклад: *безхмарний/безхмарий* (СУМ I, с. 153) — **без-...-н-/без-...-о**, *безтінний/безтінювий* (150) — **без-...-н-/без-...-ов-**, *безлісий/безлісний* (133) — **без-...-о/без-...-н-**, *бездощевий/бездощовий/бездощівний* (127) — **без-...-ев-/без-...-ов-/без-...-івн-**.

Отже, група конфіксальних прикметників на **без-**, утворених від основи конкретних іменників, є надзвичайно розгалуженою і в структурному, і в семантичному плані; а відповідні лексико-словотвірні типи — поширеними і продуктивними.

Другу велику групу конфіксальних прикметників на **без-** становлять похідні, утворені від **абстрактних іменників**. Такі прикметники, як показано в попередніх розділах, поряд зі значенням ‘позбавлений чогось’, виражають ознаку, що характеризується протилежністю якості порівняно з тією, котра названа твірним словом. Основні структурні типи і моделі староукраїнської мови повністю перейшли в нову українську мову й отримали розвиток, поповнюючи лексику новими словами. Як і раніше, найчастіше твірними для таких похідних виступають абстрактні іменники, що є назвами певних ознак, властивостей тощо: *безвстидний* (1885—1886 Жел. I, с. 17) — зараз діалектне (СУМ I, с. 123), *безгарний* (1885—1886 Жел. I, с. 17) ‘надмірно великий’, *бездильний* (1843 Б.-Н., с. 53) ‘нешасний, бездольний’, *безжалісний/безжалостний* (1885—1886 Жел. I, с. 17), *безжалісний* (1907—1909 Гр. I, с. 40; СУМ I, с. 127), *безжальний* (СУМ I, с. 128), *беззавистний* (1885—1886 Жел. I, с. 18), *безкористний* (1885—1886 Жел. I, с. 18) / *безкорисний* (СУМ I, с. 131), *безмилостний* (1885—1886 Жел. I, с. 19), *безмицний* (1843 Б.-Н., с. 53) ‘безсильний’, *безнадійний* (1885—1886 Жел. I, с. 19) / *безнадійний* (1907—1909 Гр. I, с. 42; СУМ I, с. 135), *безнадійний містик* (2008 Шкляр, с. 101), *безрозумний* (1885—1886 Жел. I, с. 21; 1907—1909 Гр. I, с. 45), *безславний* (1885—1886 Жел. I, с. 21; 1907—1909 Гр. I, с. 45), *безсмертний* (1885—1886 Жел. I, с. 21), *безсблзний* (21) ‘пристойний’, *безсовісний* (22) / *безсовісний* (СУМ I, с. 147), *безсоромний* (1885—1886 Жел. I, с. 22; 1907—1909 Гр. I, с. 46; СУМ I, с. 147), *безстидний* (СУМ I, с. 148), *безстрастний* (1885—1886 Жел. I, с. 22) / *безстрасний*

(СУМ I, с. 148), *безстрашний* (1885—1886 Жел. I, с. 22; 1907—1909 Гр. I, с. 46; СУМ I, с. 148), у цій *безстрашній* жінці (2008 Шкляр, с. 124), *безстрашних і безкомпромісних* «воїнів плаща і кинджала» (2015 В'ятрович, с. 461), *безсумлінний* (1885—1886 Жел. I, с. 22) / *безсумлінний* (1907—1909 Гр. I, с. 46), *безталáнный* (1843 Б.-Н., с. 53) / *безталанний* (1885—1886 Жел. I, с. 22; 1907—1909 Гр., I, с. 46; СУМ I, с. 149), *безуспішний* (1885—1886 Жел. I, с. 22), *безхитрий* (1885—1886 Жел. I, с. 22; 1907—1909 Гр. I, с. 47), *безчестний* (1885—1886 Жел. I, с. 23) / *безчесний* (1907—1909 Гр. I, с. 48; СУМ I, с. 153), *безщасний* (1885—1886 Жел. I, с. 23; 1907—1909 Гр. I, с. 48; СУМ I, с. 154) / *безчасний* (поч. XIX Шимк., с. 10) та ін.

У сучасній українській мові при творенні цієї групи прикметників найчастіше бере участь конфікс **без-...-н-**. Однак у XIX — на початку XX ст. використовувалися також конфікси:

без-...-лив-: *безжалісливий* (1907—1909 Гр. I, с. 40);

без-...-енн-: *безчужденний* (1885—1886 Жел. I, с. 23) / *безчужденний* (1907—1909 Гр. I, с. 48);

без-...Ø: *безглуздый* (поч. XIX Шимк., с. 10), *безсвѣдомый* (1885—1886 Жел. I, с. 21), *безсилий* (21), *безславий* (21).

Новими прикметниками поповнюється група похідних, які мали часовий відтінок у значенні. У словниках XIX—XX ст. фіксуються такі утворення, як *безконечний* (1885—1886 Жел. I, с. 18; 1907—1909 Гр. I, с. 41), *безлітний* (1885—1886 Жел. I, с. 19) / *безлитний* (1843 Б.-Н., с. 53) / *безлітний* (1907—1909 Гр. I, с. 41) 'безкінечний, вічний, дуже старий', *безпереривний* (1885—1886 Жел. I, с. 20), *безгодний* (17) 'несвоечасний, передчасний', *безвічний* (1885—1886 Жел. I, с. 16; 1907—1909 Гр. I, с. 37) 'який живе короткий вік; віковичний, безкінечний'. Утворюються вони, як і раніше, за допомогою конфікса **без-...-н-**.

Розширюється коло іменників, що могли бути мотивувальними при творенні прикметників на **без-** із кількісним значенням. Як і раніше, активно використовуються слова *ціна*, *міра*, наприклад: *безцінний* (1885—1886 Жел. I, с. 23) / *безцінний* (1907—1909 Гр. I, с. 47; СУМ I, с. 153) 'якому не можна скласти ціни; дуже цінний, дуже дорогий', *безцінну чорну перлину* (2008 Шкляр, с. 125), *безмірний* (1885—1886 Жел. I, с. 19; 1907—1909 Гр. I, с. 42; СУМ I, с. 135) 'якого неможливо або важко виміряти', *безмірна тиша*.

Спів веселий (1925 Олесь, с. 204). Прикметники з коренем **-мір-** ('міра') можуть ускладнюватися ще й іншими префіксами. Так, наприклад: **безнемірний** (1907—1909 Гр. I, с. 43), **безумірний** (47) 'надмірний'.

Похідне від іменника *предел* зафіксовано тільки у словнику Є. Желехівського та С. Недільського — **безпредільний** (1885—1886 Жел. I, с. 20). У сучасній українській літературній мові цей іменник витіснений словами *межа* і *край*. Наприклад:

межа → **безмежний** (1885—1886 Жел. I, с. 19; 1907—1909 Гр. I, с. 42; СУМ I, с. 134) 'який не має видимих меж': *темрява безмежна* (ЛЮ I, с. 238), *до безмежних обріїв ясних* (Рильськ. III, с. 29), *бездонне небо і безмежний світ* (1979 Кост. МЧ, с. 36), *у степ безмежний* (141), *той вираз безмежного подиву* (2008 Шкляр, с. 156);

край → **безкрайний** (1885—1886 Жел. I, с. 18; 1907—1909 Гр. I, с. 41) / **безкрайній** (СУМ I, с. 132) 'безмежний, який не має видимих меж': **безкрайні** і **дикі степи України** (Щог., с. 168), *у безкрайніх сибірських просторах* (2015 В'ятрович, с. 95);

край → **безкрай** (1885—1886 Жел. I, с. 18; 1907—1909 Гр. I, с. 41) / **безкрай** (СУМ I, с. 132) 'який не має кінця, безмежний': *в степу безкрай* за Уралом (Шевч. II 1953, с. 40), *широка й безкрая долина* (Коц. I, с. 240), *і сліз безкрає... ласкаво, ясно сонце сяє* (1905 Олесь, с. 192).

Як видно, похідні описаної вище лексико-словотвірної групи поряд з основним значенням відсутності чогось отримують значення високого ступеня вияву ознаки. В їхньому творенні бере участь конфікс **без-...-н-**. Тільки один прикметник, утворений від іменника *край*, може мати паралельний відповідник з матеріально невираженим другим компонентом.

Частина прикметників, утворених від абстрактних іменників, одержує відтінок неможливості дії. Це відбувається тоді, коли твірним виступає віддієслівний іменник: **безпотрібний** (1907—1909 Гр. I, с. 43), **беззахистний** (1885—1886 Жел. I, с. 18; 1907—1909 Гр. I, с. 40), **беззахистний** (1885—1886 Жел. I, с. 18) / **беззахисний** (СУМ I, с. 129) 'який не має захисту', **безкарний** (1885—1886 Жел. I, с. 18; 1907—1909 Гр. I, с. 40; СУМ I, с. 130), **безмовний** (1885—1886 Жел. I, с. 19; 1907—1909 Гр. I, с. 42; СУМ I, с. 135) 'німий', **безпощадний** (1885—1886 Жел. I, с. 20; СУМ I, с. 141), **безпри-**

хильний (1885—1886 Жел. I, с. 20; СУМ I, с. 142). Наприклад: *він сидів, як німий, перед нею, і мельникова дочка змудилася б з тим безмовним гостем* (Вовчок I, с. 352), *безпощадній зброї сміху я боюся піддаватись* (ЛЮ I, с. 141), *матимеш притулок, і син твоїй не буде безпритульний* (Н.-Л. IV, с. 222), *безпощадна моя любов* (60—70-ті роки ХХ Симон., с. 232).

Отже, нова українська мова успадкувала всі староукраїнські лексико-словотвірні типи, які набули свого логічного розвитку й продовження на сучасному етапі розвитку української мови.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом до-

Як і в попередній період, основною функцією конфіксів з препозитивним компонентом *до-* залишається передача часових відношень. Похідні з названим формантом означають 'який передує в часі чомусь, що виражено твірним іменником' [Морф. сл., с. 370], вказують на передування певній події або явищу в цілому [Віняр, с. 2006]. Наприклад: *добуржуазний* (СУМ II, с. 328), *довоєнний* (337), *дообідний* (368), *достроковий* (390), *дохристиянський* (399), *дошкільний* (401) та ін.

У новій українській мові цей лексико-словотвірний тип зазнає таких змін:

1) у староукраїнській мові в ролі твірного виступали іменники на позначення часових понять, найпоширенішим з яких був іменник *час* і, відповідно, найуживанішим — прикметник *дочасний*. Цей ад'єктив зберігся і в новій українській мові — *дочасний* (1885—1886 Жел. I, с. 200), *дочасний* (1843 Б.-Н., с. 122), *дочасний* (1907—1909 Гр. I, с. 436), *дочасний* (СУМ II, с. 399) і нині вживається у двох значеннях: 1) 'який настає раніше призначеного строку'; 2) 'який триває певний час'. Наприклад: *йшла на ту дочасну страту* (ЛЮ I, с. 244), *це лихо дочасне, не вічне!* (Вовчок I, с. 143).

У кінці ХІХ — на початку ХХ ст. аналізована група поповнюється новими похідними: *дотеперішній* (1885—1886 Жел. I, с. 201), *досегоднішній* (200), *доседнешній* (200), *доселішній* (200), *добідний* (1907—1909 Гр. I, с. 396), *дозірний* (411) 'який відбувається до зорі', *дообідний* (421), *досвітний* (428)/*досвітчаний* (428) 'який відбувається перед світанком'.

Характерною рисою нової української мови стало розширення кола іменників, здатних виступати твірними, особливо з погляду семантики. Вони можуть називати певну подію, явище, період чи епоху [СУЛМ, 1969, с. 214; Словотвір 1979, с. 300]. Наприклад: *дожовтневий* (СУМ II, с. 346) ‘стосується часу до Жовтневої революції’, *докласовий* (353) ‘який існував до розподілу суспільства на класи’, *домонополістичний* (365) ‘який існував до появи монополії’, *допетровський* (370) ‘який передував правлінню Петра I’, *дописемний* (370) ‘який існував до виникнення писемності’, *допризовний* (375) ‘який передує призову у військову службу’, *дуже давні, причому деякі ще доінститутські* (2008 Шкляр, с. 75), *мешканці таких глухих сіл мають доцивілізаційну звичку* (2002 Кон., с. 10), *в довоєнний період* (2015 В’ятрович, с. 154) та ін.;

2) у староукраїнській мові другим компонентом конфікса виступав тільки **-н-**. У новій українській мові **-н-**, як і раніше, залишається найуживанішим (близько 50 % похідних творяться саме за його допомогою): *дореволюційний* (СУМ II, с. 376), *дофеодальний* (396), *дошлюбний* (402) та ін. Крім нього, в процесі словотворення разом з **до-** починають брати участь такі компоненти:

-ов-: *докласовий, достроковий*;

-єв-: *дожовтневий*;

-ськ-: *домарксистський, дохристиянський*;

-івськ-: *доіскрівський*;

-овськ-: *допетровський*;

-анськ-: *дорадянський*;

-ичн-: *доімперіалістичний, докапіталістичний, досоціалістичний*.

Постпозитивний компонент **-альн-**, який в XI—XVIII ст. вживався у складі прикметника *докончальний /докончальний*, виходить з ужитку разом із самим ад’єктивом. Такий прикметник фіксує П. Білецький-Носенко — *докончальний* (1843 Б.-Н., с. 121), а загалом цей дериват витіснений прикметником *доконечний* (1885—1886 Жел. I, с. 194; 1907—1909 Гр. I, с. 414; СУМ II, с. 353), який сьогодні має значення ‘обов’язковий, неодмінний’. Наприклад: *доконечна і цілком ясна вимога* (Рильськ. III, с. 136).

Цікавим із погляду семантики є прикметник *допотопний* (СУМ II, с. 374). Утворений за допомогою конфікса **до-...-н-** від основи іменника *потоп*, у сучасній мові він не має нічого спільного з семантикою твірного слова і означає ‘дуже давній’, наприклад: *до-*

потопного звіра (Н.-Л. III 1956, с. 211). Частіше названий прикметник вживається з іронічним забарвленням і має значення ‘застарілий; який вийшов з ужитку’: *відмовилися скористатися з такого допотопного способу пересування, як візник* (Янов. II 1954, с. 96), *допотопна шафа* (2008 Шкляр, с. 14).

У староукраїнській мові існував лексико-словотвірний тип конфіксальних прикметників на *до-*, які передавали часові межі (*дорочный, доживо(т)ни(и), доско(н)нии, довѣчныи*). У новій українській мові він поступово виходить з ужитку: у словниках кінця XIX — початку XX ст. фіксуються тільки прикметники *доживотний* (1885—1886 Жел. I, с. 193), *досмертний* (200), *довічний* (1885—1886 Жел. I, с. 191; 1907—1909 Гр. I, с. 404). Сучасна літературна мова з усіх цих ад’єктивів зберегла тільки *довічний* (СУМ II, с. 335) у значенні ‘дуже давній, споконвічний’. Наприклад: *сонце!.. довічний світе* (Мирний IV, с. 308), *вишукуй довічної правди* (Кроп. II, с. 342), *довічним рабством* (ЛУ II, с. 238).

За участю конфікса *до-...-н-* утворювалися також прикметники, які передавали ознаку щодо напрямку. Ця група продовжила свій розвиток і в українській мові. Всі староукраїнські прикметники перейшли в нову українську мову, але мають різний статус. Так, *доземний* (1885—1886 Жел. I, с. 193; 1907—1909 Гр. I, с. 411; СУМ II, с. 347) ‘завдовжки до самої землі’ — збережений у сучасній літературній мові, а прикметник *додолний* вживається тільки в діалектах і має форму *додільний* (СУМ II, с. 345) ‘довгий до самої долівки’. Наприклад: *мати у білій сорочці додільний* (Вовчок VI, с. 225), *уклін доземний* (Рильськ. 300 літ, с. 18).

Цей лексико-словотвірний тип поповнюється не дуже інтенсивно. Власне у сучасній українській мові виявлено тільки один новотвір — *доцентровий* (СУМ II, с. 399) ‘направлений під час руху до центра кривини’.

Конфіксальні похідні прикметники на *до-* можуть також передавати ознаку щодо вичерпності, повноти [Словотвір 1979, с. 300]. До цього лексико-словотвірного типу належать: *дословний* (1885—1886 Жел. I, с. 200) / *дослівний* (СУМ II, с. 385), *докорінний* (СУМ II, с. 354). Наприклад: *про докорінну перебудову села* (Чаб. Стоїть явір, с. 121), *в дослівнім перекладі* (ЛУ V, с. 10). Творяться такі прикметники від основи родового відмінка іменників за допомогою конфікса *до-...-н-*. Загалом описуваний лексико-словотвірний тип є непродуктивним.

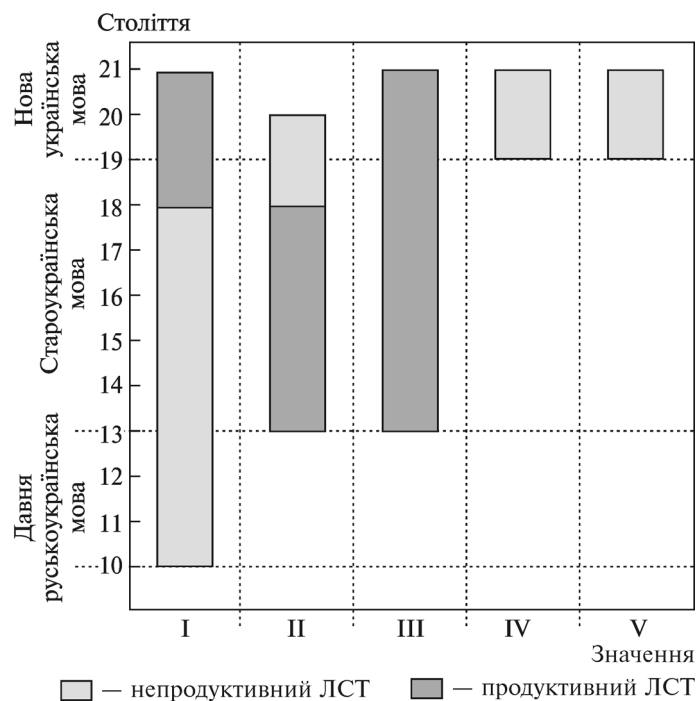

Рис. 1. Схема розвитку лексико-словотвірних типів (ЛСТ) конфіксальних прикметників на до-

Ще одним новим, порівняно зі староукраїнською мовою, є лексико-словотвірний тип прикметників, які вказують на відповідність або збіг властивостей предметів [Словотвір 1979, с. 300]. Цей тип, як і попередній, є непродуктивним. Серед похідних можна назвати *домірний* (1907—1909 Гр. I, с. 419; СУМ II, с. 363) ‘пропорційний’, *доречний* (СУМ II, с. 376) ‘який відповідає ситуації; зроблений до речі, своєчасно’, *доцільний* (399) ‘відповідний поставленій меті’.

Отже, у сучасній українській мові в процесі історичного розвитку сформувалися чотири основні лексико-словотвірні типи конфіксальних прикметників на до- (рис. 1):

- 1) ‘такий, що передуює в часі певній події, явищу, періоду чи епосі’ — найпродуктивніший і найпоширеніший (I);
- 2) прикметники, які передають ознаку щодо напрямку (III);
- 3) прикметники, які передають ознаку щодо вичерпності, повноти (IV);

4) прикметники, які вказують на відповідність або збіг властивостей (V).

Типи (I) і (III) були сформовані ще в XIV—XVIII ст. і набули дальшого розвитку. Інші два (IV і V) сформувалися порівняно недавно (кінець XIX — початок XX ст.) і є непродуктивними. Староукраїнський тип (II), до якого входили прикметники, що означали часові межі, у новій українській мові повністю виходить з ужитку.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом *за-*

Досліджені тексти дозволяють констатувати, що нова українська мова успадкувала всі староукраїнські лексико-словотвірні типи конфіксальних прикметників із першим компонентом *за-*.

Найчисленнішою та найрозгалуженішою в семантичному плані, як і в попередні періоди, залишається група ад'єктивів із просторовим значенням. Тут можна виділити декілька підгруп залежно від значення твірного слова:

1) прикметники, мотивовані іменниками на позначення якогось предмета. Наприклад: *забережний* (1885—1886 Жел. I, с. 230), *заболотний* (1885—1886 Жел. I, с. 231; 1907—1909 Гр. II, с. 7), *загірський* (1885—1886 Жел. I, с. 238), *заверховинний* (233), *заграничний* (240), *замогильний* (257), *заморський* (258), *запічний* (1885—1886 Жел. I, с. 263; 1907—1909 Гр. II, с. 80), *зарічний* (1885—1886 Жел. I, с. 267), *застільний* (1885—1886 Жел. I, с. 273; 1907—1909 Гр. II, с. 101), *завгорбдний* (1907—1909 Гр. II, с. 12) 'заміський', *загірний* (26), *загранишний* (30), *загрянисний* (31), *заміський* (66), *заморський* (69), *замостівий* (69) 'за мостом', *зацаринський* (114) 'який знаходиться за цариною', *вітер солоний загірний* (Сос. I, с. 96), *загородні митарства мені обридли* (ЛЮ V, с. 241), *заміські вілли* (Чаб. Балкан. весна, с. 63), *мене кличе заобрійна синь* (Янов. II 1958, с. 32), *оту заобрійну далеч* (Гончар, Тронка, с. 336), *і в неї учаться подружки зарубіжні* (Рильськ. III, с. 126), *ті захмарні верховини* (Гончар III, с. 340), *старий заштатний дяк* (Н.-Л. III, с. 347), *великої заокеанської країни* (2002 Кон., с. 111).

В окремих випадках, як показує зібраний матеріал, конфікс *за-...-н-* міг мати значення синонімічне до значення конфікса *над-...-н-*. Наприклад: *заоблачний* (1885—1886 Жел. I, с. 260) 'над хмарами', *захмарний* (СУМ III, с. 384) 'який підноситься вище хмар, знаходиться над хмарами', *і тягне до захмарних веж* (2002 Кон., с. 88).

Крім того, кількісне збільшення цієї підгрупи відбувалося не лише внаслідок залучення нових твірних основ, а й за рахунок наповнення старих структур новим змістом. Яскравим підтвердженням такого факту є прикметник *заморський*. Поряд з основним значенням 'розташований за морем' (СУМ III, с. 221) (*заморський гість* (Ів., с. 174), *заморські скарби і достатки йдуть на Русь* (Фр. IX, с. 217)), виникає і набуває розвитку ряд нових, зокрема 'чужоземний': *заморські вина* (Котл. I, с. 174), 'дивний': *птахи який заморський* (Кв.-Осн. II, с. 201), *цитрон заморський* (1979 Кост. МЧ, с. 141);

2) прикметники, твірним словом для яких виступає власна назва — *задесенський* (1885—1886 Жел. I, с. 242), *заальнейський* (229), *забручевий* (245), *задніпровий* (243), *задністряньський* (243), *задесенський* (1908—1909 Гр. II, 33), *задніпряньський* (35), *задунайський* (37), *заробсяньський* (91).

Цікавим, на наш погляд, є той факт, що у творенні названих похідних поряд з активно вживаними раніше постпозитивними компонентами **-ськ-** та **-н-** починають брати участь **-ов-/ев-**;

3) конфіксальні прикметники, мотивовані іменниками на позначення частини тіла: *загрудний* (1885—1886 Жел. I, с. 241), *зашикурний* (1908—1909 Гр. II, с. 118), *вся кров скипілася зашикурна* (Там само). Прикметники цієї підгрупи могли втрачати своє початкове значення і розвивати тільки переносне. Прикладом цього є прикметник *задушевний* (*задушевний* (1885—1886 Жел. I, с. 244), *чулися задушевні розмови* (Хотк. II, с. 193), *задушевна подруга* (Гончар II, с. 171)), значення якого 'пройнятий щирістю, сердечною теплою, відвертістю // приязний, чуйний // особистий, інтимний' (СУМ III, с. 118).

У сучасній українській мові прикметник *замогильний* (СУМ III, с. 218), коли йдеться про голос, втрачає свій зв'язок з іменником *могила* і означає 'глухий, похмурий'.

Д. Баранник уважає, що основна функція префікса **за-** у сучасній українській літературній мові — це творення від іменників відносних прикметників, які означають 'такий, що знаходиться за предметом, названим твірним іменником' [СУЛМ, 1969, с. 212], тобто прикметники з просторовим значенням. В академічному «Словотворі сучасної української літературної мови» для префіксально-суфіксальних прикметників таке значення префікса **за-** виділяється як єдине [Словотвір 1979, с. 246]. Підтвердженням цього може бути те, що із 34 конфіксальних прикметників з першим ком-

понентом **за-**, зафіксованих у «Словнику української мови» в 11 томах, 27 передають просторові відношення: **заатлантичний** (СУМ III, с. 13), **заатмосферний** (13), **загірний** (77) ‘який міститься за горами’, **загородній** (86) ‘який знаходиться на околиці міста, за містом; приміський’, **заграничний** (92), **задворбовий** (104) ‘який міститься або розташований поза двором’, **закулісний** (173) ‘який знаходиться або відбувається за кулісами’, **заміський** (212), **заморський** (221), **заобрійний** (235) ‘який міститься або розташований за обрієм; дуже далекий’, **заозерний** (235), **заокеанський** (235), **запільний** (СУМ III, с. 260) ‘який знаходиться за полями, що обробляються, за нивами’, **запінний** розм. (СУМ III, с. 261) ‘який міститься або перебуває на печі, за піччю’, **зарічний** (293) ‘який міститься або живе на заріччі’, **зарічанський** (СУМ III, с. 293) — те саме, що **зарічний**, **зарубіжний** (297) ‘який міститься, живе, здійснюється і т. ін. за рубежом; закордонний’, **застільний**, **застольний** (331) — ‘1. Який міститься, розташований поза столом. 2. Який відбувається за столом під час їди’, **захмарний** (384), твірне слово — іменник на позначення частини тіла: **завушний** (СУМ III, с. 63) ‘який знаходиться, міститься за вухом’, **заглотковий** (79) ‘який знаходиться за глоткою’, **запазушний** (239) ‘грудний (про немовлят)’, **заплічний** (265) ‘який носить за плечима’, **зацічний** (421) ‘який міститься за щогою’, **зазубний** (129). До них належить також прикметник **зашикриний** (СУМ III, с. 415) ‘який міститься під шкірою’, де значення **за-** синонімічне до **під-**.

Похідні цього лексико-словотвірного типу творилися від основи орудного відмінка іменника за допомогою конфікса **за-...-н-** або **за-...-ськ-**.

Другим лексико-словотвірним типом конфіксальних прикметників із першим компонентом **за-** були ад’єктиви з часовим значенням. Названа група прикметників у період розвитку нової української мови поповнюється не дуже інтенсивно. У пам’ятках цього періоду фіксуються такі лексеми: **зажнивний** (1885—1886 Жел. I, с. 245; 1908—1909 Гр. II, с. 39), *усякі співи наші: і зажнивні, і веснянки* (Барв. Опов. 1902, с. 408), *в запівнічну годину* (Стельмах, Правда 1961, с. 193), **задобідній** (1908—1909 Гр. II, с. 35), **застолітний** (102).

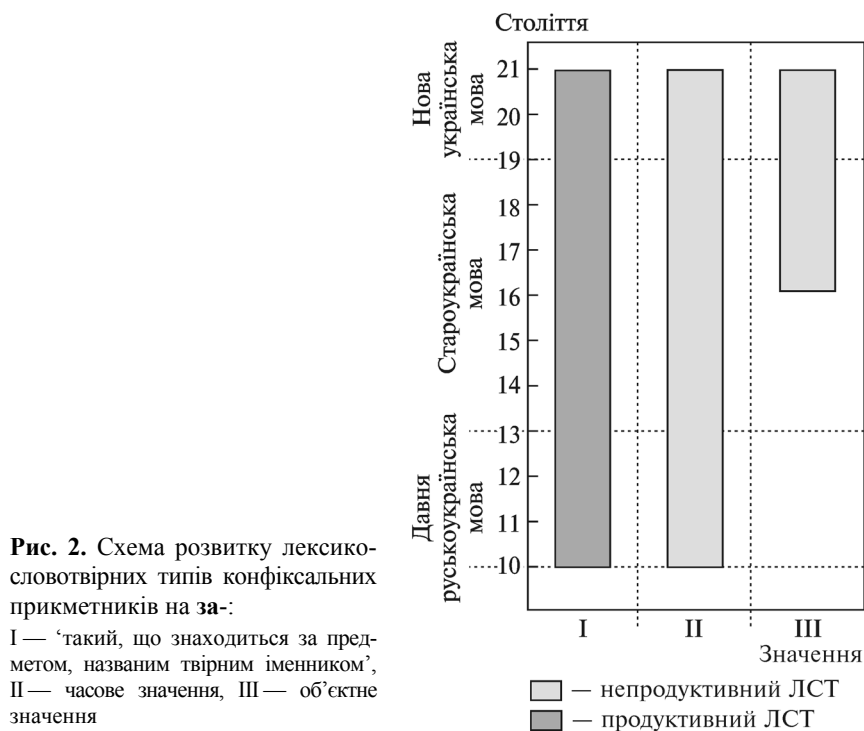
Тільки п’ять конфіксальних прикметників на **за-** з часовим значенням стали нормативними і зафіксовані у «Словнику української мови»: **завчасний** (СУМ III, с. 63) ‘який настає, приходить, відбувається раніше від можливого, звичайного або призначеного часу;

передчасний', *зажиттєвий* (124) 'який відбувається за життя когонебудь', *зажнивний* (124) 'стос. до жнив (про пісні)', *запівнічний* (258) 'який буває, відбувається після півночі, за північ', *загробний* (94) 'який має бути, настати після смерті'. Прикметник *залітбишній*, зафіксований Б. Грінченком, не став літературною нормою, однак активно вживається у поліських говорах: *залітошний* (Лис. СПГ, с. 78) у значенні 'позаминулий, позаторішний'.

Найменшою виявилася група прикметників на *за-*, що передавали об'єктні відношення. У процесі дослідження виявлено, що найпоширенішим і найуживанішим було слово *засдоровний* 'в якому висловлюються побажання здоров'я' (*засдоровний* (1885—1886 Жел. I, с. 245; 1908—1909 Гр. II, с. 39)). Він увійшов до лексичного складу і сучасної української літературної мови — *засдоровний* (СУМ III, с. 125), а також активно використовується в діалектах — *засдорівний* (Он. СБГ I, с. 270). У словнику за ред. Б. Грінченка знаходимо прикметник *задушний* (1908—1909 Гр. II, с. 37), що означав 'заупокійний, поминальний'. У сучасній мові він уживається в церковній термінології — *задушний день* 'поминальний день', *задушна літургія*. Поряд з ним активно вживається прикметник *заупокійний* (СУМ III, с. 373). Таким чином, у СУМі зафіксовано тільки два конфіксальні прикметники на *за-* з об'єктним значенням.

Про два останні лексико-словотвірні типи в науковій літературі або зовсім немає згадок (наприклад, «Словотвір сучасної української літературної мови»), або зроблено невеликі замітки (наприклад, у «Курсі сучасної української літературної мови» за ред. І. Білодіда сказано лише, що «окремі прикметники можуть передавати часові та деякі інші значення» [СУЛМ, 1969, с. 212]). На нашу думку, якщо в мові фіксується хоч невелика кількість похідних якогось типу, то не можна їх залишати поза увагою. Тому вважаємо за доцільне виділити в окремі лексико-словотвірні типи прикметники з часовим і об'єктним значенням відповідно.

Отже, лексико-словотвірні типи конфіксальних прикметників з препозитивним компонентом *за-* — це результат тривалого розвитку української мови (рис. 2). Найдавнішою й водночас найчисленнішою є група прикметників із просторовим значенням, які виникли ще в праслов'янський період, відтоді розвивалися й активно функціонують в сучасній українській мові. З давнього руськоукраїнського

періоду українська мова успадкувала лексико-словотвірний тип прикметників із часовим значенням, але значно не збагатила його новими утвореннями. Наймолодшою є група ад’єктивів на **за-** з об’єктним значенням, яка залишається непродуктивною.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом *між-*

Як відомо, в пам’ятках староукраїнської мови були зафіксовані три варіанти префікса **між-**: **межи-**, **междо-**, **между-**. Проте у XX ст. їх витіснила власне українська форма **між-**. Цей процес відбувався поступово. Ще у словниках кінця XIX — початку XX ст. фіксуються слова на **межи-**: *межисобний* (1885—1886 Жел. I, с. 433), *межичелюстний* (433), *межиплуцний* (433), *межичастичний* (433), *межибедренний* (433), *межиклітний* (433), *межигірський* (1907—1909 Гр. II, с. 415), *межинародний* (1885—1886

Жел. I, с. 433; 1908—1909 Гр. II, с. 415). Проте згодом ця форма витісняється формою **між-**, що засвідчує СУМ.

Конфіксальні прикметники на **між-** діляться на чотири лексико-словотвірні типи.

До першого належать прикметники зі значенням ‘такий, що існує, знаходиться, розташований між тим, що називає твірний іменник’. Як правило, роль мотивувального виконує іменник-назва географічних понять, наприклад: *міжгірний* (СУМ IV, с. 727), *міжзоряний* (727), *міжпланетний* (728), *міжрічковий* (729), *міжхмарний* (729) чи іменник на позначення частини тіла людини або тварини: *міжбрівний* (727), *міжкістковий* (728), *міжклітинний* (728), *міжреберний* (729).

Другим компонентом конфікса може виступати не тільки поширений у староукраїнській мові елемент **-н-**, але й **-ан-** та **-ов-**.

Таким чином, перший тип прикметників на **між-** сформувався ще у староукраїнський період і продовжив свій розвиток у новій українській мові, при цьому збагатившись новими словотвірними елементами.

До другого лексико-словотвірного типу належать прикметники, які означають ‘той, що відбувається між предметами, організаціями, установами, угрупованнями, подіями, названими твірною іменниковою основою’. Наприклад: *міжбібліотечний* (СУМ IV, с. 727), *міжвідомчий* (727), *міжвузівський* (727), *міжзаводський* (727), *міжколгоспний* (728), *міжміський* (728), *міжмолекулярний* (728), *міжрайонний* (729), *міжреспубліканський* (729), *міжселищний* (729), *міжсоюзницький* (729), *міжцеховий* (729) та ін.

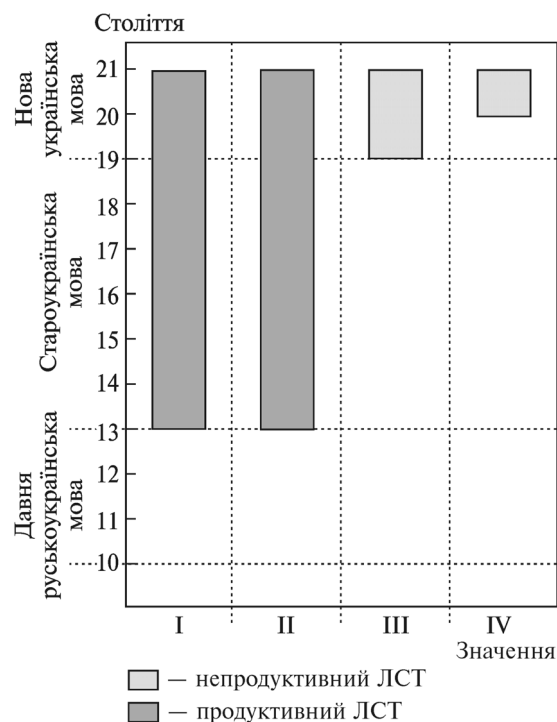
Названа група прикметників характеризується використанням широкого кола конфіксів, які беруть участь у процесі словотворення. До них належать **між-...-н-**, **між-...-ськ-**, **між-...-ч-**, **між-...-івськ-**, **між-...-анськ-**, **між-...-ов-**, **між-...-ан-**.

Сформований у староукраїнській мові, цей лексико-словотвірний тип у новій українській мові набув свого розвитку й активно поповнюється новотворами, особливо в сучасній літературній мові.

Слід зазначити, що в науковій літературі здебільшого ці два лексико-словотвірні типи об’єднують в один [СУЛМ, 1969, с. 212; Словотвір 1979, с. 300]. Подібної думки дотримується і В. Ільїн, об’єднуючи такі прикметники в єдину групу із загальним значенням ‘проміжності’ [Ільїн, 1953, с. 16]. Л. Полюга виділяє окремо тільки перший лексико-словотвірний тип, відносячи до нього і прикметники

Рис. 3. Схема розвитку лексико-словотвірних типів конфіксальних прикметників на **між-**:

I — ‘той, що існує, розташований між тим, що названо твірним іменником’, II — ‘той, що відбувається між предметами, організаціями, установами, угрупованнями, подіями, названими твірними іменниками’, III — ‘спільний для предметів, організацій, установ, угруповань, подій, названих твірними іменниками’, IV — ‘такий, що стосується проміжку часу між тим, що названо твірним іменником’

другого типу [Морф. сл., с. 371]. На нашу ж думку, варто все-таки виокремлювати два лексико-словотвірні типи, враховуючи насамперед самостійність і відмінність словотвірних значень похідних прикметників.

До третього лексико-словотвірного типу належать прикметники зі значенням ‘спільний для предметів, організацій, установ, угруповань, які названі основою твірного іменника’ [Словотвір 1979, с. 300; СУЛМ, 1969, с. 212]. За визначенням В. Ільїна, префікс **між-** у складі таких прикметників передає ‘означення спільності’ [Ільїн, 1953, с. 16]. Наприклад: *міжсвидовий* (СУМ IV, с. 727), *міжгалузевий* (727), *міждіалектний* (727), *міжнародний* (728), *міжнародного терориста* (2008 Шкляр, 116), *міжнаціональний* (728), *міжродовий* (729) тощо.

Крім згаданих конфіксів, у цій групі з’являються також **між-...-ев-** та **між-...-ональн-**. Це новий лексико-словотвірний тип прикметників, про що, зокрема, свідчить пізня фіксація таких похідних у словниках.

До четвертого лексико-словотвірного типу належать прикметники на **між-**, які передають часові відношення, й означають ‘такий, що стосується проміжку часу між тим, що названо твірним іменником’ чи, за висловом Н. Клименко, «відбуваються в певні періоди» [Клименко, 2013, с. 57]: *міжвоєнний* (СУМ IV, с. 727) ‘який стосується проміжку часу між війнами’, *міжз’їздівський* (727) ‘який стосується проміжку часу між з’їздами’, *міжремонтний* (729) ‘який стосується проміжку часу між ремонтами’.

Таким чином, конфікс з препозитивним компонентом **між-** є продуктивним формантом і бере активну участь у творенні прикметників, поєднуючись при цьому з різноманітними постпозитивними елементами (**-н-**, **-ов-**, **-ев-**, **-ськ-**, **-івськ-**, **-анськ-**, **-ч-**, **-ан-**, **-альн-**, **-ональн-**, **-інн-**). Саме це й стало основною відмінністю нової української мови порівняно зі староукраїнським періодом та характерною рисою розвитку прикметникового конфікса на **між-** у сучасній українській мові.

Загальна картина розвитку відображена на рис. 3.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом **на-**

Основною функцією конфікса з першим компонентом **на-** у період розвитку нової української мови залишається передача просторових відношень. Разом із постпозитивними компонентами **-н-**, рідше **-ов-** він бере участь у творенні одного лексико-словотвірного типу похідних прикметників. Це конфіксальні ад’єктиви, утворені від основи місцевого відмінка іменників зі значенням ‘такий, що знаходиться або призначений знаходитися на предметі, названому твірною іменниковою основою’ [Словотвір 1979, с. 301]. Подібне визначення знаходимо й у Д. Баранника (‘такий, що знаходиться на предметі, названому твірним іменником’ [СУЛМ 1969, с. 213]), і у Т. Єфремової (‘із значенням ознаки, яка характеризується знаходженням на поверхні або поверх того, що названо твірним іменником’ [Ефремова, с. 268]).

У ролі твірних можуть виступати іменники таких груп:

1. Географічні поняття: *навоздушний* (1885—1886 Жел. I, с. 468), *надорожний* (475), *нагірний* (1885—1886 Жел. I, с. 470; СУМ V, с. 43) ‘розташований на горі, в горах’ (варіанти — *нагірний*

(1908—1909 Гр. II, с. 476), *нагоряний* (1908—1909 Гр. II, с. 478)), *набережний* (СУМ V, с. 12) ‘який міститься на березі, біля берега’, *наземний* (90) ‘який міститься на земній поверхні’, *наріжний* (171) ‘розташований на розі чогось’. Наприклад: *на нагірній рівнині* (Коц. III, с. 45), *нагірним шляхом рушило кілька возів* (Ле, Наливайко, с. 365), *набережну вулицю* (ЛУ V, с. 203), *наземної артилерії* (Гончар III, с. 415), *обійшов наріжну вежу* (Тулуб, Людолови I, с. 446), *статура наземного примата* (2008 Шкляр, с. 120).

Як видно з наведених прикладів, другим і обов’язковим компонентом конфікса є **-н-**.

2. Назви рукотворних предметів: *напрестольний* (1885—1886 Жел. I, с. 483), *нагробний* (1885—1886 Жел. I, с. 471; СУМ V, с. 57), *напічний* (1908—1909 Гр. II, с. 509), *навіконний* (СУМ V, с. 34), *намогильний* (130), *нарукавний* (179) ‘який міститься на рукаві або прикріплений до рукава’, *настільний* (201) ‘призначений для столу’, *настінний* (201) ‘призначений для вивішування на стіні’.

У творенні цих прикметників бере участь конфікс **на-...-н-**. Наприклад: *срібний нагробний вінець* (ЛУ III, с. 390), *[шинелі] з жовтими нарукавними пов’язками* (Рильськ. III, с. 36), *вирваний з настільного календаря* (2008 Шкляр, с. 38).

Прикметники на **на-...-н-** можуть мати різні значення. Яскравим прикладом є слово *надвірний* (1885—1886 Жел. I, с. 473; СУМ V, с. 64) — варіант: *надвірній* (1908—1909 Гр. II, с. 480), зокрема: а) ‘розміщений у межах двору’: *на подвір’ї стояли надвірні хати для челяді* (Н.-Л. II, с. 38); б) ‘який міститься із зовнішнього боку, виходить назовні; існує поза приміщенням’: *у невеличке надвірне віконечко* (Мирний I, с. 324), *надвірне повітря* (Коц. I, с. 316), *не горіло надвірне світло* (2008 Шкляр, с. 189); в) ‘який службою, перебуванням пов’язаний із двором (у 3 знач.)’: *ми вільні були козаки, а то надвірні — панські* (Мирний I, с. 182).

3. Назви частин тіла: *насердний* (1885—1886 Жел. I, с. 492; 1908—1909 Гр. II, с. 518) ‘сердечний’, *нагрудний* (1885—1886 Жел. I, с. 471; СУМ V, с. 58) ‘призначений для носіння на грудях; який міститься на грудях’, *наколінний* (СУМ V, с. 107), *налобний* (121), *наперсний* (141) [хрест] — нагрудний хрест, *наплічний* (153), *нареберний* (169), *наручний* (179) ‘який одягається на руку, призначений для носіння на руці’, *наспинний* (195), *натільний* (214) ‘який одягається безпосередньо на тіло’, *начеревний* (235), *нашкір-*

ний (240), із *нагрудної кишені* (2002 Кон., с. 101). Як бачимо, основною структурною моделлю є **на-** + іменник + **-н-**. Тільки прикметник *накістковий* (СУМ V, с. 103) утворений за допомогою другого компонента **-ов-**.

Конфіксальні прикметники на **на-** є найпродуктивнішим типом, що становить 52 % усіх виявлених лексем. Відповідно 16 і 32 % відносяться до першого і другого типів.

Слід також зазначити, що кілька аналогічно утворених прикметників мають відмінні значення. Це стосується таких слів:

- *навітряний* (СУМ V, с. 34) ‘обернений туди, звідки віє вітер’: *сидів з навітряного боку* (Гончар, Південь, с. 39); *начільний* (СУМ V, с. 237) ‘який міститься спереду’: *стати між двома начільними вікнами* (Ле, Право, с. 152). Вони позначають напрям і мають значення ‘спрямований до чогось’. Наявність всього двох лексем ще не дає достатніх підстав для виділення окремого лексико-словотвірного типу;

- *наочний* (СУМ V, с. 136) — ‘той, що служить для показу’;

- *набожний* (1885—1886 Жел. I, с. 465; 1908—1909 Гр. II, с. 464; СУМ V, с. 18) ‘який вірить у бога і старанно виконує всі релігійні обряди’: *набожний, як жид порожній* (Чуб. I, с. 268). Давнє утворення передає об’єктні відношення;

- *наявний* (СУМ V, с. 240) ‘той, що є наяву; справді має місце’.

Отже, лексико-словотвірний тип прикметників із конфіксом **на-...-н-** (**-ов-**) є досить продуктивним і активним у сучасній українській мові.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом *навколо-*

Частина **навколо-** — результат злиття псл. **na okolo* [ЕСУМ IV, с. 17]. Як формант для творення прикметників почав брати участь досить пізно. За його допомогою творяться похідні з просторовим значенням — ‘такий, що оточує кругом названий твірною основою предмет’ [Словотвір 1979, с. 301]. Наприклад: *навколоземний* (СУМ V, с. 36) ‘який оточує Землю’, *навколопланетний* (36) ‘який оточує планету’ тощо. Дещо відмінне значення має прикметник *навколосвітній* (СУМ V, с. 36), що означає ‘який здійснюється навколо земної кулі’.

Описувана група прикметників утворюється від сполучення прийменника **навколо** з іменником у родовому відмінку за допомогою конфіксів:

- **навколо-...-н-**: *навколоземний* (СУМ V, с. 36), *навколопланетний* (36), *навколomisячний* (36), *навколоплідний* (36), *навколосвітний* (36);

- **навколо-...-ачн-**: *навколосонячний* (СУМ V с. 6);

- **навколо-...-ев-**: *навколосерцевий* (СУМ V, с. 36);

- **навколо-...-ов-**: *навколососковий* (СУМ V, с. 36).

Таким чином, тип конфіксальних прикметників із першим компонентом **навколо-** є активним, але не дуже продуктивним типом відносних прикметників, більшість з яких є термінами.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом **над-**

Основні лексико-словотвірні типи конфіксальних прикметників на **над-** українська мова успадкувала з попередніх періодів. У XIX—XX ст. вони набули подальшого розвитку. У науковій літературі виділяють три основні типи таких ад'єктивів.

До першого лексико-словотвірного типу належать прикметники зі значенням 'такий, що знаходиться вище предмета, місця, які названі твірною іменниковою основою' [Словотвір 1979, с. 301; СУЛМ 1969, с. 213; Єфремова, с. 277; Ільїн 1953, с. 17; Ішук 1989, с. 42; Морф. сл., с. 372]. У цьому випадку мотивувальними словами можуть бути іменники:

1) назви явищ природи, природних об'єктів. Наприклад: *[риба] кину́та з берега на **надбережну** траву* (Коц. II, с. 211), *підводна частина їх [айсбергів] у 7-8 раз більша за **надводну*** (Фіз. геогр., с. 119), *я не літав в **надзоряні** країни* (Граб. I, с. 595), ***надрічний** вітерець* (Фр. III, с. 11), *в небесну **надхмарну** палату* (Н.-Л. IV, с. 38), *в таємні світи **надхмарні*** (ЛУ I, с. 368).

У творенні таких прикметників найчастіше бере участь конфікс **над-...-н-**: ***надоблачний*** (1885—1886 Жел. I, с. 475), ***наднебесний*** (475), ***надводний*** (1885—1886 Жел. I, с. 473; СУМ V, с. 64), ***надхмарний*** (1885—1886 Жел. I, с. 476; 1908—1909 Гр. II, с. 487; СУМ V, с. 83), ***надбережний*** (1908—1909 Гр. II, с. 480; СУМ V, с. 62), ***надземний*** (1908—1909 Гр. II, с. 482; СУМ V, с. 66), рідше:

- **над-...-ов-**: *надгрунтовий* (СУМ V, с. 65), *надрічковий* (77) — має паралельний варіант на **-н-** (*надрічний* (77));

- **над-...-ан-**: *надзоряний* (1885—1886 Жел. I, с. 474; СУМ V, с. 67) — у словнику за ред. Б. Грінченка зафіксований прикметник на **-н-** (*надзірний* (1908—1909 Гр. II, с. 482)), але в сучасній українській літературній мові усталилася форма на **-ан-**;

- **над-...-ськ-**: *надморський* (СУМ V, с. 73) — у кінці XIX ст. паралельно вживалися два слова: на **-н-** і на **-ск-**, що засвідчено у словнику Є. Желехівського та С. Недільського — *надморний* (1885—1886 Жел. I, с. 474), *надморський* (475). Як видно, перший варіант пізніше був повністю витіснений другим;

2) назви рукотворних предметів: *ані хреста, ані надгробного каменя* (Фр. IV 1950, с. 302), *надмогильними хрестами* (Коц. I 1955, с. 240). Другим компонентом конфікса тут виступає в основному **-н-**: *наддверний* (СУМ V, с. 65), *надмогильний* (1885—1886 Жел. I, с. 474; СУМ V, с. 73), *надвіконний* (СУМ V, с. 64), *надгробний* (65), *надпалубний* (75), *надшахтний* (84), *з надбрамними кремезними церквами* (1979 Кост. МЧ, с. 120). Тільки два прикметники із виявлених утворені за допомогою конфікса **над-...-ов-**: *надганковий* (СУМ V, с. 64), *надрядковий* (78);

3) назви на позначення частин тіла. Це досить пізні утворення, про що свідчить, зокрема, їхня відсутність у словниках XIX — початку XX ст. Тільки один прикметник такої структури фіксує словник Є. Желехівського та С. Недільського — *надглоточний* (1885—1886 Жел. I, с. 473).

У творенні цього підтипу майже з однаковою продуктивністю беруть участь два конфікси:

- **над-...-н-**: *надбрівний* (СУМ V, с. 63), *надгортанний* (64), *надколінний* (71), *надлобний* (72), *надочний* (75), *надчеревний* (84), *надчерепний* (84), *надщелепний* (84);

- **над-...-ов-**: *надглотковий* (СУМ V, с. 64), *надкістковий* (71), *надліктювий* (72), *надлопатковий* (72), *наднирковий* (73), *надочно-ямковий* (75).

Похідні такого підтипу належать до анатомічної термінології і вживаються, як правило, в наукових текстах.

Прикметники першого лексико-словотвірного типу творяться від основи орудного відмінка іменників, а основна структурна модель має вигляд:

над- + іменник + -н- (-ов-, -ан-, -ськ-)

Це найпродуктивніший лексико-словотвірний тип конфіксальних прикметників з препозитивним компонентом **над-**: за ним утворено приблизно 67 % від усіх похідних з **над-**.

До другого лексико-словотвірного типу належать прикметники зі значенням ‘розташований уздовж якоїсь території’ [Словотвір 1979, с. 301]. Як окремий тип такі прикметники, крім К. Городенської [Словотвір 1979, с. 301], виділяє також М. Ішук [Ішук, 1989, с. 42]. Д. Баранник відносить їх до першого лексико-словотвірного типу [СУЛМ, 1969, с. 213].

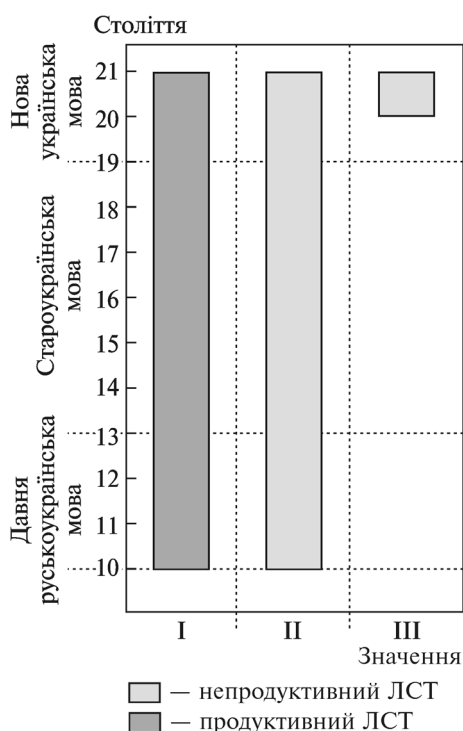
Кількісно це невелика група. До неї можна віднести прикметники *надбужанський* (1885—1886 Жел. I, с. 473), *наддунайський* (473), *наддніпровий* (1908—1909 Гр. II, с. 481), *наддніпрянський* (481), *наддністрянський* (481), *надбережний* (СУМ V, с. 62), *надморський* (73), *надрічковий/надрічний* (77).

Деякі похідні цього типу синонімічні до утворень з **при-**, наприклад, *надбережний* — *прибережний*, і поширені в географічній номенклатурі.

Найпродуктивнішим другим компонентом конфікса при творенні похідних цього лексико-словотвірного типу виступає **-ськ-**, значно рідше цю функцію виконують **-ов-** або **-ан-**.

Рис. 4. Схема розвитку лексико-словотвірних типів конфіксальних прикметників на **над-**:

I — ‘такий, що розташований вище предмета, місця, які названі твірною іменниковою основою’, II — ‘розташований вздовж якоїсь території’, III — ‘такий, що відбувається раніше, перед тим, що названо твірним іменником’

До третього лексико-словотвірного типу відносимо прикметники з темпоральним значенням — визначають час, безпосередньо наближений до того, що названий твірною основою [Клименко, 2013, с. 57]: *надраний* (СУМ V, с. 76) ‘який буває перед ранком’, *надвечірній* (63) ‘який буває перед вечором’. Наприклад: *година була надвечірня* (Коб. III, с. 263).

Отже, **над-** бере активну участь у конфіксальному творенні прикметників, які на сучасному етапі розвитку української мови належать до трьох основних лексико-словотвірних типів.

Загальна ж картина розвитку ад’єктивів на **над-**, починаючи з давнього періоду і до сьогодні, відображена на схемі (див. рис. 4).

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом **не-**

У сучасній українській мові **не-** може брати участь у конфіксальному творенні якісних прикметників від сполучень дієслова з часткою **не**. Такі похідні виражають значення, протилежні значенням твірних дієслівних основ. Більшість прикметників цього типу, як зазначає К. Городенська, ‘вказує на дуже велику міру ознаки’ [Словотвір 1979, с. 304]. Наприклад: *невпізнаний* ‘який настільки змінився, що його важко або зовсім неможливо пізнати’, *неоссяжний* ‘який не має видимих меж, дуже великий щодо розміру; неоглядний, неозорий’, *нездійснений* ‘який не може здійснитися, збутися, виконатися’, *непосидючий* ‘який не любить довго бути на одному місці і без певного заняття; дуже рухливий, енергійний’.

Структурною особливістю таких похідних є те, що конфікс з препозитивним компонентом **не-** приєднується здебільшого до префіксальних дієслівних основ доконаного виду і рідше до безпрефіксних дієслівних основ недоконаного виду [Словотвір 1979, с. 305].

Усього можна виділити п’ять словотвірних моделей:

1) **не-...-н-**: *невгомонний* (СУМ V, с. 252), *невпинний* (270), *невтомний* (274), *незабутній* (306), *незагойний* (306), *незамінний* (308), *незбіжний* (311), *незборний* (311), *незворушний* (313), *незгинний* (314), *незламний* (318), *незломний* (319), *незмивний* (319), *незмірний* (320), *незносний* (322), *незрушний* (323), *неквапний* (327), *немічний* (337), *ненаситний* (342), *неослабний* (350), *неосудний* (350), *неоссяжний* (350), *неповторний* (357), *непоправний* (361), *непорушний*

(362), *непохибний* (364), *непoxитний* (364), *неприборканий* (366), *непримітний* (368), *непроглядний* (371), *непролазний* (371), *непроникний* (372), *несхитний* (393), *неугавний* (398), *неухильний* (399).

Ця модель продуктивна;

2) **не-...-анн-/-енн-**: *невблаганний* (СУМ V, с. 251), *невпізнаний* (270), *недоторканий* (301), *незбагнений* (311), *нездійснений* (316), *нездоланий* (316), *незлічений* (319), *незрівнянний* (322), *незцілений* (324), *незчислений* (324), *неоцінений* (351), *непізнаний* (355), *непізнаваний* (355), *непримирений* (368), *неподоланий* (359), *непорівнянний* (362), *непояснений* (365), *несказаний* (383), *нескінчений* (383).

Модель продуктивна, але лексично обмежена;

3) **не-...-им-**: *невловимий* (СУМ V, с. 268), *невмолимий* (269), *невтишимий* (273), *незборимий* (311), *незгладимий* (314), *незлічимий* (319), *незцілимий* (324), *немислимий* (337), *неоцінимий* (351), *неповторимий* (357), *непогасимий* (357), *непояснимий* (365), *непримиримий* (368), *нерушимий* (381), *нескоримий* (384), *несходимий* (393).

Модель продуктивна, але лексично обмежена;

4) **не-...-уч-/-ущ-**: *невмирущий* (СУМ V, с. 268), *невсипущий* (272), *неминущий* (336), *непитущий* (354), *непосидючий* (363), *непосидючий* (363), *непросипущий* (372).

Модель продуктивна;

5) **не-...-лив-**: *незгідливий* (СУМ V, с. 268), *незговірливий* (314), *неквапливий* (327), *ненажерливий* (341), *непоквапливий* (359), *непосидливий* (363).

Модель непродуктивна.

Отже, **не-**, виступаючи формантом при конфіксальному творенні прикметників, з одного боку, утворює продуктивний лексико-словотвірний тип, а з іншого — має обмежені можливості, оскільки приєднується тільки до дієслівних основ.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом *о-/об-*

У сучасній українській мові конфіксальні прикметники на **о-/об-** становлять непродуктивну, лексично замкнену групу слів. У СУМі зафіксовано всього п'ять таких похідних, які можна поділити на дві структурні групи:

1) до першої належать прикметники, твірними для яких виступають дієслова, утворюються вони за допомогою конфіксів:

• **о-...-н-**: *обачний* (СУМ V, с. 463) ‘який діє розумно, спокійно’, *обережний* (489) ‘1. Який поводить ся стримано, обдуманно; 2. Який розумно поводить ся з чим-небудь’. Наприклад: *обачний, розсудливий, поміркований, він у найкритичніші хвилини не втрачав самовладання* (Гончар III, с. 374), *обачні дрохви голови звели* (Рильськ. III, с. 68), *хлібороб був собі тихий... обережний* (Вовчок I, с. 310), *хоч я дуже обережний, а гроші летять* (Коц. III, с. 267);

• **о-...-лив-**: *обачливий* (СУМ V, с. 463) — те саме, що *обачний, облесливий* (521) ‘який улещує; схильний до лестоців’. Рідше вживається форма *облесний* (521), утворена за допомогою конфікса **об-...-н-**, яка характерніша для діалектів: *облєсний, облїсний* (СБГ, с. 350), *облєсний* (Піп. Гуц., с. 121). Наприклад: *а не з нахабним, облесливим чоловіком* (Н.-Л. III, с. 393), *коли ж твоя розмова з мною була облеслива й зрадлива — Бог тебе покарає!* (Кроп. II, с. 54);

2) для другої групи роль твірних виконують іменники, а формантом виступає конфікс **об-...-н-** — *обишрний* (СУМ V, с. 606) ‘який займає великий простір’, наприклад: *так пара горличок невинних летять спастись в лісах обишрних* (Котл. I, с. 228), *у низькій, але обишрній кімнаті* (Коб. III, с. 189).

Зазначимо, що конфіксальне походження названої групи прикметників у сучасній мові простежується мало, а сама словотвірна модель є непродуктивною.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом *перед-*

У період розвитку нової української мови кінцево усталюється форма *перед-*, а конфіксальні прикметники з цим формантом групуються за тими ж значеннями, що і в попередні періоди. Конфікс з першим компонентом *перед-* виконує дві основні функції: передає просторові та часові відношення, відповідно виділяють два лексико-словотвірні типи.

До першого належать прикметники зі значенням ‘такий, що знаходиться в просторі перед чимось’ [Словотвір 1979, с. 302]: *передра́мєнний* (1885—1886 Жел. II, с. 614; СУМ VI, с. 175), *передпі́чний* (1885—1886 Жел. II, с. 614; СУМ VI, с. 174), *передгі́рний*

(СУМ VI, с. 166), *передкамерний* (170), *передмостовий* (170), *переднаголосний* (170), *передміхуровий* (170), *передсерцевий* (177), *передхребетний* (178), *передплечовий* (174) та ін.

Творяться такі прикметники за схемою:

перед- + основа орудного відмінка іменника + постпозитивні компоненти:

- **-н-** (*передгірний*, *передпічний*);
- **-ов-** (*передміхуровий*, *передмостовий*);
- **-ев-** (*передсерцевий*);
- **-ськ-** (*передгірський*, *передміський*).

Описуваний лексико-словотвірний тип почав формуватися у староукраїнський період, а в сучасній українській мові поповнюється не дуже інтенсивно.

До другого лексико-словотвірного типу належать похідні прикметники, які означають ‘такий, що в часі передує чомусь або відбувається раніше від того, на що вказує твірний іменник’ [Словотвір 1979, с. 301]. На відміну від похідних конфіксальних прикметників з першою частиною **до-**, як зауважує Г. Віняр, елемент **перед-** означає ‘такий, що безпосередньо передує тому, що названо твірною основою’ [Віняр, 2006]. Це давній тип прикметників, успадкований українською мовою ще з давньоруськоукраїнського періоду. Група похідних ад’єктивів на **перед-** у сучасній українській мові є численнішою і розгалуженішою в семантичному плані порівняно з першим лексико-словотвірним типом. Насамперед це зумовлено досить широким колом іменників, які можуть виступати твірними:

1) назви на позначення частин доби, пір року — *передосінний* (1885—1886 Жел. II, с. 614) / *передосінний* (СУМ VI, с. 173), *передлітний* (1885—1886 Жел. II, с. 614) / *передлітний* (СУМ VI, с. 170), *передзимний* (1885—1886 Жел. II, с. 614) / *передзимний* / *передзимовий* (СУМ VI, с. 168), *передобідний* (1885—1886 Жел. II, с. 614) / *передобідяний* (614) / *передобідний* (СУМ VI, с. 171), *передвесінний*/ *передвесняний* (165), *передвечірній* (165), *переднічний* (171), *передполудневий* (175), *передранішній*/ *передранковий*/ *передранній* (176);

2) назви явищ природи — *передбуряний* (СУМ VI, с. 165), *передгрозовий* (166), *переддощовий* (167), *передзахідний* (167), *передсвітанковий* (177);

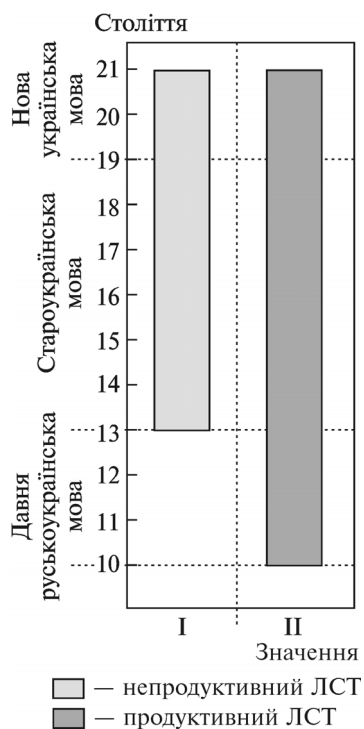

Рис. 5. Схема розвитку лексико-словотвірних типів конфіксальних прикметників на **перед-**:

I — 'той, що знаходиться в просторі перед чимось', II — 'той, що в часі передує чомусь або відбувається раніше від того, на що вказує твірний іменник'

3) назви подій — *передвиборний* (СУМ VI, с. 165), *передвоєнний* (166), *передекзаменаційний* (167), *передз'їздівський* (168), *передкризовий* (170), *передолімпійський* (173), *передопераційний* (173), *передреволюційний* (176), *передсвятковий* (174);

4) назви процесів — *переджнивний* (СУМ VI, с. 167), *передзасівний* (167), *передзбиральний* (167), *передпосівний* (175), *передсадивний* (177).

Похідні цього типу різноманітні також за структурою. У їхньому творенні в ролі другого компонента конфікса виступають **-н-**, **-ан-**, **-ч-**, **-очн-**, **-ов-**, **-ев-**, **-івськ-**, **-альн-**, **-ішн-**, **-ичн-**, **-енн-**. Наприклад: *великі передвесінні хмари* (Стельмах, Вел. рідня, с. 805), *передвечірні фіолетові тіні* (Вас. I, с. 247), *тепла передзимова днина* (Ле, Клен. лист, с. 190), *тепла передлітня ніч* (Ле, Ю. Кудря, с. 37), *передлітний шум* (Рильськ. II, с. 84), *передосіннє небо повите було в голубу задуму* (Вас. II, с. 204), *при слабому передранішньому світлі* (Коц. II, с. 291), *була передранкова пора* (Янов. I, 1954, с. 291), *сіро-зелена передсвітанкова мла* (Донч. II, с. 196), *передсвяточна радість* (Коц. II, с. 362), *передсмертний стогін землі* (60 — 70-ті роки XX Симон., с. 235), *у передсмертній судомі* (2008 Шкляр, с. 173), *каламутне передвесняне місто* (2002 Кон., с. 131), *передсмертне бажання небіжчиці-режисерки* (136), *використовуючи передвиборчу кампанію* (2015 В'ятрович, с. 478), *давніших, передвоєнних «бешикетів»* (20).

Отже, у сучасній українській мові існує два лексико-словотвірні типи, схема розвитку яких зображена на рис. 5.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом *пів-*

Період розвитку нової української мови характеризується витісненням варіанта **полу-** і поступової заміни його префіксом **пів-**. Ще в кінці XIX ст., зокрема у словнику Є. Желєхівського та С. Недільського, фіксуються прикметники з обома формантами. Наприклад: *піврічний (-рочний)* (1885—1886 Жел. II, с. 636), *півгодинний* (636), *півлітний* (635) і *полустрілковатий* (694). Проте вже на початку XX ст. похідні з **полу-** не зустрічаються, про що свідчить відсутність таких прикметників у словнику за ред. Б. Грінченка: *піваркушевий* (1907—1909 Гр. III, с. 156), *піввідровий* (156), *півгодинний* (156), *піврічний* (157).

Конфіксальні похідні цього типу означають неповний, послаблений вияв ознаки, названої словосполученням, на базі якого вони виникли [Пшук, 2004, с. 100]. Наприклад: *півфунтовий* (СУМ VI, с. 389), *піврічний* (386), *півметровий* (382), *півпроцентний* (386) і под. Словотвірне значення відповідних похідних прикметників дорівнює сумі значень їхніх складників: *півпудовий* (СУМ VI, с. 386) ‘вагою в половину пуда’, *півкілометровий* (381) ‘довжиною в половину кілометра’, *піввіковий* (377) ‘тривалістю в половину віку’ та ін.

Твірними, як правило, виступають іменники на позначення кількісних величин (довжина, вага, час тощо). Творяться такі похідні за допомогою конфіксів:

- **пів-...-ов-**: *півдобовий* (СУМ VI, с. 379), *півдюймовий* (380), *півлітровий* (382), *півметровий* (382), *півпудовий* (386);

- **пів-...-н-**: *півавтоматичний* (СУМ VI, с. 376), *півариинний* (377), *півватний* (377), *півгодинний* (378), *півмільйонний* (383), *півтисячний* (388), події *півстолітньої давності* (2015 В’ятрович, с. 496) та ін.

Більшість загальноновживаних прикметників названого типу співвідносні з однокореновими іменниками, наприклад: *півстолітній* і *півстоліття*, *півхрестиковий* і *півхрестик* тощо.

Формант **пів-** певною мірою виступає синонімом до **напів-**, але характеризується дещо меншою продуктивністю і регулярністю, ніж останній. Проте необхідно зауважити, що синонімічні форманти **пів-** і **напів-** уживаються диференційовано: елемент **пів-** служить найчастіше для творення прикметників, які означають неповний вияв ознаки, щось точно вимірюване, що може ділитися на дві рівні

частини (*півметровий, півдобовий, півтактний* і под.); **напів-** утворює переважно прикметники, які означають неповний, послаблений вияв ознаки, щось невимірюване, що не може ділитися на дві рівні частини (*напівграмотний, напівдикий, напівживий* тощо) [Іщук, 2004, с. 100].

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом *під-*

Новий період розвитку української мови — це час остаточного усталення основних лексико-словотвірних типів похідних конфіксальних прикметників з першим компонентом **під-**.

Найхарактернішою функцією названого форманта стала передача просторових відношень. Тут можна виділити три основні лексико-словотвірні типи:

1. Прикметники, які означають 'той, що знаходиться нижче від предмета, названого твірним іменником' [СУЛМ, 1969, с. 213; Словотвір 1979, с. 302].

Перший лексико-словотвірний тип сформувався ще у праслов'янській мові, а такі похідні засвідчені в пам'ятках протягом усього писемного періоду розвитку української мови. У сучасній українській літературній мові він стає основною і найпоширенішою моделлю творення ад'єктивів за допомогою **під-**, на що звернув увагу ще В. Ільїн: префікс **під-** «головним чином виступає у просторових поняттях на вираження ознаки, пов'язаної з перебуванням нижче покрову, визначеного коренем слова» [Ільїн, 1953, с. 17]. Підтвердженням цієї думки є і той факт, що 58 % зафіксованих у СУМі конфіксальних прикметників з препозитивним компонентом **під-** (а їх 76) мають саме таке значення.

Висока продуктивність описуваного лексико-словотвірного типу обумовлена і широким колом іменників, які здатні виступати твірними. Залежно від цього в межах першого типу виокремлюється кілька підтипів:

1) прикметники, твірними для яких виступають іменники на позначення природних об'єктів. Наприклад: *підмісячний* (1885—1886 Жел. II, с. 645), *піднебний* (1885—1886 Жел. II, с. 645; СУМ VI, с. 461) / *піднебесний* (СУМ VI, с. 461), *підводний* (1885—1886 Жел. II, с. 639; 1907—1909 Гр. III, с. 161; СУМ VI, с. 410), *підземний* (1885—1886 Жел. II, с. 641; СУМ VI, с. 427), *підлідний* (СУМ VI,

с. 450) та ін. Творються такі прикметники за допомогою конфікса **під-...-н-**, рідше — **під-...-ов-**: *підльодовиковий* (СУМ VI, с. 453) та *підсніговий* (СУМ VI, с. 504), який має словотвірний синонім на **-н-**: *підсніжний* (СУМ VI, с. 504).

Ад'єктиви цього підтипу трапляються як у художній літературі: *корабель минув усі скелі підводні* (ЛЮ I, с. 425), *тугі підводні течії* (Стельмах II, с. 204), *підземного лабіринту* (Н.-Л. IV, с. 142), *підземну мандрівку* (ЛЮ II, с. 385), *мов жайворонок із піднебної висоти* (Фр. III, с. 87), *вода дзвенить підсніжними ключами* (Рильськ. I, с. 36), *пройшов я землю піднебесну* (1979 Кост. МЧ, с. 95), *з підземних нір зацьковану свободу* (124), *у підземному переході* (2002 Кон., с. 152), так і у спеціалізованій: *підльодовикова вода провадить значну ерозію* (Курс заг. геол., с. 143), *орють, не вивертаючи підорний шар* (1968 Хлібороб Укр. 5, с. 8);

2) прикметники, твірними для яких виступають іменники на позначення рукотворних предметів. Наприклад: *підмогильний* (1885—1886 Жел. II, с. 645), *підколодний* (1885—1886 Жел. II, с. 642; СУМ VI, с. 437), *підбункерний* (СУМ VI, с. 400), *підворітний* (411), *підрядковий* (495) та ін.

У творенні таких похідних беруть участь конфікси **під-...-н-**, рідше — **під-...-ов-** (*підбаишовий* (СУМ VI, с. 394), *підкорковий* (439), *підкрановий* (442)), **-ев-** (*підкореневий* (439)) чи **під-...-ан-** (*підкроквяний* (444));

3) прикметники, твірними для яких виступають іменники на позначення частин тіла людини чи тварини. Зазначимо, що такі іменники порівняно пізно почали брати участь у творенні конфіксальних прикметників з першою частиною **під-**, а похідні цього типу фіксуються у пам'ятках, починаючи з XVII ст. Проте аналізована лексико-словотвірна модель у сучасній українській літературній мові набула досить високої продуктивності: із 45 слів, які означають 'розташування нижче чогось, під чимось', зафіксованих у СУМі, 25 прикметників утворено саме від іменників, що є назвами частин тіла, а це — 55 %.

У творенні таких прикметників беруть участь конфікси:

- **під-...-н-**: *піджлуночний* (1885—1886 Жел. II, с. 641) 'підшлунковий', *підколінний* (642) / *підколінний* (СУМ VI, с. 437), *підгрудний* (420), *підключичний* (436), *підчерепний* (525), *підшийний* (526), *підшкірний* (527), *підщелепний* (528) тощо;

- **під-...-ов-**: *підглотковий* (СУМ VI, с. 414), *підкістковий* (435), *піднирковий* (462), *піднігтьовий* (462), *підшлунковий* (527), *підслизовий* (501) та ін.;

- **під-...-ев-**: *підлегеневий* (СУМ VI, с. 448), *підсерцевий* (497), *підскроневий* (501) та ін.

Деякі з них можуть мати словотвірні синоніми з різними постпозитивними компонентами, наприклад: *підчеревий* (1885—1886 Жел. II, с. 652; СУМ VI, с. 525) / *підчеревний* (СУМ VI, с. 526), *під'язичний* (1885—1886 Жел. II, с. 652; СУМ VI, с. 528) / *під'язиковий* (СУМ VI, с. 528).

Таким чином, похідні першого лексико-словотвірного типу утворюються на базі прийменниково-відмінкового сполучення за допомогою конфіксів **під-...-н-** (58 % усіх дериватів), **під-...-ов-** (31 %), **під-...-ев-** (11 %). Структурна модель має вигляд:

під- + основа орудного відмінка іменника + -н- / -ов- / -ев-.

2. Прикметники, які означають 'той, що перебуває близько від предмета, названого твірним іменником' [СУЛМ, 1969, с. 213] або 'прилягає до того, на що вказує твірний іменник' [Словотвір 1979, с. 302].

Другий лексико-словотвірний тип прикметників, які передають значення 'розташування біля, поблизу чогось', розвинувся досить пізно (у XVII ст.) і в новій українській мові не набув поширення. З усієї кількості конфіксальних прикметників на **під-**, зафіксованих у СУМі, тільки 5 % мають таку семантику. У їхньому творенні беруть участь два конфікси:

1) **під-...-н-**: *підкарпатний* (1885—1886 Жел. II, с. 642) 'розташований поруч з Карпатами', *підбережний* (1885—1886 Жел. II, с. 637; СУМ VI, с. 394) 'розташований біля самого берега', *підлісний* (СУМ VI, с. 450) 'розташований біля лісу, поруч з лісом';

2) **під-...-ськ-**: *підполонинський* (1885—1886 Жел. II, с. 647) 'розташований біля полонини', *підгайскій* (1843 Б.-Н., с. 279) 'підлісний', *підміський* (СУМ VI, с. 457) 'розташований перед містом', в однім *підміськім селі* (Фр. I, с. 259).

Від іменника *гора/гори* можуть утворюватися два рівноправні похідні на **під-**. Більш уживаним є прикметник *підгірний* (СУМ VI, с. 414), про що свідчить його фіксація у різних словниках: *підгірний* (1885—1886 Жел. II, с. 639), *підгірний* (1902 Верхр. Л., с. 449), *підгірний* (1907—1909 Гр. III, с. 162). У СУМі є ще один варіант — *підгірський* (СУМ VI, с. 414).

3. Прикметники, що позначають напрям.

Якщо перші два лексико-словотвірні типи передають значення місця, то третій означає напрям. Цей новий тип прикметників ми виявили в текстах середини — другої половини ХХ ст. Похідних із таким значенням у словниках Є. Желехівського та С. Недільського, а також Б. Грінченка немає. У СУМі їх тільки два: *підвітряний* (СУМ VI, с. 407) ‘звернений у ту сторону, звідки не дме вітер’, *підсонячний* (505) ‘який міститься на сонячному боці’, наприклад: *хвилі підіймаються, як гори, і підвітряні їх боки круті через надзвичайну густоту води* (Довж. Зач. Десна, с. 445). Утворені вони за допомогою конфіксів *під-...-ан-* та *під-...-ачн-* відповідно.

Ще однією досить поширеною функцією конфікса з першим компонентом *під-*, яка сформувалася у період розвитку давньої руськоукраїнської мови, є передача об’єктних відношень. Нині це досить продуктивний (24 % від усієї кількості дериватів) лексико-словотвірний тип прикметників, які означають ‘той, що зазнає дії предмета або явища, названого твірним іменником’ [СУЛМ 1969, с. 214], ‘підлеглий чи підпорядкований чомусь’ [Словотвір 1979, с. 302]. Наприклад: *підневольний* (1885—1886 Жел. II, с. 645) / *підневільний* (СУМ VI, с. 461) ‘який перебуває в неволі, у залежності від кого-небудь’, *поддрузжій* (поч. ХІХ Шимк., с. 252) ‘подчинений дружку’, *пидручний* (1843 Б.-Н., с. 280) ‘підданий’. Активно розвивається цей тип у сучасній українській літературній мові: *підвідомчий* (СУМ VI, с. 406) ‘який знаходиться в чиемусь віданні, підпорядкований комусь’, *підвладний* (1907—1909 Гр. III, с. 161; СУМ VI, с. 407) ‘підпорядкований політичній, керівній та ін. владі’, *підконвойний* (438) ‘який перебуває під конвоем’, *підконтрольний* (438) ‘який перебуває під контролем або підлягає контролю’, *між справді опозиційними та підконтрольними силами* (2015 В’ятрович, с. 472), *піддослідний* (СУМ VI, с. 424) ‘який є об’єктом наукового досліджу’, *підмандатний* (454), *підцензурний* (524) ‘який контролюється цензурою’ та ін.

У межах цього лексико-словотвірного типу виділяється група прикметників з юридичною семантикою. До них відносяться: *підзахисний* (СУМ VI, с. 427) ‘той, якого захищає адвокат’, *підслідний* (502) ‘який перебуває під слідством’, *підсудний* (511) ‘1) який підлягає суду, має розгляд в суді; 2) який звинувачується в чомусь і перебуває під судом’, *підопічний* (477) ‘який перебуває під опікою’.

Прикметник *під'ярмний* (1885—1886 Жел. II, с. 652; СУМ VI, с. 528) поряд з основним значенням 'який носить ярмо' отримує переносне — 'який перебуває в неволі', наприклад: *в потухлих очах під'ярмних людей* (Вас. III, с. 446), *і знову, знову, знову під'ярмна* (1979 Кост. МЧ, с. 124).

У творенні прикметників цього лексико-словотвірного типу бере участь **-н-** як обов'язковий постпозитивний структурний елемент. Словотвірна модель з конфіксом **під-...-ск-**, яка застосовувалася у староукраїнській мові, повністю виходить з ужитку.

Новою функцією, порівняно з давньоукраїнською і староукраїнською, стала здатність конфікса **під-...-н-** передавати часове значення — 'такий, який означає часовий проміжок безпосередньо перед тим, що називає твірний іменниковий основа' [Словотвір 1979, с. 302] або, як стверджує Н. Клименко, визначає час, безпосередньо наближений до того, що названо твірною основою [Клименко, 2013, с. 57]. Утворюються такі прикметники від іменників на позначення пір року чи частин доби і за значенням синонімічні до похідних із **перед-**. У СУМі зафіксовані всього три такі деривати: *підвечірній* (СУМ VI, с. 404) 'який буває, настає перед вечором', *підзимній* (427) / *підзимовий* (427) 'який здійснюється пізно восени, перед початком зими', *підосінній* (477) 'який буває в кінці літа'.

Отже, конфіксальні прикметники з першим компонентом **під-** поділяються на п'ять лексико-словотвірних типів (рис. 6):

- 1) прикметники, які означають 'той, що знаходиться нижче від предмета, названого твірним іменником' (I);
- 2) прикметники, які означають 'той, що перебуває близько від предмета, названого твірним іменником' (II);
- 3) прикметники, що позначають напрям (III);
- 4) прикметники, які означають 'той, що зазнає дії предмета або явища, названого твірним іменником' (IV);
- 5) прикметники, які мають значення 'той, що відбувається перед тим, що названо твірним іменником' (V).

Таким чином, конфіксальний компонент **під-** може передавати просторові, об'єктні та часові відношення. Найпоширенішим другим компонентом цього конфікса є **-н-**, рідше — **-ов-**, **-єв-** (беруть участь у творенні прикметників тільки першого лексико-словотвірного типу), **-ськ-** (бере участь у творенні прикметників тільки другого лексико-словотвірного типу), **-ан-**, **-ачн-** (беруть участь у творенні прикметників тільки третього лексико-словотвірного типу).

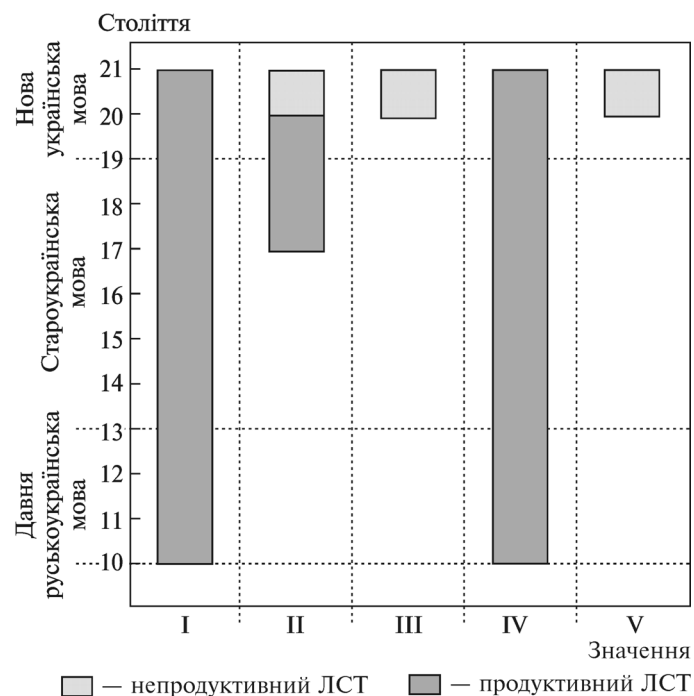

Рис. 6. Схема розвитку лексико-словотвірних типів конфіксальних прикметників на під-

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом після-

Прикметниковий словотвірний тип на **після-** має значення 'такий, що настав, відбувся пізніше чогось, що названо твірним словом'. Це можуть бути назви:

1) процесу: **післяжнивний** (СУМ VI, с. 543) 'який буває, здійснюється, відбувається, залишається і т. ін. після жнив', **післязбиральний** (543) 'який відноситься до часу після збирання врожаю (овочів, фруктів і т. ін.)', **післяпосівний** (543) 'який буває, здійснюється, відбувається, настає і т. ін. після сівби', **післяукісний** (543) 'який висівається, висаджується, вирощується і т. ін. після збирання сіна та культури, призначеної на зелений корм або силос';

2) події: **післявоєнний** (СУМ VI, с. 542) 'який настає після війни', **післяжовтневий** (543), **післяз'їздівський** (543) 'який буває, здійс-

нюється, відбувається, настає і т. ін. після з'їзду', **післяреволюційний** (543) 'який буває, здійснюється, відбувається, настає і т. ін. після революції... стосується часу після неї', **післясвятковий** (543) 'який буває, здійснюється, відбувається, настає і т. ін. після свята';

3) частини доби, пори року: **післяобідній** (СУМ VI, с. 543) 'який буває, здійснюється, відбувається, настає і т. ін. після обіду', **післяполудневий** (543) 'який буває, здійснюється, відбувається, настає і т. ін. після полудня', **післятретинний** (543) 'який відноситься до часу після третинного періоду';

4) явища природи: **післягрозовий** (СУМ VI, с. 542) 'який настає, відбувається після грози', **післяльодовиковий** (543) 'який відноситься до часу після льодовикового періоду'.

Наприклад: *Дискові ножі повністю запобігають забиванню плуга післяжнивними рештками* (1968 Хлібороб Укр. 7, с. 17), *коло печі крутилася, уриваючи післяобідній зайвий час на підмазування* (1954 Мирний III, с. 81), *незважаючи на ранню післяобідню пору, починало вечорити* (Ле, Наливайко, с. 80), *при післяпосівному коткуванні ґрунт розпорошується* (1968 Хлібороб Укр. 3, с. 13), *гречка для північно-східних районів Вінниччини — одна з найбільш цінних післяукісних культур* (1967 Хлібороб Укр. 6, с. 12), *з моїх післястудентських літ* (2008 Шкляр, с. 6).

Словотвірний тип конфіксальних прикметників з препозитивним компонентом **після-**, на думку Г. Віняр, частіше використовується при новотворенні прикметників на основі сполучення прийменника *після* з формою родового відмінка іменника — назви особи, з іменем якої, як правило, пов'язується певна епоха, здійснюючи при цьому іменникову мотивацію і префіксально-суфіксальне оформлення [Віняр, 2006, с. 20]. Наприклад: *мотиви політичної переорієнтації гетьмана Івана Мазепи і причини занепаду Гетьманату в «післямазепинську» добу* (Горобець, с. 2), *післяхрущовський період (1964—1984) у житті народів СРСР, в т. ч. й України, увійшов в історію як період «застою»* (Лазарович, с. 394).

Формант **після-** бере активну участь у творенні медичних термінів: **післяопераційний** (СУМ VI, с. 543) 'який буває, може статися, здійснюється, відбувається, настає і т. ін. після хірургічної операції', **післяпологовий** (543) 'який буває, здійснюється, відбувається, настає і т. ін. після пологів' та ін. Наприклад: *післяпологові шви* (2002 Кон., с. 29), *у вашої дружини не було післягрипозної пневмонії* (95).

Останнім часом набув поширення синонімічний запозичений формант **пост-**. Механізм продукування прикметників за даними словотвірними типами майже однаковий, за винятком того, що **пост-** долучається до генетично різнотипних основ і тяжіє до прикметникової мотивації: *посткультивський, пострадянський, постреанімаційний, постперебудовчий*. Крім цього, складник **пост-**, на відміну від **після-**, спеціалізується на вираженні темпоральних властивостей, котрі, як зазначає Н. Клименко, характеризують ознаку твірного прикметника як таку, що стосується переважно ще актуальних, «свіжих» соціальних подій: *постгельсінський, постзаколотницький, посткарнавальний, посткультивський*; періодів державного правління, що мають *постімперський, постколоніальний, посткомуністичний, пострадянський, посттоталітарний* напрям, а також власних імен: *постишевченківський*, географічних назв: *постчорнобильський, постюгославський* [Клименко, 2013, с. 53].

За словами Г. Віняр, на активізацію інтернаціонального префікса **пост-** «вплинуло насамперед функціонування його в складі іменників-запозичень типу *постфактум, постпозиція* та низька продуктивність українського синонімічного префікса **після-** в іменниковому словотворенні. Набуття ознак дериваційного афікса спричинило активне конкурування форманта **пост-** із власне українським афіксом **після-** і в прикметниковому словотворенні. Окрім цього, запозичений префікс має більш абстрактний характер порівняно з **після-**. У той же час активізація **пост-**, як і інших інтернаціональних іменних префіксів (**супер-, анти-, пост-**), на думку Г. Віняр, відбувається на фоні загальної тенденції до інтернаціоналізації мови і її словотвірної системи, зокрема» [Віняр, 2006, с. 21].

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом *по-*

Як і в попередній період, **по-** продовжує брати досить активну участь у творенні конфіксальних прикметників. Він характеризується здатністю передавати різні семантичні відношення — просторові, часові, означальні, кількісні, кожному з яких відповідає один або декілька лексико-словотвірних типів. Розглянемо їх детальніше.

Найдавнішою функцією, сформованою ще в праслов'янський період, була передача просторових відношень. Такі похідні означали 'той, що прилягає безпосередньо до того або розташований

вздовж того, на що вказує твірний іменник' [Словотвір 1979, с. 303; Морф. сл., с. 373], а відповідний лексико-словотвірний тип повністю успадкувала українська мова. Кінець XIX — початок XX ст. не відзначається особливою поширеністю похідних такого типу: *по-бережний* (1885—1886 Жел. II, с. 663; 1908—1909 Гр. III, с. 201). Непродуктивним цей лексико-словотвірний тип є і в сучасній українській мові: *побережний* (СУМ VI, с. 610) 'розташований на березі', *поземий* (811) / *поземний* (812) 'горизонтальний', *поморський* (СУМ VII, с. 134), *скрадатись, як звір, у корчах побережних* (1979 Кост. МЧ, с. 77).

У процесі словотворення беруть участь два конфікси — *по-...-н-* та *по-...-ськ-*, а самі прикметники творяться від основи місцевого відмінка іменників (здебільшого географічних термінів). Така структурна модель була успадкована сучасною українською мовою зі староукраїнського періоду.

Другу велику групу конфіксальних прикметників із першим компонентом *по-* становлять похідні з часовим значенням. Зазначимо, якщо описана вище група майже не зазнала змін у процесі історичного розвитку української мови, то тут спостерігаємо нові явища.

По-перше, продовжує розвиватися сформований у XVII ст. лексико-словотвірний тип прикметників зі значенням 'такий, що настав після певної події або якогось періоду, явища' [Словотвір 1979, с. 303; СУЛМ, 1969, с. 214]. Наприклад: *погомерівський [час]* (1885—1886 Жел. II, с. 673), *пообідний* (701), *посмертний* (1885—1886 Жел. II, с. 716; СУМ VII, с. 346), *повечірній* (СУМ VI, с. 645), *повоєнний* (689), *пожнивний* (777), *пожовтневий* (778), *пообідний* (СУМ VII, с. 170), *пополудневий/пополудній* (218), *пореволюційний* (250), *поукісний* (441), *пошлюбний* (486).

Структурна модель в основному залишається незмінною: як і раніше, похідні такого типу утворюються від основи місцевого відмінка іменників. У цьому випадку препозитивний компонент *по-* синонімічний до *після-*, наприклад: *повоєнний* = *післявоєнний*, *пожовтневий* = *післяжовтневий* та ін.

По-друге, з'являється новий лексико-словотвірний тип, прикметники якого мають значення 'такий, що відповідає певному часовому відріzkу' [Словотвір 1979, с. 303; СУЛМ, 1969, с. 214]. Похідні цієї групи поряд зі значенням темпоральності отримують від-

тінок ‘кількості/міри’. Наприклад: *подений* (1885—1886 Жел. II, с. 675; СУМ VI, с. 738), *поперемінний* (1885—1886 Жел. II, с. 703), *погодинний* (СУМ VI, с. 716), *подекадний* (738), *позмінний* (821), *поквартальний* (СУМ VII, с. 19), *помісячний* (126), *порічний* (263), *посезонний* (314), *потижневий* (406), *поурочний* (441), *почасовий* (466). Твірними для них виступають іменники, які самі по собі передають значення міри, відрізка часу.

Як правило, при творенні похідних цього лексико-словотвірного типу другим компонентом конфікса виступає **-н-**, зрідка — **-ов-/ев-**. Наприклад: *опріч поденної ціни, я тебе й награвжу* (Кв.-Осн. III, с. 404), *поденна робота в дворі* (ЛУ III, с. 636), *потижневий графік роботи, почасова оплата праці*.

Ще один лексико-словотвірний тип староукраїнських прикметників на **по-** з означальним значенням (‘такий, що вказує на характеристику особи через її стосунок до інших предметів, понять, явищ тощо’) в українській мові поступово втрачає продуктивність. Ця словотвірна модель була поширена і продуктивна у кінці XIX — на початку XX ст., про що свідчить значна кількість похідних, зафіксованих у словнику Є. Желехівського та С. Недільського, а також у словнику за ред. Б. Грінченка: *потаємний* (1885—1886 Жел. II, с. 720; 1908—1909 Гр. III, с. 375), *посильний* (1885—1886 Жел. II, с. 713), *постидний* (718), *поневільний* (1885—1886 Жел. II, с. 700; 1908—1909 Гр. III, с. 310), *полюбовний* (1885—1886 Жел. II, с. 694), *покревний* (1885—1886 Жел. II, с. 686; 1908—1909 Гр. III, с. 277), *помірний* (1908—1909 Гр. III, с. 297), *поцінний* (390) ‘найбільш прийнятний за ціною’, *пошкірний* (396) ‘про рукав: сдѣланный изъ цѣльной шкурки, овчины’.

У сучасній українській літературній мові тільки чотири прикметники цієї моделі зафіксовані у СУМі як нормативні: *помірний* (СУМ VII, с. 125) ‘середньої норми, не великий і не малий’, *посильний* (323) ‘який відповідає чиймсь силам, здібностям, можливостям’, *потаємний* (393) ‘1) захований у глибині душі; 2) який тримається у таємниці’, *поцінний* (461) ‘підхожий ціною’. Прикметник *полюбовний* (СУМ VII, с. 105) ‘заснований на взаємній домовленості’ має тільки розмовну форму, а прикметник *поневільний* (СУМ VII, с. 125) вживається тільки в діалектах; у літературній мові йому відповідає *підневільний*.

З доби Київської Русі (XI—XIII ст.) вживається прикметник *побожний* (1885—1886 Жел. II, с. 665; 1843 Б.-Н., с. 285; 1908—1909 Гр. III, с. 205; СУМ VI, с. 621) ‘який ревно виконує всі релігійні обряди; пов’язаний з церквою’. Висока частота його вживання у пам’ятках староукраїнської мови дозволила виділити окремий лексико-словотвірний тип — ‘вказує на характеристику особи, предмета через їх стосунок, ставлення до Бога’. Проте у сучасному мовознавстві цей тип як самостійний не виділяють. На нашу думку, сучасна українська мова справді не дає для цього достатніх підстав, тому вважатимемо, що прикметник *побожний* твориться за тією самою схемою (**по-** + **іменник** + **-н-**) і належить до описаної вище групи.

У новій українській мові з’являються два нових лексико-словотвірні типи похідних конфіксальних прикметників на **по-**:

1) група прикметників, які передають кількісні відношення і мають значення ‘зумовлений кількістю предметів або їх розміром’ (за визначенням К. Городенської [Словотвір 1979, с. 303] чи ‘взятий у кількісній відповідності до чогось’ (за визначенням Д. Баранника [СУЛМ, 1969, с. 214]). Кінець XIX — початок XX ст. характеризується відносно слабким ступенем розвитку названого лексико-словотвірного типу: в опрацьованих пам’ятках виявлений один прикметник — *поголовний* (1885—1886 Жел. II, с. 673) ‘загальний, всезагальний, всеохоплюючий’. Значно більше таких похідних функціонує у сучасній українській мові: *поаркушевий/поаркушний* (СУМ VI, с. 607), *поверстовий* (639), *погектарний* (707), *подюжинний* (763), *пожетонний* (773), *попудний* (СУМ VII, с. 239), *послівний* (339), *посторінковий* (377) тощо. Як видно з наведених прикладів, в утворенні беруть участь три конфікси: **по-...-н-**, **по-...-ев-**, **по-...-ов-**;

2) прикметники з обставинно-означальним значенням. Словотвірне значення таких похідних у науковій літературі визначається по-різному. Зокрема, К. Городенська називає їх ‘такий, що відбувається, проводиться там, де визначено твірною іменниковою основою’ [Словотвір 1979, с. 303]. Влучно визначає їх Д. Баранник — ‘такий, що проводиться окремо по кожній з названих основою іменника одиниць’ [СУЛМ, 1969, с. 214]. Наприклад: *посуставний* (1885—1886 Жел. II, с. 720), *полюдний* (694), *поименний* (683), *поземельний* (1885—1886 Жел. II, с. 681; СУМ VI, с. 811), *поба-*

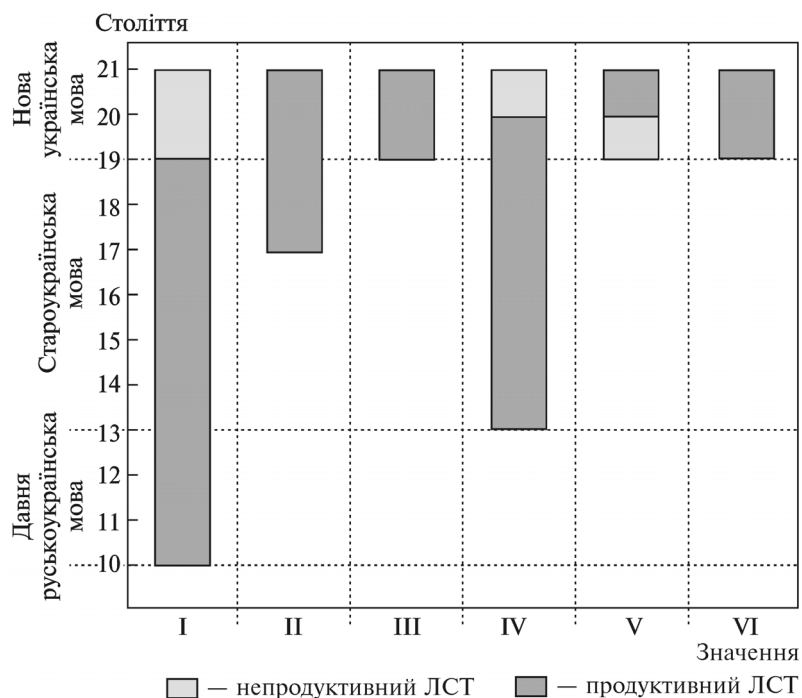

Рис. 7. Схема розвитку лексико-словотвірних типів конфіксальних прикметників на **по-**

тальйонний (СУМ VI, с. 609), *побригадний* (626), *повзводний* (646), *поескадронний* (764), *порайонний* (СУМ VII, с. 247), *породинний* (266), *посімейний* (329), *пошаровий* (479), *поярусний* (495) та ін. Другим компонентом словотворчого конфікса, як правило, виступає **-н-**, зрідка — інші, зокрема **-ов-**.

Отже, конфіксальні прикметники на **по-** становлять досить розгалужену в семантичному плані групу ад'єктивів і поділяються на 6 лексико-словотвірних типів (рис. 7):

- 1) 'такий, що прилягає безпосередньо до того або розташований вздовж того, на що вказує твірний іменник' (I);
- 2) 'такий, що настав після певної події або якогось періоду, явища' (II);
- 3) 'такий, що відповідає певному часовому відрізку' (III);
- 4) 'такий, що вказує на характеристику особи через її стосунок до інших предметів, понять, явищ тощо' (IV);

- 5) 'такий, що зумовлений кількістю предметів або їх розміром' (V);
 6) 'такий, що проводиться окремо по кожній з названих основою іменника одиниць' (VI).

Перший, другий і четвертий лексико-словотвірні типи успадковані українською мовою з попередніх періодів. І якщо перший і другий продовжили розвиватися й поповнювати лексичний склад української мови новими утвореннями, хоча й не дуже інтенсивно (7 та 22 % відповідно від усієї кількості зафіксованих слів), то четвертий є непродуктивним: за останні роки нових утворень не з'явилося, а давніші поступово виходять з ужитку.

Інші лексико-словотвірні типи — це утворення нової української мови. Їх формування припадає частково на кінець XIX ст., а в основному на середину — другу половину XX ст. Незважаючи на свій «молодий вік», ці лексико-словотвірні типи є досить продуктивними (III — 20 %, V — 18 %, VI — 18 %).

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом *поза-*

Поза- — це складне утворення з прийменників *ро 'по' і *за 'за' [ЕСУМ IV, с. 479]. Похідні з названим формантом фіксуються у пам'ятках досить пізно. Це свідчить про те, що відповідні лексико-словотвірні типи сформувалися і почали розвиватися вже в період розвитку нової української мови.

В українському мовознавстві виділяють тільки один тип прикметників з **поза-**, які мають значення 'такий, що знаходиться за межами того, що названо твірним іменником' [СУЛМ 1969, с. 213; Словотвір 1979, с. 303]. Проте аналіз семантики зібраних похідних прикметників із названим формантом дає підстави виділити не один, а три лексико-словотвірні типи:

1) прикметники зі значенням 'такий, що перебуває, розташований, відбувається, існує за межами того, що названо твірним іменником': *позаатмосферний* (СУМ VI, с. 780), *позагалактичний* (784), *позаземний* (1885—1886 Жел. II, с. 680; СУМ VI, с. 787), *позаклітинний* (СУМ VI, с. 788), *позакореневий* (789), *позаматковий* (791), *поза межний* (791), *позаміський* (792), *позапічний* (794), *позахмарний* (801), *позашлюбний* (802) та ін. Наприклад, *шлюбної та позашлюбної практики* (2002 Кон., с. 70);

2) прикметники зі значенням ‘такий, що не пов’язаний з тим, що названо твірним іменником’: *позаекономічний* (СУМ VI, с. 786) ‘не пов’язаний з економікою’, *позакласовий* (788) ‘не пов’язаний з суспільними класами’, *позапарламентський* (793) ‘не пов’язаний з парламентом’, *позаробочий* (795) ‘не пов’язаний з робочим днем’, *позаслужбовий* (1885—1886 Жел. II, с. 681; 1908—1909 Гр. III, с. 259; СУМ VI, с. 797) ‘не пов’язаний зі службою’, *позатеатральний* (СУМ VI, с. 799) ‘не пов’язаний з театром’, *позаучбовий* (801) ‘не пов’язаний з навчанням’, *позашкільний* (802) ‘не пов’язаний зі школою’;

3) прикметники зі значенням ‘такий, що не передбачений, виходить за межі того, що названо твірним іменником’: *позакошторисний* (СУМ VI, с. 789) ‘не передбачений кошторисом’, *позалімітний* (791) ‘який не входить в ліміт, понад ліміт’, *позаплановий* (794) ‘не передбачений планом’, *позапрограмний* (795) ‘не входить, не передбачений програмою’, *проведення позачергової сесії парламенту* (2015 В’ятрович, с. 491). Утворення цього типу синонімічні до похідних на **над-/понад-**. Наприклад: *позакошторисний* — *надкошторисний*, *позаплановий* — *надплановий*.

Творються похідні прикметники з **поза-** від основи орудного відмінка іменників за допомогою різних конфіксів, найпродуктивнішими серед яких є **поза-...-н-** (60 %) та **поза-...-ов/-ев-** (28 %), а також **поза-...-ськ-**, **поза-...-альн-**.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом *понад-*

Понад- — це складне праслов’янське утворення з прийменників *ро ‘по’ і *надъ ‘над’. Похідні з цим формантом передають ті ж словотвірні значення, що і прикметники відповідної структури з першою частиною **над-**.

Виділяють три лексико-словотвірні типи:

1) ‘той, що знаходиться зверху чогось’ [Словотвір 1979, с. 303]: *понадводний* (СУМ VII, с. 143) ‘який простягається, поширюється над водою’, *понадземний* (143) ‘який простягається, поширюється над землею’, *понадхмарний* (146) ‘який простягається, поширюється над хмарами’. Твірними у цьому випадку виступають іменники на позначення географічних понять (назв явищ природи, природних об’єктів тощо).

Прикметники першого лексико-словотвірного типу творяться від основи орудного відмінка іменників за допомогою конфікса **понад-...-н-**. Наприклад: *понадводна* *мла* (Рильськ. I, с. 145), *блакить* *країв* *понадземних* (ЛУ I, с. 411), *велика* *понадхмарна* *туга* *нам на землю спадає* (ЛУ I, с. 394).

У словнику Є. Желехівського та С. Недільського зафіксовано прикметник, утворений від іменника на позначення частини тіла — *понадзубний* (1885—1886 Жел. II, с. 109) ‘розташований над зубом’. У сучасній українській літературній мові така словотвірна модель не набула розвитку, а відповідних похідних у реєстрі СУМу немає;

2) похідні другого лексико-словотвірного типу мають значення ‘розташований вздовж чогось’ [Словотвір 1979, с. 303]. Цей тип є непродуктивним і представлений одним прикметником — *понаддніпрянський* (1885—1886 Жел. II, с. 109) / *понаддніпрянський* (СУМ VII, с. 143). У його творенні бере участь конфікс **понад-...-ан-ськ-**;

3) до третього лексико-словотвірного типу належать прикметники зі значенням ‘такий, що виходить за певні межі’ [Словотвір 1979, с. 303] чи ‘який виконується додатково’ [Ішук, 1989, с. 44]. Наприклад: *понадлімітний* (СУМ VII, с. 144) ‘який перевищує встановлений ліміт’, *понаднормативний* (144) ‘який перевищує встановлені нормативи’, *понаднормовий* (145) ‘який надається, здійснюється понад норму’, *понадплановий* (145) ‘який перевищує передбачене планом’, *понадстроковий* (145) ‘який триває понад встановлений строк’.

Похідні цього типу утворюються від основи знахідного відмінка іменників за допомогою двох конфіксів — **понад-...-н-** та **понад-...-ов-**.

Отже, конфіксальні похідні прикметники на **понад-** становлять продуктивний, але не дуже численний тип.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом *попід-*

Попід- — це складне праслов’янське утворення **po-podъ* із прийменників **po* ‘по’ і **podъ* ‘під’ [ЕСУМ IV, с. 517]. Похідні з названим формантом означають ‘такий, що знаходиться нижче від того, що названо твірним іменником’ і синонімічні до відповідних

похідних прикметників на **під-**: *підхмарний* (1885—1886 Жел. II, с. 704), *підземний* (1885—1886 Жел. II, с. 704; 1907—1909 Гр. III, с. 329; СУМ VII, с. 203), *підводний* (СУМ VII, с. 203). Наприклад: *і про зміїв підводних* (1951 ЛУ I, с. 311), *і риби підводний рух* (Рильськ., Поеми, с. 170), *підземні надра* (Рильськ. III, с. 108), *хідник підземний* (Граб. I, с. 241).

Цей словотвірний тип у сучасній українській мові непродуктивний — у СУМі зафіксовано всього два слова.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом *при-*

Із кінця XVIII — початку XIX ст., тобто в період розвитку нової української мови, починають формуватися основні типи конфіксальних прикметників з першою частиною **при-**, які характерні й для сучасної української літературної мови.

Препозитивний компонент **при-**, як і в попередні періоди, продовжує передавати просторові відношення, що стає одним з його основних значень. Наприклад: *придверний* (1885—1886 Жел. II, с. 744; 1907—1909 Гр. III, с. 414), *пригряничний* (743), *примезний* (749).

Дуже часто, як зазначає Д. Баранник, твірним іменником у таких словах виступає географічна назва [СУЛМ, 1969, с. 212]: *приморський* (1885—1886 Жел. II, с. 751) — море, *прибережний* (738) — берег, *придорожний* (744) — дорога, *прилісний* (749) — ліс, *примістний (-існий)* (750) — місто, *присільний* (756) — село, *принебесний* (751) — небеса, *приземний* (745), *приземний* (1907—1909 Гр. III, с. 416) — земля, *Пластуни в прикубанських плавнях* (О. 1862 II, с. 63), *прикубанський* (1907—1909 Гр. III, с. 422) — р. Кубань.

Прикметники цієї семантичної групи утворювалися за допомогою конфіксів **при-...-н-** та **при-...-ск-**.

У сучасній українській мові розширюється насамперед коло іменників, які можуть виступати твірними. Як і раніше, найпоширенішими є географічні назви: *прибережний* (СУМ VI, с. 552), *приболотний* (560), *придолинний* (607), *придорожній* (607), *прикордонний* (СУМ VI, с. 643), *прилісний* (659), *приозерний* (659), *припланетний* (710), *приполюсний* (714), *на ліву придорожню смугу* (2015 В'ятрович, с. 496).

Якщо раніше у творенні прикметників другим і, як правило, основним компонентом конфікса був **-н-**, то на сучасному етапі паралельно з ним, з рівними словотвірними можливостями, беруть участь компоненти **-ов-**: *прибалковий* (СУМ VI, с. 552), *прибровковий* (563), *пригирловий* (588), *прирічковий* (723), *прирусловий* (СУМ VII, с. 12), *пришляховий* (104), *прияровий* (104), рідше — **-ськ-**: *пригірський* (СУМ VI, с. 588), *приокеанський* (695), *розкішний причеркаський ліс* (2008 Шкляр, с. 80).

У словнику Є. Желехівського та С. Недільського (1885—1886) є прикметник, утворений від іменника на позначення частини тіла людини — *чоло* (*причоловий* (1885—1886 Жел. II, с. 764)) за допомогою конфікса **при-...-ов-**. У СУМі зафіксовано два похідні такого типу, проте в їхньому творенні бере участь конфікс **при-...-н-**, а не **при-...-ов-**: *привушний* (СУМ VI, с. 581), *в прискронних куточках очей красиво виділялися вії* (1962 Стельмах I, с. 405).

Новим, порівняно з попередніми століттями, стала участь досліджуваного конфікса у творенні іменників — назв предметів. Наприклад: *прибрамна вежа* (СУМ VI, с. 562), *привіконний* (573), *привокзальний* (579), *припарниковий* (700), *припасічний* (701), *присадибний* (СУМ VII, с. 13), *пристінний* (40), *прифабричний* (78), *прифермерський* (78), *прифронтний* (78), *прихатний* (79), *на приліжковій тумбочці* (2008 Шкляр, с. 202).

У сучасній українській мові велика кількість конфіксальних прикметників з препозитивним компонентом **при-** формально і семантично співвідносяться як з іменниками, так і з безпрефіксними похідними прикметниками з суфіксами **-н-/ськ-/ов-**, утвореними від цих іменників. Характерною рисою описуваної групи прикметників на сучасному етапі розвитку мови є можливість їхнього творення як від прикметникових основ, так і від прийменниково-іменникових сполучень. Тобто, наприклад, прикметник *приморський* може мати дві мотивації:

- 1) морський → приморський;
- 2) при морі → приморський.

У першому випадку маємо чисту префіксацію, у другому — конфіксацію.

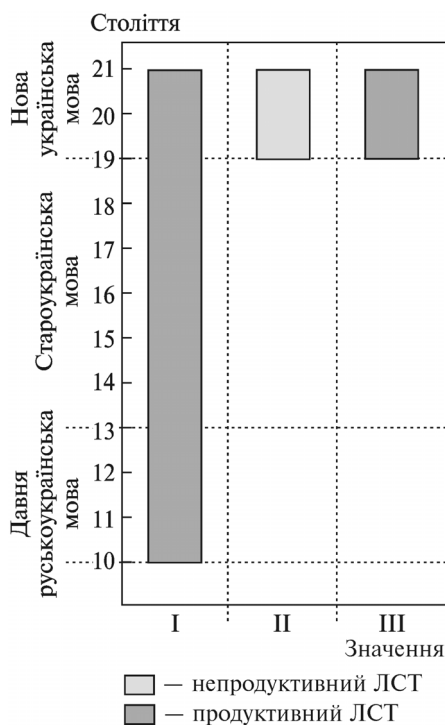
Сьогодні цей словотвірний тип активно використовується для творення нових лексем.

Рис. 8. Схема розвитку лексико-словотвірних типів конфіксальних прикметників на **при-**

На думку Д. Баранника, у сучасній українській літературній мові префікс **при-** зрідка виражає часові значення [СУЛМ 1969, с. 212] — ‘той, що відбувається у період, названий твірним словом’: *про те, що заповідає титул у оповіданню, крім одної **принагідної** загадки, зовсім нема мови* (Фр. XVI, с. 358) — ‘який здійснюється у зв’язку з нагодою’, **припосівний** (СУМ VI, с. 715) ‘який здійснюється при посіві’, **прижиттєвий** (612) ‘який створюється, відбувається за життя’, **призахідний** (613) ‘який буває під час заходу’ та ін.

Часове значення виражає також прикметник *присмертний*: **присмертний** (1885—1886 Жел. II, с. 753; 1907—1909 Гр. III, с. 439; СУМ VII, с. 28). Утворений він конфіксальним способом від сполучення *при смерті*, на що вказує його німецький переклад у словнику Є. Желехівського та С. Недільського. В українській мові є слово *смертний*. Але в цьому випадку воно не могло бути твірним, оскільки за своєю семантикою зовсім не збігається з похідним утворенням.

У період розвитку нової української мови з’являється новий лексико-словотвірний тип конфіксальних прикметників на **при-**, які виражають обставинно-об’єктні відношення — ‘такий, що відбувається в присутності певного колективу’ [СУЛМ 1969, с. 212]: **прилюдний** (1885—1886 Жел. II, с. 749; 1907—1909 Гр. III, с. 424; СУМ VI, с. 662) ‘який відбувається у присутності людей’, **привселюдний** (СУМ VI, с. 581) ‘який відбувається, здійснюється у присутності багатьох’.

Отже, у сучасній українській мові конфікси з першою частиною **при-** поділяються на три лексико-словотвірні типи прикметників (рис. 8):

- 1) 'той, що перебуває в безпосередній близькості від того, що названо твірною основою' (I);
- 2) 'той, що відбувається у період, названий твірним словом' (II);
- 3) 'такий, що відбувається в присутності свідків' (III).

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом *серед-*

У староукраїнській мові, зокрема в «Лексиконі латинському» Є. Славинецького, зафіксована церковнослов'янська неповноголосна форма **средо(и)-**, проте у сучасній українській літературній мові функціонує лише повноголосна **серед-**.

Компонент **серед-** у складі відповідних конфіксів (**серед-...-н-**, **серед-...-ч-**, **серед-...ов-**) передає просторові відношення. Похідні цього лексико-словотвірного типу мають значення 'такий, який перебуває, знаходиться між кимось, чимось або всередині чогось' [Словотвір 1979, с. 304]. Наприклад: *середвідомчий, середкласовий, середземний, середпартійний* [Словотвір 1979, с. 304].

Як і в попередні періоди, цей тип є непродуктивним.

Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом *су-*

Давній префікс **су-** в новій українській мові, у тому числі й сучасній, утворює невелику, тематично чітко не окреслену групу конфіксальних прикметників з наголосом на корені [СУЛМ 1969, с. 215]. До них можна віднести такі: *сукупний* (СУМ IX, с. 832) 'об'єднаний, спільний', *суміжний* (836) 'прилеглий до чогось, межує з чимось', *сумісний* (836) 'який здійснюється спільно, гуртом', *супутний* (853) 'тісно пов'язаний з чим-небудь; який додається до основного', *сурядний* (855) — грам. *суцільний* (871) 'який являє собою одне ціле', *сучасний* (872) '1) який стосується одного часу, однієї епохи з ким-небудь, чим-небудь; 2) який існує, відбувається тепер'.

Наприклад: *а є лиш гордість і горіння, сукупна праця і хвала* (Тич. I, с. 115), *на суміжному полі стирчало жито* (Коц. I, с. 119), *на його парцелі, суміжній з Германовою* (Фр. VIII, с. 413), *на перших же днях їхнього сумісного життя* (Тют. Вир, с. 366), *гора* —

суцільний камінь, суцільна скеля (1956 Коц. III, с. 137), як *суцільна крижана брила* (Гончар III, с. 264), *зливаючись в суцільну гармонію* (Рильськ. Веч. розмови, с. 14), *суцільна доброзичливість: до всього на світі посміхається* (Гончар, Тронка, с. 301), *натура глибока, суцільна, Рустем, хоч молодший, мав вплив на свого товариша* (Коц. II, с. 135), *різка боротьба проти всього політичного і соціального укладу сучасного Гоголю* (Рильськ. IX, с. 174), *балакаючи про біду їх теперішню, сучасну* (Вовчок I, с. 366), *з сучасних українських письменників* (Коц. III, с. 287).

У літературі XIX — початку XX ст. трапляється прикметник *сумежний*: *Наші ліси сумежні?* (Кроп. IV, с. 73), *від сумежних Бойків* (1902 Верхр. Л., с. 1). Сьогодні це слово належить до діалектної лексики (*сумежний* (СУМ IX, с. 835) — діал. = суміжний) і функціонує, зокрема, у буковинських говірках: *сумежний* (СБГ, с. 533).

Префіксально-суфіксальне походження описаної групи прикметників, як зазначає К. Городенська, в сучасній мові простежується мало [Словотвір 1979, с. 305].

Отже, конфіксальні прикметники на **су-...-н-** сьогодні становлять непродуктивну, лексично-замкнену групу похідних ад'єктивів.

* * *

Конфіксація, як і в попередні періоди, продовжує залишатися надзвичайно продуктивним способом творення прикметників (табл. 3). Майже всі староукраїнські лексико-словотвірні типи знаходять своє продовження і розвиток у новій українській мові, збагачуючись новими словотвірними моделями. Впродовж усього періоду і до сьогодні з'являються нові типи, що зумовлено рядом причин:

- 1) розширенням семантичного навантаження препозитивних компонентів (**до-**, **між-**, **над-**, **під-**, **по-**);
- 2) появою нових формантів (**навколо-**, **понад-**, **попід-**);
- 3) активізацією старих функцій формантів (**о-/об-**, **су-**).

Крім того, значно розширюється коло постпозитивних компонентів (**-івськ-**, **-овськ-**, **-ан-**, **-альн-**, **-ональн-**, **-анськ-**, **-ічн-**, **-еч-** та ін.).

Твірними в основному виступають іменники як конкретні, так і абстрактні. Виняток становлять тільки конфіксальні похідні на **не-** та **о-/об-**, які творяться від дієслівних основ.

Таблиця 3

Прикметникові конфікси нової української мови

Препозитивний компонент конфікса	Значення	Конфікс	Приклади
<i>без-</i>	1) 'позбавлений ознаки, вираженої твірним словом'	без- + конкр. ім. + -н-	<i>безплемінний, безгаражний, бездокументний, безмоторний, безмісячний, безхмарний</i>
		без- + конкр. ім. + -ск- (XIX ст.)	<i>бездїтський, безпопівський, безбожницький</i>
		без- + конкр. ім. + Ø	<i>безбородий, безкостий, безкрилий, безносий, безвусий, безкожухий, безгрунтий, безлистий, безкорий</i>
		без- + конкр. ім. + -ов-	<i>безбілковий, безготівковий, бездротовий, безквитковий, безрейковий</i>
		без- + конкр. ім. + -овн- (XIX ст.)	<i>безчиновний, без'интересовний</i>
		без- + конкр. ім. + -ан-	<i>безросяний, беззоряний, безповітряний</i>
		без- + конкр. ім. + -ачн-	<i>безсонячний</i>
		без- + конкр. ім. + -ав- (XIX ст.)	<i>безлистявий</i>
	2) 'позбавлений семи позитивної ознаки, вираженої твірним словом'	без- + абстр. ім. + -н-	<i>безжальний, безнадійний, безсовісний, безсоромний, безстидний, безстрашний</i>

Продовження табл. 3

Препозитивний компонент конфікса	Значення	Конфікс	Приклади
<i>без-</i>		без- + абстр. ім. + -лив- (XIX ст.)	<i>безжалісливий</i>
		без- + абстр. ім. + -енн- (XIX ст.)	<i>безчувствений / безчуственний</i>
		без- + абстр. ім. + Ø (XIX ст.)	<i>безглуздый, без-свідомий, без-сильний, безславий</i>
<i>до-</i>	1) часові відношення (передусу часу вияву ознаки)	до-...-н-	<i>добуржуазний, довоєнний, дообідний, дошкільний</i>
		до-...-ов-	<i>докласовий, достроковий</i>
		до-...-ськ-	<i>дохристиянський, домарксистський</i>
		до-...-ев-	<i>дожовтневий</i>
		до-...-івськ-	<i>доіскрівський</i>
		до-...-овськ-	<i>допетровський</i>
		до-...-анськ-	<i>дорадянський</i>
		до-...-ичн-	<i>доімперіалістичний, докапіталістичний, досоціалістичний</i>
	2) просторові відношення (ознака вияву напрямку дії)	до-...-н-	<i>доземний</i>
		до-...-ов-	<i>доцентровий</i>
	3) означальні відношення: а) ознака вияву вичерпної повноти якості, властивості;	до-...-н-	<i>дослівний, докорінний</i>

Продовження табл. 3

Препозитивний компонент конфікса	Значення	Конфікс	Приклади
<i>до-</i>	б) ознака вияву відповідності або повного збігу властивостей	до-...-н-	<i>домірний, доречний, доцільний</i>
<i>за-</i>	1) просторові відношення (місце вияву ознаки)	за-...-н-	<i>заатлантичний, заатмосферний, загірний, загородній, закулісний, заозерний, захмарний, завуиний, зацічний, зашкірний</i>
		за-...-ськ-	<i>заміський, заморський, заокеанський</i>
		за-...-ов-	<i>заглотковий, задніпоровий</i>
	2) часові відношення (час вияву ознаки)	за-...-н-	<i>завчасний, заживний, запівнічний</i>
		за-...-ев-	<i>закиттєвий</i>
	3) відношення мети	за-...-н-	<i>закдоровний, заупокійний</i>
<i>між-</i>	1) просторові відношення (місце вияву ознаки)	між-...-н-	<i>міжгірний, міжпланетний, міжхмарний, міжбрівний, міжклітинний, міжреберний</i>
		між-...-ан-	<i>міжзоряний</i>
		між-...-ов-	<i>міжрічковий, міжкістковий</i>
	2) об'єктний локатив (вияв ознаки за місцем дії)	між-...-н-	<i>міжбібліотечний, міжколгоспний, міжрайонний</i>
		між-...-івськ-	<i>міжвузівський</i>
		між-...-ськ-	<i>міжзаводський, міжміський</i>
		між-...-ч-	<i>міжвідомчий</i>

Продовження табл. 3

Препозитивний компонент конфікса	Значення	Конфікс	Приклади
<i>між-</i>	3) локативний атрибут (вияв ознаки в тотожних за значенням об'єктах)	між-...-ов-	<i>міжцеховий</i>
		між-...-анськ-	<i>міжреспубліканський</i>
		між-...-ов-	<i>міжвидовий, міжродовий</i>
		між-...-ев-	<i>міжгалузовий</i>
		між-...-н-	<i>міждіалектний, міжнародний</i>
		між-...-ональн-	<i>міжнаціональний</i>
	4) часові відношення (вияв ознаки із семою часового проміжку)	між-...-н-	<i>міжвоєнний, міжремонтний</i>
		між-...-івськ-	<i>міжз'їздівський</i>
<i>на-</i>	1) локативні відношення (ознака за місцем фіксації, вияву)	на-...-н-	<i>нагірний, набережний, наземний, нагробний, навіконний, настінний, наколінний, нашкірний</i>
		на-...-ов-	<i>накістковий</i>
	2) об'єктно-атрибутивні відношення (вияв ознаки особи через її стосунк до інших предметів, понять тощо)	на-...-н-	<i>набожний</i>
	3) напрям	на-...-н-	<i>начільний</i>
		на-...-ан-	<i>навітряний</i>
<i>навколо-</i>	просторові відношення (вияв ознаки із семою кругового простору)	навколо-...-н-	<i>навколоземний, навколопланетний, навколомісячний, навколоплідний, навколосвітній</i>
		навколо-...-ев-	<i>навколосерцевий</i>
		навколо-...-ов-	<i>навколососковий</i>
		навколо-...-ачн-	<i>навколосонячний</i>

Продовження табл. 3

Препозитивний компонент конфікса	Значення	Конфікс	Приклади
над-	1) просторові відношення (вияв ознаки локалізованого об'єкта): а) 'зверху чогось';	над-...-н-	<i>надводний, надрічний, надхмарний, надвіконний, наддверний, надбрівний, надгортанний, надколінний</i>
		над-...-ан-	<i>надзоряний</i>
		над-...-ов-	<i>надгрунтовий, надрічковий, надганковий, надрядковий, надглотковий, надкістковий, надліктювий, надлопатковий, наднирковий</i>
		над-...-ськ-	<i>надморський</i>
	б) 'уздовж чогось'	над-...-н-	<i>надбережний, надрічний</i>
		над-...-ов-	<i>надрічковий</i>
		над-...-ськ-	<i>надморський</i>
	2) часові відношення (вияв часової ознаки)	над-...-н-	<i>надранній, надвечірній</i>
не-	вияв ознаки дуже високого ступеня якості	не-...-н-	<i>невпинний, невтомний, неугавний, незабутній, неухильний</i>
		не-...-анн-	<i>невблаганний, невпізнаний</i>
		не-...-єнн-	<i>незбагнений, нездійснений, незцілений, незчислений, неоцінений</i>

Продовження табл. 3

Препозитивний компонент конфікса	Значення	Конфікс	Приклади
не-		не-...-(и)м-	<i>невловимий, невмолимий, невтишимий, незборимий, незлічимий, незцілимий, немислимий, неоцінимий</i>
		не-...-лив-	<i>незгідливий, незговірливий, неквапливий, ненажерливий, непоквапливий, непосидливий</i>
		не-...-уч-/уш-	<i>невмирущий, невсипущий, немінучий, непитущий, непосидючий</i>
о-/об-	1) просторово-атрибутивні відношення (вияв ознаки з констатацією величини простору)	об-...-н-	<i>обширний</i>
	2) атрибутивні відношення (вияв ознаки із семою ствердження у назвах особи)	об-...-лив-	<i>облесливий</i>
перед-	1) просторові відношення (вияв ознаки локатива у препозиції до об'єкта)	перед-...-н-	<i>передгірний, передпічний</i>
		перед-...-ов-	<i>передміхуровий, передмостовий</i>
		перед-...-ев-	<i>передсерцевий</i>
		перед-...-ськ-	<i>передгірський, передміський</i>

Продовження табл. 3

Препозитивний компонент конфікса	Значення	Конфікс	Приклади
<i>перед-</i>	2) часові відношення (час вияву ознаки, що передуює семі твірному слова)	перед-...-н-	<i>передосінній, передлітній, передобідній, передвечірній, передвиборний, передвоєнний, передопераційний, переджнивний</i>
		перед-...-ов-	<i>передзимовий, передранковий, передгрозовий, переддощовий</i>
		перед-...-ан-	<i>передвесняний, передбуряний</i>
		перед-...-ев-	<i>передполудневий</i>
		перед-...-івськ-	<i>передз'їздівський</i>
		перед-...-альн-	<i>передзбиральний</i>
		перед-...-ивн-	<i>передсадивний</i>
<i>пів-</i>	неповний, послаблений вияв ознаки	пів-...-ов-	<i>півдобовий, півдуюмовий, півлітровий, півметровий, півпудовий</i>
		пів-...-н-	<i>півавтоматичний, півариинний, півватний, півгодинний, півмільйонний, півтисячний</i>
<i>під-</i>	1) просторові відношення: а) вияв ознаки місця, названого твірним словом;	під-...-н-	<i>підземний, підводний, підворотний, підшкірний</i>
		під-...-ов-	<i>підльодовиковий, підсніговий, підбаитовий, підрядковий, підглотковий, підкістковий</i>

Продовження табл. 3

Препозитивний компонент конфікса	Значення	Конфікс	Приклади
під-		під-...-ев-	<i>підкореневий, підле- геновий, підсерце- вий, підскроневиий</i>
		під-...-ан-	<i>підкроквяний</i>
	б) вияв ознаки місця поряд з тим, що названо твірним словом;	під-...-н-	<i>підбережний, підлісний</i>
		під-...-ськ-	<i>підміський, підгір- ський</i>
	в) вияв локативної ознаки назв із семою зовнішнього впливу	під-...-ан-	<i>підвітряний</i>
		під-...-ачн-	<i>підсонячний</i>
	2) об'єктні відношення (вияв ознаки об'єкта, на який спрямована дія)	під-...-н-	<i>підвладний, підкон- войний, підконтроль- ний, підсудний, під- захисний</i>
	3) часові відношення (вияв ознаки нетривалого часу, що передус встановленим часовим проміжкам)	під-...-н-	<i>підвечірній, підзим- ний, підосінний</i>
		під-...-ов-	<i>підзимовий</i>
після-	часові відношення (вияв ознаки часу, що настає після названих часових проміжків)	після-...-н-	<i>післяжнивний, післяопераційний, післяаварійний</i>
		після-...-ов-	<i>післядощовий, післяпологовий</i>
по-	1) просторові відношення (вияв об'єктного локатива)	по-...-н-	<i>побережний, поземний</i>
		по-...-ськ-	<i>поморський</i>
	2) часові відношення: а) вияв ознаки часу, що настає після певної події;	по-...-н-	<i>посмертний, пове- чірний, повоєнний, пожнивний, пообідній</i>
		по-...-ев-	<i>пожовтневий, пополудневий</i>

Продовження табл. 3

Препозитивний компонент конфікса	Значення	Конфікс	Приклади
по-	б) вияв ознаки часу, що відповідає певному часовому проміжку	по-...-н-	<i>поденний, погодинний, подекадний, позмінний</i>
		по-...-ов-	<i>почасовий</i>
		по-...-єв-	<i>потижневий</i>
	3) атрибутивні відношення (вияв ознаки особи через її стосунок до інших предметів, понять, явищ тощо)	по-...-н-	<i>помірний, посильний, потаємний, поцінний</i>
	4) кількісні відношення (вияв кількісної ознаки)	по-...-н-	<i>позектарний, подюжинний, пожетонний, попудний, послівний</i>
		по-...-єв-	<i>поаркушевий, потижневий</i>
		по-...-ов-	<i>поверстовий, посторінковий</i>
	5) об'єктно-кількісні відношення (вияв кількісної ознаки в об'єктах рахунку)	по-...-н-	<i>поземельний, побатальйонний, побригадний, повзводний, порайонний</i>
		по-...-ов-	<i>пошаровий</i>
поза-	1) просторові відношення (вияв ознаки локального об'єкта, що існує за межами того, що називає твірне слово)	поза-...-н-	<i>позаатмосферний, позагалактичний, позаземний, позаклітинний, позамежний, позахмарний, позашлюбний</i>
		поза-...-єв-	<i>позакореневий</i>
		поза-...-ов-	<i>позаматковий</i>
		поза-...-ськ-	<i>позаміський</i>

Продовження табл. 3

Препозитивний компонент конфікса	Значення	Конфікс	Приклади
	2) об'єктні відношення (вияв ознаки об'єкта, не пов'язаної з тим, що названо твірним словом)	поза-...-н-	<i>позаекономічний, позашкільний</i>
		поза-...-ов-	<i>позакласовий, позаслужбовий, позаучбовий</i>
		поза-...-ськ-	<i>позапарламентський</i>
		поза-...-альн-	<i>позатеатральний</i>
	3) означальні відношення (вияв ознаки непередбачених напрямів діяльності)	поза-...-н-	<i>позакошторисний, позалімітний, позапрограмний</i>
		поза-...-ов-	<i>позаплановий, позачерговий</i>
понад-	1) просторові відношення (вияв ознаки локалізованого об'єкта): а) 'зверху чогось';	понад-...-н-	<i>понадводний, понадземний, понадхмарний</i>
	б) 'вздовж чогось'	понад-...-анськ-	<i>понаддніпрянський</i>
	2) означальні відношення (вияв ознаки збільшеної міри)	понад-...-н-	<i>понадлімітний, понаднормативний</i>
		понад-...-ов-	<i>понаднормовий, понадплановий, понадстроковий</i>
попід-	просторові відношення (вияв ознаки місця, названого твірним словом)	попід-...-н-	<i>попідземний, попідводний</i>

Препозитивний компонент конфікса	Значення	Конфікс	Приклади
<i>при-</i>	1) просторові відношення (ознака локального об'єкта, названого твірним словом)	при-...-н-	<i>прибережний, приболотний, придолинний, приозерний, привіконний</i>
		при-...-ов-	<i>прибалковий, прибровковий, пригирловий, прирічковий, пришляховий, прифронтний</i>
		при-...-ськ-	<i>пригірський, приокеанський, прифермський</i>
	2) часові відношення (вияв ознаки часу у період, названий твірним словом)	при-...-н-	<i>припосівний, присмертний</i>
		при-...-ев-	<i>прижиттєвий</i>
	3) обставинно-об'єктні відношення з відтінком умови	при-...-н-	<i>прилюдний, привселюдний</i>
<i>серед-</i>	локативні відношення (вияв ознаки місця, що знаходиться у межах певного об'єкта)	серед-...-н-	<i>середземний, середпартійний</i>
		серед-...-ов-	<i>середкласовий</i>
		серед-...-ч-	<i>середвідомчий</i>
<i>су-</i>	спільність ознаки в просторових і часових виявах	су-...-н-	<i>сукупний, суміжний, сумісний, супутний, суцільний, сучасний</i>

ВИСНОВКИ

I. Префіксація та конфіксація посідають вагоме місце у становленні афіксальної деривації прикметника XI—XX ст. Структурні типи префіксальних і конфіксальних прикметників у давній руськоукраїнській, староукраїнській та новій українській мові мали різноманітне вираження й стали невід'ємним компонентом формування значення слів і вираження думки. Такі одиниці значно збагатили лексичний склад української мови за писемний період її розвитку.

II. Вивчення становлення і розвитку префіксальної та конфіксальної словотвірної підсистеми прикметника української мови XI—XX ст. дає підстави стверджувати, що вона є закономірним продовженням цієї системи праслов'янського періоду.

III. Префіксація виникла ще у праслов'янський період. Найдавніші префікси були спільними для прикметників та іменників. До них належать *q-, *sq-, *pa-, *pra-. В XI—XIII ст. трапляються лише поодинокі випадки їх вживання для творення прикметників, а протягом подальших століть вони повністю втрачають свою продуктивність. У сучасній українській мові використовуються тільки **пра-** (є непродуктивним і неактивним) та **су-** (не має виразного словотвірного значення).

Найбільшого розвитку набули праслов'янські префікси *per- (**пре-**) та *pe- (**не-**), які відзначалися високою словотвірною активністю протягом XI—XX ст.

1. Прикметникові префікси виконують такі функції:

- 1) виступають показником ступеня вияву ознаки: а) послаблений вияв (**на-, по-, про-, при-, полу-/пів-, напів-, под-/під-**); б) надмірний вияв (**на-, над-, за-, пре-, пра-, понад-**);
- 2) заперечення ознаки (**не-**) чи її відсутність (**без-**);
- 3) часові (**пред-/перед-, поза-**).

2. Не всі форманти характеризуються однаковою активністю в префіксальному словотворенні. Так, **на-** поступово втрачаючи продуктивність, на початку XX ст. повністю виходить з ужитку; **при-**, який найбільшого поширення набув у XVII—XX ст., у сучасній мові використовується тільки як реліктовий спосіб творення прикметників і вживається переважно в діалектах; **по-**, який зовсім не трапляється в XI—XIII ст., у староукраїнській мові відновлює свої праслов'янські функції і сьогодні активно використовується для творення прикметників, хоча більш поширеним є в діалектах. Деривати із префіксом **за-** засвідчені тільки в новоукраїнську добу й відзначаються продуктивністю до сьогодні. У цей самий час активізує свої праслов'янські функції **про-**, але на відміну від **за-**, у сучасній мові занепадає. Дуже високою продуктивністю в сучасній українській мові, порівняно з іншими періодами, характеризується префіксальний тип із **над-**.

3. Кожен період розвитку української мови характеризується збільшенням словотвірної самостійності префіксів, яка дозволила їм брати участь у власне префіксації прикметників. Зокрема, в XI—XIII ст. у процесі словотворення брали участь 7 формантів, у XIV—XVIII ст. їхня кількість збільшується до 13, а в XIX—XX ст. — 20 (мова йде тільки про слов'янські префікси).

4. Загальна характеристика прикметникових префіксів української мови XI—XX ст. подана у табл. 4.

IV. Конфіксація була й залишається продуктивним способом творення прикметників.

1. У межах конфіксальних похідних виділяють два основні типи:

1) прикметники, утворені на базі прийменниково-відмінкових форм іменників. Це досить продуктивний і різноманітний у структурно-семантичному плані різновид конфіксальних похідних. У їхньому творенні беруть участь конфікси з препозитивними компонентами **без-**, **за-**, **на-**, **над-**, **по-**, **под-**, **при-** (формуються й розвиваються в давній руськоукраїнській мові), **полу-** (сучасний **пів-**), **межи-** (сучасний **між-**) (виникають у староукраїнській мові) та **навколо-**, **понад-**, **попід-** (фіксуються в період розвитку нової української мови). Похідні такого типу виражають різноманітні просторові, часові, об'єктні значення або ознаку, яка характеризується відсутністю чого-небудь;

Таблиця 4

Прикметникові префікси української мови XI—XX ст.

Префікс	Значення	Давня русько-українська мова (XI—XIII ст.)	Староукраїнська мова (XIV—XVIII ст.)	Нова українська мова (XIX—XX ст.)
без-	відсутність ознаки	—	<i>бездружни(й), безхитрыи, бе(з)прави(л)ны(й)</i>	<i>безгосподарний</i>
за-	надмірний ступінь вияву ознаки	—	—	<i>забілий, заважкий, зависокий, задовгий, заделікатний</i>
на-	1) послаблений ступінь вияву ознаки;	<i>назельныи</i>	—	—
	2) підсилений ступінь вияву ознаки	—	<i>надаремний, надавний</i>	—
над-	1) дуже високий, надмірний ступінь вияву ознаки;	<i>надъръманыи, надъръсыи</i>	<i>надмѣрныи</i>	<i>надсильний, наддовгий, наделітний</i>
	2) перевищення якої-небудь межі, норми	<i>надътварьныи</i>	<i>надестественныи, на(д)истотный, надприроожный</i>	<i>надгустий, надточний, надприродний, надвлучний, надлюдський</i>
напів-	неповний, послаблений вияв ознаки	—	—	<i>напівсухий, напівшерстяний</i>
не-	заперечення ознаки	<i>немоудрыи, нечистыи, нехытрыи, немаль, немилосердыи, некрѣпкыи, несладкъ</i>	<i>немилосердный, неща(с)ливы(и), несмѣлый, несправедливый, необычайный</i>	<i>негарний, немалий, нечесний, незлий, незручний</i>
о-/об-	зменшений ступінь вияву ознаки	<i>оскуденъ</i>	—	<i>тільки у діалектах (обзеленкуватий, обскутий)</i>

Продовження табл. 4

Префікс	Значення	Давня русько-українська мова (XI—XIII ст.)	Староукраїнська мова (XIV—XVIII ст.)	Нова українська мова (XIX—XX ст.)
<i>на-</i>	вторинна, набута ознака предмета	<i>навечернии</i>	—	<i>пагубний, па-синковий</i>
<i>перед-</i>	часова ознака вияву прикінцевих властивостей	—	—	<i>передостанній, передучораи-ний, передвіч-ний, передми-нулий</i>
<i>пів-</i> (<i>поль-</i> , <i>пол(у)-</i>)	неповний, по-слаблений вияв ознаки	<i>польсѣхъи</i>	<i>по(л)тяжки(й), по(л)диви(й), по(л)живий, по(л)сурови(й), полунагъ, по(л)крѣжрый</i>	<i>півповний, півкруглий, півсвідомий, півсередній</i>
<i>під-</i> (<i>под-</i>)	зменшений ступінь вияву ознаки	—	<i>подстариий</i>	<i>підстариий, підсліпий, під-глухий, підбі-льиий (XIX ст.); під- + -уват-, діалекти (XX ст.) підсьліпуватиий</i>
<i>по-</i>	неповний, по-мірний вияв ознаки	<i>поветѣшаныи, погрѣбленыи, попѣстреныи, побольшии</i>	<i>потяжкый, по-слабый, полег-кый</i>	<i>побільиий, помалий, постарий</i>
<i>поза-</i>	ознака поперед-нього стану	—	—	<i>позаминулий</i>
<i>понад-</i> (= <i>над-</i>)	надмірний сту-пінь вияву ознаки	—	—	<i>понадзвуковий</i>
<i>пра-</i>	1) ступінь три-валості ознаки;	—	—	<i>прадавній, правічний, пра-слов'янський</i>
	2) висока міра вияву ознаки;	—	<i>прадивний</i>	<i>прастарий, пралютий</i>

Продовження табл. 4

Префікс	Значення	Давня русько-українська мова (XI—XIII ст.)	Староукраїнська мова (XIV—XVIII ст.)	Нова українська мова (XIX—XX ст.)
<i>пра-</i>	3) ознака ступеня часової спорідненості	<i>прародительныи</i>	<i>прародителный</i>	<i>прапрацурський</i>
<i>пре-</i>	надмірний ступінь інтенсивності ознаки	<i>прещедрыи, премл(с)тивыи, преблажєньный, преблжєный, предобръ</i>	<i>пре(с)вѣтли(й), пре(с)лавни(й), предивни(й), премаль, прєси(л)ни(й), премудръ, прєтучный</i>	<i>предобрий, предовгий, прегарний, пречесний</i>
<i>пред-</i>	часова ознака	—	<i>предбывший</i>	<i>предвічний, предковічний</i>
<i>при-</i>	1) збільшений ступінь вияву ознаки;	<i>пригноусьнь, пригроубъ, приискрьнь, прикроутъ / прикрѣтыи, примрачьныи, припървьнии, прискърбьныи</i>	—	—
	2) послаблений ступінь вияву ознаки	—	<i>прижо(л)ти(й), приглухъ, привеликъ, прикудєряви(й), притяжокъ, присоромажливы</i>	<i>прибілий, приважкий, прижовтий (XIX ст.); приглухий, пристарий, діалекти (XX—XXI ст.)</i>
<i>про-</i>	1) слабкий ступінь вияву ознаки;	—	<i>проде(р)зивъ, проде(р)зкий</i>	діалекти: <i>прогордый, просівый</i>
	2) часова ознака	—	—	<i>провєсняний</i>

Закінчення табл. 4

Префікс	Значення	Давня русько-українська мова (XI—XIII ст.)	Староукраїнська мова (XIV—XVIII ст.)	Нова українська мова (XIX—XX ст.)
су-	1) ступінь неповної, часткової ознаки тимчасового вияву;	<i>супротивни</i>	<i>сообра(з)ни(й), сово(с)пити(н)ны(й), соиме(н)ная</i>	<i>сумирний, сутемний</i>
	2) ознака тотожних часових і просторових виявів	—	<i>сѣвреме(н), сѣлѣтни(й), со(с)ме(р)те(л)ны(й), сопрестоленъ</i>	<i>сучасний</i>

2) прикметники, утворені від сполучення дієслова з часткою *не*. Це багатомодельний словотвірний тип, який має значення, протилежне значенню кореня твірної основи, і вказує на велику міру ознаки. Виник він у праслов'янський період і активно розвивається протягом XI—XX ст.

У сучасній українській мові від дієслівних основ утворюються також прикметники на *о-/об-*, але цей тип є непродуктивним і неактивним.

2. Кожен період розвитку української мови характеризується появою нових формантів, які могли виступати у ролі препозитивного елемента прикметникових конфіксів. Зокрема, в XI—XIII ст. нараховується всього 8 таких компонентів, у XIV—XVIII ст. їхня кількість збільшується до 13, у XIX—XX ст. — до 20.

3. Поступово розширюється також коло постпозитивних елементів прикметникових конфіксів. Наприклад, якщо в XI—XIII ст. основним і обов'язковим компонентом конфікса був *-н-*, то вже у староукраїнській мові словотвірну активність набирають *-ов-* та *-ск-*. Період розвитку нової української мови взагалі характеризується великою їхньою різноманітністю (*-ев-*, *-івськ-*, *-овськ-*, *-ан-*, *-альн-*, *-ональн-*, *-анськ-*, *-ічн-*, *-еч-* та ін.), що стало характерною рисою конфіксації прикметників української мови на сучасному етапі її розвитку.

4. Не всі лексико-словотвірні типи характеризуються однаковою продуктивністю. Крім цього, кожен лексико-словотвірний тип відзначається різною продуктивністю на різних етапах розвитку мови. До продуктивних у всі часи належать типи з першим компо-

нентом **без-**, **за-**, **на-**, **при-**. Конфікси з препозитивними елементами **до-**, **по-**, **под-** (сучасний **під-**) збільшують свою продуктивність у період розвитку староукраїнської мови, **межи-** (сучасний **між-**), який розвинувся в XIV—XVIII ст. і характеризувався низькою продуктивністю, у період розвитку нової української мови стає активним і продуктивним типом творення прикметників. Подібне стосується й **над-**, який протягом XI—XVIII ст. був непродуктивним і неактивним, а в XIX—XX ст. став однією з основних структурних моделей творення конфіксальних ад'єктивів.

Загалом, продуктивність/непродуктивність окремого лексико-словотвірного типу залежить від сполучуваності складників конфіксів, а також можливості їхнього поєднання зі словами, які здатні виступати твірними.

5. Розвиток конфіксальної системи прикметників супроводжувався появою у препозитивних компонентів синонімічних словотвірних значень. Повна словотвірна синонімічність лише в типах із **над-** і **понад-**. Частково синонімічні словотвірні типи з такими компонентами: 1) **над-**, **по-**, **при-** в значенні 'розташований вздовж чогось або такий, що прилягає близько до чого-небудь'; 2) **перед-**, **до-** в значенні 'такий, що передує в часі чомусь'; 3) **після-**, **по-** в значенні 'такий, що настав, відбувся пізніше чогось'.

6. Загальна характеристика прикметникових конфіксів української мови подана у табл. 5.

V. Отже, прикметникові префіксальна і конфіксальна підсистеми, почавши своє становлення у праслов'янський період, до кінця XVIII ст. сформували підґрунтя для свого подальшого розвитку в новій українській мові, час, коли відбувається остаточне формування основних лексико-словотвірних типів префіксальних і конфіксальних прикметників сучасної української мови.

Таблиця 5

Прикметникові конфікси української мови XI—XX ст.

Значення	Давня русько-українська мова	Староукраїнська мова	Нова українська мова
<i>без-</i>			
1) 'позбавлений ознаки, вираженої твірним словом'	без- + конкр. ім. + -ьн- <i>безматерьнь</i>	без- + конкр. ім. + -н- <i>бе(з)пло(д)ны(й)</i>	без- + конкр. ім. + -н- <i>безгаражний</i>

Продовження табл. 5

Значення	Давня русько-українська мова	Староукраїнська мова	Нова українська мова
	без- + конкр. ім. + Ø безлистви	без- + конкр. ім. + Ø безрукий	без- + конкр. ім. + Ø безносий
	без- + конкр. ім. + -ив- безочивий	—	—
	—	—	без- + конкр. ім. + -ов- безквитковий
	—	—	без- + конкр. ім. + -овн- (XIX ст.) безчиновний
	—	—	без- + конкр. ім. + -ан- беззоряний
	—	—	без- + конкр. ім. + -ачн- безсонячний
	—	—	без- + конкр. ім. + -ав- (XIX ст.) безлистявий
	—	—	без- + конкр. ім. + -ск- (XIX ст.) бездітський
2) 'позбавлений семи позитивної ознаки, вираженої твірним словом'	без- + абстр. ім. + -ьн- беззълбьныи	без- + абстр. ім. + -н- безче(ст)ны(й)	без- + абстр. ім. + -н- безнадійний
	без- + абстр. ім. + -ив- безмилостивъ	без- + абстр. ім. + -ив- безлюбивый	—
	без- + абстр. ім. + -ьлив- безгнѣвливыи	без- + абстр. ім. + -лив- бе(з)фрасунливыи	без- + абстр. ім. + -лив- (XIX ст.) безжалісливий
	без- + абстр. ім. + -ивьн- бесчѣстивьныи	—	—
	без- + абстр. ім. + -ьск- безбожѣскыи	—	—
	—	без- + абстр. ім. + -ени- безчисленный	без- + абстр. ім. + -ени- (XIX ст.) безчувствений

Продовження табл. 5

Значення	Давня русько-українська мова	Староукраїнська мова	Нова українська мова
	—	без- + абстр. ім. + Ø <i>безстужий</i>	без- + абстр. ім. + Ø (XIX ст.) <i>безславий</i>
	—	без- + абстр. ім. + -овн- <i>безгрѣховный</i>	—
	—	без- + абстр. ім. + -очн- <i>безпереривочний</i>	—
до-			
1) час вияву ознаки (передусє часу вияву ознаки)	—	до-...-н- <i>доча(с)ный</i>	до-...-н- <i>двовєнний</i>
	—	—	до-...-ов- <i>докласовий</i>
	—	—	до-...-ськ- <i>домарксистський</i>
	—	—	до-...-єв- <i>дожовтневий</i>
	—	—	до-...-ївськ- <i>доіскрівський</i>
	—	—	до-...-овськ- <i>допетровський</i>
	—	—	до-...-анськ- <i>дорадянський</i>
	—	—	до-...-нчн- <i>докапіталістичний</i>
	—	до-...-альн- <i>докончальний</i>	—
2) ознака вияву напрямку дії	—	до-...-н- <i>додолний</i>	до-...-н- <i>доземний</i>
	—	—	до-...-ов- <i>доцентровий</i>
3) означальні:			
а) ознака вияву вичерпної повноти;	до-...-ьн- <i>достойный</i>	—	до-...-н- <i>дослівний</i>
б) ознака вияву відповідності або повного збігу властивостей	—	—	до-...-н- <i>домірний</i>

Продовження табл. 5

Значення	Давня русько-українська мова	Староукраїнська мова	Нова українська мова
за-			
1) місце вияву ознаки: 'такий, що знаходиться за предметом, названим твірним іменником'	—	за-...-н- загорни(й)	за-...-н- загірний
	за-...-ьск- заморьскыи	за-...-ьск- замо(р)ски(й)	за-...-ськ- заморський
	—	—	за-...-ов- заглотковий
2) час вияву ознаки	за-...-ьн- заоутьрнии	за-...-н- зау(т)рни(й)	за-...-н- зажнивний
	—	—	за-...-ев- зажиттєвий
3) відношення мети	—	за-...-н- заздоровний	за-...-н- заздоровний
між-			
1) місце вияву ознаки: 'такий, що існує, знаходиться, розташований між тим, що називає твірний іменник'	—	межи- (междо-, между-)...-н- междос(т)ън(н)и(й)	між-...-н- міжгірний
	—	—	між-...-ан- міжзоряний
	—	—	між-...-ов- міжрічковий
	—	межи- (междо-, между-)...-ск- ме(ж)думо(р)ски(й)	—
2) об'єктний локатив: 'той, що відбувається між предметами, організаціями, установами, угрупованнями, подіями, названими твірною іменниковою основою'	—	межи- (междо-, между-) ... -н- междуособний	між-...-н- міжбібліотечний

Продовження табл. 5

Значення	Давня русько-українська мова	Староукраїнська мова	Нова українська мова
	—	—	між-...-івськ- <i>міжвузівський</i>
	—	—	між-...-ськ- <i>міжміський</i>
	—	—	між-...-ч- <i>міжвідомчий</i>
	—	—	між-...-ов- <i>міжцеховий</i>
	—	—	між-...-анськ- <i>міжреспубліканський</i>
3) вияв ознаки в тотожних за значенням об'єктах: 'спільний для предметів, організацій, установ, угруповань, які названі основою твірною іменника'	—	—	між-...-ов- <i>міжвидовий</i>
	—	—	між-...-ев- <i>міжгалузевий</i>
	—	—	між-...-н- <i>міжнародний</i>
	—	—	між-...-ональн- <i>міжнаціональний</i>
4) вияв ознаки із семою часового проміжку: 'такий, що стосується проміжку часу між тим, що названо твірним іменником'	—	—	між-...-н- <i>міжвоєнний</i>
	—	—	між-...-івськ- <i>міжз'їздівський</i>
на-			
1) вияв ознаки за місцем фіксації: 'такий, що знаходиться або призначений міститися на предметі, названому твірною іменниковою основою'	на-...-ьн- <i>нагробьныи</i>	на-...-н- <i>наземный</i>	на-...-н- <i>нагірний</i>
	—	—	на-...-ов- <i>накістковий</i>

Продовження табл. 5

Значення	Давня русько-українська мова	Староукраїнська мова	Нова українська мова
2) вияв ознаки особи через її стосунок до інших предметів, понять тощо	—	на-...-н- <i>набожний</i>	на-...-н- <i>набожний</i>
3) час вияву ознаки	на-...-ьн- <i>надьньныи</i>	—	—
	на-...-євьн- <i>надьневьныи</i>	—	—
4) напрям	—	—	на-...-н- <i>начільний</i>
	—	—	на-...-ан- <i>навітрянний</i>
навколо-			
вияв ознаки із се- мою кругового про- стору: 'такий, що оточує кругом на- званий твірною основою предмет'	—	—	навколо-...-н- <i>навколоземний</i>
	—	—	навколо-...-єв- <i>навколосерцевий</i>
	—	—	навколо-...-ов- <i>навколососковий</i>
	—	—	навколо-...-ачн- <i>навколосонячний</i>
над-			
1) вияв ознаки за місцем:			
а) 'такий, що зна- ходиться вище предмета, місця, які названі твір- ною іменниковою основою';	надь-...-ьн- <i>надьнебесьныи</i>	над-...-н- <i>наддверный</i>	над-...-н- <i>надводний</i>
	—	—	над-...-ан- <i>надзоряний</i>
	—	—	над-...-ов- <i>надрічковий</i>
	—	—	над-...-ськ- <i>надбужанський</i>

Продовження табл. 5

Значення	Давня русько-українська мова	Староукраїнська мова	Нова українська мова
б) 'розташований уздовж якоїсь території'	—	—	над-...-н- <i>надбережний</i>
	—	—	над-...-ов- <i>надрічковий</i>
	—	—	над-...-ськ- <i>надморський</i>
2) вияв часової ознаки: 'такий, що визначає час, безпосередньо наближений до того, що назване твірною основою'	надъ-...-ьн- <i>надълѣтъный</i>	—	над-...-н- <i>надвечірній</i>
не-			
дуже велика міра ознаки	не- + дієслівна основа + -ьн- <i>недостижьный</i>	не- + дієслівна основа + -н- <i>незмѣрный</i>	не-...-н- <i>невтомний</i>
	не- + дієслівна основа + -ив- <i>нелюбивъ</i>	—	—
	—	—	не-...-анн- <i>невблаганный</i>
	—	не- + дієслівна основа + -енн- <i>неоціненний</i>	не-...-енн- <i>нездійсненний</i>
	—	—	не-...-(и)м- <i>немислимий</i>
	не- + дієслівна основа + -лив- <i>невъздѣржливъ</i>	—	не-...-лив- <i>неквапливий</i>
	—	—	не-...-уч/-ущ- <i>непосидючий</i>
о-/об-			
збільшений вияв ознаки	—	—	об-...-н- <i>обширний</i>
	—	—	об-...-лив- <i>облесливий</i>

Продовження табл. 5

Значення	Давня русько-українська мова	Староукраїнська мова	Нова українська мова
перед-			
1) вияв ознаки локатива у препозиції до об'єкта: 'такий, що знаходиться в просторі перед чимось'	—	пред-...-н- <i>пре(д)стѣни(й)</i>	перед-...-н- <i>передгірний</i>
	—	—	перед-...-ов- <i>передміхуровий</i>
	—	—	перед-...-ев- <i>передсерцевий</i>
	—	пред-...-ьск- <i>передмѣський</i>	перед-...-ськ- <i>передміський</i>
2) час вияву ознаки, що передуює семітвірному слову: 'такий, що в часі передуює чомусь або відбувається раніше від того, на що вказує твірний іменник'	—	пред-...-н- <i>пре(д)вече(р)ний</i>	перед-...-н- <i>передвоєнний</i>
	—	—	перед-...-ов- <i>переддощовий</i>
	—	—	перед-...-ан- <i>передвесняний</i>
	—	пред-...-ев- <i>пре(д)полудне(в)ьй</i>	перед-...-ев- <i>передполудневий</i>
	—	—	перед-...-івськ- <i>передз'їздівський</i>
	—	—	перед-...-альн- <i>передзбиральний</i>
	—	—	перед-...-ивн- <i>передсадивний</i>
	—	—	перед-...-ськ- <i>передолімпійський</i>
пів-			
неповний, послаблений вияв ознаки	—	—	пів-...-ов- <i>півлітровий</i>
	—	пол(у)-...-н- <i>по(л)стопни(й)</i>	пів-...-н- <i>півгодинний</i>

Значення	Давня русько-українська мова	Староукраїнська мова	Нова українська мова
під- (под-)			
1) вияв ознаки місця: а) 'той, що знаходиться нижче від предмета, названого твірним іменником';	подъ-...-ѣн- <i>подъземьныи</i>	под-...-н- <i>подземний</i>	під-...-н- <i>підземний</i>
	—	—	під-...-ов- <i>підсніговий</i>
	—	—	під-...-ев- <i>підскроневи</i>
	—	—	під-...-ан- <i>підкроквяний</i>
б) 'той, що перебуває близько від предмета, названого твірним іменником';	—	под-...-н- <i>подстѣн(н)и(й)</i>	під-...-н- <i>підлісний</i>
	—	под-...-ьск- <i>подгорський</i>	під-...-ськ- <i>підміський</i>
в) вияв локативної ознаки назв із семою зовнішнього впливу (напрям)	—	—	під-...-ан- <i>підвітряний</i>
	—	—	під-...-ачн- <i>підсонячний</i>
2) вияв ознаки об'єкта, на який спрямована дія: 'той, що зазнає дії предмета або явища, названого твірним іменником'	подъ-...-ѣн- <i>подъяремьныи</i>	под-...-н- <i>по(д)аремный</i>	під-...-н- <i>підконвойний</i>
	—	под-...-ьск- <i>подъ(л)ясський</i>	—
3) вияв ознаки часу, що передуює встановленим часовим проміжкам: 'такий, який означає часовий проміжок безпосередньо перед тим, що називає твірна іменникова основа'	—	—	під-...-н- <i>підвечірній</i>
	—	—	під-...-ов- <i>підзимовий</i>

Продовження табл. 5

Значення	Давня русько-українська мова	Староукраїнська мова	Нова українська мова
після-			
вияв ознаки часу, що настає після явища, події, названих твірним іменником 'такий, що настав, відбувся пізніше чогось'	—	—	після-...-н- <i>післяжнивний</i>
	—	—	після-...-ов- <i>післядощовий</i>
по-			
1) вияв об'єктного локатива: 'той, що прилягає безпосередньо до того або розташований вздовж того, на що вказує твірний іменник'	по-...-ьн- <i>погорьнъ</i>	по-...-н- <i>побрежнии</i>	по-...-н- <i>побережний</i>
	—	по-...-ьск- <i>поморскій</i>	по-...-ськ- <i>поморський</i>
2) вияв ознаки часу: а) 'такий, що настав після певної події або якогось періоду, явища';	—	по-...-н- <i>пора(н)ний</i>	по-...-н- <i>помертний</i>
	—	по-...-ов- <i>поранковий</i>	—
	—	—	по-...-ев- <i>пожовтневий</i>
б) 'такий, що відповідає певному часовому проміжку'	—	—	по-...-н- <i>поденний</i>
	—	—	по-...-ов- <i>почасовий</i>
	—	—	по-...-ев- <i>потижневий</i>
3) вияв ознаки особи через її стосунок до інших предметів тощо: 'такий, що вказує на характеристику особи через її стосунок до інших предметів, понять, явищ тощо'	по-...-ьн- <i>побоженъ</i>	по-...-н- <i>полюбовный</i>	по-...-н- <i>помірний</i>

Продовження табл. 5

Значення	Давня русько-українська мова	Староукраїнська мова	Нова українська мова
4) вияв кількісної ознаки: ‘зумовлений кількістю предметів або їх розміром’	—	—	по-...-н- <i>погектарний</i>
	—	—	по-...-єв- <i>поаркушевий</i>
	—	—	по-...-ов- <i>поверстовий</i>
5) вияв кількісної ознаки в об’єктах рахунку: ‘такий, що проводиться окремо по кожній з названих основою іменника одиниць’	—	—	по-...-н- <i>порайонний</i>
	—	—	по-...-ов- <i>пошаровий</i>
поза-			
1) вияв ознаки місця об’єкта: ‘такий, що перебуває, розташований, відбувається, існує за межами того, що названо твірним іменником’	—	—	поза-...-н- <i>позаклітинний</i>
	—	—	поза-...-єв- <i>позакореневий</i>
	—	—	поза-...-ов- <i>позаматковий</i>
	—	—	поза-...-ськ- <i>позаміський</i>
2) вияв ознаки місця об’єкта: ‘такий, що не пов’язаний з тим, що названо твірним іменником’	—	—	поза-...-н- <i>позаекономічний</i>
	—	—	поза-...-ов- <i>позаслужбовий</i>
	—	—	поза-...-ськ- <i>позапарламентський</i>
	—	—	поза-...-альн- <i>позатеатральний</i>
3) вияв ознаки непередбачених напрямів діяльності: ‘такий, що не передбачений, виходить за межі того, що названо твірним іменником’	—	—	поза-...-н- <i>позакошторисний</i>
	—	—	поза-...-ов- <i>позаплановий</i>

Продовження табл. 5

Значення	Давня русько-українська мова	Староукраїнська мова	Нова українська мова
понад-			
1) вияв ознаки локалізованого об'єкта			
а) 'той, що розміщений зверху чогось';	—	—	понад-...-н- <i>понадхмарний</i>
б) 'розташований вздовж чогось'	—	—	понад-...-ан-ськ- <i>понаддніпрянський</i>
2) вияв ознаки збільшеної міри: 'такий, що виходить за певні межі'	—	—	понад-...-н- <i>понадлімітний</i>
	—	—	понад-...-ов- <i>понаднормовий</i>
понад-			
вияв ознаки місця: 'такий, що знаходиться нижче від того, що названо твірним іменником'	—	—	понад-...-н- <i>понадземний</i>
при-			
1) ознака локального об'єкта: 'той, що перебуває в безпосередній близькості від того, що названо твірною основою'	при-...-ьн- <i>приморьный</i>	при-...-н- <i>прибережний</i>	при-...-н- <i>приозерний</i>
	при-...-ьск- <i>пригородський</i>	при-...-ьск- <i>примо(р)ски(й)</i>	при-...-ськ- <i>пригірський</i>
	—	—	при-...-ов- <i>прифронтний</i>
2) вияв ознаки часу: 'той, що відбувається у період, названий твірним словом'	—	—	при-...-н- <i>припосівний</i>
	—	—	при-...-ев- <i>прижиттєвий</i>

Значення	Давня русько-українська мова	Староукраїнська мова	Нова українська мова
3) обставинно-об'єктні відношення з відтінком умови: 'такий, що відбувається при свідках'	—	—	при-...-н- <i>прилюдний</i>
<i>серед-</i>			
вияв ознаки місця: 'такий, який перебуває, розміщений між кимось, чимось або всередині чогось'	—	середо-...-н- <i>средозе(м)ни(й)</i>	серед-...-н- <i>середземний</i>
	—	—	серед-...-ов- <i>середкласовий</i>
	—	—	серед-...-ч- <i>середвідомчий</i>
<i>су-</i>			
спільність ознаки в просторових і часових виявах	—	—	су-...-н- <i>суміжний</i>

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- АВВ — Анонімні вірші про Визвольну війну 1648—1654 рр. // Українська література XVII ст. : Синкретична писемність. Поезія. Драматургія. Белетристика / упоряд., приміт. В. І. Кречотня ; ред. тому В. О. Мишанич ; АН УРСР. — К. : Наукова думка, 1987. — С. 277—283.
- АЖ — Актова книга Житомирського уряду кінця XVI ст. (1582—1583 рр.) / відп. ред. В. М. Русанівський ; вид. підгот. М. К. Бойчук. — К. : Наукова думка, 1965. — 191 с. : іл. і факс. — Бібліогр. у підрядк. прим.
- АЖ 1611 — Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року / упоряд. А. М. Матвієнко, В. М. Мойсієнко ; відп. ред. В. В. Німчук ; НАН України, Ін-т укр. мови, Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка, Північноукр. діалектол. центр, Центр. держ. істор. арх. України у м. Києві. — Житомир : [б. в.], 2002. — 392 с. (Пам'ятки української мови : серія актових документів і грамот).
- АЖГУ — Акти Житомирського гродського уряду : 1590 р., 1635 р. / підготував до вид. В. М. Мойсієнко ; відп. ред. В. В. Німчук ; НАН України, Ін-т укр. мови, Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка, Північноукр. діалектол. центр ім. М. В. Никончука, Центр. держ. істор. арх. України у м. Києві. — Житомир : [б. в.], 2004. — 250 с. (Пам'ятки української мови : серія актових документів і грамот).
- АП — Апокрисисъ. Сочиненіє Христофора Филалета въ двухъ текстахъ : польскомъ и западно-рускомъ, 1597—1599 // Русская историческая библіотека издаваемая Археографическою Комиссією. — Т. 7 : Памятники полемической литературы въ Западной Руси. — Кн. 2. — СПб., 1882. — С. 1003—1820.
- АПГУ — Актовые книги Полтавского городского уряда XVII века / ред. и прим. В. Л. Модзалевского. — Чернигов : Типография Губернского Земства, 1912—1914. — Ч. 1—8.

- АЮЗР — Архивъ Югозападной Россіи, издаваемый Временною комиссією для разбора древнихъ актовъ. — Кіевъ, 1858—1914. — Ч. 1—8.
- Амф. Лекс. — Лексисъ съ толкованіемъ словенскихъ мовъ просто. Съ предисловіемъ Д. чл. о. архимандрита Амфилохія // «Лексис» Лаврентія Зизанія. Синоніма славеноросская / підгот. текстів пам'яток, вступ. ст. В. В. Німчука ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1964. — С. 175—194. (Пам'ятки української мови XVI—XVII ст. : серія наукової літератури).
- Ар. Кoen — *Кoen А.* Згубні розколи (20 квітня 2007 р.) [Електронний ресурс] / Аріель Кoen // День. — № 71. — 25 квіт. 2007 р. — Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/den-planeti/zgubni-rozkol> — Назва з екрану.
- Б.-Н. — *Білецький-Носенко П. П.* Словник української мови / П. П. Білецький-Носенко ; підгот. до вид. [та авт. передм.] В. В. Німчук ; [відп. ред. К. К. Цілуйко] ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1966. — 423 с. : 1 арк. портр. (Пам'ятки української мови).
- Баж. — *Бажан М. П.* Політ крізь бурю : вибрані твори / М. П. Бажан ; вст. сл. І. М. Дзюба. — К. : Криниця, 2002. — 608 с. (Б-ка Шевченківського комітету).
- Барв. — *Барвинок Ганна.* Оповідання з народних уст / Ганна Барвинок ; передм. Б. Грінченка. — К., 1902. — XXVIII, 544 с.
- Бер. — *Памво Беринда.* Вірші // Українська поезія : кінець XVI — початок XVII ст. / упор. В. П. Колосова, В. І. Кречотень ; АН УРСР, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. — К. : Наукова думка, 1978. — С. 96—132.
- Бер. Лекс. — Лексикон словеноросський Памви Беринди / підгот. тексту і вступ. ст. В. В. Німчука ; [відп. ред. К. К. Цілуйко] ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Вид-во АН УРСР, 1961. — XL, 272 с. (Пам'ятки української мови XVII ст. : серія наукової літератури).
- ВГ — Волинські грамоти XVI ст. / упор.: В. Б. Задорожний, А. М. Матвієнко ; НАН України, Ін-т української мови, Ін-т української археографії. — К. : Наукова думка, 1995. (Пам'ятки української мови XVI ст. : серія актових документів і грамот).
- ВПК XVI — Віршовий полемічний комплекс 80—90-х років XVI ст. // Українська поезія : кінець XVI — початок XVII ст. / упор. В. П. Колосова, В. І. Кречотень ; АН УРСР, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. — К. : Наукова думка, 1978. — С. 97—115.
- Вас. — *Васильченко С. В.* Твори : у 4 т. / С. В. Васильченко ; підгот. текстів, прим. І. І. Басс [та ін.], вст. ст. В. Курашової. — К. : Вид-во АН УРСР, 1959—1960.

- Вел. — *Величко С.* Сказаніє о войнѣ козацкой з поляками / С. В. Величко ; Українська Академія Наук, Археографічна комісія. — К. : Видання Археогр. Комісії Укр. АН, 1926. — Т. 1. — 268 с.
- Верхр. Б. — *Верхратський І.* Говір Батюків / Іван Верхратський. — Львів, 1912. — 307 с.
- Верхр. Зн. — *Верхратський І.* Знадоби до словаря южнорусского / И. Верхратский. — Львів, 1877. — 88 с.
- Верхр. Л. — *Верхратський І.* Про говор галицких Лемків / І. Верхратський. — Львів, 1902. — 480 с.
- Виш. Зач. — Сие писание зовется зачепка мудраго латынника з глупым русином в диспутацию. 1608—1609 // Іван Вишенський. Твори. — К. : Держлітвидав, 1959. — С. 197—231.
- Виш. Кн. — Книжка Иоанна мниха Вишенского... // Іван Вишенський. Твори. — К. : Держлітвидав, 1959. — С. 125—158.
- Вишня — *Остап Вишня.* Твори : у 2 т. / Остап Вишня. — К. : Держлітвидав, 1956.
- Відп. ПО — Отвътъ (отпись) Ипатія Потя клирику Острожскому, 1598—1599 года // Русская историческая библиотека издаваемая Императорскою Археографическою Коммисією. — Т. 19 : Памятники полемической литературы въ Западной Руси. — Кн. 3. — СПб., 1903. — С. 1041—1122.
- Вільде — *Вільде І.* Сестри Річинські : роман / Ірина Вільде ; авт. передм. П. А. Загребельний. — К. : Україна, 2004—2005. — Кн. 1—2. (Б-ка Шевченківського комітету).
- Вовчок — *Марко Вовчок.* Твори : у 6 т. / Марко Вовчок ; редкол.: О. І. Білецький (голова) та ін. ; Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. — К. : Держлітвидав, 1955—1956.
- Воронько — *Воронько П. М.* Мирний неспокій : поезії / П. М. Воронько. — К. : Рад. письменник, 1960. — 156 с.
- В'ятрович — *В'ятрович В.* Україна. Історія з грифом «Секретно» / В. В'ятрович. — Х. : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. — 512 с. ; іл.
- ГА — Книги временных и образных Георгия мниха // Истрин В. И. Хроника Георгия Амартола в древнем славянорусском переводе / В. И. Истрин. — Пг., 1920. — Т. 1. — 612 с.
- ГБ XIV — Григорий Богослов. Собрание творений : в 2 т. / [пер. Моск. дух. акад.]. — Мн. : Харвест ; М. : АСТ, 2000. — Т. 1 : Слова. — 832 с. (Серия «Классическая философская мысль»).
- ГВЛ — Галицько-Волинський літопис : Дослідження. Текст. Коментар / ред. М. Ф. Котляр ; НАН України, Ін-т історії України. — К. : Наукова думка, 2002. — 400 с. — Бібліогр.: с. 363—369.

- ГГ — Гисторія о началѣ проименованія козаковъ, о(т)куду козаки нареченны, о(т) коєго плємени и рода // Гисторія... Г. Граб'янки. Лѣтопись краткій... / упор., вс. ст., комент., показчики В. М. Мойсієнка ; відп. ред. В. В. Німчук ; Ін-т української мови НАН України. — Житомир, 2001. — С. 40—175. (Пам'ятки української мови XVIII ст. : серія козацьких літописів).
- Гал. — *Галятовський Іоаникій*. Ключ розуміння / Іоаникій Галятовський ; підгот. до вид. І. П. Чепіга ; [відп. ред. В. В. Німчук] ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1985. — 445 с. (Пам'ятки української мови XVII ст. : серія публіцистики та полемічної літератури).
- Гонч. — *Гончаренко І. І.* Вибране / І. І. Гончаренко. [Землею рідною / В. Я. П'янов]. — К. : Держлітвидав УРСР, 1959. — 501 с.
- Гончар — *Гончар О. Т.* Твори : у 4 т. / О. Т. Гончар. — К. : Держлітвидав, 1959—1960.
- Горобець — *Горобець В.* «Волимо царя східного...». Український Гетьманат та російська династія до і після Переяслава / В. Горобець ; Український науковий ін-т Гарвардського ун-ту. — К. : Критика, 2007. — 464 с. (Серія «Критичні студії»).
- Гр. — Словарь української мови : у 4 т. / зібрала ред. журналу «Кіевская Старина» ; упор., з додатком власного матеріалу Б. Грінченко. — К., 1907—1909.
- Гр. XIV — Грамоти XIV ст. / упоряд., вступ. ст., комент., слов.-показч. М. М. Пешак ; відп. ред. В. М. Русанівський ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1974. — 256 с. (Пам'ятки української мови).
- Граб. — *Грабовський П. А.* Зібрання творів : у 3 т. / Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. — К. : Вид-во АН УРСР, 1959—1960.
- Г. Ск. Алф. — Разговор, называемый алфавит, или букварь мира // Григорій Сковорода. Повне зібрання творів : у 2 т. / ред. кол.: В. І. Шинкарук (голова), В. Ю. Євдокименко, Л. Є. Махновець, І. В. Іваньо, В. М. Нічик, І. А. Табачников ; АН УРСР, Ін-т філософії. — К. : Наукова думка, 1973. — Т. 1. — С. 411—464.
- Г. Ск. БХ — Басни Харьковскія // Григорій Сковорода. Повне зібрання творів : у 2 т. / ред. кол.: В. І. Шинкарук (голова), В. Ю. Євдокименко, Л. Є. Махновець, І. В. Іваньо, В. М. Нічик, І. А. Табачников ; АН УРСР, Ін-т філософії. — К. : Наукова думка, 1973. — Т. 1. — С. 107—135.
- Г. Ск. Д. — Діалог, или разглагол о древнем мірѣ // Григорій Сковорода. Повне зібрання творів : у 2 т. / ред. кол.: В. І. Шинкарук (голова), В. Ю. Євдокименко, Л. Є. Махновець, І. В. Іваньо, В. М. Нічик, І. А. Табачников ; АН УРСР, Ін-т філософії. — К. : Наукова думка, 1973. — Т. 1. — С. 307—323.

- Г. Ск. ДЗ — Діалог. Имя ему — потоп зміин // Григорій Сковорода. Повне зібрання творів : у 2 т. / ред. кол.: В. І. Шинкарук (голова), В. Ю. Євдокименко, Л. Є. Махновець, І. В. Іваньо, В. М. Нічик, І. А. Табачников ; АН УРСР, Ін-т філософії. — К. : Наукова думка, 1973. — Т. 2. — С. 135—173.
- Г. Ск. К. — Кольцо // Григорій Сковорода. Повне зібрання творів : у 2 т. / ред. кол.: В. І. Шинкарук (голова), В. Ю. Євдокименко, Л. Є. Махновець, І. В. Іваньо, В. М. Нічик, І. А. Табачников ; АН УРСР, Ін-т філософії. — К. : Наукова думка, 1973. — Т. 1. — С. 357—410.
- Г. Ск. Р5 — Розговор пяти путников о истинном щастіи в жизни // Григорій Сковорода. Повне зібрання творів : у 2 т. / ред. кол.: В. І. Шинкарук (голова), В. Ю. Євдокименко, Л. Є. Махновець, І. В. Іваньо, В. М. Нічик, І. А. Табачников ; АН УРСР, Ін-т філософії. — К. : Наукова думка, 1973. — Т. 1. — С. 411—464.
- Г. Ск. СБП — Сад божественных пѣсней // Григорій Сковорода. Повне зібрання творів : у 2 т. / ред. кол.: В. І. Шинкарук (голова), В. Ю. Євдокименко, Л. Є. Махновець, І. В. Іваньо, В. М. Нічик, І. А. Табачников ; АН УРСР, Ін-т філософії. — К. : Наукова думка, 1973. — Т. 1. — С. 60—90.
- Г. Ск. УЖ — Убогий Жайворонок // Григорій Сковорода. Повне зібрання творів : у 2 т. / ред. кол.: В. І. Шинкарук (голова), В. Ю. Євдокименко, Л. Є. Махновець, І. В. Іваньо, В. М. Нічик, І. А. Табачников ; АН УРСР, Ін-т філософії. — К. : Наукова думка, 1973. — Т. 2. — С. 119—134.
- Гуц. — *Піпаш Ю. О.* Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області) [Текст] / Ю. О. Піпаш, Б. К. Галас ; Ужгородський нац. ун-т. — Ужгород, 2005. — 266 с.
- ДДГ — Ділова документація Гетьманщини XVIII ст. [Текст] : зб. док. / упоряд., авт. передм. та комент. В. Й. Горобець ; відп. ред. Л. А. Дубровіна ; АН України, Археогр. коміс., Ін-т укр. археогр., Центр. наук. б-ка ім. В. І. Вернадського, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К. : Наукова думка, 1993. — 392 с. (Пам'ятки політично-правової культури України).
- ДЗ — Моление Даниила Заточника : [подг. текста, пер. с древнерус., примеч. Д. С. Лихачева] // Повести Древней Руси XI—XII веков / сост. Н. В. Поньрко. — Л. : Лениздат, 1983. — С. 414—425.
- ДМВН — Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. [Текст] : зб. актов. док. / підгот. до вид.: В. В. Німчук, В. М. Русанівський, К. С. Симонова, В. Ю. Франчук, Т. К. Черторизька ; [відп.

- ред. В. В. Німчук] ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1981. — 316 с. (Пам'ятки української мови XVII ст. : серія актових документів і грамот).
- ДНМ — Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст. [Текст] : матеріали сотен. канцелярій і ратуш Лівобережної України / підгот. до вид. [та передм.] В. А. Передрієнко ; [відп. ред. В. В. Німчук] ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1976. — 416 с. (Пам'ятки української мови XVIII ст. : серія актових документів і грамот).
- Дн. Марк. — Дневникъ генеральнаго подскарбія Якова Марковича / изд. «Кіевской Старины», подѣ редакціей Ал. Лазаревскаго. — Ч. 1—3 : 1717—1734 гг. — Кієвъ, 1893—1897.
- Довж. — Довженко О. П. Твори : у 3 т. / О. П. Довженко ; вст. ст. М. Т. Рильського. — К. : Держлітвидав, 1958—1960.
- Донч. — Донченко О. В. Твори : у 6 т. / О. В. Донченко ; упор. І. Я. Заєць, М. М. Острик. — К. : Молодь, 1956—1957.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (голова) та ін. — К. : Наукова думка, 1982—2012. — Т. 1—5.
- ЄЄ — Євсевієве Євангеліє 1283 року / підгот. Г. П. Арполенко [та ін.] ; відп. ред. В. В. Німчук ; НАН України, Ін-т укр. мови, Київ. словіст. ун-т. — К. : КСУ, 2001. — 320 с. (Пам'ятки української мови XIII ст. : серія канонічної літератури).
- ЖФСт — Житіє и жизнь прѣдѣнаго ѿца нашего. и исповѣдника Ѧвдора. гоумена стѣдиискаго // Выголексинский сборник / изд. подгот. В. Ф. Дубровина, Р. В. Бактурина, В. С. Голышенко ; под ред. С. И. Коткова. — М. : Наука, 1977. — С. 134—407.
- Жел. — Малоруско-німецкий словарь : у 2 т. / уложили С. Желеховский, С. Недільський. — Львів, 1885—1886.
- Збан. — Збанацький Ю. О. Твори : у 2 т. — Т. 1 : Малиновий дзвін; Єдина / Ю. О. Збанацький ; передм. В. Земляка. — К. : Дніпро, 1974. — 671 с.
- Земляк — Земляк В. С. Гнівний Стратіон ; [Кам'яний Брід — Рідна сторона] : повісті / В. С. Земляк. — К. : Держлітвидав УРСР, 1963. — 455 с.
- Зиз. Лекс. — «Лексис» Лаврентія Зизанія // «Лексис» Лаврентія Зизанія [Текст]. Синоніма славеноросская / підгот. текстів пам'яток, вступ. ст. В. В. Німчука ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1964. (Пам'ятки української мови XVI—XVII ст. : серія наукової літератури). — С. 23—89.
- ЗНТШ — Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 1899. — Кн. 1; 1900. — Кн. 1.

- I. Вел. — *Іван Величковський*. Твори / вступ. ст. С. І. Маслової, В. П. Колосової, В. І. Кречотня ; відп. ред. Л. Є. Махновець ; АН УРСР, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. — К. : Наукова думка, 1972. — 191 с. (Пам'ятки давньої української літератури).
- Ів. — *Іваненко О. Д.* Таємниця / О. Д. Іваненко. — К. : Дитвидав, 1959. — 222 с.
- Ізб. 1076 — *Изборник 1076 года : Тексты и исследования / изд. подгот. В. С. Голышенко и др. ; под ред. С. И. Коткова ; Институт русского языка АН СССР. — М. : Наука, 1965. — 1091 с.*
- Іл. — *Розов Н. Н.* Синодальный список сочинений Иллариона — русского писателя XI в. / Н. Н. Розов // *Slavia, časopis pro slovanskou filologii. — Praha, 1963. — Roč. XXXII. — Seš. 2. — S. 141—175.*
- I. Макс. — *Максимович І.* Лексикон латинсько-слов'янський. *Dictionarium latino-slavonum. 1718—1724 / І. Максимович ; фотопередрук О. Горбача. — Рим : Український Католицький університет св. Климента Папи, 1991. — Ч. 1—2.*
- Інтерм. — *Українські інтермедії XVII—XVIII ст. [Текст] : пам'ятки давньої української літератури / підгот. Л. Є. Махновець ; вступ. ст. і відп. ред. М. К. Гудзій ; АН УРСР, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. — К. : Вид-во АН УРСР, 1960. — 239 с.*
- КЗ — *Зіновійв Климентій.* Вірші [Текст] ; Приповіді посполиті : [поет. зб.] / Климентій Зіновійв ; підгот. тексту І. П. Чепіги, вступ. ст. В. П. Колосової та І. П. Чепіги, іст.-літ. комент. В. П. Колосової ; [відп. ред. В. В. Німчук]. — К. : Наукова думка, 1971. — 391 с. — Бібліогр.: с. 377—378. (Пам'ятки української мови XVII—XVIII ст. : серія художньої літератури).
- ККПС — *Книга Київського підкоморського суду (1584—1644) [Текст] / підгот. Г. В. Боряк [та ін.] ; відп. ред. В. В. Німчук ; АН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Археогр. коміс., Ін-т історії, Центр. держ. іст. архів України у м. Києві. — К. : Наукова думка, 1991. — 344 с. (Пам'ятки української мови : серія актових джерел).*
- КО — *Отвътъ (отпись) Клирика Острожскаго Ипатію Потею 1598 года // Русская историческая библиотека издаваемая Императорскою Археографическою Коммиссією. — Т. 19 : Памятники полемиической литературы въ Западной Руси. — Кн. 3. — СПб., 1903. — С. 377—432.*
- КПП — *Киево-Печерский патерик / [подгот. текста, перевод и комент. Л. А. Дмитриева] // Памятники литературы Древней Руси : XII век / вст. ст. Д. С. Лихачева ; сост. и общ. ред. Л. А. Дмитриева, Д. С. Лихачева ; оформл. худ. В. Вагина. — М. : Худ. литература, 1980. — С. 313—626.*

- КС — Послание Климента Смолятича // Памятники литературы Древней Руси : XII век / вст. ст. Д. С. Лихачева ; сост. и общ. ред. Л. А. Дмитриева, Д. С. Лихачева. — М. : Худ. литература, 1980. — С. 282—289.
- Кв.-Осн. — *Квітка-Осн*в'яненко Г. Ф. Твори : у 6 т. / Г. Ф. Квітка-Оснв'яненко ; підгот. текстів С. Д. Зубкова, Д. В. Чалого. — К. : Худ. літ., 1956.
- Коб. — *Кобилянська О. Ю.* Твори : у 3 т. / О. Ю. Кобилянська ; упор. і прим. О. К. Бабишкіна. — К. : Держлітвидав, 1956.
- Коб. Вибр. — *Кобилянська О. Ю.* Вибрані твори / О. Ю. Кобилянська. — К. : Держлітвидав, 1949. — 404 с.
- Колг. Укр. — Колгоспник України : науково-виробничий журнал міністерства сільського господарства УРСР.
- Кон. — *Кононенко Є.* Зрада. ZRADA made in Ukraine : роман / Є. Кононенко. — Львів : Кальварія, 2002. — 160 с.
- Кост. МЧ — *Костенко Л.* Маруся Чурай : історичний роман у віршах / Л. Костенко // Поезія : Ліна Костенко. Олександр Олесь. Василь Симоненко. Василь Стус. — 2-ге вид., доп. — К. : Наукова думка, 2002. — С. 7—147.
- Кост. П. — *Костенко Л.* Вибране. — К. : Дніпро, 1989. — С. 348.
- Котл. — *Котляревський І. П.* Повне зібрання творів : у 2 т. / І. П. Котляревський ; відп. ред. О. І. Білецький ; Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. — К. : Вид-во АН УРСР, 1952—1953.
- Коц. — *Коцюбинський М.* Твори : у 3 т. / М. Коцюбинський. — К. : Держлітвидав, 1955—1956.
- Кравч. — *Кравченко У.* Вибрані твори / Уляна Кравченко ; накладом А. А. Каспрук. — К. : Держлітвидав, 1958. — 498 с.
- Кроп. — *Кропивницький М. Л.* Твори : у 6 т. / М. Л. Кропивницький ; вст. сл. І. Пільгук. — К. : Держлітвидав, 1958—1960.
- К. Тур. Пр. — Кирила мниха притча о челоѡѡчѡстѡи души и о телеси // Памятники литературы Древней Руси : XII век / вст. ст. Д. С. Лихачева ; сост. и общ. ред. Л. А. Дмитриева, Д. С. Лихачева. — М. : Худ. литература, 1980. — С. 290—309.
- К. Тур. Сл. — Святого Кирила мниха слово о сѡнятии тѡла Христова с креста и о мироносицях // Памятники литературы Древней Руси : XII век / вст. ст. Д. С. Лихачева ; сост. и общ. ред. Л. А. Дмитриева, Д. С. Лихачева. — М. : Худ. литература, 1980. — С. 310—323.
- Курс заг. геол. — *Бондарчук В. Г.* Курс загальної геології / В. Г. Бондарчук. — К. : Держтехвидав, 1947. — 288 с.
- Курс фізики—ІІІ — *Пьоришкін О. В.* Курс фізики : підручник для 10 кл. сер. школи / О. В. Пьоришкін. — Ч. 3 : Електрика, оптика і будова атома. — К. : Рад. школа, 1956. — 392 с.

- p>ЛЗК — Луцька замкова книга 1560—1561 рр. [Текст] / підгот. до вид. В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук ; [відп. ред. В. В. Німчук] ; НАН України, Ін-т української мови НАН України [та ін.]. — Луцьк : [б. в.], 2013. — 733 с. : іл. (Пам'ятки української мови : серія актових документів і грамот).
p>ЛІ — Ипатьевская лѣтопись. // Полное собрание русских лѣтописей / Императ. Археогр. Коммисия. — Т. 2 : Ипатьевская лѣтопись. — 2-е изд. — СПб. : Типографія М. А. Александрова, 1908. — XVI с. — 938 стлб. — 87 с.
p>ЛК — Лѣтопись краткій о(т) початкѣ великороссійски(х) и про(т)-чїихъ кнзей и монарховъ // Гисторія... Г. Граб'янки. Лѣтопись краткій... / упор., вст. ст., комент., покажчики В. М. Мойсієнка ; відп. ред. В. В. Німчук ; Ін-т української мови НАН України. — Житомир, 2001. — С. 176—253. (Пам'ятки української мови XVIII ст. : серія козацьких літописів).
p>ЛЛ — Лаврентьевская летопись // Полное собрание русских летописей / Постоянная Ист.-Археогр. Ком. АН СССР. — Т. 1 : Лаврентьевская летопись. — 2-е изд. — Л. : Изд-во АН СССР, 1926—1928. — VIII с. — 579 стлб.
p>ЛРК — Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст. : зб. актових документів / підгот. до вид. О. М. Маштабей, В. Г. Самійленко, Б. А. Шарпило ; відп. ред. І. П. Чепіга ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1986. — 221 с. (Пам'ятки української мови : серія актових документів і грамот).
p>ЛС — Літопис Самовидця [Текст] / підгот. Я. І. Дзира. — К. : Наукова думка, 1971. — 207 с. (Джерела з історії України).
p>ЛУ —
- Леся Українка*
- . Твори : у 5 т. / Леся Українка ; редкол.: М. П. Бажан [та ін.]. — К. : Держлітвидав, 1951—1956.
p>Лазарович —
- Лазарович М. В.*
- Історія України : навч. посібник / М. В. Лазарович. — К. : Знання, 2008. — 683 с.
p>Ле, Клен. лист —
- Ле І.*
- Кленовий лист / Іван Ле. — К. : Молодь, 1960. — 187 с.
p>Ле, Наливайко —
- Ле І.*
- Наливайко : історичний роман з часів боротьби українського народу проти панського поневолення в кінці XVI ст. / Іван Ле. — 2-ге вид. — К. : Держлітвидав, 1949. — 315 с.
p>Ле, Право —
- Ле І.*
- Право молодості / Іван Ле. — К. : Молодь, 1957. — 163 с.
p>Ле, Ю. Кудря —
- Ле І.*
- Юхим Кудря / Іван Ле. — К. : Молодь, 1956. — 226 с.
p>Лис. СПГ —
- Лисенко П. С.*
- Словник поліських говорів / П. С. Лисенко ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1974. — 260 с.

- p>Лік. — Лѣкарство на ѡспалый оумысль чоловѣчий. — Острог, 1607. — 178 с.
p>Мак. —
- Маковей О. С.*
- Вибрані твори / О. С. Маковей ; упор. О. Засенко. — К. : Держлітвидав, 1954. — 471 с.
p>Мал. Серце —
- Малишко А. С.*
- Серце моєї матері : книга лірики / А. С. Малишко. — К. : Рад. письменник, 1959. — 235 с.
p>Март. —
- Мартович Л. С.*
- Вибрані твори / Л. С. Мартович. — К. : Держлітвидав, 1952. — 465 с.
p>Мирний —
- Панас Мирний.*
- Твори : у 5 т. / Панас Мирний ; упор. С. Д. Зубков, І. О. Лучик. — К. : Вид-во АН УРСР, 1954—1955.
p>Міцк. П. —
- Міцкевич А.*
- Пан Тадеуш, або Останній наїзд на Литві : поема / пер. і вст. сл. М. Рильського. — К. : Держлітвидав, 1949. — 397 с.
p>Мур. —
- Муратов І. Л.*
- Буковинська повість / І. Л. Муратов. — К. : Рад. письменник, 1952. — 279 с.
p>Мушк. —
- Мушкетик Ю. М.*
- Серце і камінь : роман / Ю. М. Мушкетик. — К. : Держлітвидав, 1962. — 333 с.
p>НЄ — Поученія на евангеліє по Няговському списку 1758 г. // Матеріали для історії Угорської Русі : у 8 т. — Т. VII : Памятники церковно-релігійної життя угроруссовъ XVI—XVII вв. / А. Петровъ. — Пг, 1921.
p>Н.-Л. —
- Нечуй-Левицький І. С.*
- Твори : у 4 т. / І. С. Нечуй-Левицький ; вст. сл. О. І. Білецького. — К. : Держлітвидав, 1956.
p>НП —
- Ласло Дэже.*
- Украинская лексика сер. XVI века : Няговские поучения (словарь и анализ). — Дебрецен, 1985. — 525 с.
p>Наука — Наука і життя : науково-популярний журнал Товариства для поширення політичних і наукових знань УРСР.
p>О. 1862 — Основа: Южно-русский литературно-ученый вѣстник. — Февр. 1862.
p>Олесь —
- Олександр Олесь*
- // Поезія : Ліна Костенко. Олександр Олесь. Василь Симоненко. Василь Стус. — 2-ге вид., доп. — К. : Наукова думка, 2002. — С. 187—214.
p>Он. СБГ —
- Онишкевич М. Й.*
- Словник бойківських говірок : у 2 ч. / М. Й. Онишкевич ; редкол.: Г. М. Гнатюк, П. Ю. Гриценко, М. П. Матвіяс [та ін.]. — К. : Наукова думка, 1984.
p>ПВЛ — Повѣсть временныхъ лѣтъ // Полное собраніе русскихъ лѣтописей / Императ. Археогр. Коммисія. — Т. 2 : Ипатьевская лѣтопись. — 2-е изд. — СПб. : Типографія М. А. Александрова, 1908. — Стлб. 1—21.
p>ПЄ — Пересопницьке Євангеліє, 1556—1561 [Текст] : Дослідження. Транслітерований текст. Словопоказчик / вид. підгот. І. П. Чепіга за участю Л. А. Гнатенко ; наук. ред. В. В. Німчук ; редкол.:

- О. С. Онищенко (голова) та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т української мови НАН України, Укр. мовно-інформ. фонд. — 2-ге вид., доповн. — К. : [б. в.], 2011. — 700 с.
- ПЛ — Приватні листи XVIII ст. / підгот.: В. А. Передрієнко ; відп. ред.: М. А. Жовтобрюх ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1987. — 173 с. (Пам'ятки української мови : серія приватних листів).
- ПМ — «Поучение» В. Мономаха // Полное собрание русских летописей / Постоянная Ист.-Археогр. Ком. АН СССР. — Т. 1 : Лаврентьевская летопись. — 2-е изд. — Л. : Изд-во АН СССР, 1926—1928. — Стлб. 240—256.
- Пал. — *Копыстенский Захарія*. Палинодія // Русская историческая библиотека издаваемая Археографическою Комиссією. — Т. 4 : Памятники полемической литературы въ Западной Руси. — Кн. 1. — Спб., 1878. — С. 313—1200.
- Пам. — Памятники, изданные Киевскою комиссією для разбора древних актов. — 2-е изд., доп. — К. : Тип. Император. ун-та св. Владимира Н. Т. Корчак-Новицкого, 1898. — Т. 1—2.
- Пам'яті — Пам'яті жертв голодомору-геноциду (листоп. 2007 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://novaxvylya.iatp.org.ua/ua/archive/2007/novyny40d.htm>. — Назва з екрану.
- Панахида — Панахида на могилі жертв масового вбивства в Малковичах біля Перемишля [Електронний ресурс] // Народний оглядач. — 10 квіт. 2008 р. — Режим доступу: <http://www.sd.org.ua/news.php?id=1006>. — Назва з екрану.
- Пер. — Пересторога // Возняк М. Письменницька діяльність Івана Борецького на Волині і у Львові / М. С. Возняк ; відп. ред. С. М. Шаховський ; Львівський державний ун-т ім. І. Франка, кафедра української літератури. — Львів : Вид-во ЛДУ ім. І. Франка, 1954. — С. 25—63.
- Пр. КЛ — Книга лѣчебная ѿ(т) многи(х) лѣкарствъ // Лікарські та господарські порадики XVIII ст. [Текст] / підгот. В. А. Передрієнко ; відп. ред. В. В. Німчук ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1984. — С. 92—113. — (Пам'ятки української мови XVIII ст. : серія наукової літератури).
- Пр. Л. — Лѣкарства описанье // Лікарські та господарські порадики XVIII ст. [Текст] / підгот. В. А. Передрієнко ; відп. ред. В. В. Німчук ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1984. — С. 17—91. (Пам'ятки української мови XVIII ст. : серія наукової літератури).

- Пр. ПО — Практика сіа, или оувѣщеніе працовитымъ господаремъ // Лікарські та господарські порадики XVIII ст. [Текст] / підгот. В. А. Передрієнко ; відп. ред. В. В. Німчук ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1984. — С. 114—120. (Пам'ятки української мови XVIII ст. : серія наукової літератури).
- Прок. Вл. — *Прокопович Ф. Владимир* // Феофан Прокопович. Сочинения / под ред. И. П. Еремина ; АН СССР, Ин-т русской литературы. — М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1961. — С. 147—207.
- Р. — *Розов В.* Українські грамоти. — Т. 1 : XIV в. і перша половина XV в. / Історично-філологічний відділ УАН, Постійна комісія історії української мови. — К. : УАН, 1928. — 75 с., IX.
- РВЗ — Реестра всего войска запорожскаго послѣ Зборовскаго договора съ королемъ Польскимъ Яномъ Казимиромъ, составленные 1649 года октября 16 дня // Изданные по подлиннику О. М. Бодянскимъ. — М., 1875. — 340 с.
- Рад. — *Марковский М.* Антоний Радивилевский, южно-русский проповедник XVII в. / М. Н. Марковский. — Киев : Типография Императорского Университета Св. Владимира Н. Т. Корчак-Новицкого, 1894. — 223 с.
- Рад. Укр. — Радянська Україна (газета) : Орган ЦК КПУ, Верховної Ради і Ради міністрів УРСР.
- Рильськ. — *Рильський М. Т.* Твори : у 10 т. / М. Т. Рильський. — К. : Держлітвидав, 1960—1961.
- Рильськ. — *Рильський М. Т.* Вечірні розмови : нариси, статті / М. Т. Рильський. — К. : Держлітвидав, 1964. — 269 с.
- Рильськ. — *Рильський М. Т.* Поеми / М. Т. Рильський. — К. : Держлітвидав, 1957. — 406 с.
- Рильськ. — *Рильський М. Т.* 300 літ : поезії / М. Т. Рильський. — К. : Рад. письменник, 1954. — 100 с.
- Роб. газета — Робітнича газета : Орган ЦК КПУ.
- Руд. — *Руденко М. Д.* Остання шабля : роман / М. Д. Руденко. — К. : Молодь, 1959. — 315 с.
- Рук. хр. — Рукописный хронограф. Кроника си есть лѣтописецъ изъ разныхъ многихъ кроникаровъ діалектомъ рускимъ написана до 1656 лѣта чрезъ много лѣтъ дописана 1771.
- СБГ — Словник буковинських говірок [Текст] / заг. ред. Н. В. Гуїванюк. — Чернівці : Рута, 2005. — 688 с.
- СДРЯ — Словарь древнерусского языка (XI—XIV вв.) : в 10 т. / АН СССР, Ин-т русского языка ; [гл. ред. Р. И. Аванесов]. — М. : Русский язык, 1988—2012.

- p>СРЯ — Словарь русского языка XI—XVII вв. : в 28 вып. / АН СССР, Ин-т русского языка. — М. : Наука, 1975—2008.
p>ССУМ — Словник староукраїнської мови XIV—XV ст. : у 2 т. / уклад.: Д. Г. Гринчишин, У. Я. Єдлінська, В. Л. Карпова та ін. ; [редкол.: Л. Л. Гумецька (голова) та ін. ; передм. І. К. Білодіда] ; АН УРСР, Ін-т сусп. наук. — К. : Наукова думка, 1977—1978.
p>СУМ — Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1970—1980.
p>СУМ XVI—XVII — Словник української мови XVI — першої половини XVII ст. : у 28 вип. / редкол.: Д. Гринчишин (відп. ред.) та ін. ; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. — Львів, 1994—2006. — Вип. 1—13.
p>Сак. —
- Сакович К.*
- Вірші на жалосний погреб... Петра Конашевича Сагайдачного // Українська поезія : кінець XVI — початок XVII ст. / упор. В. П. Колосова, В. І. Крекотень ; АН УРСР, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. — К. : Наукова думка, 1978. — С. 322—338.
p>Симон. — Василь Симоненко // Поезія : Ліна Костенко. Олександр Олесь. Василь Симоненко. Василь Стус. — 2-ге вид., доп. — К. : Наукова думка, 2002. — С. 217—256.
p>Син. — Синоніма славеноросская // «Лексис» Лаврентія Зизанія [Текст]. Синоніма славеноросская / підгот. текстів пам'яток, вступ. ст. В. В. Німчука ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1964. — С. 91—172. (Пам'ятки української мови XVI—XVII ст. : серія наукової літератури).
p>Син. П. — Синайский патерик : текст и палеографическое описание / изд. подгот. В. С. Голышенко, В. Ф. Дубровина. — М. : Наука, 1967. — 402 с.
p>Ск. БГ — Княжеское житие. Сказание о Борисе и Глебе // Древняя русская литература : хрестоматия / сост. Н. И. Прокофьев. — М. : Наука, 1980. — С. 37—44.
p>Сл. Лекс. —
- Славинецький Є.*
- Лексіконъ латинский // «Лексикон латинський» Є. Славинецького. «Лексикон словено-латинський» Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського / підгот. В. В. Німчук ; відп. ред. К. К. Цілуйко ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1973. — С. 59—420. (Пам'ятки української мови XVII ст. : серія наукової літератури).
p>Сл. ПІІ — Слово о плъку Игоревѣ, Игоря сына Сватъславля, внука Ольгова / підгот. давньоруського тексту і прим. В. В. Німчука. — К. : Дніпро, 1977. — 80 с.

- Слав.-Кор. — *Славинецький Є., Корецький-Сатановський А.* Лексикон словено-латинський // «Лексикон латинський» Є. Славинецького. «Лексикон словено-латинський» Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського / підгот. В. В. Німчук ; відп. ред. К. К. Цілуйко ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1973. — С. 423—541. (Пам'ятки української мови XVII ст. : серія наукової літератури).
- См. Гр. — *Смотрицький Мелетій.* Граматика [Текст] / Мелетій Смотрицький ; підгот. факс. вид. та дослідж. пам'ятки В. В. Німчука ; [відп. ред. В. М. Русанівський] ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1979. — 111 с. (Пам'ятки української мови XVII ст.).
- См. Кл. — *Ключь царства небесного / Герасим Смотрицький ; відп. ред. В. В. Німчук ; підгот.: В. М. Мойсієнко, В. В. Німчук ; НАН України, Ін-т української мови НАН України, Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка, Північноукр. діалектол. центр ім. М. В. Никончука, Нац. ун-т «Острозька академія».* — Житомир : [б. в.], 2005. — 121 с. (Пам'ятки української мови XVI ст. : серія публіцистичної та полемічної літератури).
- Срезн. — *Срезневский И. И.* Матеріали для словаря древне-русского языка по письменным памятникам : у 3 т. / И. И. Срезневский. — СПб., 1893—1912.
- Стельмах — *Стельмах М. П.* Твори : у 5 т. / М. П. Стельмах. — К. : Держлітвидав, 1962—1963.
- Стельмах, Вел. рідня — *Стельмах М. П.* Велика рідня : роман-хроніка / М. П. Стельмах. — К. : Держлітвидав УРСР, 1956. — Кн. 1 : На нашій землі. — 863 с. ; Кн. 2 : Великі перелоги. — 511 с.
- Стельмах, Живі огні — *Стельмах М. П.* Живі огні : роман / М. П. Стельмах. — К. : Молодь, 1954. — 620 с.
- Стельмах, Правда — *Стельмах М. П.* Правда і кривда // Стельмах М. П. Твори : у 7 т. — Т. 4 : Правда і кривда. Гуси-лебеді летять. Щедрий вечір : роман та повісті / М. П. Стельмах. — К. : Дніпро, 1983. — 712 с.
- Стеф. — *Стефаник В. С.* Повне зібрання творів : у 3 т. / В. С. Стефаник ; АН УРСР, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. — К. : Вид-во АН УРСР, 1949—1954.
- Стус — *Василь Стус // Поезія : Ліна Костенко. Олександр Олесь. Василь Симоненко. Василь Стус.* — 2-ге вид., доп. — К. : Наукова думка, 2002. — С. 259—267.
- Т. — *Історичний словник українського языка / уложили проф. Е. Тимченко, Е. Волошин, К. Лазаревська, Г. Петренко ; зредагував*

- проф. Е. Тимченко. — Т. 1 : А—Ж. — Х.; К. : Держ. вид-во України, 1930.
- Т. Мат. — *Тимченко Є.* Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV—XVIII ст. : у 2 кн. / підгот., упоряд., ред. В. В. Німчук, Г. І. Лиса ; НАН України, Українська Вільна Академія Наук у США. — К.; Нью-Йорк. (Пам'ятки української мови : серія словників).
- Тич. — *Тичина П. Г.* Вибрані твори : у 3 т. / П. Г. Тичина. — К. : Держлітвидав, 1957.
- Тич. Зростає — *Тичина П. Г.* Зростає, пречудовний світе : поезії / П. Г. Тичина. — К. : Рад. письменник, 1960. — 82 с.
- Тр.-Ст. — *Транквіліон-Ставровецький К.* Перло Многоцінне // Українська поезія : кінець XVI — початок XVII ст. / упор. В. П. Колосова, В. І. Кречотень ; АН УРСР, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. — К. : Наукова думка, 1978. — С. 231—318.
- Тулуб, В. степу — *Тулуб З. П.* В степу безкраїм за Уралом : роман / З. П. Тулуб. — К. : Держлітвидав, 1964. — 509 с.
- Тулуб, Людолови — *Тулуб З. П.* Людолови : історичний роман : у 2 кн. / З. П. Тулуб. — К. : Держлітвидав, 1957.
- Тют. Вир — *Тютюнник Г. М.* Вир : роман / Г. М. Тютюнник. — К. : Дніпро, 1964. — 544 с.
- УГр. XV — Українські грамоти XV ст. / підгот. тексту, вступ. ст. і комент. В. М. Русанівського ; [відп. ред. М. М. Пещак] ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1965. — 162, [1] с. (Пам'ятки української мови XV ст. : серія юридичної літератури).
- Укр. думи — Українські думи та історичні пісні / під ред. О. В. Зав'язкіна ; худ. С. Ю. Донець. — Донецьк : ПКФ «БАО», 2008. — 288 с.
- Фасмер — *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер ; пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. — 2-е изд., стереотип. — М. : Прогресс, 1986—1987.
- Фіз. геогр. — *Заславський Й. І.* Фізична географія : підр. для 5 кл. семирічної та середньої школи / Й. І. Заславський, Т. П. Герасимова. — К. : Рад. школа, 1956. — 61 с.
- Фр. — *Франко І. Я.* Твори : у 20 т. / І. Я. Франко. — К. : Держлітвидав, 1950—1956.
- ХД — «Хожделение» игумена Даниила // Памятники литературы Древней Руси : XII век / вступ. ст. Д. С. Лихачева ; сост. и общ. ред. Л. А. Дмитриева, Д. С. Лихачева ; оформл. худ. В. Вагина. — М. : Худ. литература, 1980. — С. 25—115.

- p>Хлібо- — Хлібороб України : журнал Міністерства сільського госпо-
-
- роб Укр. дарства УРСР.
-
- Хотк. —
- Хоткевич Г. М.*
- Твори : у 2 т. / Г. М. Хоткевич. — К. : Дніпро,
-
- 1966.
-
- Чаб. Бал- —
- Чабанівський М. І.*
- Балканська весна : роман / М. І. Чабанівсь-
-
- кан. весна кий. — К. : Держлітвидав, 1960. — 514 с.
-
- Чаб. Стоїть —
- Чабанівський М. І.*
- Стоїть явір над водою : повість / М. І. Ча-
-
- явір банівський. — К. : Молодь, 1959. — 218 с.
-
- Чет. — К изучению Четьи 1489 г. // Перетц В. Н. Исследования и ма-
-
- териалы по истории старинной украинской литературы XVI—
-
- XVII вв.: сборник Отделения русского языка и словесности
-
- АН СССР. — Т. 1. — Вып. 1. — Л. : Изд-во АН СССР,
-
1928. — С. 1—107.
-
- 1953 Шевч. —
- Шевченко Т. Г.*
- Повне зібрання творів : у 10 т. / Т. Г. Шевчен-
-
- ко ; ред. О. І. Білецький, Д. Д. Копиця, О. Е. Корнійчук ; АН
-
- УРСР, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. — К. : Вид-во АН
-
- УРСР, 1951—1957.
-
- 1963 Шевч. —
- Шевченко Т. Г.*
- Повне зібрання творів : у 6 т. / Т. Г. Шевчен-
-
- ко ; редкол.: М. К. Гудзій (голова), С. Д. Зубков [та ін.] ; АН
-
- УРСР, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. — К. : Вид-во АН
-
- УРСР, 1963—1964. (Видання ювілейне : до 150-річчя з дня
-
- народження).
-
- Шиб. —
- Шибалов Є.*
- Інша Україна : підміна понять [Електронний ре-
-
- сурс] / Є. Шибалов // Дзеркало тижня. — № 9. — 8—14 березня
-
- 2008 р. — Режим доступу:
- <http://www.dt.ua/1000/1550/62311/>
-
-
- Назва з екрану.
-
- Шимк. — Словарь Украинскаго нарѣчія // Борис Галас. Ф. С. Шимкевич
-
- як лексикограф і українське словникарство (кінець XVIII —
-
- початок XX ст.) / Б. К. Галас. — Ужгород, 1995. — С. 78—145.
-
- Шкляр —
- Шкляр В. М.*
- Ключ : роман / В. М. Шкляр ; худ.-оф. І. В. Осі-
-
- пов. — Х. : Фоліо, 2008. — 218 с.
-
- Щог. —
- Щоголів Я. І.*
- Поезії / Я. І. Щоголів. — К. : Рад. письменник,
-
1958. — 115 с.
-
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков : Праславянс-
-
- кий лексический фонд / [сост.: О. Н. Трубачев, В. А. Мерку-
-
- лова, Ж. Ж. Варбот и др.] ; под ред. [и с предисл.] О. Н. Тру-
-
- бачева. — М. : Наука, 1974—2014. — Вып. 1—39.
-
- Ющенко —
- Ющенко В.*
- Виступ на Всеукраїнській нараді активу жінок
-
- «Нашої України» 9 червня 2004 р. [Електронний ресурс]. —
-
- Режим доступу:
- [http://www.yuschenko.com.ua/ukr/Press_centre/](http://www.yuschenko.com.ua/ukr/Press_centre/168/717)
-
- 168/717 — Назва з екрану.

- 1954 Янов. — *Яновський Ю. І.* Твори : у 2 т. / Ю. І. Яновський. — К. : Держлітвидав, 1954.
- 1958 Янов. — *Яновський Ю. І.* Твори : у 5 т. / Ю. І. Яновський. — К. : Держлітвидав, 1958—1959.
- Documentele lui Ștefan cel Mare, publicate de Ioan Bogdan. — București : Atelierele Grafice Socec, 1913. — Vol. II. — 506 p.
- BD —
- Breckle — Інтернет-магазин. — Режим доступу: <http://www.breckle.com.ua>
- DIR «А» — Documente privind Istoria Romaniei. — București : Editura Academiei Republicii Romina, 1951. — A. Moldova: Veacul XVI. — Vol. II (1551—1570).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Аркушин Г. Л.* Іменний словотвір західнополіського говору : автореф. дис. ... ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Аркушин Григорій Львович ; НАН України, Ін-т української мови НАН України. — К., 2005. — 44 с.
2. *Аркушин Г. Л.* Іменний словотвір західнополіського говору [Текст] / Г. Л. Аркушин ; відп. ред. П. Ю. Гриценко. — Луцьк : Вежа, 2004. — 764 с. — Бібліогр.: с. 719—763.
3. *Бевзенко С. П.* Відмінності української діалектної мови на морфологічному рівні / С. П. Бевзенко // Українська діалектна морфологія / редкол.: Ф. Т. Жилко (відп. ред. і авт. передм.) та ін. ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1969. — С. 129—134.
4. *Бевзенко С. П.* До характеристики відмінностей у словотворі української діалектної мови / С. П. Бевзенко // Мовознавство. — 1975. — № 3. — С. 68—73.
5. *Бевзенко С. П.* Історична морфологія української мови : (нарис з словозміни та словотвору) / С. П. Бевзенко. — Ужгород : Закарпатське обл. вид-во, 1960. — 416 с. — Бібліогр. в підрядк. прим.
6. *Безпалько О. П.* Історична граматики української мови : [підручник] / О. П. Безпалько, М. К. Бойчук, М. А. Жовтобрюх. — 2-ге вид., випр. — К. : Рад. школа, 1962. — 510 с.
7. *Безпояско О. К.* Граматики української мови : Морфологія : [підручник] / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. — К. : Либідь, 1993. — 334, [1] с.
8. *Безпояско О. К.* Морфеміка української мови / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1987. — 209, [2] с.
9. *Білоусенко П. І.* До питання про конфіксальне словотворення [Електронний ресурс] / П. І. Білоусенко, Л. І. Кучеренко, Л. М. Стовбур // Вісник Запорізького держ. ун-ту. — 2001. — Вип. 3. Філологічні науки. — Режим доступу до журн.: <http://www.zsu.zp.ua/herald/articles/704.pdf>. — Назва з екрану.

10. Білоусенко П. І. Історія суфіксальної системи українського іменника : (назви осіб чоловічого роду) / П. І. Білоусенко ; Київський держ. пед. ін.-т ім. М. П. Драгоманова. — К. : КДПІ, 1993. — 214 с.
11. Білоусенко П. І. Нариси з історії українського словотворення (іменникові конфікси) : монографія / П. І. Білоусенко, І. О. Іншакова, К. А. Качайло, О. В. Меркулова, Л. М. Стовбур ; [відп. ред. В. М. Мойсієнко] ; Держ. вищ. навч. закл. «Запоріж. нац. ун-т» М-ва освіти і науки України, Лаб. українозн. студій, Південноукр. іст.-дериватол. центр. — Запоріжжя ; Кривий Ріг : ЛПІС, 2010. — 480 с.
12. Богородицкий В. А. Очерки по языковедению и русскому языку / В. А. Богородицкий. — 4-е изд., переработ. — М. : Гос. учебно-педагог. изд. Наркомпроса РСФСР, 1939. — 224 с.
13. Борковский В. И. Историческая грамматика русского языка / В. И. Борковский, П. С. Кузнецов ; АН СССР, Ин-т русского языка. — 2-е изд., доп. — М. : Наука, 1965. — 555 с.
14. Бубекова Л. Б. Основные этапы развития конфиксации в сфере глагольного словообразования / Л. Б. Бубекова // II Международные Бодуэновские чтения : Казанская лингвистическая школа : традиции и современность (Казань, 11—13 декабря 2003 г.) : труды и материалы : в 2 т. / [под общ. ред. К. Р. Галиуллина, Г. А. Николаева]. — Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2003. — Т. 1. — С. 80—82.
15. Булаховський Л. А. Питання походження української мови / Л. А. Булаховський // Булаховський Л. А. Вибрані праці : у 5 т. / Л. А. Булаховський ; ред. колегія: І. К. Білодід (голова) [та ін.] ; вступ. ст. І. К. Білодіда, Т. Б. Лукинової. — Т. 2 : Українська мова / [упоряд. Т. Б. Лукинова і М. М. Пещак ; ред. колегія: І. К. Білодід (відп. ред.) та ін.]. — К. : Наукова думка, 1977. — С. 5—25.
16. Вакарюк Л. О. Українська мова. Морфеміка і словотвір [Текст] / Л. О. Вакарюк, С. Є. Панцьо. — Тернопіль : ЛІЛЕЯ, 1999. — 218 с.
17. Варбот Ж. Ж. Древнерусское именное словообразование : ретроспективная формальная характеристика / Ж. Ж. Варбот ; АН СССР, Ин-т русского языка. — М. : Наука, 1969. — 230 с. — Указатель древнерус. слов: с. 216—229.
18. Варбот Ж. Ж. Праславянская морфонология, словообразование и этимология [Текст] / Ж. Ж. Варбот ; отв. ред. О. Н. Трубачев ; АН СССР, Ин-т русского языка. — М. : Наука, 1984. — 255 с.
19. Васильченко В. М. Мотивація і словотвірне вираження відносних прикметників в історії української мови (відіменникові деривати) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Васильченко В'ячеслав Миколайович ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К., 2000. — 20 с.
20. Вербовська І. Т. Словотвірна синонімія і словотвірна варіативність прикметників української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец.

- 10.02.01 «Українська мова» / Вербовська Ірина Теодорівна ; Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. — Львів, 2001. — 20 с.
21. *Вербовська І.* Словотвірні прикметникові синоніми з однофункційними префіксами / І. Вербовська // Українська філологія : Школи, постаті, проблеми : зб. наук. праць Міжнар. наук. конф., присвяченої 150-річчю від дня заснування кафедри української словесності у Львівському університеті / Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. — Ч. II. — Львів, 1999. — С. 254—262.
22. *Верхратский І.* Про говор галицьких Лемків / І. Верхратский. — Львів, 1902. — 480 с.
23. *Верхратський І.* Говір Батюків / І. Верхратський. — Львів, 1912. — 307 с.
24. *Виноградова В. Н.* Имена с отрицательными приставками в древнерусском языке XI—XIV вв. : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Виноградова Валентина Николаевна ; АН СССР, Ин-т русского языка. — М., 1967. — 25 с.
25. *Виноградова В. Н.* Прилагательные с отрицательными приставками **без-** и **не-** в древнерусском языке XI—XIV вв. / В. Н. Виноградова // Лексикология и словообразование древнерусского языка : сб. ст. / отв. ред. Р. И. Аванесов ; АН СССР, Ин-т русского языка. — М. : Наука, 1966. — С. 189—223.
26. *Виноградова В. Н.* Употребление образований с приставкой **без-** в памятниках разных жанров XI—XIV вв. / В. Н. Виноградова // Древнерусский язык. Лексикология и словообразование : сб. ст. / редкол.: В. И. Борковский (отв. ред.) и др. ; АН СССР, Ин-т русского языка. — М. : Наука, 1975. — С. 191—207.
27. *Виноградов В. В.* Русский язык. (Грамматическое учение о слове) : [утв. М-вом высш. образования СССР в качестве учеб. пособия для высш. учеб. заведений] / В. В. Виноградов. — М. ; Л. : Учпедгиз, 1947. — 784 с.
28. *Винокур Г. О.* Заметки по русскому словообразованию / Г. О. Винокур // Винокур Г. О. Избранные работы по русскому языку / Г. О. Винокур ; [предисл. С. Бархударова]. — М. : Учпедгиз, 1959. — С. 419—443.
29. *Вихованець І. Р.* Прийменникова система української мови [Текст] / І. Р. Вихованець ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1980. — 286 с.
30. *Вихованець І. Р.* Система відмінків української мови [Текст] / І. Р. Вихованець ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1987. — 231 с.
31. *Вихованець І. Р.* Частини мови в семантико-граматичному аспекті [Текст] : [монографія] / І. Р. Вихованець ; [відп. ред. К. Г. Городенська] ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1988. — 256 с.
32. *Віняр Г. М.* Новий префіксоїд у словотвірній системі української мови / Г. М. Віняр // Філологічні студії : наук. вісник КДПУ. — Кривий Ріг, 2011. — Вип. 6. — С. 100—105.

33. *Віняр Г. М.* Основні тенденції розвитку іменної префіксації в українській мові кінця XX століття / Г. М. Віняр // Актуальні проблеми філології і методики викладання мов : зб. наук. праць. — Вип. 4. — Кривий Ріг, 2006. — С. 6—24.
34. *Воропай С. В.* Система конфіксального творення іменників в українській мові XIX—XX ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Воропай Світлана Валеріївна ; Запорізький держ. ун-т. — Запоріжжя, 2001. — 22 с.
35. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / [наук. ред. О. С. Мельничук]. — К. : Наукова думка, 1966. — 595 с.
36. *Георгиев В.* Основни проблеми на славянската диахронна морфология / В. И. Георгиев. — София : Изд-во на БАН, 1969. — 207 с.
37. *Головин В. Г.* Очерки по русской морфемике и словообразованию / В. Г. Головин. — Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1990. — 156, [2] с.
38. *Голушкова Е. А.* К вопросу о способах префиксального словообразования прилагательных в русском языке / Е. А. Голушкова // Ученые записки Пермского пед. ин-та. — Вып. 11. — 1958. — С. 58—59.
39. *Городенська К. Г.* Словотвірна структура слова (відіменні деривати) [Текст] / К. Г. Городенська, М. В. Кравченко ; [відп. ред. В. М. Русанівський] ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1981. — 198 с.
40. *Горпинич В. О.* Словотворення і словотвір української мови [Текст] : текст лекцій / В. О. Горпинич ; Державний комітет України з питань науки і технологій. — К., 1995. — 68 с.
41. *Горпинич В. О.* Сучасна українська літературна мова : Морфеміка. Словотвір. Морфонологія [Текст] : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищих закл. освіти / В. О. Горпинич ; [ред. В. В. Вороніна]. — К. : Вища школа, 1999. — 206, [1] с.
42. Граматика Лозинського // Возняк М. Галицькі граматики української мови першої половини XIX ст. / М. Возняк. — Львів : Наук. т-во ім. Шевченка, 1911. — 340 с. (Студії і матеріали до історії української філології).
43. *Грищенко А. П.* Прикметник в українській мові / А. П. Грищенко ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1978. — 207 с. — Бібліогр.: с. 184—192. — Показчик словоформ: с. 193—206.
44. *Грищенко А. П.* Якісні прикметники в історії української мови / А. П. Грищенко // Мовознавство. — 1977. — № 6. — С. 29—37; 1978. — № 1. — С. 49—57.
45. *Грунскій Н. К.* Украинская грамматика / Н. К. Грунскій. — 2-е изд. — К., 1918. — 64 с.

46. *Гумецька Л. Л.* Нариси словотворчої системи української актової мови XIV—XV ст. / Л. Л. Гумецька ; [відп. ред. І. М. Корницький] ; АН УРСР, Ін-т сусп. наук. — К. : Вид-во АН УРСР, 1958. — 298 с.
47. *Дзендзелівський Й. О.* Лінгвістичний атлас українських народних говірок Закарпатської обл. УРСР. (Лексика) [Карти], Ч. I / Ужгор. держ. ун-т ; авт. Й. О. Дзендзелівський, відп. ред. С. П. Бевзенко, ред. О. М. Рот ; Б. м-бу. — Ужгород : УжДУ, 1958. — 1 атл. (136 к.) : 2 колір., текст ; покажч. ; 21*29 см, 2 колір.
48. Етимологічний словник української мови [Текст] : у 7 т. / голов. ред. О. С. Мельничук ; НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1982—2012. — Т. 1—6.
49. *Ефремова Т. Ф.* Толковый словарь словообразовательных единиц русского языка / [авт.-уклад. Т. Ф. Ефремова]. — М. : АСТ, 2005. — 636 с.
50. *Євтушок О. М.* Словотвірні особливості діалектної лексики Ровенщини / О. М. Євтушок // Методичні читання «Словотвірна та семантична структура української лексики», присвячені пам'яті засновника дериватологічної школи на Україні проф. Івана Ковалика : тези доп. 15—17 травня 1991 р. — Львів, 1991. — С. 34—39.
51. *Жовтобрюх М. А.* Історична граматики української мови : посіб. для вузів / М. А. Жовтобрюх, О. Т. Волох, С. П. Самійленко, І. І. Слинько. — К. : Вища школа, 1980. — 319 с.
52. *Журавлев В. К.* Дiachроническая морфология [Текст] : науч. изд. / В. К. Журавлев ; ред. В. П. Мажюлис ; АН СССР, Ин-т языкознания. — М. : Наука, 1991. — 207 с.
53. *Закревська Я. В.* Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті / Я. В. Закревська ; АН УРСР, Ін-т сусп. наук. — К. : Наукова думка, 1976. — 163 с. з карт.
54. *Залозний П.* Коротка граматики української мови / П. Залозний. — Ч. I. — 4-те вид. — К. : Вид-во Ів. Самоненка, 1918. — 64 с.
55. *Зверев А. Д.* Словообразование прилагательных в современном русском языке : (в сопоставлении с украинским и белорусским) : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Зверев Андрей Дмитриевич ; Ин-т языкознания им. А. А. Потебни. — Киев, 1978. — 48 с.
56. *Земляна О.* Конфіксальний словотвір як лінгвістична проблема / О. Земляна // *Ucrainistica* : зб. наук. праць. — Кривий Ріг, 2002. — С. 88—93.
57. *Земская Е. А.* Изменения в системе словообразования прилагательных / Е. А. Земская // *Очерки по исторической грамматике русского литературного языка XIX века* / под ред. В. В. Виноградова, Н. Ю. Шведовой ; АН СССР, Ин-т русского языка. — М. : Наука, 1964. — С. 56—73.

58. Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование : учебное пособие / Е. А. Земская. — 8-е изд. — М. : ФЛИНТА : Наука, 2013. — 328 с.
59. Зубань О. М. Статус конфікса у системі української мови / О. М. Зубань // Слов'янські мови і сучасний світ. — К. : Київський ун-т. — 2000. — С. 115—121.
60. Івасишина Т. А. Синонімія словотворчих афіксів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Івасишина Тетяна Анатоліївна ; НАН України, Ін-т української мови НАН України. — К., 1999. — 19 с.
61. Івасишина Т. Особливості синонімії прикметникових префіксів із значенням протилежності / Т. Івасишина // Мовознавчий вісник : зб. наук. праць Черкаського нац. ун-ту. — Черкаси : Брама-Україна, 2009. — Вип. 8. — С. 212—217.
62. Ільїн В. С. Префікси в сучасній українській мові / В. С. Ільїн // Мовознавство. — 1953. — Т. 9. — С. 59—70.
63. Ільїн В. С. Префікси в сучасній українській мові [Текст] / В. С. Ільїн ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Вид-во АН УРСР, 1953. — 167 с.
64. Іншакова І. О. Деривати з конфіксом *без-...-ник* в історії української мови [Електронний ресурс] / І. О. Іншакова // Вісник Запорізького держ. ун-ту. — 2001. — Вип. 3. Філологічні науки. — Режим доступу до журн.: <http://www.zsu.zp.ua/herald/articles/711.pdf>. — Назва з екрану.
65. Историческая типология славянских языков : фонетика, словообразование, лексика и фразеология / В. Т. Коломиец, Т. Г. Линник, Т. Б. Лукинова и др. ; под ред. А. С. Мельничука ; АН УССР, Ин-т языковедения им. А. А. Потебни. — К. : Наукова думка, 1986. — 284, [2] с.
66. Историческое словообразование русского языка / Э. А. Балалыкина, Т. П. Булатова, З. П. Данилова и др. ; науч. ред. З. П. Николаев. — Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1984. — 168 с.
67. Історія української мови : морфологія / С. П. Бевзенко, А. П. Грищенко, Т. Б. Лукінова та ін. ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1978. — 539 с., [4] арк. іл.
68. Іщук М. В. Префіксальні відад'єктивні прикметники на позначення неповного вияву ознаки в українській мові / М. В. Іщук // Дослідження з граматики і граматичної стилістики української мови : зб. наук. праць. — Дніпропетровськ : ДДУ. — Вип. 3. — 1984. — С. 8—17.
69. Іщук М. В. Словотвірна активність формантів *мало-*, *напів-*, *нів-* в українській мові / М. В. Іщук, В. П. Ачилова // Культура народів Причорномор'я : научный журнал / ред. Ю. В. Катунин ; НАНУ, Крымский науч. центр, Таврический нац. ун-т им. В. И. Вернадского. — Симферополь, 2004. — № 53. — С. 98—101.

70. *Ищук М. В.* Словотворні типи прикметників з префіксами *над-* і *понад-* / М. В. Ищук // Українське мовознавство : міжвідом. наук. зб. — 1989. — Вип. 16. — С. 41—45.
71. *Карпіловська Є. А.* Суфіксальна підсистема сучасної української літературної мови : будова та реалізація [Текст] / Є. А. Карпіловська ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, 1999. — 297 с.
72. *Клименко Н. Ф.* Вибрані праці / Н. Ф. Клименко ; упоряд.: Є. А. Карпіловська, О. Д. Пономарів, А. О. Савенко ; редкол.: П. Ю. Грищенко та ін. ; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т філології НАН України, Ін-т української мови НАН України. — К. : Бураго Д., 2014. — 725 с.
73. *Клименко Н. Ф.* Основи морфеміки сучасної української мови [Текст] : навч. посібник для студ. філол. ф-тів та пед. ін-тів / Н. Ф. Клименко ; М-во освіти України, Ін-т змісту і методів навчання, КНУ ім. Т. Г. Шевченка. — К. : ІЗМН, 1998. — 182 с. : табл.
74. *Клименко Н. Ф.* Префіксація і словоскладання в творенні ад'єктивів з темпоральною семантикою (зіставний аспект) / Н. Ф. Клименко // Мовні і концептуальні картини світу. — 2013. — Вип. 46 (2). — С. 50—63.
75. *Клименко Н. Ф.* Про вивчення семантики словотвірних одиниць / Н. Ф. Клименко // Словотворна семантика східнослов'янських мов [Текст] / відп. ред. М. А. Жовтобрюх ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1983. — С. 86—102.
76. *Клименко Н. Ф.* Система афіксального словотворення сучасної української мови [Текст] / Н. Ф. Клименко ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1973. — 186 с. : ілюстр., табл.
77. *Клименко Н. Ф.* Словотворна морфеміка сучасної української літературної мови [Текст] / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : ІМНАН, 1998. — 161 с. : табл. — Бібліогр.: с. 156—157.
78. *Ковалик І. І.* Вступ. Дериватологія (словотвір) як самостійна лінгвістична дисципліна та її місце у системі науки про мову / І. І. Ковалик // Слововір сучасної української літературної мови / [Г. М. Гнатюк, К. Г. Городенська, А. П. Грищенко та ін. ; відп. ред. М. А. Жовтобрюх] ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1979. — С. 3—11.
79. *Ковалик І. І.* Вчення про словотвір [Текст] : Словотворча характеристика слова. Відношення вчення про словотвір до інших мовознавчих дисциплін. Вип. 2 / І. Ковалик ; М-во вищ. і серед. спец. освіти УРСР, Львівський держ. ун-т ім. І. Франка, Заоч. від. — Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1961. — 83 с.

80. Ковалик І. І. Вчення про словотвір [Текст] : (словотворчі частини слова) : присвяч. IV Міжнар. конгр. славістів / І. І. Ковалик ; [відп. ред. Є. В. Кротевич] ; М-во вищ. освіти УРСР, Львівський держ. ун-т ім. І. Франка, Заоч. від. — Львів : ЛДУ, 1958. — 78 с.
81. Ковалик І. І. Питання іменникового словотвору в східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами [Текст] : до IV Міжнар. з'їзду славістів. Ч. 1 / І. І. Ковалик ; М-во вищ. освіти України, Львівський держ. ун-т ім. І. Франка. — Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1958. — 153 с.
82. Колоїз Ж. В. Неузале словотворення [Текст] : [монографія] / Ж. В. Колоїз. — Кривий Ріг : Астерікс, 2015. — 156, [1] с.
83. Колоїз Ж. В. Українська оказіональна деривація [Текст] / Ж. В. Колоїз. — К. : Акцент, 2007. — 311 с.
84. Кондратенко А. Активність словотвірних типів з префіксами *проти-, анти-, не-, без-, контр-* у сучасній українській мові / А. Кондратенко, Г. Віняр // Наукові праці викладачів, докторантів, аспірантів, магістрів та студентів. — Кривий Ріг, 2006. — Вип. 15. — С. 93—95.
85. Копетько Т. Активність словотвірних типів з префіксами *над-, супер-, гіпер-, ультра-, архі-* в українській мові кінця ХХ — початку ХХІ століття / Т. Копетько, Г. Віняр // Наукові праці викладачів, докторантів, аспірантів, магістрів та студентів. — Кривий Ріг, 2006. — Вип. 15. — С. 95—97.
86. Кравченко М. В. Словообразовательная морфология украинского языка / М. В. Кравченко. — К. : Наукова думка, 1990. — 312 с.
87. Крымский А. Украинская грамматика / А. Крымский. — Т. 1, вып. 2. — М., 1908. — 546 с.
88. Крымский А. Украинская грамматика / А. Крымский. — Т. 2, вып. 1. — М., 1907. — 145 с.
89. Кубрякова Е. С. Понятие морфемы в современных грамматических исследованиях за рубежом / Е. С. Кубрякова // Морфема и проблемы типологии : сб. ст. / АН СССР, Ин-т востоковедения. — М. : Наука, 1991. — С. 150—176.
90. Кубрякова Е. С. Словообразование / Е. С. Кубрякова // Общее языкознание. Внутренняя структура языка [Текст] : монография / ред. Б. А. Серебренников ; АН СССР, Ин-т языкознания. — М. : Наука, 1972. — С. 344—393.
91. Кузнецов П. С. Очерки по морфологии праславянского языка / П. С. Кузнецов. — 3-е изд., стер. — М. : USSR, 2006. — 143, [5] с. — (Лингвистическое наследие XX века). — Указ. праслав. форм и аффиксов: с. 145—146.
92. Кузнецова А. И. Словарь морфем русского языка [Текст] : около 52000 слов / А. И. Кузнецова, Т. Ф. Ефремова. — М. : Русский язык, 1986. — 1136 с. — Указ.: с. 823—1121.

93. *Курилович Е.* Очерки по лингвистике [Текст] : сб. ст. : [пер. с пол., фр., англ., нем.] / Е. Курилович ; [под общ. ред. В. А. Звегинева]. — М. : Изд-во иностр. лит., 1962. — 456 с.
94. *Куцова Р. А.* Производные на базе предложно-падежных форм : новый взгляд на проблему [Электронный ресурс] / Р. А. Куцова // Вісник Запорізького держ. ун-ту. — 2002. — № 3. — Режим доступу до журн.: <http://www.zsu.zp.ua/herald/articles/2778.pdf>. — Назва з екрану.
95. *Лопатин В. В.* Русская словообразовательная морфемика : Проблемы и принципы описания [Текст] / В. В. Лопатин ; АН СССР, Ин-т русского языка. — М. : Наука, 1977. — 315 с.
96. *Манучарян Р. С.* Значение деривационное и значение словообразовательное / Р. С. Манучарян // Актуальные проблемы русского словообразования : Тезисы докл. — Ташкент, 1978. — С. 12—15.
97. *Марков В.* Замечания о конфиксации / В. Марков // Jezyk rosyjski. — 1968. — № 3. — С. 7—12.
98. *Марков В. М.* Несколько замечаний о способах русского словообразования / В. Марков // Slavia orientalis. — Warszawa, 1980. — R. XXIX. — № 1—2.
99. *Маслюк В. П.* Латинська мова : підручник / В. П. Маслюк, М. Г. Сенів ; М-во освіти України. — Х. : Основа, 1992. — 304 с.
100. *Матвіяс І. Г.* Діалектна основа словотвору в українській літературній мові / І. Г. Матвіяс // Мовознавство : наук.-теор. журнал / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Укр. мовно-інформ. фонд НАН України. — 2005. — № 5. — С. 3—14.
101. *Мейе А.* Общеславянский язык [Текст] / науч. ред. С. Б. Бернштейна ; пер. с фр. П. С. Кузнецова. — М. : Прогресс, 2000. — 492 с.
102. *Мельчук И. А.* О «внутренней флексии» в индоевропейских и семитских языках / И. А. Мельчук // Вопросы языкознания : журнал / РАН. — 1963. — № 4. — С. 12—21.
103. *Меркулова О. В.* Динаміка конфіксальної деривації іменника української мови XI—XVIII століть : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Меркулова Оксана Володимирівна ; Запорізький нац. ун-т. — Запоріжжя, 2005. — 21 с.
104. *Миронюк Н. П.* Іменні утворення з префіксом *пра-* в українській мові / Н. П. Миронюк // Дослідження з словотвору та лексикології : зб. наук. праць. — К. : Вища школа, 1985. — С. 39—44.
105. *Митяй З. О.* Семантико-функціональна специфіка префіксів прикметників на позначення ступеня вияву ознаки в сучасній українській мові / З. О. Митяй // Вісник Запорізького нац. ун-ту. Філологічні науки. — 2012. — № 1. — С. 310—317.
106. *Митяй З. О.* Структура функціонально-семантичного поля неповноти ознаки : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мо-

- ва» / Митяй Зоя Олегівна ; НАН України, Ін-т української мови НАН України. — Мелітополь, 2001. — 19 с.
107. Морфемна структура слова / [Т. О. Грязнухіна, Н. Ф. Клименко, Л. І. Комарова та ін. ; відп. ред. М. М. Пещак]. — К. : Наукова думка, 1979. — 334 с. : іл.
108. Морфемний словник : близько 36000 слів / авт.-уклад. Л. М. Полюга. — К. : Рад. школа, 1983. — 461, [2] с.
109. Морфологічна будова сучасної української мови / редкол.: М. А. Жовтобрюх (відп. ред.) та ін. ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1975. — 208 с.
110. Мукан А. М. Словотвір українських наддунайських говірок / А. М. Мукан // Праці Х республ. діал. наради / відп. ред. Ф. Т. Жилко ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Вид-во АН УРСР, 1961. — С. 156—168.
111. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (1983—2003) [Текст] : словник / А. Нелюба ; Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Харківське іст.-філол. тов. — Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004. — 136 с.
112. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації, 2012—2013 [Текст] : словник / А. Нелюба, С. Редько ; Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Харківське іст.-філол. тов. — Х. : Харківське іст.-філол. т-во, 2014. — 169 с.
113. Немченко В. Н. Современный русский язык. Словообразование : учеб. пособие для филол. спец. ун-тов / В. Н. Немченко. — М. : Высш. шк., 1984. — 255 с.
114. Нестеренко А. К. Особливості функціонування прикметників зі значенням кількісного вияву ознаки / А. К. Нестеренко // Вісник Дніпропетровського нац. ун-ту ім. О. Гончара : науковий журнал. — Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2013. — № 11. — Т. 2. — С. 144—149. Серія : Мовознавство.
115. Нестеренко А. К. Префіксальні прикметники зі значенням кількісного вияву ознаки : особливості семантики / А. К. Нестеренко // Наук. записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського : зб. наук. праць. — Серія : Філологія (мовознавство). — Вінниця : Вид-во ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2013. — Вип. 17. — С. 84—89.
116. Нестеренко А. К. Прикметники безвідносного ступенювання : проблема класифікації / А. К. Нестеренко // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. — Серія : Філологія. — Х. : Вид-во ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. — Вип. 65. — № 1014. — С. 116—121.
117. Нестеренко А. К. Функційно-семантичні та словотвірні вияви кількісної ознаки в прикметниках української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Нестеренко Анастасія Костянтинівна ; Мін-во освіти і науки України, Харківський нац. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. — Х., 2016. — 20 с.

118. *Никитевич В. М.* Семантика производного слова. Словообразовательный тип и номинативный ряд / В. М. Никитевич // Словообразовательные типы и гнезда в индоевропейских языках : сб. науч. трудов / Б. И. Бартков, Л. И. Минина, Б. С. Соловьев ; АН СССР, Дальневосточный науч. центр, кафедра иностр. языков. — Владивосток, 1986. — С. 56—73.
119. *Николаев Г. А.* Русское историческое словообразование : теоретические проблемы / Г. А. Николаев. — 2-е изд., доп. — М. : USSR, 2009. — 176, [2] с.
120. *Німчук В. В.* Словообразование именных частей речи в закарпатских верхнеприборжавских говорах : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Языки народов мира (украинский язык)» / Німчук Василий Васильевич ; АН УССР, Отделение обществ. наук. — К., 1962. — 17 с.
121. *Німчук В. В.* Давньоруська спадщина в лексиці української мови [Текст] / В. В. Німчук ; АН України, Ін-т української мови НАН України. — К. : Наукова думка, 1992. — 414 с.
122. *Німчук В. В.* До питання про афіксальний словотвір / В. В. Німчук // Мовознавство : наук.-теор. журнал / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — 1984. — № 6. — С. 26—32.
123. *Німчук В. В.* Мовознавство на Україні в XIV—XVII ст. [Текст] : [монографія] / В. В. Німчук ; [відп. ред. В. М. Русанівський] ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1985. — 223 с.
124. *Обнорский С. П.* К истории словообразования русского литературного языка / С. П. Обнорский // Русская речь. — 1927. — № 2. — С. 13—21.
125. *Обнорский С.* Префикс «без-» в русском языке // Обнорский С. Избранные работы по русскому языку / С. П. Обнорский ; вступ. ст. С. Г. Бархударова. — М. : Учпедгиз, 1960. — С. 195—206.
126. *Огієнко І. І.* Курсь українського языка / І. І. Огієнко. — 2-е изд., доп. — Київ : Изд-во книжного магазина Е. Череповского, 1918. — 328 с.
127. *Огієнко І.* Граматика української мови О. Павловського 1818 р. / Іван Огієнко. — К. : Вид-во книгарні Є. Черепівського, 1918. — 118 с.
128. *Огієнко І.* Українська граматична термінологія : Історичний словник української граматичної термінології з передмовою про історію розвитку її / Іван Огієнко. — К., 1918. — 80 с.
129. *Одинцова С. Х.* Развитие конфиксации с первым элементом *без-* у имён существительных в русском литературном языке 1-й пол. XVIII века / С. Х. Одинцова // Русское сравнительное и сопоставительное словообразование [Текст] : материалы III науч. конф. по теории и истории русского словообразования / [сост. и науч. ред. Г. А. Николаев]. — Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1986. — С. 58—62.
130. *Олійник С. Є.* Парадигматика категорії безвідносної міри ознаки в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Україн-

ська мова» / Олійник Світлана Євгенівна ; Дніпропетровський нац. ун-т. — Дніпропетровськ, 2001. — 20 с.

131. *Ольшанський О. Ю.* Про слова, генетично співвідносні з словосполученнями / О. Ю. Ольшанський // Мовознавство. — 1989. — № 6. — С. 24—27.

132. *Осадца М.* Грамматика русского языка / Михаилъ Осадца. — Львовъ : Въ печатки Инститѹта Ставропигійского, 1864. — 256 с.

133. *Откупщиков Ю. В.* Из истории индоевропейского словообразования : монография / Ю. В. Откупщиков ; Филол. фак. С.-Петербур. ун-та. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Academia ; Санкт-Петербург : Филол. фак. СПбГУ, 2005. — 315, [1] с. : ил.

134. *Откупщиков Ю. В.* Из истории словообразования в славянских языках / Ю. В. Откупщиков // Очерки по словообразованию и словоупотреблению [Текст] : сб. ст. / отв. ред. проф. Б. А. Ларин, доц. П. А. Дмитриев ; Ленингр. ордена Ленина гос. ун-т им. А. А. Жданова. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1956. — С. 235—287.

135. *Павловскій Ал.* Грамматика малороссійскаго нарѣчія / Ал. Павловскій. — СПб. : въ типографіи В. Плавильщикова, 1818.

136. *Панцьо С.* Префіксальне та префіксально-суфіксальне творення прикметників у лемківському говорі / С. Панцьо // *Studia Methodologica* : альманах / уклад.: С. Є. Панцьо, Н. О. Свистун. — Тернопіль : ТНПУ, 2009. — Вип. 27 : Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті. — С. 75—83.

137. *Панькевич И.* Грамматика русского языка для школъ средних и горожанскихъ / И. Панькевич. — 3-тє вид., пер. і доп. — Прага, 1936. — 205 с.

138. *Пена Л.І.* Олекса Синявський про словотвір // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія : Лінгвістика і літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст. — 2009. — Вип. XXI. — С. 592—598.

139. *Піпаш Ю. О.* Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області) [Текст] / Ю. О. Піпаш, Б. К. Галас ; Ужгородський нац. ун-т. — Ужгород, 2005. — 266 с.

140. *Потебня А. А.* Из записок по русской грамматике [Текст] : в 4 т. / А. А. Потебня. — Т. 4, вып. 1 : Существительное. Прилагательное. Числительное. Местоимение. Член. Союз. Предлог / ред., предисл. Ф. П. Филин. — М. : Просвещение, 1985. — 319 с., ил.

141. *Реформатский А. А.* Введение в языковедение : учебник / А. А. Реформатский ; науч. ред. В. А. Виноградов. — М. : Аспект Пресс, 1996. — 536 с.

142. *Романова Н. П.* Словообразование и языковые связи [Текст] : русско-украинско-польские языковые связи XVI—XVII вв. и вопросы словообразования / Н. П. Романова ; АН УССР, Ин-т языковедения им. А. А. Потебни. — К. : Наукова думка, 1985. — 189 с.

143. Романовская В. Д. Словообразование прилагательных в древнерусском языке : (На материале Радзивилловской летописи) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / В. Д. Романовская ; Ин-т языкознания АН СССР. — М., 1953. — 12 с.
144. Русанівський В. М. Історія української літературної мови : підручник для студ. гуман. спец. вищих навч. закладів / В. М. Русанівський. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : АртЕк, 2002. — 424 с.
145. Самійленко С. П. Нариси з історичної морфології української мови : [посіб. для студ. філол. ф-тів пед. ін-тів УРСР] / С. П. Самійленко. — Ч. I. — К. : Рад. школа, 1964. — 234 с.
146. Сигалов П. С. Вопросы теории русского исторического словообразования : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Сигалов Павел Самойлович. — Л., 1977. — 45 с.
147. Синявський О. Норми української літературної мови / О. Синявський. — Львів : Укрвидав, 1941. — 363 с.
148. Система і структура східнослов'янських мов : міжкафедральний збірник наукових праць / відп. ред. Н. В. Артикуца ; М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К. : НПУ, 1999. — 287 с.
149. Сімович В. Граматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці / Василь Сімович. — 2-ге вид. з одмінами й додатками. — Київ ; Ляйпціг, 1919. — 584 с.
150. Склярєнко В. Г. Давні іменні префікси [Електронний ресурс] / Вал. Г. Склярєнко // Культура слова. — К., 1993. — Вип. 44. — С. 46—50. — Режим доступу до журн.: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine44-12.pdf>. — Назва з екрану.
151. Склярєнко В. Г. Образования с именными приставками в украинском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Украинский язык» / Склярєнко Валерий Григорьевич ; АН УССР, Ин-т языковедения им. А. А. Потебни. — К., 1987. — 16 с.
152. Склярєнко В. Г. Префікс *па-* в українській мові [Електронний ресурс] / Вал. Г. Склярєнко. — Режим доступу: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine25-15.pdf>. — Назва з екрану.
153. Склярєнко В. Г. Префікс *пра-* в українській мові [Електронний ресурс] / Вал. Г. Склярєнко. — Режим доступу: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine23-18.pdf>. — Назва з екрану.
154. Склярєнко В. Г. Утворення з префіксом *су-* в українській мові / Вал. Г. Склярєнко // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство) / редкол.: В. В. Лучик (відп. ред.) та ін. ; М-во освіти і науки України, Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. — Кіровоград, 1999. — Вип. 20. — С. 81—94.

155. Словотвір // Сучасна українська літературна мова [Текст] : посібник / Ж. В. Колоїз, Н. М. Малюга, В. В. Явір. — К. : Знання, 2008. — С. 117—149.
156. Словотвір сучасної української літературної мови [Текст] / [І. І. Ковалик, Л. О. Родніна, А. П. Грищенко та ін. ; відп. ред. М. А. Жовтобрюх] ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1979. — 406 с.
157. Словотвір української мови : науково-допоміжний бібліографічний покажчик / Наукова бібліотека Криворізького пед. ін-ту ДВНЗ «Криворізький національний університет» ; упоряд. О. А. Дікунова ; за ред. Г. М. Віняр. — Кривий Ріг, 2012. — 36 с.
158. *Смаль-Стоцький С.* Граматика руської мови / С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер. — 3-тє вид., переробл. — Відень, 1914. — 202 с.
159. Современный русский язык [Текст] : учебник / В. А. Белошапкова [и др.]. — М. : Высш. шк., 1981. — 560 с. (по тексту — СРЯз).
160. Сучасна українська літературна мова : Морфеміка. Словотвір [Текст] : навч.-метод. посібник / В. М. Бойко, Л. Б. Давиденко ; Ніжинський держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя. — Ніжин, 2003. — 56 с.
161. Сучасна українська літературна мова : морфологія / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. — К. : Наукова думка, 1969. — 583 с. (по тексту — СУЛМ).
162. Сучасна українська літературна мова : підручник для філол. спец. вищ. навч. закл. / [А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. А. П. Грищенка. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : Вища школа, 1997. — 492, [1] с.
163. *Сюсько М. И.* Система именных частей речи украинских говоров Закарпатской области : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 661 «Языки народов СССР (украинский язык)» / Сюсько Михаил Иванович ; Львовский гос. ун-т им. И. Франко. — Львов, 1969. — 22 с.
164. Теоретична морфологія української мови [Текст] : / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська ; ред. І. Р. Вихованець. — К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. — 398 с. (Академічна граматика української мови).
165. *Тимофеев К. А.* Морфемика, словообразование, словопроизводство [Текст] : учеб. пособие для студ.-филологов / К. А. Тимофеев. — Новосибирск : Изд-во Новосибирского ун-та, 1993. — 66, [2] с.
166. *Тимченко Є.* Українська граматика / Євген Тимченко. — К. : Друкарня Ін-ту св. Володимира, 1917. — 168 с.
167. *Тихонов А. Н.* Основные понятия русского словообразования // Тихонов А. Н. Словообразовательный словарь русского языка [Текст] : около 145000 слов : в 2 т. / А. Н. Тихонов. — 2-е изд. — М. : Русский язык, 1990. — Т. 1. — С. 18—51.

168. Тихонов А. Н. Словообразовательный словарь русского языка [Текст] : около 145000 слов : в 2 т. / А. Н. Тихонов. — 2-е изд., стер. — М. : Русский язык, 1990.
169. Тишківська Н. Валентність прикметників з коренями на означення почуттів та її словотвірна реалізація / Н. Тишківська // Актуальні проблеми українського словотвору [Текст] : матеріали III наукових читань, присвячених пам'яті професора Івана Ковалика / Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника ; відп. ред. В. Грещук. — Івано-Франківськ : Плай, 1995. — С. 136—137.
170. Трубачев О. Н. Этимологические исследования и лексическая семантика [Электронный ресурс] / О. Н. Трубачев // Принципы и методы семантических исследований / ред. В. Н. Ярцева ; Ин-т языкознания АН СССР. — М. : Наука, 1976. — С. 47—179. — Режим доступа: <http://www.philology.ru/linguistics1/trubachev-76.htm>. — Назва з екрану.
171. Українська мова. Енциклопедія [Текст] / ред. В. М. Русанівський [та ін.] ; НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т української мови. — К. : Укр. енцикл., 2000. — 750 с.
172. Українсько-російський словотворчий словник [Текст] / З. С. Сікорська ; за ред. Г. М. Сидоренко. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К. : Освіта, 1995. — 256 с.
173. Улуханов И. С. Историческое словообразование. Историческая лексикология / И. С. Улуханов ; Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова РАН. — М. : ЛЕКСРУС, 2012. — 366 с.
174. Улуханов И. С. Мотивация и производность (о возможностях синхронно-диахронического описания языка) / И. С. Улуханов // Вопросы языкознания : журнал / РАН. — 1992. — № 3. — С. 5—20.
175. Улуханов И. С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания / И. С. Улуханов. — 3-е изд., стер. — М. : Едиториал УРСС, 2004. — 254, [1] с. (Лингвистическое наследие XX века).
176. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер ; [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева]. — 2-е изд., стер. — М. : Прогресс, 1986—1987.
177. Фінкель О. М. Прикметники з префіксом **без-** і їх однокореневі антоніми / О. М. Фінкель // Укр. мова і література в школі. — 1967. — № 7. — С. 22—26.
178. Фонетика, морфологія, словотвір / ред. П. Гриценко ; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. — Львів : IV, 2005. — 408 с. (Діалектологічні студії, 2005, Вип. 5).
179. Хожикулова О. А. Влияние семантики дериватов на словообразовательную структуру (на примере имен с конфиксом без:ие) / О. А. Хожикулова // Русская и сопоставительная филология [Текст] : сб. ст. / отв. ред. Н. А. Анд-

- рамонова ; Казанский гос. ун-т. — Казань : Изд-во Казанского гос. ун-та, 2003. — С. 143—147.
180. Цыганенко Г. П. Словотвірне значення як категорія дериватології / Г. П. Цыганенко // Словотвірна семантика східнослов'янських мов [Текст] / відп. ред. М. А. Жовтобрюх ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1983. — С. 5—16.
181. Цыганенко Г. П. Русский язык. Морфемика. Словообразование. Этимология [Текст] : учебно-справ. кн. / Г. П. Цыганенко. — Донецк : ООО «КИ-ТИС», 1999. — 314 с.
182. Цыганенко Г. П. Словарь служебных морфем русского языка [Текст] / Г. П. Цыганенко. — К. : Рад. школа, 1982. — 240 с. — Библиогр. в подстроч. примеч.
183. Цыганенко Г. П. Состав слова и словообразование в русском языке / Г. П. Цыганенко. — К. : Рад. школа, 1978. — 152 с.
184. Чемерисов М. Т. Префіксально-суфіксальний спосіб творення іменників та прикметників за пам'ятками XVI — I пол. XVII ст. / М. Т. Чемерисов // Питання словотвору східнослов'янських мов : Матеріали міжвузівської республіканської наук. конф. — К. : Наукова думка, 1969. — С. 99—100.
185. Чернецька Г. В. Українські та іншомовні префікси-дублети / Г. В. Чернецька // Культура слова. — К., 1982. — Вип. 22. — С. 31—35.
186. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка / П. Я. Черных. — 5-е изд., стер. — М. : Рус. язык. — Медиа, 2002. — 1184 с.
187. Чучка П. П. Украинские говоры окрестностей Ужгорода : фонетика и морфология : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Чучка Павел Павлович. — К., 1958. — 20 с.
188. Шанский Н. М. Аффиксоиды в словообразовательной системе русского языка / Н. М. Шанский // Исследования по современному русскому языку : сборник статей, посвящ. памяти проф. Е. М. Галкиной-Федорук / под ред. Т. П. Ломтева и А. А. Камыниной. — М. : МГУ, 1970. — С. 24—30.
189. Шанский Н. М. Лексическая деривация в русском языке / Н. М. Шанский // Русский язык в школе. — 1977. — № 3. — С. 16.
190. Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию / Н. М. Шанский. — М. : Изд-во Московского ун-та, 1968. — 310 с.
191. Шанский Н. М. Современный русский язык : Словообразование. Морфология : учебник / Н. М. Шанский, В. В. Тихонов. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Просвещение, 1987. — 256 с.
192. Шевчук О. С. Префіксально-суфіксальний спосіб утворення прикметників / О. С. Шевчук // Українське мовознавство. — 1973. — № 1. — С. 46—54.
193. Шуба П. П. О компонентах конфикса в русском языке / П. П. Шуба // Развитие современного русского языка. 1972 : Словообразование. Членимость

слова : сб. ст. / отв. ред. Е. А. Земская ; АН СССР, Ин-т русского языка. — М. : Наука, 1975. — С. 249—253.

194. *Щерба Л. В.* Что такое словообразование? / Л. В. Щерба // Вопросы языкознания : журнал / глав. ред. В. В. Виноградов ; Ин-т языкознания АН СССР. — 1962. — № 2. — С. 99.

195. Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / [сост.: О. Н. Трубачев, В. А. Меркулова, Ж. Ж. Варбот и др.] ; под ред. [и с предисл.] О. Н. Трубачева. — М. : Наука, 1974—2014. — Вып. 1—39.

196. *Янко-Триницкая Н. А.* Словообразовательная структура и морфемный состав слова / Н. А. Янко-Триницкая // Актуальные проблемы русского словообразования. — Самарканд : Изд-во Самаркандского ун-та, 1972. — С. 14—19.

197. *Янценецкая М. Н.* Словообразовательное значение и его виды. Основные понятия / М. Н. Янценецкая. — Вып. 1. — Томск, 1987. — 46 с.

198. *Яценко І. Т.* Морфемний аналіз : словник-довідник : у 2 т. / І. Т. Яценко ; за ред. Н. Ф. Клименко ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К. : Вища школа, 1980—1981.

199. *Brückner A.* Słownik etymologiczny języka polskiego / A. Brückner. — Kraków, 1927.

200. *Dokulil M.* Tvoření slov v češtině, I. / M. Dokulil. — Praha, 1962.

201. *Hessen D.* Wielki słownik polsko-rosyjski / D. Hessen, R. Stypula. — Warszawa ; Moskwa, 1967. — 1344 s.

202. *Kopečný F.* Předložky. Koncove partikule / F. Kopečný // Etymologický slovník slovanských jazyků : slova gramatická a zejména. — Praha, 1973. — Sv. 1.

СЛОВОПОКАЖЧИК

У словопоказчику вміщені всі аналізовані в роботі префіксальні та конфіксальні прикметники. Заголовне слово (як правило, прикметник чоловічого роду у називному відмінку, зафіксований у сучасній українській літературній мові) подано напівжирним шрифтом. Всі його граматичні (повна/коротка форма), фонетичні та графічні варіанти позначено світлим курсивом. Словотвірні різновиди одного й того самого прикметника подаються окремо.

безаварійний 65	безбородий 138	безвре(д)ни(й) 118
безатомний 140	<i>бе(з)бра́дый</i> 110	<i>безвредная</i> 119
безафіксний 140	безбожа́зньний 99, 100	безврѣменьний 100
безбарвий 141	<i>безбо́я(з)не(н)</i> 118	безвусий 138
безберегий 141	безбра(ч)на(а) 112	безвѣрьний 100
безбережний 141	безбровий 138	безвѣстьний 99, 100
безбілетний 66	безбулавний 139	<i>безвѣстная</i> 119
<i>безбілетний</i> 139	безбѣдний 119	<i>безвѣстном</i> 119
безбілковий 140	безверхий 141	безгаражний 140
безблагодатьний 97	безвесельний 140	безгарний 142
безблазньний 99, 100	бе(з)веще́ственный 112	бе(з)гла(с)ны(й) 112
безбожний 117, 137	безви́гідний 68	<i>бе(з)гласе́(н)</i> 112
<i>безбожньи</i> 95, 97	безви́ньний 98, 100	<i>бе(з)гла(с)ни(й)</i> 112
<i>безбожньий</i> 97	<i>безвинно́с</i> 119	безглу́здый 143
<i>безбожъньи</i> 96, 97	<i>безвиновно́е</i> 119	безгнѣвливыи 98
<i>безбожньмъ</i> 95, 97	безві́кий 141	безгодний 143
<i>безъбожныхъ</i> 95	безві́чний 143	<i>безго́дьний</i> 100
<i>безбо(ж)нии</i> 117	безвладний 139	безголовний 111
<i>безбожны(м)</i> 117	безводний 141	<i>безглавьньи</i> 96
безбожницький 138	<i>безводный</i> 111	<i>безглавы(й)</i> 111
<i>безбожницький</i> 137	<i>безводнаа</i> 96	безгосподарний 67
безбожъськыи 98	<i>безводны(и)</i> 111	безготівковий 140
безболѣзньний 100	<i>безві́дний</i> 141	безгривий 139
<i>бе(з)болѣзненъ</i> 119	безволосий 138	безгрошовий 140
	<i>бе(з)власи(й)</i> 110	<i>безгрошевий</i> 140

безгрѣховный 117	бе(з)ды(м)ны(й) 112	беззѣлобьныи 97
бе(з)грѣховнои 117	бездѣныи 96	безименьныи 96
безгрѣшныи 98—100	безжалісливий 143	безыменъный 112
безъгрѣшныи 95, 99	безжалісний 142	бе(з)име(н)ное 112
безгрѣшенъ 99	безжалостный 142	бе(з)имѣнный 112
безгрѣшный 117	безжалый 142	без'именный 139
бегрѣшенъ 117	бе(з)же(л)чны(й) 111	без'интересовный 141
безгубий 138	безженный 110, 137	безкарный 144
бе(з)губы(и) 110	безженный 110	безквитковый 140
безгузий 139	бе(з)женный 110	безквітковий 140
безгърдостьныи 97, 100	безжонны 109	безкінний 138
безгрунтый 141	беззавистный 114, 142	безклубий 138
безгрунтоый 141	беззаконный 139	бе(з)кни(ж)ны(й) 112
безгрунтовыи 113	беззаконный 113	безкожухий 141
бездержавный 139	беззаконьныи 96, 100	безкоміркоый 140
бездефіцитный 140	беззаконьи 97	безкомпромісний 140,
бездѣлный 140	беззаконѣи 95	143
бездѣлный 137	беззаконьный 95, 97	безконечный 116, 143
бездетинъный 109	беззаконьныи 96	безконѣчьныи 100
бездѣлныи 96	бе(з)зако(н)ны(м) 113	бесконечни 95
бездѣлский 137	бе(з)зако(н)ны(й) 113,	бесконѣчѣи 95
бездолный 114	без(ъ)зако(н)ного 113	безконечный 116
бездыльный 142	беззахисный 144	безконечень 116
бездомный 139	беззахистный 144	безъконечный 116
бездомьныи 96	беззащитный 144	без'конѣчнымъ 116
бездѣмонъ 112	бе(з)защитный 118	бе(з)конѣчный 116
бездорожный 112	беззбитковый 140	бе(з)конѣчный 116
бездошівный 142	беззбройный 139	бесконечный 116
бездошівый 142	безземельный 141	безконфліктный 140
бездождный 113	бе(з)зе(р)ный 112	безкорий 141
бездошевий 142	бе(з)злюбивый 114	безкорисливый 65, 66
бездротовый 140	беззѣлюбивыи 98, 100	безкорисный 142
бездружний(й) 43	беззѣлюбивъ 98	безкористный 142
бездруженьъ 96	беззлюбивыи 114	безкорівний 138
бездушный 117, 118	беззлюбивых 114	безкоровайный 140
бездѣиыи(й) 117	беззмѣстовный 65	безкосий 138
бездушные 118	беззоряный 141	безкостий 138
бе(з)дѣше(н) 118	беззѣрий 141	безкості(й) 110
бездушен 118	беззубый 111	бе(з)кѣстный 111
бездушна 99	беззубни(и) 111	безкрай 144
безъдушно 99	бе(з)зубный 111	безкрай 144

- безкрайний** 144
 безкрайний 144
безкрилий 138
бе(з)кров(ъ)ный 112
 безкровоно́мъ 111
безлапий 139
безлистий 141
 безлистеи 96
безлистявий 141
безлісий 141, 142
безлісний 142
 безлісний 141
безлісяний 141
безлітний 143
 безлітний 116
 безлитний 116, 143
 безлітний 143
бе(з)лични(й) 112
безлунный 113
безлуский 139
безльжъный 97
безльстьный 100
 безльстьнъ 97
беслѣпичны(й) 114
безлюдный 110, 137
беслѣпотъный 98, 100
безматерний 137
 безматерънъ 96
безмежний 144
безмилосердный 67
безмилостивъ 98
 безъмл(с)твѣ 98
 безъмлствѣ 95
безмилостивънъ 98
безмилостный 142
 безмилостъный 97, 100
 безъмл(с)теи 114
безмицный 142
- безмірний** 66, 144
 безмѣръный 100
 безмѣр'ныа 100
 бѣзмѣрноу 95, 100
 безмѣрний 100
 безмѣрную 118
 бе(з)мѣ(р)нос 118
 безмѣрныхъ 118
 безъмѣрныхъ 118
безмісячний 141
безмытныи 113
безмовний 144, 145
безмозкий 111, 138
 безмозгий 110, 111
безмо́стий 141
безмоторный 140
безмъздыныи 99
 безмезднии 99
безмѣстныи 97
 бе(з)мѣстны(и) 113,
 бе(з)мѣстны(й) 113, 114
безмятежный 98, 119
 без(ъ)мятежное 119
безмѣжны 96
безнадійный 142
 безнадійный 142
 безнадежъныи 97
 безнадеженъ 114
безнаслідний 137
безнаціональний 67
безначалный 116
 безначалного 116
 бе(з)начале(н) 116
безнащадный 137
безнемірний 144
безногий 110, 111, 138
безносий 138
 безъноси(и) 110
 Бе(з)носъ 110
- безобла́чний** 141
безобра(з)ни(й) 112
безокий 138
 без'ожаа 111
бе(з)оружный 112
 безоружна 112
безособовий 65, 140
безо́стий 141
безочивыи 96
безочныи 111
безпагоубънъ 97
безпазёрный 139
безпакостьныи 97
безпаматьнъ 100
безпарий 141
безпартійный 67
безпашпо(р)тний 113
 безпашпортний 139
безпелюстковый 140
безпереривный 117, 143
 безпереривнѣ 117
 безпереривочный 117
безперий 138
безперспективный 65
безпечальныи 97
 безпечальный 114
 безъпечалныхъ 114
бе(з)пѣчны(и) 116
 безпечную 116
безпідметовий 140
безпілотный 137
безплановый 140
безплацкартний 140
безплемінний 137
бе(з)пло(д)ны(й) 112
 безъпло(д)ноюю 112
 безъплодна 112
безплѣтныи 98, 100
 бесплѣтънъ 99
 бесплотныи 99
 бе(з)плотный 117
 беспло(т)ный 117

<i>бе(з)побла(ж)ны(й)</i> 114	<i>безпоутьныи</i> 96	<i>бе(з)славни(й)</i> 114
<i>безповерхий</i> 141	<i>безпутных</i> 119	<i>бе(з)славний</i> 114
<i>безповітряний</i> 141	<i>безп'ятий</i> 138	безслізний 139
<i>бе(з)погрѣшныи</i> 117	<i>безпятый</i> 138	<i>безслізний</i> 139
<i>бе(з)пожито(ч)ный</i> 119	<i>безразсудный</i> 115	безсловесный 112
<i>безпозвоночний</i> 139	<i>безрахунковий</i> 140	<i>безсловесьныи</i> 100
<i>безпокровьныи</i> 96	<i>безрейковий</i> 140	<i>бесловесныи</i> 95, 96
<i>беспокровнымъ</i> 95, 96	<i>безресорный</i> 140	<i>бе(з)словеснымъ</i> 112
<i>безпользъныи</i> 97, 100	<i>безрибный</i> 141	<i>бе(з)словесный</i> 112
<i>безпользъныи</i> 100	<i>безрідний</i> 137	безсмертний 117, 142
<i>безпольный</i> 141	<i>безридный</i> 137	<i>безсѣмьртъныи</i> 98, 100
<i>безпопівський</i> 137	<i>безро(д)ны(и)</i> 110	<i>бесѣртныи</i> 99
<i>безпорочьныи</i> 100	безробітний 139	<i>бесмертныи</i> 99
<i>безпорочныя</i> 117	<i>безробітний</i> 139	<i>бесмертных</i> 99
<i>безпосажна</i> 140	<i>безрогий</i> 139	<i>бесмертный</i> 117
<i>безпотрібний</i> 144	<i>безрозумливый</i> 115	<i>бесмертенъ</i> 117
<i>безпощадный</i> 145	<i>безрозумный</i> 142	<i>бе(з)сме(р)тнои</i> 117
<i>безправильныи</i> 97	<i>без(ь)розумный</i> 11, 115	безснѣжный 113
<i>бе(з)прави(л)ны(й)</i> 43	<i>безрозумній</i> 115	безсѣблазний 142
безправний 139	<i>бе(з)разѣмны(м)</i> 115	<i>безсѣблазныи</i> 97
<i>безправные</i> 113	<i>безърозѣмній</i> 115	безсовісний 142
<i>бе(з)правные</i> 113	<i>безросяний</i> 141	<i>безсовістний</i> 142
<i>безправдъныи</i> 97	<i>безротий</i> 138	<i>безсовѣстен</i> 114
<i>безпраздничный</i> 112	<i>безрукавий</i> 141	безсолень 112
<i>безпредѣльный</i> 144	<i>безрукавичный</i> 139	безсонячний 141
<i>безъпредѣльной</i> 118	<i>безрульный</i> 140	безсоромний 142
<i>безпредметовый</i> 140	<i>бе(з)сръдечный</i> 111	<i>бе(з)срамный</i> 114
<i>безпрефіксний</i> 140	<i>безсерезный</i> 139	безстатевий 67
<i>безпрепятственное</i> 112	<i>безсилий</i> 143	безстидний 143
<i>безприбутковий</i> 140	<i>бе(з)си(л)ный</i> 114	<i>безвстидный</i> 142
<i>безприйменниковий</i> 140	<i>безсімейний</i> 137	<i>бе(з)сты(д)ные</i> 114
<i>бе(з)пристрастный</i> 114	<i>безсіменний</i> 139	<i>безвстыдний</i> 114
<i>безприсудковий</i> 140	<i>безсквърныи</i> 97, 100	<i>безстудный</i> 114
<i>безпритульный</i> 145	<i>безсквърныи</i> 100	<i>безъстоу(д)на</i> 114
<i>безприхильний</i> 145	<i>безскърбънь</i> 97	<i>бестудное</i> 97
<i>безприютный</i> 139	<i>бе(з)скръ(б)ны(и)</i> 114	<i>безтоудныи</i> 97
<i>безпуний</i> 138	<i>безславий</i> 143	безстрасний 143
	<i>безславный</i> 142	<i>безстрастьныи</i> 100
	<i>безславьнь</i> 97	<i>бестр(с)тна</i> 98

- безстрастный* 143
бестрастно 114
безстрашний 143
бе(з)страшный 114
бестрашно 98
безстужий 115
безстужий 115
безсумлінний 143
безсумлінний 143
безсмыслёнъ 97
бесмысленна 115
бесмысле(н)ны(й) 115
безсвьѣдомий 143
безтактовний 67
безталанний 67, 143
безталанний 143
бе(з)телесный 111
безтѣсна 111
безтѣсный 139
безтинний 139
безтільний 139
безтільний 139
безтінний 142
безтіньовий 142
безтолковный 115
безтра́вний 141
безтра́внєи 113
безумі́рний 144
безумный 115
безоумьныи 98
безоумьныи 98, 115
безумьныи 98
безѹмноу 98
безумень 115
безѹмень 115
безумен 115
безуспі́шний 143
безуспі́шний 114
безу́стный 111
безухий 112, 138
безухи(й) 110
бе(з)фрасунливый 115
безхатній 139
безхвостий 138
безхвостые 111
безхитрий 43, 143
безхмарий 142
безхмарний 141, 142
безцарний 137
безці́нный 143
безці́нный 143
безцѣ́нныи 99
безцѣ́нныи 100
безцѣ́нныи 100
бесцѣ́нныи 100
безцѣ́н(н)и(й) 118
безцѣ́нный 118
безча́дъныи 96
безчаден 110
безча́дн'109
безчеловѣ́чний 110
безчеревний 139
безчерезний 140
безчесний 65, 67, 143
безчѣ́стныи 97, 100
безчестний 114, 143
безче(ст)ны(х) 114
безчино́вний 141
безчисленний 118
бе(з)численный 118
безчисленая 118
безчисльныи 99
бечисльныа 100
бес(ч)сльномоу 99
бесчисленноѡ 95, 99
бецисл(е)нъ 100
беитисльнокъ 100
бецисленыи 95, 100
бецисленныи 95
безчлове́чи(й) 110
безчувственный 143
безчувственный 143
безчоу́вьствьнъ 97
безчѣ́ствьнъ 98
бесчѣ́стивьныи 98
безчѣ́стивыи 98
безшабелъный 139
безшапко́вий 140
безшлюбний 140
безщасний 143
безчасный 143
безъобро́нный 112
безоборонний 112
безбронныхъ 112
безъотвѣ́тень 118
безъпотомный 110
безъпчолный 112
Безру́кий 110
безрукій 110
безъсонны(й) 112
без'язи́кий 67, 138
безязы́чный 111
беца́дънъ 99
добу́ржуазний 145
дові́чний 147
довѣ́чныи
довѣ́чно(и) 120
довоє́нный 145, 146
доді́льний 147
додолній 147
додолніи 120
дожivoтний 120, 147
дожivo(т)ни(и) 121
дожовтневий 146
доземний 121, 147
дозі́рний 145
доі́мперіалі́стичний 146
доі́нститутський 146

<i>доіскрівський</i> 146	<i>доцентровий</i> 147	<i>заглубий</i> 69, 70
<i>докапіталістичний</i> 146	<i>доцивілізаційний</i> 146	<i>загрудний</i> 150
<i>докласовий</i> 146	<i>доцільний</i> 148	<i>загустий</i> 70
<i>доконечний</i> 146	<i>дочасний</i> 120, 145	<i>завдворівий</i> 151
<i>доконєчна</i> 120	<i>дочасный</i> 120, 145	<i>заделікатний</i> 70
<i>докончальний</i> 120, 146	<i>доча(с)ный</i> 120	<i>задесеньський</i> 150
<i>докончальныи, докон-</i>	<i>дочастный</i> 120	<i>задесеньский</i> 150
<i>чальныи, доконъчаль-</i>	<i>дошкільний</i> 145	<i>задешевий</i> 70
<i>ная</i> 120	<i>дошлюбний</i> 146	<i>задніпровий</i> 150
<i>докорінний</i> 147	<i>заальнейский</i> 150	<i>задніпряньський</i> 150
<i>домарксистський</i> 146	<i>заатлантичний</i> 151	<i>задністряньський</i> 150
<i>домірний</i> 148	<i>заатмосферний</i> 151	<i>заднѣпрскій</i> 122
<i>домонополістичний</i> 146	<i>забережний</i> 149	<i>за-Днѣпрскихъ</i> 122
<i>дообідній</i> 145	<i>забілий</i> 69, 70	<i>заднѣпрськымъ</i> 102
<i>добідній</i> 145	<i>заболотний</i> 149	<i>задобідній</i> 151
<i>допетровський</i> 146	<i>заважкий</i> 70	<i>задовгий</i> 70
<i>дописемний</i> 146	<i>завеликий</i> 69, 70	<i>задунайський</i> 150
<i>допотопний</i> 146	<i>заверховинний</i> 149	<i>задушевний</i> 150
<i>допризовний</i> 146	<i>зависокий</i> 69, 70	<i>задушний</i> 152
<i>дорадянський</i> 146	<i>завласний</i> 69	<i>задушная</i> 122
<i>дореволюційний</i> 146	<i>завузький</i> 69, 70	<i>задушного</i> 122
<i>доречний</i> 148	<i>завушний</i> 151	<i>закиттєвий</i> 152
<i>дорочний</i> 120	<i>завчасний</i> 151	<i>закнижний</i> 151, 152
<i>досвітній</i> 145	<i>загірний</i> 149, 151	<i>закбручевий</i> 150
<i>досвітчаний</i> 145	<i>загорни(й)</i> 121	<i>закдоровий</i> 70
<i>досегоднішній</i> 145	<i>загорный</i> 121	<i>закдоровний</i> 152
<i>доседнешний</i> 145	<i>загірній</i> 149	<i>закдоровъная</i> 122
<i>доселішній</i> 145	<i>загірський</i> 149	<i>закдоровная</i> 122
<i>доско(н)ни</i> 120	<i>загірський</i> 149	<i>зазелений</i> 69, 70
<i>дослівний</i> 147	<i>заглибокий</i> 70	<i>зазилений</i> 69
<i>дословний</i> 147	<i>заглотковий</i> 151	<i>зазубний</i> 151
<i>досмертний</i> 147	<i>загородній</i> 149, 151	<i>заінфантильний</i> 70
<i>досоціалістичний</i> 146	<i>завгородній</i> 149	<i>закожний</i> 121, 122
<i>достойныи</i> 101	<i>загородный</i> 121	<i>закожны</i> 122
<i>достойнъ</i> 101	<i>загострий</i> 69, 70	<i>закороткий</i> 70
<i>достроковий</i> 145, 146	<i>заграничний</i> 121, 149,	<i>закулісний</i> 151
<i>дотеперішній</i> 145	151	<i>заласний</i> 69
<i>дофеодальний</i> 146	<i>заграницких</i> 122	<i>залегкий</i> 70
<i>дохристиянський</i> 145,	<i>загранишний</i> 149	<i>залесливий</i> 69
146	<i>загрянйишний</i> 149	<i>залітошній</i> 152
	<i>загробний</i> 152	<i>залітошний</i> 152

- залютий 69
 замалий 69, 70
 заманастирскій 122
 заміський 149, 151
 замѣс(ѣ)ко(м) 122
 замѣськихъ 122
 замѣскій 122
 замогильний 149, 150
 замолодий 70
 заморський 149—151
 заморський 102
 заморський 149
 заморський 122
 замо(р)ски(й) 122
 заморскій 122
 замостовий 149
 замудрий 70
 зам'який 69, 70
 занемічний 70
 занизький 69, 70
 заоблачний 149
 заббрійний 149, 151
 заозерний 151
 заокеанський 149, 151
 запазушний 151
 запишний 69, 70
 запівнічний 151, 152
 запізній 69, 70
 запільний 151
 запічний 149, 151
 заплічний 151
 заплюський 69
 запредѣлѣнь 121
 заранній 69, 70
 зарівний 69
 зарічанський 151
 зарічний 149, 151
 заровний 121
 заробсянський 150
 зарубіжний 149, 151
 зарѣбѣжніє 121
 заслабий 70
 застарий 69, 70
 застільний 149, 151
 застольний 151
 застолітній 151
 затісний 70
 затонкий 69, 70
 затяжкий 69, 70
 заумний 70
 заупокійний 152
 заутрні(й) 122
 заоутрніи 102
 зау(т)рні(й) 122
 заѣтрная 122
 захилий 69
 захмарний 149, 151
 зацаринський 149
 зашвидкий 69, 70
 заширокий 70
 зашкірний 151
 зашкурний 122, 150
 заштатний 149
 зацічний 151
 звєчистый 121
 междос(т)ѣн(н)и(й) 123
 ме(ж)думо(р)ски(й) 123
 междуособный 123
 межисобный 153
 межибедренний 153
 межигірський 153
 межиземское 123
 межиклітний 153
 міжклітинний 154
 межнародний 153
 міжнародний 155
 межиплуцний 153
 межичастичний 153
 межичелюстний 153
 міжбібліотечний 154
 міжбрівний 154
 міжвидовий 155
 міжвідомчий 154
 міжвоєнний 156
 міжвузівський 154
 міжгалузовий 155
 міжгірний 154
 міждіалектний 155
 міжзаводський 154
 міжз'їздівський 156
 міжзоряний 154
 міжкістковий 154
 міжклітинний 154
 межиклітний 153
 міжколгоспний 154
 міжміський 154
 міжмолекулярний 154
 міжнародний 155
 межнародний 153
 міжнаціональний 155
 міжпланетний 154
 міжрайонний 154
 міжреберний 154
 міжремонтний 156
 міжреспубліканський 154
 міжрічковий 154
 міжродовий 155
 міжселіщний 154
 міжсоюзницький 154
 міжхмарний 154
 міжцеховий 154
 набережний 157
 набожний 124, 158
 набужный 124
 набожныи 124
 навіконний 157
 навітряний 158
 навічний 71

<i>навколоземний</i> 158, 159	<i>надглотковий</i> 160	<i>надморній</i> 160
<i>навколомісячний</i> 159	<i>надглоточний</i> 160	<i>надморський</i> 160, 161
<i>навколопланетний</i> 158, 159	<i>надгортанний</i> 160	<i>надморский</i> 160
<i>навколоплідний</i> 159	<i>надгробний</i> 160	<i>наднебесний</i> 159
<i>навколосвітній</i> 158, 159	<i>надъгробьныи</i> 104	<i>надънебесьныи</i> 104
<i>навколосерцевий</i> 159	<i>на(д)гробный</i> 124	<i>наднирковий</i> 160
<i>навколосонячний</i> 159	<i>надгробьныя</i> 104	<i>надоблачний</i> 159
<i>навколососковий</i> 159	<i>надгрунтового</i> 160	<i>надо(л)ни(й)</i> 124
<i>навоздушний</i> 156	<i>надгустий</i> 72	<i>надолныхъ</i> 124
<i>нагірний</i> 156	<i>надганковий</i> 160	<i>надорожний</i> 156
<i>нагорьныи</i> 103	<i>наддалекий</i> 72	<i>надочний</i> 160
<i>нагорном</i> 124	<i>наддалекобійний</i> 72	<i>надочнаямковий</i> 160
<i>нагірній</i> 156	<i>наддверний</i> 160	<i>надпалубний</i> 160
<i>наглавьныи</i> 103	<i>надъдвьрьныи</i> 104	<i>надпотужний</i> 73
<i>нагоряний</i> 157	<i>наддверняа</i> 124	<i>надприродний</i> 73
<i>нагробний</i> 157	<i>наддніпровий</i> 161	<i>надприродній</i> 73
<i>нагробьныи</i> 103, <i>на-гробны</i> 124	<i>наддніпряньський</i> 161	<i>надприрожоний</i> 44
<i>нагрудний</i> 157	<i>наддністрянський</i> 161	<i>надпровідний</i> 73
<i>надавній</i> 44	<i>наддовгий</i> 72	<i>надраний</i> 162
<i>надаремний</i> 71, 43	<i>наддунайський</i> 161	<i>надрічковий</i> 160, 161
<i>надбережний</i> 159, 161	<i>наделітний</i> 72	<i>надрічний</i> 159—161
<i>надбрамний</i> 160	<i>надестественный</i> 44	<i>надрядковий</i> 160
<i>надбрівний</i> 160	<i>над 'естественный</i> 73	<i>надсильний</i> 72, 73
<i>надбужанський</i> 161	<i>надзвуковий</i> 72	<i>надскладний</i> 72
<i>надвеликий</i> 72	<i>надземний</i> 159	<i>надтвердий</i> 72, 73
<i>надверний</i> 157	<i>надзірний</i> 160	<i>надтерміновий</i> 72
<i>надверный</i> 124	<i>надзоряний</i> 159, 160	<i>надточний</i> 72, 73
<i>надвечірній</i> 162	<i>на(д)истотный</i> 44	<i>надударний</i> 72
<i>надвисотний</i> 72	<i>надкістковий</i> 160	<i>надхмарний</i> 159
<i>надвіконний</i> 160	<i>надколінний</i> 160	<i>надчеревний</i> 160
<i>надвірний</i> 157	<i>надлегкий</i> 73	<i>надчерепний</i> 160
<i>надворний</i> 124	<i>надліктювий</i> 160	<i>надчистий</i> 72
<i>надворный</i> 124	<i>надлобний</i> 160	<i>надчутливий</i> 72
<i>надвóрній</i> 124	<i>надлопатковий</i> 160	<i>надчуттєвий</i> 72
<i>надвірний</i> 157	<i>надлюдський</i> 73	<i>надшахтний</i> 160
<i>надвлучний</i> 72	<i>надлюдский</i> 73	<i>надищелепний</i> 160
<i>надводний</i> 159	<i>надмірний</i> 72	<i>надълѣтьныи</i> 104
<i>надглибокий</i> 72	<i>надмѣрного</i> 44	<i>надлѣтнюю</i> 104
	<i>надміцний</i> 72	<i>надърѣманыи</i> 36
	<i>надмогильний</i> 160	<i>надърѣсыи</i> 36

<i>надѣтварьныи</i> 36	<i>напівзотлілий</i> 74	<i>начеревний</i> 157
<i>надѣневъныи</i> 103	<i>напівзруйнований</i> 75	<i>начільний</i> 158
<i>надѣньныи</i> 103	<i>напівколоніальний</i> 74, 75	<i>нашкірний</i> 157
<i>надѣньныи</i> 103	<i>напівкочовий</i> 74	<i>наявний</i> 158
<i>нажилъныи</i> 103	<i>напівкріпосний</i> 74	<i>неапостолскіи</i> 51
<i>назельный</i> 35	<i>напівкріпосницький</i> 74	<i>небагатий</i> 76
<i>наземный</i> 157	<i>напівкруглий</i> 74, 75	<i>небогаты(и)</i> 46
<i>наземный</i> 124	<i>напівмертвий</i> 74, 75	<i>небогаты(мъ)</i> 46
<i>накістковий</i> 158	<i>напівм'який</i> 74	<i>небарвистий</i> 76
<i>наколінний</i> 157	<i>напівпідвальний</i> 74, 75	<i>небе(з)потребный</i> 50
<i>налишній</i> 71	<i>напівпорожній</i> 75	<i>неблагоприятный</i> 50
<i>налобний</i> 157	<i>напівпровідниковий</i> 75	<i>неблагоразумный</i> 50
<i>намогильний</i> 157	<i>напівпрозорий</i> 75	<i>неблгоразумна</i> 37
<i>намыстыни</i> 35	<i>напівпролетарський</i> 75	<i>небо(л)ишій</i> 48
<i>намысный</i> 44	<i>напівпустельний</i> 74	<i>неболиу</i> 48
<i>наочный</i> 158	<i>напівп'яний</i> 75	<i>неболѣзньнъ</i> 37
<i>наперсний</i> 157	<i>напівсерйозний</i> 74	<i>неважкий</i> 76
<i>напърсьныи</i> 103	<i>напівтвердий</i> 74	<i>невблаганный</i> 163
<i>напівавтоматичний</i> 75	<i>напівтверезий</i> 75	<i>невбогий</i> 76
<i>напівбезробітний</i> 75	<i>напівтемний</i> 75	<i>невгомонний</i> 162
<i>напівбілий</i> 74	<i>напівтрухлий</i> 74	<i>невдячный</i> 51
<i>напівбожевілий</i> 74, 76	<i>напівукритий</i> 75	<i>невдячная</i> 51
<i>напівбосий</i> 75	<i>напівфеодальний</i> 74	<i>невеликий</i> 48, 76
<i>напіввійськовий</i> 75	<i>напівхворий</i> 75	<i>невелики(и)</i> 47
<i>напівгнилий</i> 74	<i>напівшерстяний</i> 74, 75	<i>невеликій, невеликій</i> 47
<i>напівголий</i> 74	<i>напівшкіряний</i> 74	<i>невеличкий</i> 76
<i>напівголодний</i> 74	<i>напичний</i> 157	<i>невеселий</i> 76
<i>напівграмотний</i> 168	<i>наплічний</i> 157	<i>невесела</i> 37
<i>напівдикий</i> 75, 168	<i>напрестольний</i> 157	<i>невечерънии</i> 37
<i>напівдитячий</i> 75	<i>нареберний</i> 157	<i>невигідний</i> 68
<i>напівдостиглий</i> 74	<i>наріжний</i> 157	<i>невиненъ</i> 45
<i>напівдохлий</i> 76	<i>нарукавный</i> 157	<i>невинныхъ</i> 45
<i>напівжартівливий</i> 75	<i>наручний</i> 157	<i>неви(н)ны(и)</i> 45
<i>напівжебрацький</i> 75	<i>насердний</i> 157	<i>неви(н)ны(и)</i> 45
<i>напівживий</i> 76, 168	<i>наспинний</i> 157	<i>невинный</i> 45
<i>напівзабутий</i> 75	<i>наспільний</i> 71	<i>невинную</i> 45
<i>напівзаповнений</i> 74	<i>настільний</i> 157	<i>несвинны</i> 45
<i>напівзігнутий</i> 75	<i>настінний</i> 157	<i>невловимий</i> 163
<i>напівзогнилий</i> 76	<i>натільний</i> 157	<i>невмирущий</i> 163
	<i>нахмурний</i> 71	<i>невмолимий</i> 163

невпинний 162	недостижьныи 38	незносний 162
невпізнаний 162, 163	недостойный 37	незрівнянний 163
невсипуций 163	недостойныи 37	незручний 76
невстидливый 47	недоторканный 163	незрушний 162
невстыдливый 47	недѣтский 51	незцілений 163
невстыдливъ 47	незабутный 162	незцілимий 163
нестудливый 47	незабытьныи 38	незчислений 163
невтишимый 163	незагойный 162	неизбытьныи 38
невтомный 162	незамінний 162	неизмѣренныи 38
невцтивый 49	незбагненний 163	неизмѣсьныи 38
невцтивыѣ 49	незбіжний 162	неквапливый 163
неу(ч)стивыми 49	незбожжный 50	неквапный 162
неу(ч)тивы(х) 49	незбожный 50	неконечный 37, 125
непочтивыѣ 49	не(з)божъны(и) 50	некорисливый 76
непоцѣтивыми 49	не(з)божных 50	некорисный 76
непоцтивыми 49	незбожній 50	некротѣкыи 37
невѣрный 37, 48	незборимый 163	некрѣпѣкыи 37
невѣрныхъ 37	незборный 162	нелегкий 76
невѣренъ 48	незвычайный 76	нелицемерный 37
невірний 48	незвича(й)ни(и) 47	нелицемерну 37
невъзбраненыи 38	незворушний 162	нелицемерномъ 50
невъзбраньныи 38	незгинный 162	неложнаа 37
невъздържливъ 39	незгідливый 163	нелюбивъ 39
невъзможьныи 37	незгладимый 163	нелюдський 76
негарный 76	незговірливый 163	нелюдскій 51
неглибокий 76	нездійсненний 162, 163	нелюдзкій 51
негѣдный 76	нездоланный 163	нелю(о)скои 51
неграмотный 47	незламный 162	нелѣпыи 36, 37
неграмо(т)ный 47	незлий 76	нелѣп 37
неграмо(т)ний 47	незлічений 163	немалий 48, 49
негречный 76	незлічимый 163	немалыи 37
недѣвный 46	незлюбивый 37	немалый 48
недавному 46	незлюбивии 37	немаль 37
недобрый 46	незлюбивъ 37	немалы(и) 48, 49
недобрый 46	незломный 162	несмалы(и) 48
недобра 46	незмивный 162	нимала 49
недосвѣдочный 47	незмірний 162	немилий 76
недосвѣдочный 47	не(з)ме(р)ныѣ 50	немилосердный 45, 76
недосконалый 49	незмѣрный 125	немилосердный 45
недосконалою 49	незмѣрную 125	немилосе(р)дни(и) 45

- немилосердый** 37
 немилосердь 37
немилолюбивый 45
 немилолюбивый 37
 немилолюбивъ 45
 немл(с)тьвь 37
 немилолюбивъныи 37
немилолюбивый 45
немилолюбивый 45
неминучий 163
немисливый 163
немічний 162
немоудрый 36
немѣрный 126
 немѣрный 126
неназжестивый 163
ненасытный 162
необережный 76
необычайный 47
 необычайный 47
неослабный 162
неостроумный 50
неосудный 162
неосязный 162
неотъречень 38
неотърочьныи 38
неохайный 76
неоціненний 125, 163
неоцінимый 163
непитущий 163
непізнаванний 163
непізнанный 163
непло(д)ны 50
 неплодное 50
неплотский 51
непобожный 50
 непобожный 50
 непобожный 50
неповный 76
неповторимый 163
- неповторный** 162
непоганий 76
непогожий 76
непогасимый 163
неподатливъ 39
неподоланный 163
непозитивный 50
непоквапливый 163
непокоривый 39
непокорьныи 38
неполезный 50
непомѣрный 50
непоправный 163
непорівнянний 163
непорочный 47
 непорочно 37
непорушный 163
непорядный 47
 неприя(д)но(з)[о] 47
непосидливый 163
непосидючий 162, 163
непосидющий 163
непостоупный 38
непотребный 50, 76
 непотребный 50
 непотребный 50
 непо(т)ре(б)ными 50
 непотребными 50
 непо(т)рѣбными 50
непохибный 163
непохитный 163
непоясненный 163
непояснимый 163
неправдивый 46
 неправдивы(х) 46
 непра(в)диво(м) 46
 непра(в)дивіе 46
 непра(в)дивыхъ 46
неправедный 76
 неправедныи 46
 неправедный 46
- неправе(д)ного 46
 неправе(д)ное 46
непра(в)ильный 46
непра(в)ильный 46
неправый 36
 неправый 46
непреклонный 38
непреложный 38
непреходный 38
неприборканный 163
непримиренный 163
непримиримый 163
непримітний 163
неприятельский 51
 неприя(т)ельскихъ 51
 неприя(т)ельского 51
неприязненный 37
непроглядный 163
непролазный 163
непроникий 163
непросипущий 163
непроходный 38
неравный 47
нерадивый 39
нерозсудливый 76
 нера(з)судны(и) 47
 нерозсудная 47
нерозумный 76
 неразумный 47
 неразумный 47
нерушимый 163
несвѣдомый 50
неситый 51
 несытного 51
несказанный 163
нескверный 37
нескінченний 125, 163
 нескон(ъ)чоныи 125
 nieskonczony 125
нескоримый 163

несладъкъ 37	нечистый 48	пре(д)вѣчный 58
не(с)лушѣны(и) 49	нечист 48	пре(д)вѣчны(и) 58
не(с)лушны(и) 49	нечловѣчии 38	передвоєнный 166
неслушной 49	нечловѣчьскыи 38	передгірний 164, 165
несмертельный 46	нечловѣчьскъ 38	передгірський 165
несмертелный 46	нешвидкий 76	передгрозовий 165
несме/р/телный 46	нещасливый 45	переддошовий 165
несмѣливый 76	неща(с)ливы(и) 45	передекзаменаційний 166
несмѣлый 46	нещасливъ 45	переджнивний 166
несмѣлый 46	не(с)ча(с)ливого 45	передзасівний 166
несмѣлый 46	нещастливыми 45	передзахідний 165
несмѣливый 76	нещасный 45	передзбиральний 77, 78, 166
несправедливый 46	нещастный 45	передзимний 165
несправедливый 46	нещирый 47	передзимний 165
несправедливый 46	нещирый 47	передзимовий 165, 166
несправе(д)ливы(и) 46	обачливый 164	передз'їздівський 166
несхитный 163	обачний 164	передкамерний 165
несходимый 163	обережний 164	передкризисний 166
несъвратѣнь 38	обзеленкуватий 77	передлітний 165, 166
несътѣрпѣньныи 38	облесливый 164	передлітний 165
несъчѣтаныи 38	облесний 164	передминулий 78
нетрудныи 37	облѣсний 164	передміський 165
нетутешний 76	облісний 164	передмѣскіи 131
нетѣрпѣливъ 39	обрідный 77	предмѣстских 131
неугавный 162	обхудный 77	передміхуровий 165
неоудѣржаньныи 38	обширный 164	передмостовий 165
неухильный 162	о́скупый 77	переднаголосний 165
нехитрый 76	навечерънии 31	переднічний 165
нехытрыи 36	передбуряний 165	передноворічний 77
нецнотлівый 47	передвесінний 165, 166	передобідний 165
не(и)нотливы(и) 47	передвесняний 165, 166	передобідний 165
нецно(т)ливы(и) 47	передвечірній 165, 166	передобідняний 165
нечадѣскъ 38	пре(д)вече(р)ня 131	передолімпійський 166
нечестивый 46	передвиборний 166	передопераційний 166
нечестівый 46	передвиборчий 166	передосінний 165, 166
нечестивыи 37, 46	передвихідний 77, 78	передосінний 165
нечистый 48	передвічний 78	передостанній 77, 78
нечистыи 36	предвічний 88	передпівний 164, 165
нечистъ 37	предвовічний 88	пере(д)пѣчное 131
нечістый 48		
нечыстый 48		

- передплечовий* 165
передполудневий 165
пре(д)полудневы(й) 131
передпосівний 166
передраменний 164
передранішній 165, 166
передранковий 165, 166
передранній 165
передреволюційний 78, 166
передсадивний 166
передсвітанковий 165, 166
передсвятковий 77, 78, 166
передсвяточний 166
передсерцевий 165
передсмертний 166
передучорашний 78
передхребетний 165
півавтоматичний 167
піваркушевий 167
піваршинний 167
півватний 167
піввідровий 167
піввіковий 167
півгодинний 167
півголий 79
півдитячий 79
півдобовий 167
півдюймовий 167
півживий 79
по(л)живий 54
полуживий 78
півкілометровий 167
півкруглий 79
півлітровий 167
півлітний 167
півмертвий 79
півмерлий 79
по(л)ме(р)тви(й) 54
півметровий 167
півмільйонний 167
півповний 79
по(л)по(л)ни(й) 54
півпрозорий 79
півпроцентний 167
півпудовий 167
піврічний 167
піврочний 167
півсвідомий 79
півсередній 79
півсонний 79
півстолітній 167
півтактний 168
півтемний 78, 79
півтисячний 167
півфунтовий 167
півшовковий 78, 79
підбаштовий 169
підбережний 170
підбілий 80
підбільший 79
підбункерний 169
підвечірній 173
підвідомчий 171
підвітряний 171
підвладний 171
подъвластьными 105
підводний 168, 169
подводни(й) 129
по(д)водны 129
підворітний 169
підгайський 170
підгірний 170
підгірний 170
підгірній 170
по(д)горный 129
підгірський 170
подгорські 170
підглотковий 170
підглухий 79
підгрудний 169
піддослідний 171
піджоутый 80
підзахисний 171
підземний 168, 169
подземний 129
подъземными 105
подзе(м)ни(й) 129
по(д)земный 129
підзимній 173
підзимовий 173
підкарпатний 170
підкістковий 170
підключичний 169
підколінний 169
підколінний 169
підколодний 169
підконвойний 171
підконтрольний 171
підкореневий 169
підкорковий 169
підкрановий 169
підкроквяний 169
підлегеневий 170
підлідний 168
підлісний 170
підльодовиковий 169
підмандатний 171
підміський 170
підмісячний 168
підмогильний 169
піднебесний 168, 169
поднебесный 128
подънебесными 105
по(д)нб(с)ны(й) 128
піднебний 168, 169
підневільний 171
підневольний 171
піднирковий 170

<i>піднігтьовий</i> 170	<i>під'язиковий</i> 170	<i>півеликий</i> 80
<i>підопічний</i> 171	<i>під'яремний</i> 172	<i>поверстовий</i> 178
<i>підорний</i> 169	<i>подъяремыи</i> 105	<i>поветъшаныи</i> 40
<i>підосінний</i> 171	<i>по(д)яремный</i> 129	<i>повечірній</i> 82, 176
<i>підполовинський</i> 170	<i>післявоєнний</i> 173	<i>повече(р)ній</i> 127
<i>підручний</i> 171	<i>післягрипозний</i> 174	<i>повзводний</i> 179
<i>подручныхъ</i> 129	<i>післягрозовий</i> 174	<i>повоєнний</i> 82, 176
<i>подръчны</i> 129	<i>післяжнивний</i> 173, 174	<i>півузький</i> 80
<i>підрядковий</i> 169	<i>післяжовтневий</i> 173	<i>півузький</i> 80
<i>підсерцевий</i> 170	<i>післязбиральний</i> 173	<i>півуський</i> 82
<i>підскроневи</i> 170	<i>післяз'їздівський</i> 173	<i>погектарний</i> 178
<i>підслизовий</i> 170	<i>післяльодовиковий</i> 174	<i>побиркий</i> 81
<i>підслідний</i> 171	<i>післямазепинський</i> 174	<i>погоди́ний</i> 177
<i>підсліпий</i> 79, 80	<i>післяобідній</i> 174	<i>поголовний</i> 178
<i>підсліпувати</i> 80	<i>післяопераційний</i> 174	<i>погомерівський</i> 176
<i>підсліпувати</i> 79	<i>післяпологовий</i> 174	<i>погордий</i> 81
<i>підсьліпувати</i> 80	<i>післяполудневий</i> 174	<i>погордливи</i> 81
<i>підсніговий</i> 169	<i>післяпосівний</i> 173, 174	<i>погорнь</i> 104
<i>підсніжний</i> 169	<i>післяреволюційний</i> 174	<i>побрубий</i> 80
<i>підсолений</i> 80	<i>післясвятковий</i> 174	<i>погрюблены</i> 40
<i>підсолоджений</i> 80	<i>післястудентський</i> 174	<i>побдалек'ий</i> 81
<i>підсонячний</i> 171	<i>післятретинний</i> 174	<i>по(д)алпънски(й)</i> 129
<i>по(д)солнечный</i> 129	<i>післяукісний</i> 173, 174	<i>подводни(й)</i> 129
<i>підстаркувати</i> 80	<i>післяхрущовський</i> 174	<i>по(д)водны</i> 129
<i>підстарший</i> 79	<i>поаркушеви</i> 178	<i>підводний</i> 168, 169
<i>подстарший</i> 53	<i>поаркушний</i> 178	<i>подворищный</i> 126
<i>по(д)старшого</i> 53	<i>побатальйонний</i> 179	<i>подворищъными</i> 126
<i>підсудний</i> 171	<i>побережний</i> 176	<i>подворъныи</i> 104
<i>по(д)судственъ</i> 129	<i>побережний</i> 126	<i>по(д)гласный</i> 129
<i>підцензурний</i> 171	<i>побережьеное</i> 126	<i>по(д)горный</i> 129
<i>підчервонявий</i> 80	<i>побрежнии</i> 126	<i>підгірний</i> 170
<i>підчеревий</i> 170	<i>побережныхъ</i> 126	<i>підгірний</i> 170
<i>підчеревний</i> 170	<i>побільший</i> 81	<i>підгірній</i> 170
<i>підчерепний</i> 169	<i>побольшии</i> 40	<i>подгорський</i> 129
<i>підшийний</i> 169	<i>поближній</i> 52	<i>підгірський</i> 170
<i>підшкірний</i> 169	<i>поближній</i> 80, 81	<i>по(д)дво(р)ны(и)</i> 129
<i>підшлунковий</i> 170	<i>поблизкій</i> 52	<i>поддружій</i> 171
<i>піджлуночний</i> 169	<i>побожний</i> 127, 178	<i>подекадний</i> 177
<i>підщелепний</i> 169	<i>побожны</i> 127	<i>поде́нний</i> 177
<i>під'язичний</i> 170	<i>побожень</i> 104	<i>подземний</i> 129
	<i>побожный</i> 127	<i>подъземныи</i> 105
	<i>побригадний</i> 179	<i>подзе(м)ни(й)</i> 129

- по(д)земный* 129
підземний 168, 169
по(д)кожний(й) 129
по(д)кожний 129
подкрилний(й) 129
по(д)крылный 129
подкровный(й) 129
по(д)кровный 129
поднебесный 128, 129
поднебесный 105
по(д)нб(с)ны(й) 128
піднебесний 168, 169
поднѣпрский 126
поднѣстрянский 126
пбдовгий 82
подовгавый 81
подовгастый 81
подовжастый 81
подовгустый 80, 81
подовжний 81
пбдорозгий 82
подорозжний(й) 126
подоружный 129
подручный 129
побръчны 129
пидручный 171
по(д)солнечный 129
підсонячний 171
по(д)столи(и) 129
подстражний(й) 129
подстѣн(и)(й) 129
по(д)судственъ 129
підсудний 171
подъвластный 105
підвладний 171
подъвъздоушнъ 105
подъзаконный 105
по(д)законны(м) 105
подъ(л)ясский 129
подъяремный 105
по(д)яремный 129
під'яремний 172
подюжинный 178
поескадронный 179
позжетонный 178
позжирный 80
позжнивный 82, 176
позжовтневый 176
пбжовтявый 81
позжотътявый 81
позаатмосферный 180
позавчерашний 83
позагалактический 180
позадавший 83
позаекономічний 181
позаземный 180
позакласовый 181
позаклітинный 180
позакореневый 180
позакошторисный 181
позалімітний 181
позаматковый 180
позамежний 180
позаминулый 83
позаміський 180
позанічний 83
позазнічний 83
позапарламентський 181
позапічний 180
позаплановый 181
позапрограмный 181
позапрошлый 83
позаробочий 181
позаслужбовый 181
позатеатральный 181
позаторішній 83
позатординный 83
позаучбовый 181
позахмарный 180
позачерговый 181
позашкільний 181
позашлюбный 180
позвирховный 52
позверховная 52
позвѣрхний 52
пбзеленуватый 81
поземельный 178
поземий 176
поземный 176
позмінний 177
поименный 178
поквартальный 177
пбкороткий 80, 81
пбкороткуватый 81
покревный 177
покревный 128
покре(в)ны(х) 128
покуртавый 81
пбкуртий 81
полварварный 54
по(л)ва(р)варни(й) 54
по(л)гласни(й) 54
по(л)диви(й) 53
по(л)дивый 54
полегкий 52, 80
по(л)живый 54
полуживый 78
півживий 79
пблінивий 80
по(л)кружний(й) 53
по(л)крьжнъ 54
по(л)ме(р)тви(й) 54
півмертвий 79, пів-мерлий 79
по(л)мокри(й) 54
по(л)мо(р)ски(й) 54
по(л)морскій 54
по(л)мѣрний(й) 130
по(л)мѣрный 130
по(л)нагъ 54
полунагъ 54

<i>полночний</i> 130	<i>понаддніпрянський</i> 182	<i>послабы</i> 52
<i>полунощни(й)</i> 130	<i>понаддніпрянський</i> 182	<i>послівний</i> 178
<i>по(л)плешивый</i> 54	<i>понадзвуковий</i> 83	<i>посмертний</i> 176
<i>по(л)по(л)ни(й)</i> 54	<i>понадземний</i> 181, 182	<i>пóсолодкий</i> 80, 81
<i>півповний</i> 79	<i>понадзубний</i> 182	<i>постарий</i> 80, 81
<i>по(л)родный</i> 54	<i>понадлімітний</i> 182	<i>постгельсінський</i> 175
<i>по(л)свободень</i> 54	<i>понаднормативний</i> 182	<i>постзаколотницький</i> 175
<i>по(л)смертний</i> 54	<i>понаднормовий</i> 182	<i>постидний</i> 177
<i>полусме(р)тнаго</i> 54	<i>понадплановий</i> 182	<i>постыдный</i> 128
<i>по(л)сове(р)шенъ</i> 53	<i>понадстроковий</i> 182	<i>постімперський</i> 175
<i>по(л)сро(д)ственный</i> 54	<i>понадхмарний</i> 181, 182	<i>посткарнавальний</i> 175
<i>по(л)стопни(й)</i> 130	<i>понайвекший</i> 81	<i>постколоніальний</i> 175
<i>по(л)сурови(й)</i> 54	<i>поневільний</i> 177	<i>посткомуністичний</i> 175
<i>по(л)сѣровый</i> 54	<i>поневоле</i> 128	<i>посткультурівський</i> 175
<i>по(л)тяжки(й)</i> 53	<i>понедільний</i> 82	<i>посторінковий</i> 178
<i>полугарний</i> 130	<i>пóниский</i> 81	<i>постперебудовчий</i> 175
<i>полуголодний</i> 78	<i>пообідній</i> 82, 176	<i>пострадянський</i> 175
<i>полугреческій</i> 54	<i>пообідний</i> 176	<i>постреанімаційний</i> 175
<i>полуде(н)ни(й)</i> 130	<i>поперемінний</i> 177	<i>посттоталітарний</i> 175
<i>полѣдєныхъ</i> 130	<i>попідводний</i> 183	<i>постчорнобильський</i> 175
<i>полунощни(й)</i> 130	<i>попідземний</i> 183	<i>постшиєвченківський</i> 175
<i>полночной</i> 130	<i>попідхмарний</i> 183	<i>постюгославський</i> 175
<i>полупяный</i> 54	<i>пополудневий</i> 82, 176	<i>посуставний</i> 178
<i>полустрілковатий</i> 167	<i>пополудній</i> 176	<i>потаємний</i> 128, 177
<i>по(л)члвѣчный</i> 54	<i>попудний</i> 178	<i>потаємный</i> 128
<i>по(л)образни(й)</i> 54	<i>попѣстрены</i> 40	<i>потаємний</i> 128
<i>польсѣхы</i> 40	<i>порайонний</i> 179	<i>пóтемний</i> 80
<i>полюбовний</i> 177	<i>поранковий</i> 127	<i>потижневий</i> 177, 178
<i>полюбовный</i> 127	<i>пора(н)ний</i> 127	<i>пóтісний</i> 80
<i>полюдний</i> 178	<i>пореволюційний</i> 82, 176	<i>пóтісний</i> 80
<i>пóмалий</i> 80—82	<i>пореформений</i> 82	<i>пóтовстий</i> 80, 81
<i>помірний</i> 177	<i>порічний</i> 177	<i>пóтонкий</i> 80
<i>помѣ(р)ны(и)</i> 128	<i>породинний</i> 179	<i>потяжкий</i> 52, 80
<i>помісячний</i> 177	<i>порубежний</i> 126	<i>поукісний</i> 176
<i>поморський</i> 176	<i>посвѣдомый</i> 127	<i>поурочний</i> 177
<i>поморскій</i> 126	<i>посезонний</i> 177	<i>поцінний</i> 177
<i>поморскыи</i> 126	<i>посильний</i> 177	<i>почасовий</i> 177
<i>поморскій</i> 126	<i>пóсирий</i> 81	<i>почастіший</i> 81
<i>помѣжний</i> 126	<i>посироватий</i> 81	<i>пóчорнявий</i> 81
<i>понадводний</i> 181, 182	<i>посімейний</i> 179	<i>почорнявий</i> 81

- пошаровий* 179
поширокий 80
пошкірний 177
пошлюбний 176
поярусний 179
поясніший 81
прабабний 55
 прабабни(й) 54
прабабський 84
прабатьківський 85
правічний 84
прадавний 84, 85
 прадавний 84
прадивний 55
прадідівський 84
прадідний 84
 прадідний 55
 прадідний 54
 прадідний(й) 54
п्राлютий 84, 86
прапервісний 84
праперший 86
прапра(в)нуко(в) 55
прапрадідний(й) 55
прапрадідовъ 55
прапрао(т)цев 55
прапращурський 85
прародительныи 31
прародительский 84
прарусский 85
праслов'янський 85
прастарий 84, 85
прасвятий 84
пребагатий 86, 87
 пребогатий 56, 87
 пребогаты 55
 пребогатый 57
прєбезаконный 58
прєбезмірний 86, 87
прєбезумний 87
прєбідний 86, 87
прєбісовий 86
прєблагий 87
 прєблги(й) 55
 прєблгыи 33
 прєблги(и) 57
прєблажєнный 57
 прєблжє(н) 57
прєблгословенный 58
преважны 56
превдалий 87
превеликий 57, 58, 87
 превеликий 86
 превеликъ 33
 привеликъ 34
 превелику 33
 прѣвелика 33
 превеликі(й) 56
 превелики(и) 57
превеселий 87
превисокий 57, 87
 превисоки(й) 55
превисоченный 88
превражий 88
превѣчный 58
 превѣчнѣю 58
прегарний 87
 прегарный 86
преглуный 57
прегордый 33
 прегордым 56
предавний 87
предбывший 58
пре(д)вєчє(р)ний 131
предвічний 88
 предвовічний 88
 пре(д)вѣчный 58
 пре(д)вѣчны(и) 58
предградски(й) 131
 пре(д)градски 131
пре(д)днєвый 131
предивний 57, 87
 предивни(й) 55
 предивнии 34
 предивный 57
 преды(в)наа 57
предковічний 88
 предковечный 89
 предковѣчный 131
предлу(н)ни(й) 131
предмєстский 131
 передмѣстїи 131
предобрий 86, 87
 предобръ 33
 предобраа 33
предовгий 87
 предо(л)ги(й) 55
предовжєлезный 88
предовжєнний 88
предовольный 57
предорогий 87
пре(д)полуднєвы(й) 131
предревний 87
 предревняя 57
пре(д)стѣнни(й) 131
преждевременный 131
презациный 56
 презацимъ 56
прездоровенный 88
презлий 87
презлющий 88
преизѡби(л)ны(й) 55
преизяцный 55
прекраснодушный 88
прекрасный 33, 56, 57
преледачїй 86
прелегкий 87
прєлѣпыи 33
прєлютий 87
 прєлютымъ 56

прелынивый 86	прерадий 87	прехудь 55
премáлый 55	прерозумний 87	прецікавий 87
премаль 55	пресвѣтлы 33, 56, 58	пречестный 33
премилий 87	пре(с)вѣтли(й) 55	прече(ст)ный 55
премилый 86	пресвѣтлый 56, 57	прч(ст)ны(х) 57
премилосердный 87	пресвѣтлы 56	пречесные 58
премлсердий 56	пр̄(с)тло(с)[о] 56	прече(ст)ній 56
премилосердная 57	пресветлого 58	пречистыи 88
премилосерднѣйший 58	пресвятий 58, 88	прч(с̄)тыа 33
премило(с)тивѣйший 56	прест̄с̄ 58	причистѣи 33
премл(с)твѣ 33	пре(с̄)таа 58	пречистыа 33, 56
премило(с)тивѣ(й) 56	пресвятий 87	пречистое 57
премл(с)ти(в) 58	пресвятѣйший 58	пречи(с)т̄с̄ 58
премногий 88	пресилный 56	пречистая 33, 58, 87
прѣм'ногъ 34	преси(л)ни(й) 55	прч(с)то[ю] 58
премно́га 57	прескверный 87	пречудесный 87
премногoлюдный 58	прескверным 57	пречудный 87
премногoцѣнный 87	прескорбный 87	пречюдными 33
премогучень 56	прескорый 55	пречудовный 88
премогу́щны 56	преславный 57, 58, 87	прещедрий 87
преможный 56	преславный 33	преѡростный 56
премудрый 56, 58, 78	преславныа 33	прибалковский 184
премудрыи 33	преслáвный 55, 57	прибе(з)студни(й) 60
премудрыи 33	пре(с)лавни(й) 55, 57	прибезсту(д)ный 60
премудрый 33, 56, 58	преславнѣйший 57	прибезвстидны(й) 60
премудр 33, 57	пресладкий 58	прибережний 132, 183
пр̄мдрыхъ 33	пресла(д)кая 55	приблѣди(й) 59
премудръ 55	престопоганыи 86	приблѣдъ 59, 90
прем(д)рыи 56	престрашенний 88	прибілий 89, 90
премѡжкій 56	претихий 87	прибѣлый 59
прене(м)ноги(й) 55	претовстий 87	прибѣль 59
пренепорочный 87, 88	претучный 56	приболотный 183
преніжний 87	претонкий 87	прибрамний 184
пренужный 57	прето(н)ки(й) 55	прибровковий 184
преогромный 57	претяжки(й) 55	прибѣдьныи 40
преострый 57	преѡдобный 55	приважский 89
препоганий 87	прехитрый 56, 57	привеликъ 59
препоганыи 86	прехи(т)ри(й) 55	привіконний 184
препоганющий 88	прехла(д)ный 55	привокзальный 184
препро(с)тъ 55	прехорошенький 88	привременный 60
препростый 56		

- привселюдний** 185
привушиний 184
пригирловий 184
пригірський 184
приглухий 90
 приглухъ 59
приглухуватий 90
пригнали(й) 59
 пригнильй 59
пригноусьнь 41
приголубий 89
пригорець 59
пригородський 106
 приградский 132
пригруби(й) 60
 пригрьбый 60
 пригроубъ 41
пригрянничний 183
придверний 183
придолинний 183
придорожній 183
 придорожний 183
прижиттєвий 185
прижовтий 89, 90
 прижо(л)ти(й) 59
 прижо(л)тави(й) 59
призахідний 185
призелений 89, 90
 призеленый 59
 призелени(й) 59
призеленковатий 89
призеленкуватий 89
призеленоватий 89
приземний 183
призи(м)ни(й) 59
призлонравний 60
 призлонравни(й) 60
призористий 90
приискрьнь 41
 приискрньный 60
- приква(с)ни(й)** 59
 приквасны 59
прикордонний 183
прикрътыи 41
 прикрутъ 41
 прикроутъ 41
прикубанський 183
прикудєрєви(й) 60
 прику(д)рєвъ 60
прикуртий 90
приліжковий 184
прилісний 183
 прилісний 183
прилѣнивъ 60
прилюдний 185
прималий 89, 90
примежний 183
примістний 183
примокри(й) 59
 примокры 59
приморський 184
 приморский 183
 примо(р)ски(й) 132
приморьний 106
примрачьний 41
 примрачьныи 41
 примрачный 59
 примра(ч)ни(й) 59
принагідний 185
принебесний 183
приозерний 183
приокеанський 184
припарниковий 184
припасічний 184
припланетний 183
приполюсний 183
припосівний 185
припутъный 106
припървьний 41
пририжъ 59
- прирічковий** 184
прирусловий 184
присадибний 184
присвѣтѣцій 60
присини(й) 59
присільний 183
присквє(р)ни(й) 60
прискорбний 89
 прискорбен 89
 прискорбный 60
 прискорбенъ 60
 прискорбный 60
 при(с)кор(б)ни(й) 60
 прискърбъныи 41
прискронний 184
прислабый 60
присліпуватий 89, 90
 присліпуватий 89
присмертний 185
присмрадни(й) 59
присньи 106
присоромѣжлѣвы 60
пристарий 89, 90
пристаркуватий 89, 90
пристінний 184
пристрашни(й) 60
 пристрашньъ 41
присуровъ 60
присухий 90
 присухый 90
притвє(р)дъ 60
притемный 59
 прите(м)ни(й) 59
 притемненъ 59
прито(н)ки(й) 59
притрудни(й) 60
 притрудный 60
 притру(д)ны 60
притучний 59
 притучный 59

<i>притяжокъ</i> 60	<i>прѣсолѡдкѡватий</i> 91	<i>удолнии</i> 31
<i>приугловатий</i> 89	<i>протурецький</i> 92	
<i>приоужастень</i> 40	<i>профашистський</i> 91	<i>ѡскудный</i> 39
<i>прифабричний</i> 184	<i>прохолодный</i> 91	
<i>прифермерський</i> 184	<i>процарський</i> 91	<i>*bǎzgolъ</i> 94
<i>прифронтовий</i> 184	<i>середвѣдомчий</i> 186	<i>*bezbordъ</i> 94
<i>прихатний</i> 184	<i>середземний</i> 186	<i>*bezbordъjъ</i> 94
<i>прихолодный</i> 90	<i>средозе(м)ни(й)</i> 123	<i>*bezbordъnъ(jъ)</i> 94
<i>прихла(д)ни(й)</i> 59	<i>середкласовий</i> 186	<i>*bezbrъnъ</i> 94
<i>прихла(д)ный</i> 59	<i>середпартійний</i> 186	<i>*bezbrъnъjъ</i> 94
<i>прихрипливый</i> 60	<i>собез(ъ)начальный</i> 61	<i>*bezčъstъnъ(jъ)</i> 94
<i>прицуцуватий</i> 89	<i>сово(с)пита(н)ны(й)</i> 61	<i>*bezdětъ</i> 94
<i>причеркаський</i> 184	<i>соиме(н)ный</i> 61	<i>*bezdětъnъ(jъ)</i> 94
<i>приче(р)ни(й)</i> 59	<i>сопредѣлны(и)</i> 61	<i>*bezduxъ</i> 94
<i>приче(р)ны(й)</i> 59	<i>сопредѣлны(и)</i> 61	<i>*bezdušъnъ(jъ)</i> 94
<i>причермни(й)</i> 59	<i>сопрестолень</i> 61	<i>*bezgluzdъ</i> 94
<i>причермны</i> 59	<i>съпрестолна</i> 61	<i>*bezgluzdъjъ</i> 94
<i>причоловий</i> 184	<i>сопр(с)носущий</i> 61	<i>*bezrečъnъ(jъ)</i> 116
<i>пришляховий</i> 184	<i>соравнень</i> 61	<i>*bezrogъ</i> 94
<i>приярвовий</i> 184	<i>со(с)ме(р)те(л)ны(й)</i> 61	<i>*bezrѡkъ</i> 94
<i>проамериканський</i> 91, 92	<i>сособра(з)ни(й)</i> 61	
<i>прѣблѡватий</i> 91	<i>средозе(м)ни(й)</i> 123	<i>*dorodъnъjъ</i> 101
<i>провесняний</i> 91	<i>середземний</i> 186	<i>*dostojъnъ(jъ)</i> 101
<i>прогордый</i> 91	<i>сукупний</i> 186	
<i>проде(р)зивъ</i> 60	<i>сумирний</i> 92	<i>*nabedrъnъ(jъ)</i> 103
<i>проде(р)зкими</i> 61	<i>суміжний</i> 186	<i>*naberžъnъ(jъ)</i> 103
<i>продовгастий</i> 91	<i>сумежний</i> 187	<i>*nabrъnъjъ</i> 103
<i>продовгуватий</i> 91	<i>сумісний</i> 186, 187	<i>*nadъvodъnъ</i> 103
<i>проєвропейський</i> 91, 92	<i>сумесный</i> 61	<i>*nagorъkъ(jъ)</i> 34
<i>прѣзеленуватий</i> 91	<i>суместными</i> 61	<i>*nagrobъnъjъ</i> 103
<i>промосковський</i> 92	<i>суполний</i> 61	<i>*nagrožъnъjъ</i> 34
<i>пронатовський</i> 92	<i>супротивний</i> 92	<i>*nakolěnъnъjъ</i> 103
<i>пропам'ятний</i> 92	<i>супротивного</i> 32	<i>*naplekt'ъnъjъ</i> 103
<i>пропольський</i> 92	<i>супутний</i> 186	<i>*naporzdъnъjъ</i> 34
<i>прорадянський</i> 91, 92	<i>сурядний</i> 186	<i>*naprěskъjъ</i> 34
<i>прѣрідкуватий</i> 91	<i>сутемний</i> 92	<i>*naprěs(k)ъjъ</i> 34
<i>проросійський</i> 91, 92	<i>суцільний</i> 186, 187	<i>*naprobosъnъ</i> 34
<i>прѣсивенький</i> 91	<i>сучасний</i> 93, 187	<i>*naslěpъ(jъ)</i> 34
<i>прѣсивий</i> 90	<i>сѡвреме(н)</i> 61	<i>*nastěnъnъ(jъ)</i> 103
<i>просівий</i> 91	<i>сълѣтни(й)</i> 61	<i>*nasytъ</i> 34

<i>*našijъnъjъ</i> 103	<i>*nemaľъ(jъ)</i> 36	<i>*prikръ</i> 105
<i>*natqъjъ</i> 34	<i>*nemilostivъ(jъ)</i> 36	<i>*pristoјъnъ</i> 106
<i>*navodъnъjъ</i> 103	<i>*nepravъ(jъ)</i> 36	<i>*pristrašъnъ</i> 40
<i>*nazelenъ(jъ)</i> 34, 35	<i>*neščedъnъ(jъ)</i> 38	<i>*pris(ъ)nъ</i> 106
<i>*nazimъjъ</i> 103	<i>*nevěčъnъ(jъ)</i> 36	<i>*prosědъ</i> 60
<i>*nazъltъ(jъ)</i> 34	<i>*nezъľъ(jъ)</i> 36	
<i>*neberžъnъjъ</i> 38		<i>*sφbělъ</i> 32, 61
<i>*nečestъnъjъ</i> 36	<i>*robārgъnъ</i> 104	<i>*sφgqstъ</i> 32, 61
<i>*nečistъjъ</i> 36	<i>*rodъzетъnъ</i> 105	<i>*sφzelenъ</i> 32, 61
<i>*nečъstъnъ(jъ)</i> 36	<i>*romalъ</i> 39, 40	<i>*sφžъltъ</i> 31
<i>*nedavъnъjъ</i> 36	<i>*pradavъnъ</i> 31	
<i>*nedobrъ(jъ)</i> 36	<i>*prastarъ</i> 31	<i>*qъľъ</i> 31
<i>*nedorěkъjъ</i> 38	<i>*prialčъnъ</i> 40	
<i>*nedostatъnъ(jъ)</i> 38	<i>*prijъtъnъ</i> 106	<i>*ubogъ</i> 31

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Скорочення назв мов

в.-луж.	—	верхньолужицька	псл.	—	праслов'янська
гр.	—	грецька	рос.	—	російська
д. інд.	—	давньоіндійська	серб.	—	сербська
іє.	—	індоевропейська	слов.	—	словацька
лат.	—	латинська	словен.	—	словенська
лит.	—	литовська	ст. ч.	—	старочеська
лтс.	—	латиська	укр.	—	українська
н.-луж.	—	нижньолужицька	хорв.	—	хорватська
польськ.	—	польська	ч.	—	чеська
прус.	—	пруська			

Інші скорочення

абстр. ім.	—	абстрактний іменник	ірон.	—	іронічне
див.	—	дивитися	конкр. ім.	—	конкретний іменник
діал.	—	діалектне	пор.	—	порівняймо
зв.	—	зворот	розм.	—	розмовне
ім.	—	іменник	та ін.	—	та інші
і под.	—	і подібні	ст.	—	століття

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Р О З Д І Л 1. ПРЕФІКСАЦІЯ ТА КОНФІКСАЦІЯ ПРИКМЕТНИКІВ ЯК ОБ'ЄКТИ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1. Дослідження префіксальної системи прикметників в українському мовознавстві	8
Поняття про префікс до XX століття	8
Поняття про префікс і префіксальний спосіб творення прикметників у сучасному мовознавстві	13
Вивчення діяхронної префіксації	16
2. Конфікс і конфіксальний спосіб творення прикметників	18
Статус конфікса у сучасному мовознавстві	18
Вивчення діяхронної конфіксації	27
Р О З Д І Л 2. ПРЕФІКСАЛЬНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ ПРИКМЕТНИКІВ	30
1. Прикметникові префікси давньої руськоукраїнської мови XI—XIII ст.	30
Давні іменні префікси	30
Префікс <i>пре-</i>	32
Префікс <i>на-</i>	34
Префікс <i>надъ-</i>	35
Префікс <i>не-</i>	36
Префікс <i>о-/об-</i>	39
Префікс <i>по-</i>	39
Префікс <i>полъ-</i>	40
Префікс <i>при-</i>	40
2. Розвиток префіксальної системи прикметника староукраїнської мови XIV—XVIII ст.	42
Префікс <i>без-</i>	42
Префікс <i>на-</i>	43
Префікс <i>над-</i>	44

Префікс <i>не-</i>	44
Префікс <i>по-</i>	51
Префікс <i>под-</i>	52
Префікс <i>пол(у)-</i>	53
Префікс <i>пра-</i>	54
Префікс <i>пре-</i>	55
Префікс <i>пред-</i>	58
Префікс <i>при-</i>	59
Префікс <i>про-</i>	60
Префікс <i>су-</i>	61
3. Префікси нової української мови	62
Префікс <i>без-</i>	65
Префікс <i>за-</i>	68
Префікс <i>на-</i>	70
Префікс <i>над-</i>	71
Префікс <i>напів-</i>	73
Префікс <i>не-</i>	76
Префікс <i>о-/об-</i>	77
Префікс <i>перед-</i>	77
Префікс <i>пів-</i>	78
Префікс <i>під-</i>	79
Префікс <i>по-</i>	80
Префікс <i>поза-</i>	83
Префікс <i>понад-</i>	83
Префікс <i>пра-</i>	84
Префікс <i>пре-</i>	86
Префікс <i>пред-</i>	88
Префікс <i>при-</i>	89
Префікс <i>про-</i>	90
Префікс <i>су-</i>	92

РОЗДІЛ 3. КОНФІКСАЛЬНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ ПРИКМЕТНИКІВ..... 94

1. Прикметники конфіксального способу творення у пам'ятках XI—XIII ст.	94
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>без-</i>	94
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>до-</i>	101
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>за-</i>	102
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>на-</i>	102
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>надь-</i>	103
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>по-</i>	104
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>подь-</i>	105
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>при-</i>	105

2. Конфіксальна система староукраїнського прикметника	
XIV—XVIII ст.	109
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>без-</i>	109
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>до-</i>	119
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>з-</i>	121
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>за-</i>	121
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>межи-</i>	123
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>на-</i>	123
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>над-</i>	125
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>не-</i>	125
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>по-</i>	126
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>под-</i>	128
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>пол(у)-</i>	130
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>пред-</i>	130
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>при-</i>	132
3. Розвиток конфіксальної системи прикметника в новій українській мові	136
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>без-</i>	136
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>до-</i>	145
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>за-</i>	149
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>між-</i>	153
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>на-</i>	156
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>навколо-</i>	158
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>над-</i>	159
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>не-</i>	162
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>о-/об-</i>	163
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>перед-</i>	164
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>пів-</i>	167
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>під-</i>	168
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>після-</i>	173
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>по-</i>	175
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>поза-</i>	180
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>понад-</i>	181
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>понад-</i>	182
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>при-</i>	183
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>серед-</i>	186
Конфіксальні прикметники з препозитивним компонентом <i>су-</i>	186
ВИСНОВКИ	199
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	218
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	235
СЛОВОПОКАЖЧИК	253
УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ	274

Наукове видання

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

КОЦА Руслана Олександрівна

**ФОРМУВАННЯ
ПРЕФІКСАЛЬНОЇ ТА КОНФІКСАЛЬНОЇ
СИСТЕМ ПРИКМЕТНИКА
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ХІ—ХХ ст.)**

Київ, Науково-виробниче підприємство
«Видавництво “Наукова думка” НАН України», 2017

Художній редактор *Р. І. Калиш*
Технічний редактор *Т. С. Березяк*
Коректор *Л. Г. Бузішвілі*
Оператор *В. Г. Каменькович*
Комп’ютерна верстка *Л. В. Багненко*

Підп. до друку 16.07.2017. Формат 60×90/16.
Папір офс. № 1. Гарн. Таймс Нью Роман. Друк офс.
Ум. друк. арк. 17,5. Ум. фарбо-відб. 18,25.
Обл.-вид. арк. 14,0. Тираж 200 прим.
Зам. № 17—374

Оригінал-макет виготовлено
у НВП «Видавництво “Наукова думка” НАН України»
Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2440 від 15.03.2006 р.
01601 Київ 1, вул. Терещенківська, 3

ПрАТ “Віпол”
03151 Київ 151, вул. Волинська, 60
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
серія ДК № 4404 від 31.08.2012 р.

